DOKTORI DISSZERTÁCIÓ

A KÁRPÁTALJAI MAGYAR SZÜLŐK TANNYELV-VÁLASZTÁSI MOTIVÁCIÓI 2008–2014 KÖZÖTT

SZÁVAYNÉ SÉRA MAGDOLNA

2015

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

DOKTORI DISSZERTÁCIÓ

SZÁVAYNÉ SÉRA MAGDOLNA

A KÁRPÁTALJAI MAGYAR SZÜLŐK TANNYELV-VÁLASZTÁSI MOTIVÁCIÓI 2008-2014 KÖZÖTT

Nyelvtudományi Doktori Iskola
A Doktori Iskola vezetője: Dr. Bárdosi Vilmos CSc, egyetemi tanár

Magyar Nyelvészet Doktori Program
A program vezetője: Dr. Tolcsvai Nagy Gábor CMHAS, egyetemi tanár

A bizottság tagjai:
A bizottság elnöke:
Dr. Juhász Dezső, Csc. egyetemi tanár

Hivatalosan felkért bírálók:
Dr. Zelliger Erzsébet, CSc., ny. egyetemi docens
Dr.Csernicskó IstvánPhD, egyetemi docens

A bizottság titkára: Dr. N. Fodor János PhD, egyetemi adjunktus

A bizottság további tagjai:
Dr. Fodor Katalin PhD, ny. egyetemi docens
Dr. Menyhárt József PhD, egyetemi adjunktus
Dr. Tóth Péter PhD, egyetemi tanársegéd

Témavezető: Dr. Kiss Jenő MHAS, professor emeritus

Budapest, 2015

ADATLAP
a doktori értekezés nyilvánosságra hozatalához

I. A doktori értekezés adatai

A szerző neve: Szávayné Séra Magdolna
MTMT-azonosító: 10038562
A doktori értekezés címe és alcíme: A kárpátaljai magyar szülők tannyelv-választási motivációi 2008–2014 között
DOI-azonosító:10.15476/ELTE.2015.153
A doktori iskola neve: ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola
A doktori iskolán belüli doktori program neve: Magyar nyelvészet
A témavezető neve és tudományos fokozata: Dr. Kiss Jenő MHAS, professor emeritus
A témavezető munkahelye: ELTE BTK

II. Nyilatkozatok

1. A doktori értekezés szerzőjeként

a) hozzájárulok, hogy a doktori fokozat megszerzését követően a doktori értekezésem és a tézisek nyilvánosságra kerüljenek az ELTE Digitális Intézményi Tudástárban. Felhatalmazom az ELTE BTK Doktori és Tudományszervezési Hivatal ügyintézőjét, Manhercz Mónikát, hogy az értekezést és a téziseket feltöltse az ELTE Digitális Intézményi Tudástárba, és ennek során kitöltse a feltöltéshez szükséges nyilatkozatokat.

b) kérem, hogy a mellékelt kérelemben részletezett szabadalmi, illetőleg oltalmi bejelentés közzétételéig a doktori értekezést ne bocsássák nyilvánosságra az Egyetemi Könyvtárban és az ELTE Digitális Intézményi Tudástárban;

c) kérem, hogy a nemzetbiztonsági okból minősített adatot tartalmazó doktori értekezést a minősítés (dátum)-ig tartó időtartama alatt ne bocsássák nyilvánosságra az Egyetemi Könyvtárban és az ELTE Digitális Intézményi Tudástárban;

d) kérem, hogy a mű kiadására vonatkozó mellékelt kiadó szerződésre tekintettel a doktori értekezést a könyv megjelenéséig ne bocsássák nyilvánosságra az Egyetemi Könyvtárban, és az ELTE Digitális Intézményi Tudástárban csak a könyv bibliográfiai adatait tegyék közzé. Ha a könyv a fokozatszerzést követőn egy évig nem jelenik meg, hozzájárulok, hogy a doktori értekezésem és a tézisek nyilvánosságra kerüljenek az Egyetemi Könyvtárban és az ELTE Digitális Intézményi Tudástárban.

2. A doktori értekezés szerzőjeként kijelentem, hogy

a) az ELTE Digitális Intézményi Tudástárba feltöltendő doktori értekezés és a tézisek saját eredeti, önálló szellemi munkám és legjobb tudomásom szerint nem sértem vele senki szerzői jogait;

b) a doktori értekezés és a tézisek nyomtatott változatai és az elektronikus adathordozón benyújtott tartalmak (szöveg és ábrák) mindenben megegyeznek.

3. A doktori értekezés szerzőjeként hozzájárulok a doktori értekezés és a tézisek szövegének Plágiumkereső adatbázisba helyezéséhez és plágiumellenőrző vizsgálatok lefuttatásához.

Kelt: Budapest, 2015. október 8.

a doktori értekezés szerzőjének aláírása

TARTALOMJEGYZÉK

ÁBRÁK JEGYZÉKE 6

TÁBLÁZATOK JEGYZÉKE 7

1. BEVEZETÉS 8

1.1. A munka tárgya és célja 8
1.2. Köszönetnyilvánítás 11

2. A NYELVI TERVEZÉS ÉS AZ OKTATÁS ÖSSZEFÜGGÉSEI 12

2.1. A nyelvi tervezés, oktatástervezés fogalma és helye a szakirodalomban 12
2.2. Nyelvi jogok, nyelvpolitika 20
2.3. Az ukrán oktatáspolitika hatásai 23
2.4. Az anyanyelvű iskolahálózat szerepe a kárpátaljai magyar közösség nyelvmegtartása szempontjából 30

3. MÓDSZERTANI KÉRDÉSEK: A DOLGOZAT ALAPJÁT KÉPEZŐ KUTATÁSOK LEÍRÁSA 37

3.1. Az alkalmazott kutatási módszerek 37
3.2. A kutatások részletes adatai 40
3.3. Az adatfeldolgozás módszerei 43

4. AZ ISKOLAI TANNYELV-VÁLASZTÁST BEFOLYÁSOLÓ TÉNYEZŐK KÁRPÁTALJÁN (2008–2014) A KUTATÁSI ADATOK TÜKRÉBEN 47

4.1. Az ukrán állam nemzetiség-, nyelv- és oktatáspolitikai törekvéseinek első lenyomata a szülők tannyelv-választási döntéseiben 48
4.2. Az ukrán nyelv elsajátításának a szándéka 58
4.3. Az oktatástervezés aktuális kihívása 2010-ben (a tannyelv-választásra fókuszálva) 69
4.4. Az oktatáspolitika gyakorlati következményeiről 77
4.5. A támogatáspolitika lehetséges hatásai a tannyelvválasztásra 83
4.6. Tannyelv-választási tényezők városi szórványban 101
4.7. Többségi tannyelvű iskolaválasztás 116

5. A TANNYELV-VÁLASZTÁST BEFOLYÁSOLÓ FÜGGETLEN VÁLTOZÓK 126

5.1. Szociodemográfiai adatok 126
5.2. Nyelvhasználat 129
5.3. Tannyelvválasztás 134
5.4. Identitás 138
5.5. Jövőkép 141
5.6. Összegzés 144

6. AZ ISKOLAVÁLASZTÁST BEFOLYÁSOLÓ TÉNYEZŐK SÚLYA (ATLASSZAL VÉGZETT KERESZTÉRTELMEZÉSEK) 146

7. KITEKINTÉS: TANNYELV-VÁLASZTÁS ZOBORALJÁN MAGYAR NYELVŰ KÖZOKTATÁSI INTÉZMÉNYEKBEN 157

7.1. A felvidéki magyar szórvány helyzete 157
7.2. A zoboraljai magyar oktatás helyzete 157
7.3. A kutatás módszertana, helyszínek 159

7.4. A kérdőívek elemzése 161
7.5. Iskolaválasztási motivációk az interjúk alapján 166
8. ÖSSZEFOGLALÁS: KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK 170
FELHASZNÁLT IRODALOM 175
MELLÉKLETEK 188

ÁBRÁK JEGYZÉKE

1. ábra. A gyermekeiket magyar iskolába járató szülők %-os arányának változása 1996 és 2011 között négy régióban 28
2. ábra. Iskolai tannyelv-választást befolyásoló tényezők 76
3. ábra. Nemzetstratégia beavatkozási pontjai 86
4. ábra. A megkérdezett szülők nemzetiségi és anyanyelvi megoszlása 92
5. ábra. Nyelvhasználat a családban 92
6. ábra. Ön mire költötte ezt a támogatást? 94
7. ábra. Ön szerint mivel járulhat hozzá Magyarország a kárpátaljai magyar iskolák támogatásához? 94
8. ábra. Munkács és környéke 117
9. ábra. Iskolaválasztási motivációk Beregrákoson 118
10. ábra. Kötődések és tannyelv 121
11. ábra. Milyen nemzetiségűnek vallja magát? 127
12. ábra. Milyen anyanyelvűnek vallod magad? 127
13. ábra. Milyen szinten beszéli az alábbi nyelveket? 129
14. ábra. Milyen nyelven végezte tanulmányait? 130
15. ábra. Általános iskola tannyelve és egyes csoportok tannyelvválasztása közötti összefüggés 131
16. ábra. Milyen nyelveket használ az alábbi helyzetekben 133
17. ábra. Ukránul azért kell megtanulnia a gyereknek… 134
18. ábra. Milyen óvodai csoportba jártak a gyerekei? 135
19. ábra. Milyen tannyelven végzi az iskolát a gyereke? 135
20. ábra. Miért döntött az adott tannyelvű iskola mellett? 136
21. ábra. Iskolaválasztási motiváció csoportok szerinti megoszlása 137
22. ábra. Mennyire befolyásolták az óvoda- és iskolaválasztást az alábbiak? 138
23. ábra. Mennyire ért egyet az alábbi kijelentésekkel? 139
24. ábra. Mennyire érzi Ön magát? 140
25. ábra. Identitás csoportok szerinti összefüggése 141
26. ábra. Ha igen, akkor hol szeretné, hogy tanuljon? 142
27. ábra. Továbbtanulási szándék csoportok szerinti megoszlása 142
28. ábra. Ha újra választhatna, milyen tannyelvű iskolába íratná gyermekét? 143
29. ábra. Az iskolaválasztás szimbolikus motivációi 148
30. ábra. Az iskolaválasztás reális érvei 151
31. ábra. Nyitrai járás nemzetiségi nemzetiségi térképe 158
32. ábra. Melyik nyelvet használja a leggyakrabban? 161
33. ábra. Milyen szinten beszéli az alábbi nyelvet? 162
34. ábra. Házastárs nemzetisége, kommunikáció 163
35. ábra. Óvodai tannyelv 164
36. ábra. Miért döntött az adott tannyelvű iskola mellett? 164
37. ábra. Ön mire költi a támogatást? 166
38. ábra. Iskolaválasztási motivációk Zoboralján 168

TÁBLÁZATOK JEGYZÉKE

1. táblázat. A nyelvi tervezés modellje Haugen 1983 alapján 12
2. táblázat. Nyelvi ideológiák..... 19
3. táblázat. Beiskolázási adatok a kárpátaljai magyar iskolák tekintetében..... 26
4. táblázat. A magyar, illetve nem magyar tannyelvű (általános) iskolát végzett adatközlők aránya a kárpátaljai magyar közösségben néhány szociológiai, szociolingvisztikai kutatás adatai alapján 27
5. táblázat. A magyar, illetve többségi nyelven tanulók %-os aránya négy régió kisebbségi magyar közössége körében 1996-ban és 2011-ben..... 28
6. táblázat. A gyermekeik számára magyar, illetve többségi tannyelvű iskolát választó szülők %-os aránya Kárpátalján 1996-ban és 2011-ben a szülők iskolájának tannyelve szerinti bontásban..... 29
7. táblázat. Oktatási útvonalak és a választást befolyásoló szereplők..... 33
8. táblázat. A kitöltött kérdőívek száma..... 40
9. táblázat. A 2008/2009-es tanév kutatási kódjai..... 43
10. táblázat. A 2009/2010-es tanév kutatási kódjai, ősz 44
11. táblázat. A 2009/2010-es tanév kutatási kódjai, tavasz..... 44
12. táblázat. A 2011–2012-es munkácsi vizsgálat 45
13. táblázat. A 2012/2013-as tanévben Beregrákoson készült interjúk 45
14. táblázat. Szülői csoportok a kérdőív alapján..... 46
15. táblázat. Oktatási-nevelési támogatásra jogosultak száma tanévenként 88
16. táblázat. Az oktatási- nevelési támogatások és a beiratkozási adatok tanévenként 89
17. táblázat. AMunkácsi 3. sz. II. Rákóczi Ferenc Középiskola és a Munkácsi 14. sz. Általános Iskola tanulói létszámának a változása a 2003/2004 2011/2012 tanévek között..... 91
18. táblázat. Ön szerint miért van ez a támogatás? Kérem, írja le néhány mondatban!..... 93
19. táblázat. A Munkácsi 3. sz. II. Rákóczi Ferenc Középiskola és a Munkácsi 14. sz. Általános Iskola tanulói létszámának a változása a 2000/2001-2011/2012 tanévek között..... 102
20. táblázat. A beregrákosi általános és középiskola adatai 2012/2013-as tanév 117
21. táblázat. Nyelvhasználat az interjúk alapján 122
22. táblázat. Tannyelv, nyelvhasználat csoportosítása..... 128
23. táblázat. Ha újra választhatna, milyen tannyelvű iskolába íratná gyermekét, miért 144
24. táblázat. A továbbtanuláshoz minimálisan szükséges 124 pontot el nem érők aránya országos átlagban és Kárpátalján a 2012., 2013. és 2014. független tesztelés eredményei alapján 154
25. táblázat. Elsősök Zoboralján 159
26. táblázat. Zoboralján készült interjúk 160
27. táblázat. Nyitrai járásban készült kérdőívek 160
28. táblázat. Ön szerint miért van ez a támogatás? 165

1. BEVEZETÉS

A kárpátaljai magyar nemzetrész kisebbségi helyzetben élő közösség, esetükben "a nyelvmegtartás valószínűleg egyet jelent a nemzeti megmaradással, a nyelvmegtartásnak a család mellett a másik legfontosabb színtere pedig az iskola" (BEREGSZÁSZI 2002: 7). A kárpátaljai magyar iskolahálózat léte és működése tehát egyik feltétele annak, hogy a vidék magyarsága közösségként élhessen és funkcionálhasson, legyen jövője, a magyar nyelvnek pedig presztízse legyen a beszélői körében. Az, hogy a kárpátaljai magyar iskolahálózat hosszú távon fennmarad-e, az ukrán állam oktatáspolitikai döntései mellett elsősorban a kárpátaljai magyar szülőkön múlik: azon a döntésükön, hogy milyen tannyelvű iskolát választanak gyermeküknek.

Az iskolai tannyelv-választás témakörének, a szülői döntések hátterében meghúzódó vélt vagy valós ideológiáknak a vizsgálatával, az ukrán állam oktatáspolitikai, s ezen belül nyelvpolitikai törekvéseinek az elemzésével 2008 óta foglalkozom. A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán szereztem magyar-történelem szakos diplomát, ahol oktatóim elsősorban olyan kutatások elvégzésére buzdítottak bennünket – többek között engem is –, amelyek a helyi magyar közösség szempontjából aktuális, társadalmilag fontos – sok esetben érzékeny – témákat dolgoznak fel, ebből kifolyólag az eredményei(n)k a kárpátaljai magyar kisebbségi közösség jövője szempontjából hasznosíthatók. 2008-ban ilyen fokozott társadalmi aktualitása volt az akkori ukrán kormány által bevezetett kötelező ukrán nyelv és irodalom érettségi vizsgának, amely (a magyarországi emelt szintű érettségikhez hasonló körülmények között történik) Ukrajnában a felsőoktatásba való bekerülés kötelező feltétele lett. Ez a döntés megnehezítette a kárpátaljai magyar iskolák végzőseinek a felsőoktatásba kerülését, (lásd bővebben: CSERNICSKÓ 2008a., 2009a., 2009b.) emiatt pedig változás állt be a kárpátaljai magyar szülők iskolai tannyelv-választási döntéseiben is. Első vizsgálataimban ennek a 2008-as fordulópontnak a hatását vizsgáltam az iskolaválasztási motivációkra.

1.1. A munka tárgya és célja

2008 óta folytatok kutatásokat a kárpátaljai magyar szülők iskolai tannyelv-választási motivációinak feltárása céljából, tanévről tanévre igyekszem végigkövetni a 2008–2014-es időszakban azokat a tendenciákat és/vagy esetlegességeket, illetve felmerülő társadalmi problémákat és/vagy aktualitásokat, amelyek a szülők döntéseinek hátterében tudatosan és/vagy esetlegesen felsejlenek, meghatározó szülői motivációs tényezőket és tendenciákat keresve.

A jelen disszertáció tárgya tehát a kárpátaljai magyar szülők iskolaválasztási motivációinak vizsgálata a 2008–2014 közötti időszakban, valamint a közösség körében végzett esettanulmányok adatainak és eredményeinek feldolgozása és értelmezése. A vizsgált időszakban hét esettanulmányt végeztem a kárpátaljai magyar közösségben, valamint egyet a felvidéki Zoboralján (a kitekintés és a lehetséges összevetések céljából).

A kárpátaljai magyar szülők tannyelv-választási motivációit vizsgáló kutatásaink kiinduló hipotézisei a következők:

- a kisebbségben élő kárpátaljai magyar közösség jövője, megmaradása szempontjából fontos szerepet tölt be az anyanyelvű iskolahálózat léte, mely hálózat fennmaradása és működőképessége összefüggésben van a kárpátaljai magyar szülők tannyelv-választási döntéseivel;
- sok szülő számára nehéz kérdés eldönteni, hogy milyen célokat tartson szemelőtt,mikor iskolát választ gyereke számára, feltételezzük azonban, hogy döntéseik összefüggésben vannak azzal a szereppel, melyet gyermeküknek szánnak a jövőben (felsőoktatás, szak(ma) választás stb.);
- az iskolai tannyelv-választással kapcsolatban a szülőket az alábbi tényezők befolyásolják, illetve motiválják: lokális tényezők, szociális tényezők (vegyes házasság, vallás, anyagi helyzet), a társadalmi mobilitással összefüggő sztereotípiák (könnyebb lesz a továbbtanulás, jobban kap munkát, ha tudja az államnyelvet), a nyelvtudás megszerzésének az igénye, a személyes pozitív vagy negatív példa, valamint az oktatás színvonala;
- mind az ukrán oktatáspolitika, mind az anyaországi támogatáspolitika hatással van a kárpátaljai magyar szülőkre az iskola tannyelvének megválasztásakor, mely hatás egyaránt lehet pozitív (az identitás megőrzésére irányuló törekvések felerősödése, így a magyar tannyelvű iskola választása), valamint negatív (az asszimiláció felgyorsulása, az ukrán tannyelvű iskolai képzés választása).

  A disszertáció célja ennek fényében hármas:

  1. a kárpátaljai magyar szülők iskolaválasztási motivációinak megragadása, leírása, általános "trendek" felismerése és leírása (konkrét időintervallumban, a kötelező emelt szintű ukrán érettségi bevezetésétől máig, 2008–2014);

  2. annak bizonyítása, hogy a tannyelv-választás kérdése összetett dolog, egyszerre több dimenziós, több tényező alakítja, befolyásolja a motivációkat, ezért egyféle módszerrel (sem csak kérdőíves módszerrel, sem csak interjúval) nem vizsgálható;

3. annak bemutatása, hogy a tannyelv-választás kérdése nem statikus, hanem dinamikus probléma, állandóan, folyamatosan változik, a társadalmi, kulturális, politikai helyzetnek, dimenziónak megfelelően. Ezek befolyásolják a szülőket, ennek a dinamizmusnak, folyamatban zajló változásnak a megragadására szolgálnak a különböző módszerekkel nyert eredményeim, esettanulmányaim.

A disszertáció végső célja, hogy a téma összefoglalásával, feltárásával, a trendeknek és ennek a sokténye zős társadalmi problémának a leírására alapozva ki lehessen dolgozni egy olyan ajánlási sort, amely elősegíti, hogy a kárpátaljai magyar szülők:

a) tájékozottabbak legyenek, amikor gyermekük jövőjéről döntenek, vagyis tudják, milyen következményei lehetnek a tannyelv-választásnak;

b) hogy a döntés-előkészítők és a döntéshozók (politikusok, nyelvészek, szülők, pedagógusok, közvélemény) számára is világos legyen, hogy a tannyelv-választás nem csak A vagy B választást jelent, hanem ennél jóval bonyolultabb társadalmi tényezők húzódnak mögötte;

c) hogy a kutatási adatokra alapozva ki lehessen dolgozni egy olyan koncepciót, amelynek révén elősegíthető, hogy egyre több szülő döntsön a magyar iskola mellett. Így a magyar iskolák versenyképessége, presztízse növekedjen Kárpátalján, segítve ezzel a kárpátaljai magyar iskolarendszer fennmaradását, közvetve a közösség nyelvmegtartását.

A téma érzékenysége és komplexitása miatt hét évnyi időszakot vizsgálok, különböző módszerekkel készített, különböző helyeken nyert adatok alapján. Az esettanulmányokkal szeretnék rávilágítani arra, hogy a kárpátaljai magyar közösség nem homogén, és az átlagos „kárpátaljai magyar szülő" mint olyan sem létezik. Bár kimutathatók érvényes társadalmi tendenciák, az egyéni döntéseknél személyes tényezők és adottságok is érvényesek lehetnek. Ezt a fajta változatosságot pedig csak esettanulmányokkal lehet feltárni és bemutatni.

Kutatásaim eredményei illeszkednek a kárpátaljai magyar közösség hosszú távú nyelvi tervezési koncepciójához, kiegészítik, elősegít(het)ik annak megvalósítását.

1.2. Köszönetnyilvánítás

Doktori disszertációm több éves munka eredménye, ahol kutatásom során számos nehézséggel szembesültem (az adatközlők félelme, közömbössége, Ukrajna háborús helyzete), amelyek sok esetben nehezítették munkámat. Ezért doktori tanulmányaim során meghatározott kutatási tervemet többször is módosítani kényszerültem.

Az eltelt időszak alatt elsősorban vezetőtanáromnak, Kiss Jenő professzor úrnak, illetve a doktori iskola más tanárainak tartozom köszönettel.

Hálával és köszönettel tartozom Beregszászi Anikónak, főiskolai tanáromnak, akitől már főiskolai éveim alatt is hallgatóként, majd doktoranduszként is sokat tanulhattam és neki köszönhetően sokat fejlődhettem. Tanácsai, iránymutatásai mindig hasznosnak és követendőnek bizonyultak. Empirikus kutatásom módszertanában nyújtott segítségét külön köszönöm.

Köszönettel tartozom továbbá interjúalanyaimnak, akik rendelkezésemre álltak a terepmunka során, és véleményük megosztásával segítették adatgyűjtésemet.

Köszönöm a Nemzetközi Visegrád Alap, a Márton Áron Tehetséggondozó Szakkollégium, a Collegium Talentum, a Molnár Tamás Kutatóközpont, valamint az MTA Határon Túli Magyar Tudományosságért ösztöndíjprogram támogatásait a terepmunka különböző fázisaiban: enélkül munkám nem készülhetett volna el.

Végezetül köszönetet mondok kollégáimnak, barátaimnak, családomnak és férjemnek. Ők voltak azok, akik mindvégig mellettem álltak és támogattak.

2. A NYELVI TERVEZÉS ÉS AZ OKTATÁS ÖSSZEFÜGGÉSEI

2.1. A nyelvi tervezés, oktatástervezés fogalma és helye a szakirodalomban

Az elmúlt évek nyelvészeti (különösképp a társasnyelvészeti) kutatásaiban, a külhoni magyarokkal kapcsolatos tanulmányokban, tudományos diskurzusokban egyetértés van abban, hogy a kisebbségi magyar közösségek életében a nyelvnek meghatározó szerepe van. Ezzel összefüggésben a kárpátaljai magyar közösség megmaradása szempontjából a magyar nyelv megtartása és jövője jelentős mértékben függ a nyelv társadalomba való beágyazottságától, azaz attól, hogy milyen nyelvpolitikai, nyelvi tervezési döntések születnek az adott nyelvet illetően, illetve milyen nyelvkörnyezettani helyzetben van a nyelv az adott területen.

Ennek függvényében a *nyelvi tervezésnek,* s azon beül is az *oktatástervezésnek* fontos szerepe van a kárpátaljai magyarok nyelvmegtartásában.

A *nyelvi tervezés* (angolul *language planning*) fogalmát HAUGEN (1959) vezette be 1958-ban, s a következőképpen határozta meg: „az a tevékenység, amely egy nem-homogén beszélőközösségben normatív helyesírást, nyelvtant és szótárt készít abból a célból, hogy tanácsot adjon az íróknak és beszélőknek" (HAUGEN 1959: 8). A meghatározás az ötvenes évek óta természetesen sokban változott, néhány magyarázattal bővült.

A fogalommal kapcsolatos különböző tevékenységek leírását szintén Haugen (1966) foglalta először össze (l. HAUGEN 1966). Modelljét később, 1983-ban módosította. Ennek alapján a nyelvtervezés alábbi modelljét állították fel:

1. táblázat.
A nyelvi tervezés modellje Haugen 1983 alapján
(Forrás: HAUGEN 1966)

	Forma	**Funkció**
Társadalom (státusztervezés)	1. Kiválasztás • problémakijelölés • normák helyzetének tervezése	2. Elterjesztés • javítás • értékelés
Nyelv (korpusztervezés)	3. Kodifikáció • grafizáció • grammatikáció • lexikáció	4. Kidolgozás • kidolgozás • szókincsbővítés • stilisztikai fejlesztés

A fenti modell alapján (is) a nyelvi tervezési tevékenységeket KLOSS (1969) két csoportba sorolta, megkülönböztetve *státustervezést* (vagy helyzettervezést) és *korpusztervezést* (vagy állapottervezést) (vö. HAUGEN 1987, WARDHAUGH 1995, TOLCSVAI NAGY 1998). A két megállapítást összevetve a státusztervezés a Haugen modelljében megtalálható társadalomra irányuló lépéseknek felel meg, míg a korpusztervezés a nyelvre irányuló lépéseket jelenti.

A státustervezés egy-egy nyelv „más nyelvekhez viszonyított vagy egy nemzeti kormányhoz kapcsolódó" helyzetének alakítását jelenti (KLOSS 1969: 81). A korpusztervezés ezzel szemben „egy szervezet, személy vagy személyek csoportja a nyelv formájának vagy magának a nyelvnek a megváltoztatását azáltal akarja elérni, hogy új szakszavak bevezetését javasolja, illetve erőlteti, vagy helyesírási változtatásokat, illetve új ábécét kíván bevezetni" (KLOSS i. h.). A fent leírtak alapján így tipikus korpusztervezési folyamatok a különböző standardizációs eljárások, a különböző nyelvújítási mozgalmak, a helyesírást érintő reformok, vagyis minden olyanfajta tevékenység, amely egy adott nyelv vagy változat struktúráját, lexikáját vagy helyesírását érinti, illetve érinteni kívánja (vö. HAUGEN 1959, WARDHAUGH 1995, BARTHA 1999). Jellegzetesen státustervezéshez tartozik egy nyelv vagy nyelvváltozat funkciójának a befolyásolása, megváltoztatása, s ezzel együtt a beszélők jogainak a megváltoztatása is, vagy épp a hivatalos nyelv(ek) kiválasztása egy adott közösségben vagy régióban.

COOPER (1989) a státustervezés és a korpusztervezés mellett egy harmadik nyelvi tervezési tevékenységformát is említ, az *oktatástervezést* vagy *elsajátítás-tervezést* (vö. COOPER 1989). Az említett tevékenységet azért is célszerű a nyelvi tervezés harmadik ágaként értelmezni, mert az oktatástervezés folyamata mind státustervezési, mind korpusztervezési döntéseket egyaránt megkíván.

Az *oktatástervezésnek* vagy *elsajátítás-tervezésnek* részét képezi a tannyelv-választás stratégiája is. *Elsajátítás-tervezés* esetén „annak szabályozásáról van szó, hogy az oktatás terén milyen nyelvet/nyelveket milyen nyelvhasználói csoportoknak tanítsanak és hogyan" (lásd még BARTHA 1999, HAUGEN 1987). Az oktatástervezésnek, a különböző oktatási stratégiáknak különösen hangsúlyos szerepe van a kisebbségi közösségek életében, ugyanis „a kisebbségi oktatás olyan társadalmilag időszerű és politikailag ellentmondásos téma, amely a világ legtöbb államában sürgető fontossággal bír" (SKUTNABB-KANGAS 1997).

Az *oktatástervezés* az egyik legcélravezetőbb „járható útja" annak, hogy a *státustervezés* és a *korpusztervezés* során megfogalmazott (leginkább politikai, hatalmi)

célok belátható időn belül a közösség minél szélesebb rétegére kiterjesztve, az oktatási folyamat úgynevezett rejtett tantervébe beépítve, tervszerűen megvalósuljanak.

Szépe György a terminussal kapcsolatban így fogalmaz: „a nyelvészet a *nyelvi tervezés* számára az egyik elméleti alaptudomány; a nyelvi tervezés azonban társadalmi tervezési tevékenység, amelynek elméleti megalapozásában és művelésében a nyelvészeten kívül még sok egyébre van szükség. Ez azonban egyáltalán nem jelenti azt, hogy közömbös, hogy milyen típusú nyelvészetet ismernek, használnak fel a nyelvi tervezésben résztvevők: nyelvészek és nem nyelvészek" (SZÉPE 2001: 15).

A nyelvi tervezés a nyelvészet olyan területe, amelynek kutatási eredményei, az azokból nyert következtetések használata mindenképp rászorul más tudományok és tudományterületek eredményeinek felhasználására (szociológia, jogtudomány, történelem, földrajz).

Láthattuk, hogy a nyelvi tervezés milyen sokrétű feladatokat foglal magában. A tudatos tervezés egyik fontos része, hogy a közösségnek legyenek nyelvi céljai, illetve olyan helyszínek, oktatási intézmények, ahol ezeket a nyelvi célokat közvetíteni lehet.

A Kárpát-medencei kisebbségi magyar iskolák feladatairól Lanstyák István a következőket írja: „A Kárpát-medence peremországaiban működő kisebbségi magyar iskolák mindenekelőtt abban különböznek az illető országok többségi iskoláitól, hogy bennük az oktatás céljai közt jóval hangsúlyozottabban szerepelnek *nyelvi célok*. A kisebbségben élő magyar nemzetrészek nyelvük hosszú távú megőrzése, ill. a többségi társadalomba való szükséges mértékű beilleszkedésük érdekében az oktatás legfontosabb nyelvi céljaként az anyanyelv már ismert beszélt nyelvi regisztereinek megerősítését, kiteljesítését, s újabbaknak (a standard nyelvváltozatnak, a különféle szaknyelveknek stb.) alapos elsajátítását, valamint a második nyelv szükséges mértékű megtanítását határozzák meg. Térségünkben tehát e kisebbségi közösségek az anyanyelvű oktatás alapvető nyelvi célját a *funkcionális kétnyelvűség* elérésében látják; (...) egyre fontosabb nyelvi célkitűzés valamely *világnyelv* alapjainak a megtanulása"(LANSTYÁK 1996: 11).

Tehát a politikusoknak és az oktatási szakembereknek első lépésben a közösség nyelvi céljait, és ahhoz igazodva a kárpátaljai magyar nyelvi tervezésnek a céljait kell világosan látni és rögzíteni. Ezen célokat Beregszászi Anikó doktori értekezésében a következőképpen fogalmazta meg: nyelvi cél, hogy a kárpátaljai magyarok:

a) megtartsák és a lehető legtöbb funkcióban használhassák és használják is anyanyelvüket;

b) magas szinten beszéljék az államnyelvet és kommunikációképesek legyenek legalább egy világnyelven is;
c) nyelvi készségeiket legyen lehetőségük használni és kihasználni (BEREGSZÁSZI 2002: 25).

Eredményes nyelvi tervezéshez, valamint a megvalósításához elsősorban olyan empirikus alapkutatásokra van szükség, amelyek feltárják az adott közösség demográfiai, szociológiai és nyelvi jellegzetességeit, majd ezeket figyelembe véve kerülhet sor a kívánt nyelvi tervezési stratégia, valamint a hozzá tartozó módszertan kidolgozására. Szükséges továbbá egy olyan intézményi háttér, amely a kijelölt feladatokat képes végrehajtani (vö. WARDHAUGH 1995, TOLCSVAI NAGY 1998).

A kárpátaljai magyar közösség viszonylatában immáron elkészültek azok az alapkutatások, helyzetfelmérések, amelyek segítségével ma már reális képünk van a helyi magyar kisebbségi közösségről. Kívánt nyelvtervezési stratégiánk, valamint a hozzá tartozó módszertan kidolgozása azonban – épp abból kifolyólag, hogy a közösség megmaradását több tényező is befolyásolja – a különböző gazdasági és társadalmi események közepette folyamatosan változik, sok esetben az aktuális politikai döntésekre adott válaszok jellemzik elsősorban.

Kiss Jenő véleménye szerint a rendszerváltás óta a külhoni magyar régiókban már elkészültek a szükséges feltáró kutatások, a diagnosztikus része már megtörtént a nyelvi tervezésnek. Ezt kizárólagosan nyelvészeti tevékenységnek véli a kutató, amit hozzáértő nyelvészeknek kell végezniük. A második lépés a „terápia", amely a meglévő kutatások alapján a válaszok megfogalmazása és annak gyakorlatba ültetése, ez azonban – és itt utalnék a politikai felelősségre – már nem csak nyelvészeti tevékenységet takar (KISS 2012: 34).

A nyelvpolitika (*language politics)* annyira közel áll a nyelvi tervezéshez, hogy gyakran szinonim fogalmaknak is szokták tekinteni, amely elméleti (koncepciókból és tervekből) és gyakorlati (konkrét intézkedések megtételéből) részekből áll. A nyelvi vonatkozású terveket, koncepciókat és azok alkalmazását jelenti a nyelvpolitika (KISS 1995: 247).

A *státustervezési ág* – egyes értelmezések szerint – és a nyelvpolitika ugyanazon tevékenységi kört jelöli, s mint ilyen, szinonim fogalomként értendő (vö. KISS 1995: 247, SZÉPE 2001: 12).

Szépe György a nyelvi tervezésés nyelvpolitika kapcsolatáról a következőket írja: „Ami pedig a nyelvi tervezést illeti, az nem más, mint a nyelvpolitikának és a

megvalósításához vezető valamennyi lényegbe vágó mozzanatnak a beillesztése a társadalmi tervezésbe" (SZÉPE 2001: 41).

Sándor Klára szerint (a nyelvi tervezés oldaláról megközelítve): „a *nyelvpolitika* lényegében az a nyelvi ideológia, amely a nyelvtervezési döntéseket meghatározza; a nyelvművelés pedig a nyelvtervezés egyik fajtája" (vö. SÁNDOR 2001).

A két fogalmat talán a cselekvési lehetőség különíti el egymástól: a nyelvésznek kellő tudományos ismerete van a nyelvvel, nyelvi problémákkal kapcsolatosan (nyelvtervezési koncepciói is lehetnek egyes problémák megoldására), azonban a nyelvpolitikai döntéseket sajnos sok esetben nem ezen tudósok ajánlása és kutatásaik figyelembevételével hozzák meg.

A *nyelvpolitika*mint terminus az angol nyelvben használt *language policy* fordítása. Az angolban azonban jelen van egy másik kifejezés is, a *language politics*. Az előbbi egyfajta előrelátást, stratégiát foglal magában (ez részben fedi a *nyelvtervezés, (language planning) státusz-tervezés* részterületét, utóbbi a hatalomra utal, a nagypolitika nyelvi törekvéseit jelöli (SZÉPE 1999: 13, SZÉPE 2001: 14).

A *nyelvpolitika* körülhatárolása, a nyelvpolitikai témájú első írások, a ma már klasszikusnak számító J. Fishman, R.L Cooper, C.A. Ferguson kutatásai alapján jelentek meg. Az említett szerzők megpróbálták tisztázni a nyelv és társadalom, valamint a *nyelvi tervezés* viszonyát egymáshoz. A 90-es években jelentősebb művek láttak napvilágot a téren, többek között Normand Labrie vagy Klaus Bochman írásai, akik a nyelvpolitika elméleti és módszertani kérdéseit járták körül műveikben (vö. SZÉPE–DERÉNYI, 1999: 25–68).

Magyarországon elsőként Szépe György volt az, aki a nyelvpolitikát a nemzetközi szakirodalomban már meglévő módszerekre építve közelítette meg és tartott előadásokat a Pécsi Tudományegyetemen, valamint jelentette meg a témában szerkesztett könyvét: *Nyelvpolitika: múlt jövő (2001).* A téma további ismert magyar kutatói még: Andrássy György, Sándor Klára, Kontra Miklós, Nádor Orsolya. A kilencvenes évek második felétől – épp a kisebbségi közösségek társadalmi és nyelvhasználati sajátosságait kutatva – számos határon túli magyar nyelvész írásai jelentek meg a témában (az összefoglaló írásokról lásd CSERNICSKÓ 1998, LANSTYÁK–SZABÓMIHÁLY szerk. 2011, CSERNICSKÓ–PÉNTEK–SZABÓMIHÁLY 2010, GÖNCZ 2004). A fent említett szerzők az egyes régiók kisebbségi és többségi nyelvpolitikai viszonyát, nyelvi ideológiai hátterét kutatták. Az eredményekből meglehetősen bő szakirodalom áll a rendelkezésünkre.

A *nyelvi tervezés* és *nyelvpolitika* fogalmának a tisztázását követően érdemes szót ejtenünk arról, hogyan is kapcsolódik az oktatáspolitika szűkebb és tágabb értelemben egyrészt a fent tisztázott két terminushoz, másrészt az iskolai tannyelv-választáshoz.

A nyelvtervezési döntések mindig valamilyen *nyelvi ideológia* mentén fogalmazódnak meg (még ha ezeket érthetően sok esetben nem is mondják, írják le expliciten). Az ideológia tükrözi, hogy egy beszélőközösség hogyan viszonyul egy másik közösséghez a nyelvi vonatkozásokat illetően (tiltja vagy épp elfogadó egyes nyelvekhez/ nyelvváltozatokhoz), azonban ezek többnyire ítéleteket is tartalmaznak arra nézve, hogy mi számít jónak vagy rossznak adott esetben (COBARRUBIAS 1983). Ez az ideológia határozza meg azt is, hogy az adott közösségben milyen a nyelvpolitika, milyen státusz- és korpusztervezési döntések születnek az államnyelv, idegennyelv, illetve kisebbségi nyelvek tekintetében.

A nyelvpolitika a nyelvoktatás módszereit és szemléletét is meghatározza, s ezáltal közvetett módon a nyelvek elsajátításának színvonalára is hatással van. Nem véletlen, hogy minden állam megköveteli az államnyelv kötelező oktatását az óvodától az egyetemig, nem volt véletlen az sem, hogy Ukrajnában a különböző kormányok oktatás- és nyelvpolitikájának hátterében más és más ideológiák húzódtak meg.

A nyelvi ideológiák megjelenhetnek a különféle gazdasági, politikai és oktatási stb. intézményeknek a nyelvstratégiájában és nyelvpolitikájában. David Crystal *Anyelv Enciklopédiájában* a következőkre világít rá: „A kisebbségi nyelvek oktatásának sorsa is erősen kötődik ahhoz, milyen politikai céljaik vannak beszélőiknek, s mennyire tekinti a hatalmon lévő kormány veszélyforrásnak e célokat” (CRYSTAL 1998: 456).

COBARRUBIAS (1983) szerint a legalapvetőbb nyelvi ideológiák az alábbiak: asszimiláció, pluralizmus, vernakularizáció, illetve az internacionalizáció. Az *asszimiláció* politikájára találhatunk példát többek között Franciaország vagy a volt Szovjetunió esetében. Lényege, hogy a nem domináns nyelvek beszélőinek a domináns nyelvet kell használniuk mind az oktatásban, mind a kommunikációban (ebben az esetben a domináns a nyelvek státuszára vonatkozik). A francia és szovjet példa mellett ez a fajta nyelvi ideológia tükröződik az 1995-ös szlovák nyelvtörvény bevezetésében, vagy épp a disszertációm kutatási tárgyával szoros kapcsolatban az ukrajnai kötelező ukrán érettségi vizsga bevezetésében is.

Az *internacionalizmus* ideológiája egy nemzetközi nyelv támogatása a helyi nyelvekkel szemben pl. az oktatás, a kereskedelem vagy a jogalkotás területén. Erre jó

példa Kamerun, ahol a francia és az angol a hivatalos nyelv. Az *internacionalizmus* ideológiája tekintetében bőven akad magyar vonatkozású példa is. A nyelvújítóknak az a törekvése, hogy a mintának tekintett nyugati nyelvekben (a németben, a franciában, az angolban, a klasszikus nyelvekben) megtalálható stílusokat a magyar nyelvben is meghonosítsák (vö. LANSTYÁK 2009: 27–44). Mindezek mellett azonban meg kell említenünk, hogy ezen ideológia kisebbségi helyzetbe sodorhatja, gyengítheti vagy akár ki is szoríthatja a helyi nyelveket, nyelvváltozatokat (vö. SÁNDOR 2003: 381–409).

A *vernakularizáció* ideológiája a helyi nyelveket támogatja a régióban használt nemzetközi nyelvekkel szemben. Az említett ideológia mindig az érintett nyelv fennmaradását segíti, így szoros kapcsolatban van például a nyelvcsere visszafordításával és a nyelv megerősödésével (vö. FISHMAN 1998).

Lanstyák István szerint: „Magyar viszonylatban vernakularista (és pluralista) törekvésnek tekinthető a magyar standard határon túli változatainak kodifikálása és elismertetése, ami azonban nem minősíthető purizmusnak, mivel e sajátosságok jelentős része nem a határon túli nyelvjárások megőrzött régiségei közé tartozik (bár ilyen is akad), hanem az eltérő államisággal függ össze, ráadásul jelentős részük kontaktusjelenség. Más vonatkozásban a vernakularizmus megnyilvánulása a határon túli magyar közösségek nyelvmegtartásának szorgalmazása, a nyelvcsere negatív jelenségként való értékelése is” (vö. LANSTYÁK 2009: 32).

A *pluralista* politika egyik fontos ismérve, hogy azonos mértékben biztosítja több nyelvi csoportnak a saját nyelvhasználat fenntartását, az ezekhez való jogokat. A pluralista nyelvi ideológiának egyik jó példája pl. Svájc vagy Norvégia is. A nyelvi pluralizmus egy-egy nyelvváltozat belső változatosságának növelésében, a korábban nem standardnak minősülő alakváltozatok kodifikálásában is megmutatkozik (vö. LANSTYÁK uo.). Míg az *asszimiláció* és az i*nternacionalizmus* a nyelv változatosságot támogatja, illetve segíti elő, addig a *vernakularizáció* és a *pluralizmus* a többnyelvűségnek kedvez. A fent említett nyelvi ideológiák mellett Lanstyák István írásában a magyar nyelvközösség életében fontosabb nyelvi ideológiákat is megnevez: a konzervativizmust, a nacionalizmust, a purizmust, a standardizmust és a homogenizmust (a nyelvi ideológiákról lásd még GAL 1991, SÁNDOR 2006, CSERNICSKÓ 2013).

2. táblázat.
Nyelvi ideológiák
(vö. LANSTYÁK 2009)

Konzervativizmus	**Nacionalizmus**	**Purizmus**	**Standardizmus**	**Homogenizmus**
Hagyományos keresztényi értékek megőrzése.	Az adott nyelvnek más nyelvek felé való helyezése.	A közösségek saját nyelve ellen irányul.	Nyelvi egység szorgalmazása.	A nyelvi sokféleség negatív dolog.
Radikális irányzata szerint a korábbi tökéletes értékeket célozza visszaállítani.	Az adott területen kisebbségek ellen is irányulhat.	Az idegen nyelv hatására bekövetkezett változásokat negatívumnak tekinti.	Képviselői úgy gondolják, hogy az adott nyelvváltozatot mindenkinek kötelessége megtanulnia.	A kisebbségi nyelvek visszaszorítására irányul.

Láthatjuk tehát, hogy egyes államok oktatás-és nyelvpolitikájának hátterében milyen nyelvi ideológiák állnak. Az államok a nyelvi konfliktus megoldására alapvetően kétféle megoldást szoktak alkalmazni: asszimilációsat vagy egyenjogúsítót (vö. NÁDOR 2002: 17). A politikai érdekek változásával változhatnak a nyelvpolitika hátterében álló nyelvi ideológiák is.

Egy-egy állam vagy intézmény nyelvpolitikáját egyidejűleg több nyelvi ideológia is befolyásolhatja. A mai Kárpátalja területén minden korszakban az asszimiláció ideológiája állt a döntések hátterében, ugyanakkor az internacionalizmus ideológiája támogatta a világnyelvek kötelező iskolai oktatásának bevezetését. Ezzel párhuzamosan több korszakban is hatott a vernakularizáció ideológiája: a magyar használatát államnyelvi és hivatalos nyelvi funkciókban bevezető Magyarországon a latin és a német, az 1991-ben függetlenné vált Ukrajnában az orosz nyelv dominanciája ellenében támogatta a nyelvpolitika a magyar, illetve az ukrán nyelvet (vö. CSERNICSKÓ 2013: 5).

A nyelvi ideológiákkal szoros összefüggést mutat a nyelvi mítoszok fogalma, szűkebb értelemben a kettő közötti különbség talán csak abban rejlik, hogy az ideológiák mögött nagyobb tudatosság húzódik. A nyelvi mítoszok azonban nem csak a nyelvi ideológiákkal mutatnak szoros összefüggést, hanem bizonyos filozófiai elgondolással is (vö. LANSTYÁK 2009).

Tehát a különböző nyelvpolitikai döntések hátterében számos nyelvi ideológia húzódhat meg. Ebből kifolyólag sok esetben mind a többségi, mind a kisebbségi közösségek nyelvi céljai hátterében más-más ideológiák állnak, így eltérők lehetnek nyelvi céljaik is. A politikai érdekek változásával változhatnak a nyelvpolitika hátterében álló nyelvi ideológiák is. Erre számos példát találhatunk, amelyekre a továbbiakban majd részletesen ki is fogok térni.

A *nyelv* nemcsak kommunikációs eszköz, hanem szimbólum is (KISS 2012: 248), s nem kis mértékben pedig jól konvertálható erőforrás, melynek következtében akár egy-egy kitűzött cél elérésének, vagy annak megakadályozásának az eszközévé is válhat. Azonban ha a többség és kisebbség nyelvi céljai nem esnek egybe, akkor nyelvi konfliktus lép fel. A nyelvi konfliktusok hátterében mindig társadalmi, politikai, gazdasági, kulturális okok, illetve nyelvi ideológiák húzódnak meg.

Összefoglalásképp elmondhatjuk, hogy a nyelvpolitikának, s a mögötte húzódó ideológiának és nyelvi tervezési döntéseknek egy olyan nyelvileg heterogén közösségben, amilyen a kárpátaljai magyarság is, jelentős szerepe van, különösen akkor, amikor egy-egy nyelvi problémát a felek eltérő oldalról közelítenek meg.

2.2. Nyelvi jogok, nyelvpolitika

A kilencvenes évektől kezdődően számos olyan nemzetközi dokumentum látott napvilágot, amely a kisebbségi joggal, anyanyelvhasználattal foglalkozik. Az újonnan megjelent nemzetközi dokumentumok egyik pozitív előnye, hogy az állam visszaélései ellen védő diszkriminációellenes jogtól már elmozdult a pozitív jog irányába, ahol is az államnak az (is) a feladata, hogy jogokat és azokhoz szükséges feltételeket biztosítson a kisebbségei számára. Tehát a kisebbségi jog eljutott oda, hogy az adott kisebbségeket ne veszélyeztető forrásnak titulálja (vö. NÁDOR–SZARKA szerk. 2003, BARTHA–NÁDOR–PÉNTEK szerk. 2011).

A nyelvi jogokat, a nyelvhasználathoz, az anyanyelvű oktatáshoz való jogot alkotmányokban, különböző törvényekben, kétoldalú szerződésekben rögzítik és kodifikálják az államok. Ezek mellett léteznek még olyan, kifejezetten a nyelvhasználatra koncentráló dokumentumok, amelyek alapul szolgálhatnak a kisebbségek számára.

A legfontosabb ilyen dokumentumok:

- *Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Kartája* (1992, Európai Tanács). A Karta egyik fontos eleme, hogy definiálja a regionális vagy kisebbségi nyelvek

fogalmát. Kitér többek között a közigazgatás, tömegtájékoztatás, hivatalos kommunikáció nyelvére is.

- *Keretegyezmény a Nemzeti Kisebbségek Védelméről* (1995, Európai Tanács). A keretegyezmény egyik fontos pontja, hogy rögzíti az anyanyelv megtanulásának és az anyanyelven történő oktatásnak a jogát.
- *Nyelvi Jogok Egyetemes Nyilatkozata* (1996, Barcelona). A dokumentum kizárólag az őshonosnak minősülő kisebbségekre terjed ki. A nyilatkozat kollektív jogként értelmezi a kisebbségi nyelvhasználatot. A nyilatkozatban többek között szó van az állam hivatalos nyelvén kívül bármely nyelv megtanulásáról, valamint a tanítási nyelv meghatározásáról is.

Az anyanyelvű oktatáshoz való jog az alábbi két fontosabb dokumentumban kodifikálódik:

- *Hágai Ajánlások* (1996, EBESZ). Az EBESZ nemzeti kisebbségi főbiztosának ajánlása a nemzeti kisebbségek oktatási jogairól szól.
- *Education in a mulilingual world* (2003, UNESCO). Az UNESCO irányelve, amely a többnyelvűség mellett az anyanyelvű oktatáshoz való lehetőséget is hangsúlyozza.

A két dokumentum nagy hangsúlyt fektet az anyanyelvű oktatás jogára, de nem kizáró jelleggel teszi azt. A kisebbségek oktatása kapcsán a már említett jog mellett két fontos nyelvi jogot is megemlít még: az állam hivatalos nyelvének az elsajátításához való jogot, valamint az idegen nyelv szabad választásának és tanulásának a jogát (a nemzetközi jog részletes ismertetését lásd bővebben HALÁSZ 2001, VIZI 2003, SZALAYNÉ 2001).

A nyelvhasználathoz való joggal kapcsolatosan Szalayné az alábbiakat nyomatékosítja: a nyelvhasználat szabad megválasztásának joga az európai alkotmányos hagyományok alapértékeként az ember legbelsőbb személyiségi jogainak szerves része, szorosan összefügg az emberi méltósággal és a jog általi garantálásával. Az európai államok alkotmányai és a legutóbbi évtizedek nemzetközi szerződései kifejezetten rendelkeznek róla (SZALAYNÉ 2009: 11).

Összefoglalva megállapíthatjuk tehát, hogy a nyelvhasználati jogok biztosítása a kisebbségi közösségek kultúrájának, oktatásának és jövőjének szempontjából meghatározó fontosságú. Jogászok és nyelvészek, a témával foglakozók kutatók között megvan a konszenzus abban a tekintetben, hogy a kisebbségi közösség alapvető célja, a nemzetépítés egyik alapköve ezen jogok megléte. A vita alapját ebben a tekintetben az képezi, hogy a közösség anyanyelvhasználati joga besorolható-e az alapvető emberi jogok közé, illetve definiálható-e az egyéni és közösségi jog (lásd részletesebben ANDRÁSSY 1998, 2010, 2013

SZÉPE 2001, SZALAYNÉ 2009). Azonban mindezek mellett mégis le kell szögeznünk, hogy annak ellenére, hogy számos nemzetközi dokumentum foglakozik a problematika minél pontosabb körülhatárolásával, az ellentétek feloldásával, ezen politikai nyilatkozatok, ajánlások az úgynevezett *soft law*-ként (puha jogként) jelennek meg. Azaz a dokumentum betartása nem kötelező, megszegésük nem szankcionálható, a többségi államok mozgástere viszonylag nagy.

A nyelvhasználat jogi környezetét meghatározzák az ország nyelvi helyzetének a jellemzői, a belpolitikai események, valamint az ország nemzetközi kötelezettségvállalásai (ezekről részletesebben lásd még BEREGSZÁSZI–CSERNICSKÓ 2003, 2007, CSERNICSKÓ szerk. 2010a.).

Ukrajna nemzetközi kötelezettségvállalásait a kisebbségi jogokterületén egyrészt az ország függetlenedésének időszakában a szomszédos országokkal (elsőként Magyarországgal) megkötött kétoldali egyezmények, másrészt az Európai Tanács által javasolt két keretegyezmény ratifikálása szavatolja.

Az *ukrán-magyar alapszerződés* például kimondja (10. pont): „A Felek egyetértenek abban, hogy biztosítják az ahhoz szükséges lehetőségeket, hogy a nemzeti kisebbségek tanulják anyanyelvüket és anyanyelvükön tanuljanak az oktatás minden szintjén. Az ezzel összefüggésben felmerülő gyakorlati kérdéseket a szükségleteknek megfelelően és a Felek lehetőségeivel és hatályos jogszabályaival összhangban a jelen Nyilatkozat 16. pontja alapján felállítandó Vegyesbizottság keretében oldják meg. A Felek lehetőséget teremtenek a másik Fél területén élő nemzeti kisebbséghez tartozó személyeknek arra, hogy saját felsőoktatási intézményükben tanulhassanak, továbbképzésen vegyenek részt, s szakértők cseréjére kerüljön sor az oktatás és a kultúra területén. A Felek az oktatás minden szintjén törekszenek az ekvivalencia elvének betartására, és elismerik állampolgáraik beiratkozásának, illetve tanulásának tényét a másik Fél területén elhelyezkedő oktatási intézményekben. Saját oktatási intézményeikben elősegítik a nemzeti kisebbségek történelmének és kultúrájának megismertetését."[1]

Ukrajna európai integrációjának másik fontos lépése az *Európai Tanácshoz* való csatlakozás volt, ennek egyik feltételeként az ET a már említett két dokumentum ratifikálását szorgalmazta Ukrajnának.

A Keretegyezmény a Nemzeti Kisebbségek Védelméről c. dokumentumot (1997, Európai Tanács) 1999-ben ratifikálta Ukrajna, azonban az egyezmény nem lépett hatályba, az Ukrán Alkotmánybíróság 2000-ben hatályon kívül helyezte formai hibára való

[1]http://bgazrt.hu/_files/NPKI/oktatas/Magyar-ukr%C3%A1n%20alapszerz%C5%91d%C3%A9s.pdf

hivatkozással. Ezt követően több törvénytervezet készült, 2006-ban lépett hatályba hivatalosan a dokumentum.

A másik nemzetközi egyezmény a *Kisebbségi és Regionális Nyelvek Európai Kartája.* Az ukrán parlament 1999. december 24-én életbe lépett törvény alkalmazását azonban az Alkotmánybíróság 2000. július 12-i határozatával felfüggesztette (ukrán parlamenti képviselők beadványa alapján az ukrán alkotmánybíróság a ratifikációs ügyrend megsértése miatt). A ratifikációt 2003-ban újra tárgyalták, azonban ez a változat már sokkal szűkebb jogokat biztosított a törvény hatálya alá eső tizenhárom nyelv (belorusz, bolgár, gagauz, görög, zsidó, krími tatár, moldáv, német, lengyel, orosz, román, szlovák, magyar) beszélői számára (részletes elemzéseket ezzel kapcsolatban olvashatunk még BEREGSZÁSZI–CSERNICSKÓ 2003, 2004, EPLÉNYI–KÁNTOR szerk. 2012).

2008-ban Ukrajna megtette első, majd 2009-ben már a harmadik jelentését a Kisebbségi Keretegyezmény végrehajtásáról. (Az 1999-ben és 2003-ban ratifikált törvényben a Karta ajánlott rendelkezései közül Ukrajna által vállalt kötelezettségek különbségeiről lásd még BEREGSZÁSZI–CSERNICSKÓ 2004/23–34, BEREGSZÁSZI–CSERNICSKÓ 2007/2: 251–261).

2.3. Az ukrán oktatáspolitika hatásai

Az *oktatáspolitika* alakítja egy-egy állam, régió oktatási intézményhálózatának szerkezetét, típusait, az oktatott tartalmakat, az oktatási modelleket. Az oktatáspolitika sohasem öncélú: mindig valamilyen társadalmi, gazdasági, ideológiai és politikai cél mentén működik (CSERNICSKÓ 2009a.: 33). A többnyelvű és többnemzetiségű országokban, – mint amelyekhez tartoznak a Kárpát-medencei magyarok is – az egyes többségi közösségek oktatáspolitikusainak a kisebbségiekétől eltérő nézetei lehetnek az adott kisebbség oktatását, jövőjét és megmaradását illetően. Így az adott ország oktatása egyes közösségek asszimilációjának vagy megtartásának, elnyomásának vagy támogatásának az eszközévé válhat (SKUTNABB-KANGAS 1997: 31–34).

Értekezésemben az oktatáspolitika nyelvi részével kívánok foglalkozni, hiszen a nyelvi tervezés és nyelvpolitika szintjén hozott döntések befolyásolják az oktatást, s azon belül is az oktatott nyelveket, nyelvváltozatokat, tanterveket, oktatási módszereket. Azaz például, hogy a kisebbségi, többségi, valamint idegen nyelvek hogyan jelennek meg az oktatásban – tantárgyként vagy épp tannyelvként – jelentős hatással van a nyelv jövőjére, presztízsére (vö. CSERNICSKÓ–SZABÓMIHÁLY 2011: 165).

Az oktatáspolitika és nyelvpolitika kapcsolatáról a David Crystal szerkesztette *A nyelv enciklopédiájában* a következőket olvashatjuk: „Az egyik legjelentősebb kérdés, amelyben az országok nyelvpolitikája megmutatkozik, milyen intézkedéseket hoz az ország a gyermekek nyelvi oktatásával kapcsolatban. Milyen nyelveket, nyelvváltozatokat tanítanak az iskolákban, milyen kortól és mennyi ideig? E kérdések csak részben válaszolhatók meg az idegennyelv-tanulás és -oktatás területének segítségével, jóval fontosabb tényező az állami politika és az emberek beállítódása, ami igen sokféle lehet. Egy nyelv használatát lehet aktívan támogatni, eltűrni, szándékosan elkerülni, kifejezetten ellenezni vagy akár tiltani”(CRYSTAL 1998: 465).

Ukrajna függetlenedését követő időszak oktatáspolitikáját a kisebbségek szempontjából pozitív döntések, egyezmények megkötése és ratifikálása jellemezte. Erre az időszakra tehető a kárpátaljai magyarság szempontjából releváns ukrán-magyar kétoldalú egyezmény megkötése, vagy az 1992-es oktatási törvény, illetve a nemzeti kisebbségekről szóló törvény. Ezek a dokumentumok mindegyike érinti a kisebbségi oktatás és nyelvhasználat kérdését (az említett törvények egyes cikkelyeiről, pontjairól részletesebb elemezéseket olvashatunk még BEREGSZÁSZI–CSERNICSKÓ 2004, 2007, CSERNICSKÓ 2008a., 2013, OROSZ 2005, TÓTH 2008). Ukrajna tehát függetlenné válása után eleinte nemzetközi mércével mérve is viszonylag széles jogköröket biztosított az ország területén élő nemzeti kisebbségek számára, az oktatást és nyelvhasználatot meghatározó törvények összhangban voltak az oktatáspolitikát meghatározó koncepciókkal. A későbbiekben viszont azország kisebbségi törvényét ugyan nem változtatták meg, de a tárgyalt időszak végén egyre több olyan rendeletet vezettek be a nemzetiségi oktatás terén, amelyek apró lépésekben a nemzetállam építésének az irányába mutattak.

Miután az ország megszilárdította nemzetközi pozícióját, a nemzetiségi és nyelvpolitikában is fordulat következett be. Már az 1996-ban elfogadott Alkotmány is egyértelműen egynyelvű államként definiálja az országot (Alkotmány, 10. része, Стаття 10. „Державною мовою в Україні є українська мова” „ Az államnyelv Ukrajnában az ukrán nyelv”). Így fokozatosan áttevődik a hangsúly a nemzetközi pozíció megerősítéséről a nemzetállam építésére, a nyelv szimbolikus szerepe megnő a nemzetegyesítésben. A kisebbségek számára egyre szélesebb jogokat biztosítanak a kultúra tekintetében (nagyrészt a nemzetközi felek számára jelzésértékként), azonban a kisebbségi és nyelvi jogok viszonylatában visszalépés figyelhető meg. A kisebbségek jogait szabályozni hivatott speciális törvényszintű jogszabály Ukrajnában nem fogadták el – kivétel a már

említett *Nyelvi Karta* ratifikációja – s ez szintén csak negatív visszalépés volt e tekintetben. Fontos ugyanakkor megemlíteni a narancsos forradalmat (2004) és azt követő különböző törvénytervezeteket, amelyek negatívan érintették a magyar anyanyelvű iskolahálózatot is. Az oktatási tárca természetesen a multikulturalizmus jegyében a kommunikációjában kétnyelvűvé akarta átalakítani az oktatási rendszert, ennek ellenére a valóságban az egynyelvűsítést szorgalmazta az oktatás terén is. A társadalmi érintkezés különböző területeinek nyelvhasználatát úgy szabályozták, hogy a gyakorlat alapvetően az ukrán nyelv javára módosul, számos területen jogszabályba foglalták az ukrán nyelv kizárólagosságát.

A narancsos forradalmat követően különösen megnőtt az egynyelvűsítésre vonatkozó rendeletek száma, s ezek az anyanyelvű oktatást is érintettek. Az ukrán nyelvből kötelező érettségi vizsga bevezetése tulajdonképpen azt jelentette, hogy a felsőoktatásba való belépés csak az államnyelven lehetséges.

2008-ban jelent meg s *461-es* sz. miniszteri rendelet. A cselekvési terv alapján 2008. szeptember 1-től a nemzetiségi nyelven oktató iskolák 5. osztályaiban Ukrajna történetét két nyelven kell oktatni: anyanyelven, illetve ukránul (a fakultatív órák terhére). A 6. osztályban (2009. szeptember 1-től) már csak ukrán nyelven kell oktatni ezt a tárgyat. A 6. osztályban a földrajzot kell két nyelven oktatni, a 7.-ben matematikát, majd a következő osztályban teljesen át kell állni ezen tantárgyak államnyelven történő oktatására. A 10. osztályokban – a 2010-től már minden tárgyból kötelezően ukrán nyelvű emelt szintű érettségi és egyben felvételi vizsgákra való felkészülés jegyében – szeptembertől két nyelven kell oktatni Ukrajna történetét és a matematikát, a 11. osztályban a 2009-es tanévkezdéstől két nyelven a matematikát és csak államnyelven egy, a tanulók által választott tantárgyat (vö. CSERNICSKÓ 2009a.). Az említett rendelet értelmében, ha megvalósulnak a benne foglaltak, a 2009/2010-es tanévben minden érettségi, s egyben felvételi vizsgát már ukránul kellett volna tenni minden érettségizőnek az iskola tannnyelvétől függetlenül. Azonban az ukrajnai politikai viszonyokat ismerve nem meglepő, hogy hamar számos pontban megváltozott a minisztérium álláspontja.

A 2010. március 25-én a *238-as számú rendelet* (nákáz) megjelenése egyértelműen pozitívnak mondható a kárpátaljai magyar tannyelvű iskolások számára. A rendelet *VII. fejezetének 7.4*-es pontja kimondja, hogy a "tesztírás nyelvét azok a személyek választják meg, akik kifejezték kívánságukat, hogy részt vesznek a külső értékelésen". Továbbá az érettségi feladatlapokat lefordítják (az ukrán nyelv és irodalom, valamint az idegennyelv-vizsgák kivételével) krími tatár, moldáv, lengyel, orosz, román

és magyar nyelvre. Az egyetemekre és főiskolákra jelentkezőknek az emelt szintű érettségin szerzett pontjai mellé az érettségi bizonyítvány átlagát is hozzáadják, és azok a diákok, aki nem érték el az ukrán nyelv és irodalom vizsgán a minimális 124 pontot, azok is begyújthatják felvételi kérelmüket felsőoktatási intézményekbe abban az esetben, ha a szaktantárgyból tett vizsgájuk nem lett kevesebb 170 pontnál.

A sikeres ukrán nyelv és irodalom érettségi minden felsőoktatási szakirány esetében a bejutás feltétele. 2008-ban országosan a vizsgázók 8,38%-a bukott meg ukrán nyelvből, miközben a magyar tannyelvű iskolák végzősei között ez az arány 29,58% (három és félszer több!), miközben a többi érettségi tárgy esetében (melyeket anyanyelvükön tehettek le a vizsgázók) gyakorlatilag nincs különbség a magyar és nem magyar tannyelvű intézmények végzősei között. 2009-ben országos szinten az összes érettségiző 9%-a bukott meg a vizsgán. A kárpátaljai magyar érettségizőknek csak 28%-a (535 diák) szánta rá magát a megmérettetésre, de közülük is majdnem minden második (44%) sikertelenül próbálkozott (lásd még BEREGSZÁSZI–CSERNICSKÓ 2010: 245–249).

A tárgyalt időszakban részben az állam nyelvpolitikájának, részben a demográfiai csökkenés következtében csökkenő tendenciát mutat a magyar iskolák hallgatói létszáma.

3. táblázat.
Beiskolázási adatok a kárpátaljai magyar iskolák tekintetében
(Forrás: megyei statisztikai adatok alapján)

Tanév	2003/ 2004	2004/ 2005	2005/ 2006	2006/ 2007	2007/ 2008	2008/ 2009	2009/ 2010	2010/ 2011
Első osztályba beiratkozott	2160	2311	1647	1499	1495	1321	1385	1429
Összes diák	22200	19600	18948	18136	17366	16407	15596	15126

A beiskolázási adatok mellett a kárpátaljai magyar közösségben végzett szociológiai kutatások eredményei alapján is következethetünk a többségi iskolát választó szülők számarányára.

Az Oktatási Kataszter kárpátaljai adataiból például az derül ki, hogy a 2009-ben megkérdezett 47 kárpátaljai iskola 9725 magyar nemzetiségű tanulója közül 9006 (azaz 92,6%) tanult magyar nyelven (HIRES-LÁSZLÓ 2011: 28).

4. táblázat.
A magyar, illetve nem magyar tannyelvű (általános) iskolát végzett adatközlők aránya a kárpátaljai magyar közösségben néhány szociológiai, szociolingvisztikai kutatás adatai alapján

Kutatási program neve, éve	A minta (fő)	Magyar tannyelvű iskolát végzett, %-ban	Nem magyar tannyelvű iskolát végzett, %-ban
Olvasásszociológiai, 1999[2]	300	84	16
Mozaik, 2001[3]	500	81	19
Rétegződés, 2003[4]	573	85	15
Nyelvválasztás, 2006[5]	516	87	13
Kárpát Panel, 2007[6]	350	87	13
Nyelvválasztás, 2008[7]	410	80	20

A fenti táblázatban hat, a közösségben végzett, több szempontból reprezentatív kérdőíves kutatás azon eredményeit foglaltam össze, melyek azt mutatják meg, hogy a mintában szereplő adatközlők mekkora hányada végezte magyar, illetve nem magyar nyelven az (általános) iskolai tanulmányait.

Láthatjuk, a nem magyar nyelven iskolázódott kárpátaljai magyarok aránya 13% és 20% között váltakozik az egyes kutatási mintákban. Okkal feltételezhetjük tehát, hogy átlagosan csaknem minden ötödik kárpátaljai magyar többségi tannyelvű iskolába jár(t). Ha azonban figyelembe vesszük, hogy a fent említett kérdőíves kutatások nagyrészt csak a magukat magyar nemzetiségűnek valló, illetve a magyar nyelvű kérdőív kitöltését vállaló réteget érték el, akkor valószínűsíthető az is, hogy a kárpátaljai magyarságon belül magasabb a többségi nyelvű iskoláztatásban részesültek/részesülők aránya. Azt is feltételezhetjük, hogy az utóbbi néhány évben – a szerző által az értekezésben részletesen ismertetett ukrajnai nyelv- és az ezzel szoros összefüggésben álló oktatáspolitikai események következtében – a nem magyar tanulók aránya emelkedik. Erre engednek következtetni egyéb kutatások eredményei is.

A B-Fókusz Intézet és a KárpátPress 1996-ban és 2011-ben végzett kutatást az erdélyi, a felvidéki, a kárpátaljai és a vajdasági magyarok körében (l. DOBOS 2011). A

[2] A kutatás adatait, részleteit lásd itt: GEREBEN 1995, 2005
[3] A kutatásról lásd: CSERNICSKÓ–SOÓS 2002
[4] A vizsgálat részleteiről: BEREGSZÁSZI–CSERNICSKÓ 2006
[5] MOLNÁR 2009a., 2009b., 2010a., 2010b., 2010c.
[6] PAPP Z.–VERES szerk. 2007
[7] MOLNÁR 2010d.

vizsgálat központi kérdésköre arra vonatkozott, hogyan iskoláztatják/taníttatták gyermekeiket az adatközlők. Amint az 5. táblázatban összefoglalt adatokból látható, mindegyik régióban jelentős azoknak az aránya, akiknek gyermekei nem magyar nyelven tanultak/tanulnak.

5. táblázat.
A magyar, illetve többségi nyelven tanulók %-os aránya négy régió kisebbségi magyar közössége körében 1996-ban és 2011-ben
DOBOS (2011: 3) alapján

	1996		2011	
	Magyar	**Többségi**	**Magyar**	**Többségi**
Erdély	62,0	38,0	58,8	41,2
Felvidék	59,9	41,1	52,1	47,9
Vajdaság	57,0	43,0	55,8	44,2
Kárpátalja	64,6	35,4	54,9	45,1

1. ábra.
A gyermekeiket magyar iskolába járató szülők %-os arányának változása 1996 és 2011 között négy régióban
DOBOS (2011: 3) alapján

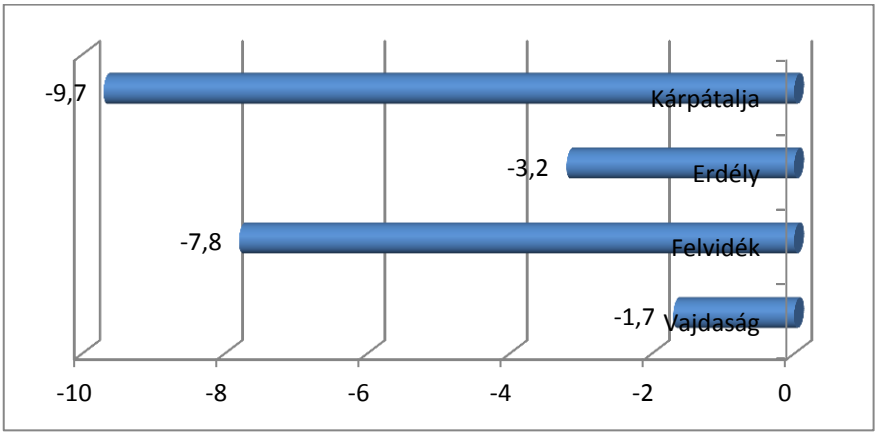

Az 1. ábrán látható, hogy az 1996 és 2011 között eltelt másfél évtized alatt valamennyi vizsgált kisebbségi magyar közösségen belül emelkedett a nem magyar nyelven tanuló diákok számaránya. A legkevésbé a Vajdaságban emelkedett a többségi nyelvű iskolát választó szülők aránya (1,2%-kal). Erdélyben 3,2%-kal, a Felvidéken ennél magasabb arányban, 7,8%-kal többen választották a többségi nyelvű iskolát 2011-ben, mint 15 évvel korábban. A legnagyobb mértékben Kárpátalján esett vissza a gyermeküket

magyar tannyelvű intézménybe járatók aránya a két adatfelvétel közötti időszakban (mégpedig 9,7%-kal).

A 6. táblázat adataiból az is kiderül, hogy Kárpátalján belül a legnagyobb mértékben azon családok körében emelkedett a gyereküket többségi nyelven oktató intézménybe járatók aránya, ahol mindkét szülő magyar iskolát végzett. Körükben 17,9%-kal csökkent a gyermeküket magyarul taníttatók aránya 1996 és 2011 között. Ennél jóval kisebb (6,3%-os) a csökkenés ott, ahol az egyik szülő magyarul, a másik többségi nyelven tanult. Meglepő viszont, hogy azon családok között, ahol mindkét szülő többségi nyelven iskolázódott, 7,7%-kal emelkedett a csemetéiket magyar nyelvű oktatásban részesítők aránya. Ez sem kompenzálja viszont az összességében közel 10%-os visszaesést.

6. táblázat.
A gyermekeik számára magyar, illetve többségi tannyelvű iskolát választó szülők %-os aránya Kárpátalján 1996-ban és 2011-ben a szülők iskolájának tannyelve szerinti bontásban
Dobos (2011: 15) alapján

Szülők iskolájának tannyelve	**1996-ban**		**2011-ben**		**A magyar iskolába járók arányának változása 1996 és 2011 között, %**
	Magyar	Többségi	Magyar	Többségi	
magyar + magyar	83,2	16,8	65,3	34,7	–17,9
magyar + többségi	47,6	52,4	41,3	58,7	–6,3
többségi + többségi	38,3	61,7	46,0	54,0	7,7
Összesen	64,6	35,4	54,9	45,1	–9,7

A nem anyanyelvükön tanulók egy része valószínűleg azért választotta a többségi nyelven tanulást, mert lakóhelyén nem volt/nincs magyar tannyelvű iskola, így a szülők a gyakorlatban nem élhettek tannyelvválasztási jogukkal. Másik részük azonban nyilvánvalóan azért, mert szüleik úgy vélték, hogy a magyar tannyelvű iskolában nem lehet eredményesen elsajátítani az érvényesülés nyelvét (BALOGH–MOLNÁR 2008, BALOGH 2009). Azaz a szülők egy része úgy döntött a többségi nyelven oktató iskola mellett, hogy volt választási lehetősége.

A 2010-es ukrajnai elnökválasztás idején ismét a kisebbségi kérdés, az ukrán és az orosz nyelv rivalizálása került a politikai csatározások fókuszpontjába. Ennek egyik hozadéka a máig is számos tudományos és politikai diskurzusban megjelenő 2012-es

nyelvtörvény megszületése volt („Закон України Про засади державної мовної політики” „Ukrajna törvénye az állami nyelvpolitika alapjairól”).

A kisebbségi nyelvhasználat jogi deklarációjában pozitív előrelépés történt az említett törvény elfogadásával (2012-es törvény), azonban a törvény gyakorlati kidolgozása és szankcionálása nem lépett életbe.

A majdani eseményeket követően az új ukrán kormány első döntései között szerepelt az említett nyelvtörvény hatályon kívül helyezése (2014. február 23-án). A nemzetközi kontextusban is pozitívnak értékelt nyelvtörvény eltörlését követően aggodalmának adott hangot Astrid Thors, az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet (EBESZ) nemzeti kisebbségekért felelős biztosa is. 2014 januárjában mintegy 60 oldalas új nyelvtörvénytervezet került a parlament elé, elfogadása azonban máig sem történt meg. A tervezet számos pontban visszalépést jelentett a nyelvhasználati jogokat illetően, még az 1989-es törvényhez képest is (részletesebb elemzéseket lásd még CSERNICSKÓ 2013, BEREGSZÁSZI–CSERNICSKÓ–FERENC 2014).

2.4. Az anyanyelvű iskolahálózat szerepe a kárpátaljai magyar közösség nyelvmegtartása szempontjából

Kutatási eredmények igazolják, hogy az anyanyelvű oktatás, az anyanyelvű iskolahálózat megléte egy adott kisebbségi közösség hosszútávú fennmaradásának is az előfelvétele (vö. GEREBEN 1998, 1999, CSERNICSKÓ 2008a., BEREGSZÁSZI–CSERNICSKÓ 2004). Az anyanyelvű oktatás jövőjét jelentős mértékben befolyásoló egyik fontos tényező az iskola tannyelvének a megválasztása, az ott oktatott tartalmaknak a közvetítése a diákok felé. Hiszen a nyelv nemcsak kommunikációs eszköz, hanem identitásjelző is egyben. A magyar nyelvű iskolák így ”rejtett” tanterveiknek köszönhetően a magyar identitást is közvetítik a tanulóknak (gondolok itt a magyar történelem vagy irodalomoktatásra, vagy épp a nemzeti ünnepek és hagyományok megélésére és fejlesztésére). Az oktatás magasabb szintjein pedig a magyar iskolák adják át a magyar nyelvű szakmai működéshez szükséges specializált szakszókincset, lehetővé téve ezzel a „magyar világ” kiterjesztését a munka világára is (BRUBAKER mtsai 2011: 288).

A nyelvészeti kutatások egy része az iskolaválasztáson belül is a tannyelv oldaláról, az anyanyelvű iskolahálózat fennmaradása felől közelíti meg a témát, ahol rendszerint különböző nyelvi változó használati gyakorisága kapcsán vetődik fel a téma, de találhatunk oktatásszociológiai és pszicholingvisztikai megközelítést is (vö. BARTHA 1999, 2003, GÖNCZ 1995, SKUTNABB-KANGAS 1997, BEREGSZÁSZI–CSERNICSKÓ–OROSZ 2001,

BEREGSZÁSZI 2002, SORBÁN 2000, 2009, KOLLÁTH–VARGA–GÖNCZ szerk. 2009, LANSTYÁK 1996 stb.).

A tannyelv fontosságát jelzi, hogy a nyelv megismerő (kognitív) funkciója révén sajátítjuk el a körülöttünk lévő tudást, ismereteket. Ma már szociolingvisztikai/antropológiai alapelvként is tekinthetünk e megállapításra: a gyermek fejlődésében a legoptimálisabb az, ha a világot a családja nyelvén ismeri meg, ezen a nyelven kezdi és folytatja tanulmányait (l. UNESCO által kiadott The use of vernacular languages in education (1953) c. dokumentumot).

Cummins kétféle nyelvi kompetenciát különböztet meg: *kommunikációs* és *kognitív*. A tanulás, egyes ismeretek elsajátítása, esetleges alkalmazása csak akkor lehetséges, ha az illető birtokában van a *CALP*-nak az adott nyelven (cognitive academic learning proficiency). Ezen elv szerint a kisebbségi diákok számára (lásd többek között a Kárpát-medencei magyar kisebbségi közösségeket) a saját anyanyelven való oktatás/ tannyelv a legideálisabb (CUMMINS 2008: 71–83).

A nem anyanyelven való oktatás, a tannyelv hatása rövid- (a diákok előmenetele l. MOLNÁR 2009b.,GÖNCZ 1995, LANSTYÁK 1996) és hosszútávon is következményekkel járhat (nyelvcsere). Ezzel kapcsolatban Göncz Lajos így fogalmaz: „ha az egyik nyelv hatásai és használata csak a családra, esetleg a legszűkebb környezetre korlátozódik, az élet minden más területén a másik nyelv és kultúra hatásai érik a gyereket, világos, hogy az első nyelv elsorvad, és helyét az erősebb hatásokkal bíró veszi át” (GÖNCZ 2004: 274).

A Kárpát-medencében számos kutatás készült, amely igazolta, hogy azok, akik anyanyelven végzik tanulmányaikat, magasabb arányban vallják magukat az adott nemzethez tartozónak (vö. CSERNICSKÓ–GÖNCZ 2009, MOLNÁR 2009a., DOBOS 2011). Tehát (tan)nyelv és identitás szoros összefüggésben állnak egymással.

Az iskolaválasztás kérdéskörét nem csak a helyi magyar közösség nyelvtervezési kérdéseinek szempontjából lehet vizsgálni. Sőt ahhoz, hogy kutatásommal valóban hasznos, tudományosan megalapozott ismeretekkel járuljak hozzá a kárpátaljai magyar közösség nyelvtervezési koncepciójához, fontos, hogy a témával kapcsolatosan más tudományterületekből szerzett eredményeket is megemlítsek.

PAPP Z. (2012) tanulmányában az iskolaválasztás kérdéskörét munkaerőpiaci megközelítésből vizsgálja elsősorban, miszerint az iskolaválasztás jelentőségét közgazdasági modellben gondolhatjuk végig. Ebben a megközelítésben az oktatás a munkaerőpiaci hasznosság által nyer értelmet, hiszen a beiskolázás sikerét a majdani munkaerő-piacon való elhelyezkedés igazolja majd. A szerző a kisebbségi oktatás

szimbolikus jelentőségét is kiemeli, jelezve, hogy az anyanyelvű iskolahálózat beszűkülésén az adott kisebbség jövője is múlhat hosszú távon (PAPP Z. 2012: 401).

Az említett tanulmány tartalmazza az OECD-országok iskolaválasztással kapcsolatos politikáit is, amelyek három alapinformációra épülnek:

- piaci mechanizmusok oktatásba való bevezetése;
- az iskolaválasztás az individuumnak (szülőnek) a joga;
- az iskolaválasztás az oktatási rendszer méltányosabbá tételének az eszköze (vö. uo: PAPP Z. 2012: 402).

Csete Örs és munkatársai a kisebbségi oktatás meghatározó szerepére hívják fel a figyelmet, hiszen az anyanyelvű oktatás a nemzetiségi/nemzeti identitás fenntartásában és újratermelésében is fontos szerepet tölt be, ám kiemeli, hogy a kisebbségi alrendszereknek (beleértve az anyanyelvű oktatást is) nem csak az identitással összefüggő funkciói vannak, hanem társadalmi integrációval kapcsolatos feladatai is (CSETE et al. 2010: 131).

Társadalmi mobilitás és iskolaválasztás összefüggéseire világít rá ANDOR MIHÁLY és LISKÓ ILONA (1999) könyve is, amelyben a magyarországi iskolaválasztás kapcsán megállapítják, hogy a szülők legalább olyan/vagy jobb társadalmi helyzetbe szeretnék hozni gyermekeiket, mint amilyenben ők vannak (ANDOR–LISKÓ 1999: 18). A társadalmi státuszra való törekvés megtartása vagy növelése társadalmi szempontokon keresztül látszik érvényesülni. A szerzőpáros megemlíti azokat a szociológiai, kulturális és társadalmi státuszbeli adottságokat, amelyek a döntési folyamatokat alapvetően befolyásolják: szülői végzettség, lakóhely, tanulmányi eredmény, gyermek neme (uo. 77).

Az említett gazdasági és társadalmi szempontok mellett az iskolaválasztás kérdésköre kisebbségi perspektívában számos egyéb dimenzióval egészül ki. Etnikailag heterogén közegben az adott kisebbség újratermelődésének is az egyik záloga.

Mivel az iskolaválasztás többek között nyelvválasztást is jelent, ezért fontos tisztáznunk, hogy a kárpátaljai magyarság esetében az oktatás alrendszerein belül kik és milyen lehetőségek közül választhatnak iskolát, s ezáltal tannyelvet is.

7. táblázat.
Oktatási útvonalak és a választást befolyásoló szereplők
(Forrás: saját szerkesztés)

Választási szereplők	szülők	**Óvodai tannyelv-választás**
		• magyar tannyelv
		• ukrán tannyelv
	szülők	**Elemi iskolai tannyelv-választás**
		• magyar tannyelv
		• ukrán tannyelv
	szülők/diák	**Középfokú tannyelv-választás**
		• magyar tannyelv
		• ukrán tannyelv
	diák	**Felsőfokú tannyelv-választás**
		• magyar tannyelv
		• ukrán tannyelv

Kárpátalján a legalsóbb szintektől kezdve a szülőknek lehetősége van anyanyelvű vagy többségi tannyelvű iskolát választani gyereke számára, azaz a magyar anyanyelvű oktatási hálózat teljesnek mondható. Azonban az iskolai szintek közötti átmenetek a nyelvi váltás lehetőségét is magukban hordozzák, különösen igaz ez abban az esetben, amikor a középfokú és a felsőoktatás közötti tannyelv-váltás egyik mozgatórugója, hogy az adott szakmai preferencia nem létezik anyanyelven (pl. szakoktatás szűkössége magyar nyelven, felsőoktatás szűkössége magyar nyelven), ezért kénytelen váltani a diák strukturális okokból (l. 7. táblázat).

A legalsóbb szinteken rendszerint a szülő választ tannyelvet a gyereke számára, majd magasabb szinteken egyre inkább a diákra hárul a döntés.

Az iskolaválasztás tekintetében is több tudományterületről találhatunk elemzéseket. Lampl Zsuzsanna szociológus a nyelv és identitás összefüggésével kapcsolatban megállapítja, hogy a szlovákiai magyarok identitását formáló tényezők között az iskoláztatás nyelve a legmeghatározóbb, s hogy az iskolaválasztás nem egy elszigetelt döntés eredménye: vagyis azok a szülők, akik magyar alapiskolába jártak, a gyermekeiket is inkább magyar alapiskolába íratják, szemben azokkal a szülőkkel, akik magyar származásuk, és magyar családi kommunikációs hátterük ellenére szlovák alapiskolát végeztek (LAMPL 1999: 106). A szerző azokat a szülőket, akik magyar

tannyelvű iskolába jártak, érett identitásúaknak nevezi, azokat, akik szlovák tannyelvű iskolába jártak, szlovák identitásúaknak titulálja, míg a skála két végpontja közé helyezi el azokat a magyar szülőket, akik „magyarként" szlovák iskolába íratják gyermekeiket, ők a köztes identitásúak.

Sándor Anna felvidéki nyelvész, dialektológus Kolonban végzett kutatásokat. Vizsgálatába bevonta a vegyes házasságból származó és szlovák iskolába járó fiatalokat is. Megállapítja többek között, hogy a szlovák tanítású iskolában végzettek a nyelvhasználat különböző szinterein kevesebb helyzetben használják a magyar nyelvet, mint a szlovákot. A magyar nyelv presztízse, a nyelvhez való pozitív viszonyulás is magasabb a magyar tannyelvű iskolát végzettek körében (vö. SÁNDOR 1997, 2000). SÁNDOR (2000) szerint az anyanyelven tanulók a kétnyelvűség, a kognitív fejlődés terén jóval megelőzik a többségi nyelven tanító iskolába járó társaikat. Ennek következtében az érettségit letevők és a felsőbb tanulmányokat eredményesen folytatók körében is jóval nagyobb arányban részesülnek (SÁNDOR 2000: 136).

A tannyelvnek tehát funkcionális, ismeretátadó szerepe mellett kisebbségi közösségekben szimbolikus jelentősége is van. Péntek János szerint: „a nyelv korántsem csak technika, nem steril eszköz, hanem kontextus érzékeny, kultúra érzékeny, kultúrafüggő" (PÉNTEK 2005: 239).

Berényi Dénes, a Magyar Tudományos Akadémia Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottságának akkori elnöke a „Megmaradás, korszerű felsőoktatás, tannyelv-választás" című konferencián elhangzott köszöntőjében az anyanyelvi oktatás pozitívumait hangsúlyozza: „Az agykutatás figyelemreméltó eredménye, hogy az anyanyelv, azaz az első megtanult nyelv (nyelvek) máshol lokalizálódnak az agyban, mint a később tanultak. A későbbi tanulmányok folyamán pedig a gyerek, az ifjú anyanyelvén tudja a legtisztábban megérteni, rögzíteni a fogalmakat. Nyilvánvaló tehát az anyanyelv, az anyanyelvi oktatás fontossága" (KONTRA szerk. 2005: 2). De már ő is felveti a többnyelvűség szükségességét, miszerint ha a kisebbségi sorban élők szülőföldjükön érvényesülni akarnak, az általuk beszélt nyelvek egyike a megfelelő többségi nyelv kell hogy legyen.

A 21. században az értelmiséggel szemben támasztott alapkövetelmények egyike a többnyelvűség. Az EU pl. két idegen nyelv ismeretét ajánlja valamennyi polgárának.
„Az állam nem hivatalos nyelvét anyanyelvként beszélők számára hármas javaslat tehető: a) a megfelelő anyanyelvi nevelés; b) a hivatalos nyelvnek második nyelvként történő eredményes elsajátítása; c) valamint egy, az ő számukra speciálisan kialakított

idegennyelv-tanítási rendszer" (SZÉPE 1984: 319). Azonban nem mindegy, hogy ezt a kisebbségi közösségben milyen módszerrel érik el. Amikor az iskolai oktatás a gyermekek „kétnyelvűsítését" tűzi ki céljául, mindenekelőtt azt kell tisztáznia, a kétnyelvűség mely fajtájának kialakítását tartja kívánatosnak. Nem létezik ugyanis sem 'általában vett kétnyelvűség', sem valamiféle 'kétnyelvűségi standard'. A kétnyelvűségnek számos válfaja van, melyekben a két nyelv helyzete és viszonya más és más "(LANSTYÁK 1998: 68).

Akkor hogyan is alakítható ki a kétnyelvűség? Göncz Lajos szerint a kisebbségi tanulók esetében akkor alakítható ki magas fokú kétnyelvűség, ha megfelelő feltételeket biztosítunk az első nyelv (anyanyelv) fejlődésének, emellett a másodnyelv intenzív tanulása a funkcionális kétnyelvűség kialakulását eredményezi (vö. GÖNCZ 1995).

A tannyelv hatásaival kapcsolatban mind a szlovákiai, mind a kárpátaljai, mind a vajdasági empirikus kutatások eredményei azt mutatják, hogy a magyar nyelven oktató iskola meghatározó szerepet játszik a standard nyelvváltozat bővítésében. A kutatások eredményei egyértelműen igazolják, hogy a nem magyar tannyelvű iskolában szocializálódottak körében magasabb a nem standard nyelvi változatok előfordulási aránya; szlovákiai kutatók vizsgálatai szerint például közelebb áll egymáshoz a magyarországi és a szlovákiai magyar tannyelvű iskolába járók nyelvhasználata, mint például a gyakran egyazon iskolán belül magyarul, illetve nem magyarul tanuló szlovákiai magyar tanulóké (vö. GÖNCZ 2004, LANSTYÁK 1996, LANSTYÁK–SZABÓMIHÁLY 1997).

Az iskolai tannyelv-választás kapcsán Csernicskó megállapítja, hogy azok körében, akik nem magyar tannyelvű iskolába jártak, 20% azoknak az aránya, akik nem csak a magyar nyelvet használják a családi érintkezésben; miközben azok körében, akik magyarul tanultak, 91% csak magyarul beszél családi körben. A magyar tannyelvű iskolában tanultak körében jelentősen magasabb azok aránya, akik egyértelműen tovább adják őseik nyelvét a következő nemzedéknek. Körükben 96% azok aránya, akik csak magyarul beszélnek gyermekeikkel. A nem magyar iskolában tanult felnőttek közül ellenben minden negyedik (25%) hol magyarul, hol nem magyarul szól gyermekéhez, s minden huszadik (5%) egyáltalán nem beszél magyarul saját gyermekével (vö. CSERNICSKÓ–GÖNCZ 2009: 6).[8]

A kisebbség, beleértve a kárpátaljai magyar kisebbséget is, céljaival kapcsolatosan Bartha Csilla így fogalmaz:„A nyelvi kisebbségek számára célként kitűzött, a mindkét nyelv magas szintű tudásán alapuló kétnyelvűséget kisebbségi helyzetben

[8]http://emagyar.net/index.php?p=news&id=3363

dolgozó szakemberek (…) túlzott idealizmusnak tekintik, s megállapítják, hogy a kétnyelvűség tartós fönnmaradásának is a kisebbségi nyelv dominanciája a záloga, tehát a kisebbséginyelv-domináns bilingvizmus, hiszen ekkor a legkevesebb az esély egy új, nyelvcserében végződő egynyelvűség létrejöttére"(BARTHA 2003: 60). Hogyan is érhetjük el ezt? A kárpátaljai magyar közösség reális célja mindezek tudtában az, hogy az úgynevezett *anyanyelvdomináns hozzáadó (additív)* kétnyelvűséget alakítsa ki a kisebbségi tanulók esetében. Ez pedig azt jelenti, hogy a gyerek az anyanyelve megtartása mellett sajátítja el a többségi nyelvet olyan szinten, amely lehetővé teszi a társadalmi integrációt, ám nem veszélyezteti az anyanyelve megtartását (BEREGSZÁSZI 2002, CSERNICSKÓ 2008b.).

A munka jelen fejezetével célunk az volt, hogy bemutassuk, az iskolai tannyelv-választás kérdésköre hogyan illeszkedik a kárpátaljai magyar közösség nyelvtervezési koncepciójába, hogy a nyelvpolitika és oktatáspolitika hogyan befolyásolja egy-egy régió kisebbségi oktatási hálózatát. Tárgyaltuk továbbá, hogy az iskolaválasztás kérdését többféle dimenzióban lehet nézni, hiszen a választás – a közösség nyelvi céljait szem előtt tartva – többek között nyelvválasztást, s azon belül egyfajta rejtett tanterveken keresztül ideológia közvetítést is jelent. Áttekintettük a többségi állam, Ukrajna nyelvi és nemzetiségi jellegzetességeit, amelyek megértése nélkül nem láthatjuk tisztán az állam oktatáspolitikai, s ezen belül nyelvpolitikai törekvéseit. Az anyanyelvhasználat és a kisebbségi jogok tekintetében az Ukrajna viszonylatában legfontosabb nemzetközi egyezményeket emeltük ki, majd ezt követően Ukrajna oktatáspolitikájának főbb jellegzetességeit foglaltuk össze.

3. MÓDSZERTANI KÉRDÉSEK: A DOLGOZAT ALAPJÁT KÉPEZŐ KUTATÁSOK LEÍRÁSA

3.1. Az alkalmazott kutatási módszerek

Munkám tárgya a kárpátaljai magyar szülők iskolaválasztási motivációinak vizsgálata a 2008–2014 közötti időszakban a közösség körében végzett kutatási adatok és eredmények feldolgozására és értelmezésére alapozva. A vizsgált időszakban hat esettanulmányt végeztem a kárpátaljai magyar közösségben.

Az egyes esettanulmányok során szándékoltan más-más vizsgálati alanyokat kérdeztem és más-más kutatási módszereket alkalmaztam. A módszertant minden esetben az is meghatározta (engedte, korlátozta), hogy mit engedett vagy/és korlátozott a gyorsan változó társadalmi és politikai helyzet az országban az adott tanévben. Úgy vélem, a vizsgálati időszak szűk időkorlátja ellenére sikerült felvázolni az esettanulmányok segítségével bizonyos tendenciákat, motivációkat, amelyek hatottak a szülők iskolaválasztási döntéseire (esetleg egyik tanévben még hangsúlyosan, a következőben pedig már nem).

Ukrajna politikai instabilitása, a téma érzékenysége, valamint a rendelkezésre álló adatok hiánya miatt munkámban az iskolai tannyelv-választás témakörét különböző esettanulmányok alapján mutatom be. A módszertani választásomat az a tény határozta meg, hogy olyan jelenséget kívánok megismerni és bemutatni, amely esemény feletti kontrolom kevés (GOLNHOFER 2001: 18), ám a természetes közegben vizsgálódó esettanulmány segítségével átfogó, összetett kép nyerhető a vizsgált jelenségről. Bár BABBIE (1996) ezzel kapcsolatban megjegyzi, hogy a módszer egyik gyenge pontja, hogy nem várható tőle nagy populációkat leíró általánosítás (BABBIE 1996: 331), de néhány jellemző vonást véleményem szerint sikeresen felvázolhat. Az esettanulmányt főleg a kvalitatív kutatásokban alkalmazzák egy probléma (eset) mélyebb és hosszabb ideig történő tanulmányozására. A kutatók a vizsgált tárgyat egységként tanulmányozzák, változatos kutatási módszerekkel gyűjtenek információkat, így alakul ki átfogó, komplex kép a vizsgálat tárgyáról (vö. MAJZIKNÉ 1991: 124).

Elsősorban félig strukturált interjúkat készítettem a különböző tanévekben az iskolába kerülő gyerekek szüleivel tannyelv-választási motivációikat kutatva (magyar és ukrán iskolába íratott gyermekek szüleivel egyaránt). A félig strukturált interjúk előre meghatározott kérdések alapján történtek. A beszélgetés során megszabtam ugyan a beszélgetés főbb irányát, de figyeltem az interjúalanyra és megpróbáltam követni az általa felvetett témát (BABBIE 1996: 313–317). A kérdés szélesebb körű megvilágíthatósága

érdekében iskolai tanítókkal (magyar és ukrán osztályban tanítókkal) és oktatáspolitikai szakemberekkel is beszélgettem. Egyes tanévekben az interjúkat kérdőíves vizsgálat váltotta, illetve egészítette ki. A módszertant minden esetben az is meghatározta (engedte, korlátozta), hogy mit engedett vagy/és korlátozott a gyorsan változó társadalmi és politikai helyzet az országban az adott tanévben.Az interjú témakörei úgy lettek kialakítva, hogy kiderüljön, mi befolyásolta a szülőket abban, hogy ukrán, illetve hogy magyar tannyelvű iskolába íratták gyerekeiket, és hogy tisztában vannak-e azzal, hogy ezek a döntések milyen hatással lesznek a gyerek jövőjére, társadalmi mobilitására.

Másik kvalitatív módszerem az interjúk egy közkedvelt csoportjához tartozik, a társadalomtudományos csoportinterjú, s azon belül is ennek leggyakrabban alkalmazott típusa, a fókuszcsoport (vö. BALÁZS–MARIÁN–OBLATH–SÍKLAKI 2002, VICSEK 2006).

Az adatközlők kiválasztásakor, mindkét típus esetében, mint ahogy továbbiakban az elemzésben látni fogjuk, nem a teljesség igényét tartottam szem előtt (azaz nem a szociológiai reprezentativitást céloztuk meg), hanem tanulmányonként arra törekedtem, hogy az interjúalanyoktól származó idézetekből egy olyan összefüggő szövegkorpuszt állítsak össze, amelynek elemzése révén képet nyerhetünk a kutatásunk tárgyáról.

A kvalitatív módszer előnye – szemben a kvantitatívéval –, hogy az interjúkban lévő mélységek felszínre hozása által egyes témákról sokkal részletesebb és árnyaltabb ismereteket szerezhetünk (vö. FERENC 2012: 82). Az interjús adatgyűjtés meglehetősen széles körben elterjedt kutatási módszer az antropológiában, szociológiában (KVALE 2005, PAPP Z. 2008), a nyelvészet azon területén is jól alkalmazható, ahol sztereotípiákat, attitűdöket vizsgál a kutató.

A kvalitatív interjúk mellett kérdőívvel is vizsgáltam a témakört: Beregszászban és Munkácson összesen 140 kérdőívet sikerült szülőkhöz eljuttatnom. A két városban ukrán és magyar tannyelvű iskolába járó tanulók szülei töltötték ki a kérdőívet. A kérdőív kitöltésekor, a minta meghatározásakor számos problémába ütköztem. Mivel Ukrajnában a legutóbbi népszámlást 2001-ben rendezték – számos más szomszédos magyarok lakta országgal ellentétben pl.: Szlovákia, Románia – ,ezért arra vonatkozóan sincsenek adatok, hogy hány magyar nemzetiségű gyerek tanul ukrán tannyelvű iskolában Ukrajnában. Ebből kifolyólag a minta kiválasztásakor szintén nem tudtam a reprezentativitásra hagyatkozni. A magyar tannyelvű iskolák tekintetében törekedtünk a teljes minta lekérdezésére, azonban a magyar tannyelvű iskolák közé sorolt "cigány iskolákban" sajnos ez sem valósult meg. A terepnaplóban is lejegyzettek alapján a cigány gyerekek esetében sok szülő sem írni, sem olvasni nem tud, ezért nem töltötték ki a kérdőívet. Az ukrán tannyelvű iskolák

tekintetében Beregszász és Munkács esetében az osztályfőnök véleményére alapozva állapítottuk meg, hogy az ukrán tannyelvű iskolákban kik azok a diákok, akik beszélnek magyarul, esetleg az egyik szülő beszél magyarul. A kérdőívek ebben az esetben magyar és ukrán nyelven is elérhetőek voltak a szülők számára (a választás lehetőségét minden esetben felajánlottuk). A másik nagy problémát az ország belpolitikai helyzete, a kisebbségi kérdés érzékenysége jelentette. Több intézményben nem akarták engedélyezni a kérdőív szétosztását, a kérdéseket sok esetben provokatívnak titulálták, két esetben az ukrán nyelvű kérdőívben helyreigazítást és pontosítást szorgalmaztak (pl. pontatlan ukrán nyelvű fordítás, a nemzetiségi kérdés kényes megfogalmazása).

A kérdőívek kitöltése 2014 tavaszán (március–május folyamán) történt. 140 (felnőtt szülő) adatközlővel töltettünk ki egy olyan kérdőívet, amely a tannyelvválasztási motivációk feltérképezésére szolgált. A kérdőív zárt és nyitott kérdéseket tartalmazott a nyelvhasználat, tannyelvválasztás, identitás, jövőkép, valamint az oktatási-nevelési támogatás kérdésköreire fókuszálva. Az adatközlők kiválasztásának alapja az volt, hogy olyan szülőket kérdezzek meg a tannyelvválasztási motivációikról, akik magyar, illetve ukrán tannyelvű iskolát választottak gyerekeik számára. Ennek fényében a 2014–15-ös tanévben 6. osztályba járó diákok szüleivel készítettem kérdőívet Beregszászban és Munkácson. A teljes minta lekérdezésére törekedtünk az adott iskola adott osztályában. A magyar tannyelvű iskolák esetében ez sikerült, azonban az ukrán tannyelvű iskoláknál egyrészt csupán az adott osztály tanárai álltak sok esetben a rendelkezésünkre annak eldöntésében, hogy magyar szülő hány van az osztályában, másrészt – Munkács esetében – a kérdőív kitöltésekor magyarul és ukránul is megkapták az említett kérdéseket a szülők, s így ennek alapján tudtunk információhoz jutni az adott szülő nyelvhasználatát, illetve családi hátterét illetően. A kérdőív kitöltését az országban zajló feszült belpolitikai nyomás is nehezítette, hiszen több alkalommal – a kisebbségi kérdés ismételt átpolitizálása és a háborús viszonyok miatt – a magyar kérdőívre provokációként tekintettek, sok esetben nem engedték kitöltetni azokat. A kérdőívezés alattterepnaplót vezettünk. A kérdőívek kitöltetésében a beregszászi székhelyű Hodinka Antal Intézet gyakornokai segítettek, amit ezúton is szeretnék megköszönni. Minden kérdezőbiztos megfelelő felkészítést követően kereste fel az egyes iskolákat és osztályokat, valamint a szülőket.

8. táblázat.
A kitöltött kérdőívek száma

Település	**Iskola**	**Tannyelv**	**Adott osztály tanulói létszáma**	**Kitöltött kérdőív**
Munkács	3. sz. II. RFK	magyar	35	25
Munkács	20. sz. iskola	ukrán	70	26
Beregszász	7. sz. iskola	magyar	30	2
Beregszász	9. sz. iskola	magyar	4	4
Beregszász	10. sz. iskola	magyar (és orosz)	10	8
Beregszász	3. sz. iskola	magyar és ukrán	10 – magyar 16 – ukrán	10 (6 – magyar, 4 – ukrán)
Beregszász	4. sz. KLK	magyar	20	9
Beregszász	6. sz. iskola	magyar	16	8
Beregszász	1. sz. iskola	ukrán	15	4
Beregszász	5. sz. iskola	ukrán	26	18
Beregszász	BMG	magyar	73	25

A következő szempontokat tartottam szem előtt a helyszínek, intézmények és személyek kiválasztásakor:

- településtípus: elsősorban várost választottam, ahol több iskola között választhatnak a szülők;
- tömb kontra szórvány: fontos szempont volt, hogy megnézzem, van-e különbség tömb- és szórványmagyar településeken az iskolaválasztási motivációk között: tehát olyan várost, illetve települést választottam, ahol szórványban, illetve tömbben élnek a magyarok;
- iskolatípus: fontos szempont volt, hogy különböző iskolatípusokat jelenítsek meg: magyar tannyelvűt, ukrán tannyelvűt, vegyes tannyelvűt (ukrán és magyar osztályok párhuzamosan jelen vannak az adott intézményekben).

3.2. A kutatások részletes adatai

A továbbiakban évenkénti bontásban mutatom be az egyes módszereket és a gyűjtött adatkorpuszt.

Kutatásom első fázisában, a 2008/2009-es tanévben, amikor a kárpátaljai magyar közösség és a közvélemény abban a társadalompolitikai helyzetben volt, hogy élénken reagált a kötelező ukrán érettségi bevezetésére, két olyan várost választottam

kutatópontként, ahol az egyikben magyar többségű a lakosság (Beregszász, relatíve magyar többségű város Kárpátalján), míg a másikban nem magyar többségű lakosságról beszélünk (Munkács). Beregszászban és Munkácson két-két iskolát választottam ki, mindkét helyszínen az egyik iskola magyar tannyelvű volt, a másik ukrán tannyelvű. Az iskolák a következők voltak: a magyar tannyelvű *Beregszászi 4-es sz. Kossuth Lajos Középiskola*, az ukrán tannyelvű *Beregszászi 5-ös számú Középiskola*, az ukrán tannyelvű *Munkácsi 20-as számú Középiskola*, illetve a magyar tannyelvű *Munkácsi 3-as sz. II. Rákóczi Ferenc Középiskola*. Mind a négy intézményben elsős gyerekek szüleivel készítettem mélyinterjúkat. Ebben a vizsgálati időszakban nyolc interjú készült.

Kutatásom második fázisában, a 2009/2010-es tanévben, vizsgálva a 2008-as oktatáspolitikai döntések megvalósult következményeit, az egyetlen Kárpátalján található magyar többségű várost, Beregszászt választottam kutatópontul. A kutatás helyszínéül két magyar és két ukrán tannyelvű iskolát választottam: *4-es sz. Kossuth Lajos Középiskola* (magyar tannyelvű), *Beregszászi 1-es sz. Általános Iskola és Gimnázium (*ukrán tannyelvű), *Beregszászi 6-os sz. Általános Iskola* (magyar tannyelvű), *Beregszászi 5-ös sz. Középiskola* (ukrán tannyelvű). Mind a négy intézményben első osztályban tanító tanárokkal és az osztályban tanuló elsős diákok szüleivel készítettem irányított beszélgetéseket. Ebben a kutatási projektben tizenkettő interjú készült.

A 2010/2011-es tanévben megyei és járási oktatáspolitikusokkal és oktatási vezetőkkel készítettem irányított beszélgetéseket. Az interjúk meghatározott témakörök mentén épültek fel: általános kérdések, oktatási koncepció, nyelvi célok, múlt és jövő. Az adatközlőim a követezőek voltak: *Orosz Ildikó*, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola elnöke, a Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség elnöke. *Csernicskó István,* a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont vezetője, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola rektorhelyettese. *Braun László,* a Kárpátaljai Megyei Tanács kisebbségek oktatásával foglalkozó osztályának a vezetője. *Tokár Ljudmilla,* a Beregszász város Oktatásügyi Osztályának a vezetője. *Kincs Gábor,* Beregszász városának alpolgármestere, az Ukrajnai Magyar Demokrata Szövetség alelnöke.

2011 tavaszán tovább interjúztam a szülők körében is. Adatközlőim kiválasztásában a folytonosságot vettem szempontul: azaz Beregszászban egy magyar és egy ukrán tannyelvű iskolát választottam, az ott tanuló diákok szüleivel készítettem interjúkat. A két iskola a *Beregszászi 4-es sz. Kossuth Lajos Középiskola* (magyar tannyelvű) és a*Beregszászi 5-ös sz. Középiskola* (ukrán tannyelvű). A 2008-ban beiskolázott, ekkor harmadik osztályban tanuló diákok szüleivel készítettem beszélgetéseket. Három-három

interjút készítettem (ukrán és magyar tannyelvű iskolában tanuló diákok szüleivel) az alábbi témakörök mentén: személyes adatok, identitás és nyelvhasználat, tannyelv-választás, az oktatás és a közösség jelene és jövője.

A 2011/2012-es tanévben Munkácson három oktatási intézményben készítettem félig strukturált interjúkat: a *Munkácsi Szent István Líceumban* (igazgató, szülő (1)), és a *Munkácsi 14-es sz. Általános Iskolában* (igazgató, tanár (2)). Valamint az oktatási-nevelési támogatásnak a magyar nyelvű elemi iskolai tannyelv-választásra gyakorolt hatását kérdőívek segítségével vizsgáltam (különös tekintettel a 2010/2011 és 2011/2012-es tanévre) a *Munkácsi 3-as sz. II. Rákóczi Ferenc Középiskolá*ban első és második osztályba járó diákok szüleivel. A Munkácsi 14-es sz. Általános Iskola ugyan magyar nyelvű oktatási intézmény – ahol elemi iskolában is magyar nyelven oktatnak – azonban jelenleg a gyakorlatban egy „szegregált" cigány iskolaként működik, helyileg is a munkácsi cigánytábor közelében található, s ahol nagyrészt magyar anyanyelvű romák/cigányok tanulnak, de körükben a kérdőívezés kivitelezhetetlennek bizonyult. A téma minél részletesebb bemutatása végett félig strukturált interjúkat készítettem a magyar nemzetpolitikával és a támogatással (is) foglalkozó – azonban a feldolgozás során anonimitást kérő – személlyel, illetve a Kárpátalján 2002–2010 között a koordinációt végző alapítvány vezetőjével.

A kutatás helyszíneként azért Munkácsot választottuk, mert városi szórványnak tekinthető, így megfelel a kutatási tervekben leírtaknak.

A városban található három magyar tannyelvű közoktatási intézményben készítettünk interjúkat: Munkácsi 14-es sz. Általános Iskolában, Munkácsi 3-as sz. II. Rákóczi Ferenc Középiskolában és Munkácsi Szent István Katolikus Líceumban.

Interjúztunk továbbá egy munkácsi járási magyar kisebbségű falusi iskolában, az *Izsnyétei Általános Iskolában,* aholfélig strukturált interjúkat és fókuszcsoportos beszélgetést készítettünk annak érdekében, hogy megvizsgáljuk, milyen szempontok alapján történik az iskolaválasztás szórványban.

A *Munkácsi 3-as sz. II. Rákóczi Ferenc Középiskola* elemi osztálytól az érettségiig magyar tannyelvű, a város központjában helyezkedik el. A *Munkácsi Szent István Líceumban* általános iskolai végzettségtől középfokú végzettségig lehet magyar nyelven tanulni, ám a diákok nagyrészt a megyéből és a környező magyar falvak településeiből érkeznek.Az adott térségben összesen 15 interjú készült.

A 2012–2013-as tanévben egy kárpátaljai magyar faluban, Beregrákoson interjúztam a helyi ukrán tannyelvű iskola 6–9. osztályos magyar anyanyelvű tanulói

körében (9 interjú), akik intézményesen nem tanulnak magyar nyelvet. Beregrákos az Ungvár–Munkács autóút mentén fekvő, mára már magyar kisebbségű falu.

A 2013–2014-es tanévben kérdőív segítségével a már eddig vizsgált városokban, Beregszászban és Munkácson vizsgálódtam újra. 140 kérdőív készült a szülők körében, a fentebb leírt részletezés szerint.

3.3. Az adatfeldolgozás módszerei

A terepmunka során készített interjúkat digitális hangrögzítő segítségével rögzítettem, amelyeket szó szerint lejegyeztem, az ukrán nyelvű interjúk esetében fordítottam azokat. A lejegyzés során törekedtem az élő nyelv sajátosságait, jellegzetességeit követni.

Az interjúrészleteket csak az érthetőség kedvéért szerkesztettem helyenként, a szövegben erre szögletes zárójellel utalok. [……]. A zárójelbe tett három ponttal jeleztem azokat a részeket, amiket a tartalmi-logikai lánc érdekében indokoltnak tartottam kihagyni. Az idézetek után zárójelben a hivatkozási azonosító feltüntetésével utalok a szövegek eredetére.

A begépelt szövegeket *Atlas.ti* interjúelemző szoftver segítségével kódoltam. A szövegeket kisebb egységekre bontottam *(code*), ezeket elneveztem annak függvényében, hogy röviden és lényegre törően fejezzék ki egyes szövegrészek tartalmát. A kisebb egységeket úgynevezett kódcsaládokba *(family code)* soroltam.

A kérdőíveket *spps* statisztikai program segítségével elemeztem.

9. táblázat.
A 2008/2009-es tanév kutatási kódjai

Iskola megnevezése	Tannyelve	Interjúalanyok	Azonosító
Beregszászi 4-es sz. Kossuth Lajos Középiskola	Magyar	szülő szülő	B_4MSZ1 B_4MSZ2
Beregszászi 5-ös számú Középiskola	Ukrán	szülő szülő	B_5USZ1 B_5USZ2
Munkácsi 20-as számú Középiskola	Ukrán	szülő szülő	M_20USZ1 M_20USZ2
Munkácsi 3-as számú Középiskola	Magyar	szülő szülő	M_3MSZ1 M_3MSZ2

10. táblázat.
A 2009/2010-es tanév kutatási kódjai, ősz

Iskola megnevezése	Tannyelve	Interjúalanyok	Azonosító
Beregszászi 1-es számú Középiskola	Ukrán	szülő	B_1USZ1
		szülő	B_1USZ2
		tanár	B_1UT1
Beregszászi 5-ös számú Középiskola	Ukrán	szülő	B_5USZ1
		szülő	B_5USZ2
		tanár	B_5UT1
Beregszász 4-es számú Kossuth Lajos Középiskola	Magyar	szülő	B_4MSZ1
		szülő	B_4MSZ2
		tanár	B_4MT1
Beregszászi 6-os számú Általános Iskola	Magyar	szülő	B_6MSZ1
		szülő	B_6MSZ2
		tanár	B_6MT1

11. táblázat.
A 2009/2010-es tanév kutatási kódjai, tavasz

Iskola megnevezése	Tannyelve	Interjúalanyok	Azonosító
Beregszászi 5-ös számú Középiskola	Ukrán	szülő	B_5USZ1
		szülő	B_5USZ2
		szülő	B_5USZ3
Beregszász 4-es számú Kossuth Lajos Középiskola	Magyar	szülő	B_4MSZ1
		szülő	B_4MSZ2
		szülő	B_4MSZ2

12. táblázat.
A 2011–2012-es munkácsi vizsgálat

Intézmény	Interjúalanyok	Azonosító
Munkácsi 3. sz. II. Rákóczi Ferenc Középiskola	Igazgató	MI3
	Igazgatóhelyettes	MIH3
	Felsős tanár	MF3
	Alsós tanár	MA3
	Fókuszcsoport	MFCS3
	Szülő	MSZ3
Munkácsi 14. sz. Általános Iskola	Igazgató	MI14
	Felsős tanár	MF14
	Alsós tanár	MA14
	Fókuszcsoport	MFCS14
Munkácsi Szent István Líceum	Igazgató	MSZILI
	Tanár	MSZILT
	Szülő	MSZILSZ
Izsnyétei Általános Iskola	Igazgató	IIG
	Alsó tanár	IIA

13. táblázat.
A 2012/2013-as tanévben Beregrákoson készült interjúk

Iskola megnevezése	Interjúalanyok	Azonosító
Beregrákosi Általános Iskola (magyar tannyelvű)	tanár (felsős)	B_MÁT
Beregrákosi Középiskola (ukrán tannyelvű)	tanárok (felső)	B_UKT1
		B_UKT2
	szülők	B_UKSZ1
		B_UKSZ2
		B_UKSZ3
	tanulók	B_UKT1
		B_UKT2
		B_UKT3

A kérdőíveket *SPSS. 19. 0* statisztikai módszer alapján dolgoztam fel. A kérdőív öt nagyobb témakör mentén épült fel: nyelvhasználat, tannyelv, identitás, jövőkép, oktatási-

nevelési támogatás. Vizsgálati tárgyam szempontjából a szülők nyelvhasználatát figyelembe véve az alábbi szülői csoportokat különböztettem meg:

14. táblázat.
Szülői csoportok a kérdőív alapján

Homogén, magyar, magyar iskola
Homogén, magyar, ukrán iskola
Vegyes, magyar iskola
Vegyes, ukrán iskola
Homogén, ukrán, ukrán iskola
Homogén, ukrán, magyar iskola
Homogén, magyar, vegyes tannyelv
Vegyes család, vegyes tannyelv
Ukrán család, vegyes tannyelv

A felsorolt csoportok alapján más-más motivációk jelennek meg a szülők iskolaválasztásának hátterében, de jelentős különbségek vannak az identitás és nyelvhasználati stratégiák tekintetében is a válaszadók között. A minta bemutatását követően ezen csoportokat figyelembe véve vetettem össze az eredményeket.

4. AZ ISKOLAI TANNYELV-VÁLASZTÁST BEFOLYÁSOLÓ TÉNYEZŐK KÁRPÁTALJÁN (2008–2014) A KUTATÁSI ADATOK TÜKRÉBEN

A kárpátaljai magyar közvéleményt a 2008-ban a magyar iskolások számára is kötelezően bevezetett emelt szintű ukrán érettségi és a 461-es miniszteri rendelet megjelenése óta hevesen foglalkoztatja a tannyelv-választás kérdésköre. Az ukrán állam részéről ezek az intézkedések nyílt és burkolt támadások voltak a kisebbségek ellen, a hátterében pedig a nemzetállam kialakításának az igénye áll(t). Hiszen Ukrajna is – mint több más volt szovjet tagállam – arra törekszik, hogy francia mintájú egységes nemzetállamot alakítson ki egységes nyelvvel, a nemzeti kisebbségeket mintegy kulturális színfoltként kezelve. Az ukrajnai modell ez esetben pedig ezt az egységességet az oktatás eszközével próbálja elérni, nem véve figyelembe az ország területén élő nemzeti kisebbségek jogait sem.

Fontos azonban kiemelnünk, hogy a ma Kárpátaljaként ismert régióban nem először fordult elő az a tendencia, hogy a kisebbségi szülők jelentős része a többségi nyelven folyó oktatást választotta gyermeke számára. Lehoczky Tivadar például már 1881–1882-ben megjelent Bereg vármegye című monográfiájában így írt: „II. Józsefnek az 1784. évbeni intézkedései hatást kezdtek gyakorolni nyelvünk elnyomása tekintetében, amennyiben még Beregszász tősgyökeres magyar ajkú református lakói is nem átallották tanodáikba a németet tannyelvül befogadni” (LEHOCZKY 1881–1882/1996: 327). Az első világháborút követően Csehszlovákiához került régióban is sok magyar szülő döntött a cseh vagy szlovák nyelven oktató iskola mellett. Az Őslakó című helyi lap 1929. február 2-i számában olvasható, hogy „Sok magyar, magyar nemzetiségű, magyar anyanyelvű szülő, olyan helyeken is, ahol van magyar iskola, cseh vagy szlovák iskolába íratja be gyermekét már az elemi oktatásra. Úgy gondolkoznak, hogy így jobban megtanulja gyermekük a szükséges cseh vagy szláv nyelvet s így majd könnyebben nyer elhelyezést” (idézi FEDINEC 2002: 178). A hatalom nyelvén való tanulás elsősorban a városi értelmiségiek körében volt vonzó: „a kárpátaljai városi magyar iskolákban csak elvétve fedezhető fel a magyar intelligencia gyermeke. A városi magyar elemi iskolák tanulóseregét már csak az iparosok, gazdálkodók és napszámosok szolgáltatják” – olvashatjuk a Kárpátaljai Magyar Hírlap egyik 1933. évi számában (idézi FEDINEC 2002: 217). 1933-ban a régió magyar gyermekeinek 74,8%-a járt magyar, 25,2%-a nem magyar nevelési nyelvű óvodába (FEDINEC 2002: 210); ugyanebben az évben 17 400 magyar gyermek közül 12 100 (69,5%) tanult magyarul (FEDINEC 2002: 216–217). 1935-ben a statisztikák szerint 3 ezer (FEDINEC

2002: 237, 239–240), 1938-ban pedig 3 417 magyar gyerek tanult nem anyanyelvén a régióban (FEDINEC 2002: 278–279).

Amikor 1939-ben az egész Kárpátalja ismét Magyarország fennhatósága alá került, a magyar vált az érvényesülés nyelvévé. Nem meglepő hát, hogy számos helyi ruszin szülő vélte úgy, hogy gyermeke boldogulását az szolgálja a leginkább, ha nem anyanyelvén, hanem magyarul tanul. Arra, hogy ez viszonylag széles körben elterjedt vélekedés lehetett, következtethetünk a Kárpáti Magyar Hírlap 1941. szeptember 29-én kiadott számában megjelent, az oktatási hatóságok rendeleteit ismertető alábbi mondatokból: „Magyar iskolába csak olyan rutén nemzetiségű gyermekek vehetők fel, akik már tudnak magyarul és akiknek a szülei a felvételt írásban kérik" (idézi FEDINEC 2002: 382). A szovjet korszak kárpátaljai magyar oktatásának helyzetét elemezve FEDINEC CSILLA (1999: 86, 2010: 307) megállapítja, hogy az 1980-as évek végén a Beregszászi járásban az orosz nyelven tanulók 61%-a, az ukrán nyelven tanulók 35%-a magyar nemzetiségű volt, illetve Beregszász városában az orosz nyelvű oktatásban részesülők 38%-a, az ukrán nyelvű képzésben résztvevők 25%-a volt magyar. Más adatok szerint a Beregszászi járásban (a járási székhelyt, Beregszászt is beleértve) a magyar nemzetiségű iskolások 72,4%-a tanult magyar nyelven, 12,9%-uk oroszul, 14,7%-uk pedig ukránul (VERESS–POPOVICS 1999: 28–31).

4.1. Az ukrán állam nemzetiség-, nyelv- és oktatáspolitikai törekvéseinek első lenyomata a szülők tannyelv-választási döntéseiben[9]

Első kutatásom során 2008-ban két városnak, Beregszásznak és Munkácsnak két-két (magyar és ukrán tannyelvű) oktatási intézményében tanuló elsős magyar tanulók szüleivel készítettem irányított beszélgetéseket. Azt kutattam, miért választották a magyar, illetve az ukrán tannyelvű iskolát gyermekük számára.

Identitás és nyelvhasználat

A megkérdezettek közül mindenki magyar anyanyelvűnek és identitásúnak vallotta magát, bár az egyik adatközlő bizonytalanul a következőket mondta:

AK: És milyen nemzetiségűnek tartja magát?
AV: Hát alapvetően magyarnak, de inkább ukrán nemzetiségűnek. (B_5USZ1)

Mindenképp meg kell említenem, hogy az idézett adatközlő a továbbiakban folyamatosan kiállt a magyar kisebbségért, jogaikért, erős magyar érzületet mutatott. A

[9] A tárgyalt rész teljes szövege a Határhelyzetek II. c. tanulmánykötetben jelent meg (vö. SÉRA 2009).

fent idézett adatközlő például erős magyar érzülete ellenére (saját bevallása alapján otthon csak magyarul beszélnek, felesége, környezete magyar), az ukránt vallotta anyanyelvének, és orosz tannyelvű iskolába járt.

Ez az eset kiválóan példázza azt a nyelvi szocializációs sokszínűséget, amely a kárpátaljai magyarság társadalompolitikai helyzetéből hosszú évtizedek óta fakad. Ezek után (a magyar érzület ellenére sem) nem meglepő, hogy gyermekét ukrán tannyelvű iskolába íratta.

> *AK: Számít ez az Ön életében, hogy milyen nemzetiségű?*
> *AV: Mindig kiálltam a magyarság tudatomért, a magyarság érzületemért, gyermekkoromban még verekedtem is. A magyarságtudat mindig hozzá kell, hogy tartozzon az ember életéhez. Szükségesnek is tartom, hogy egy nemzet őrizze meg öntudatát. Bár az az igazság, hogy itt ezt tudatosan rombolják. (*B_5USZ2)

Ezek után némileg ellentmondásosnak hat, hogy az adatközlő azokhoz a szülőkhöz tartozott, akik (vélhetően) tudatosan az ukrán tannyelvet választottak a gyerekük számára. Az interjú során viszont határozottan kiállt magyarságtudatáért, a magyar nyelvet vallotta az anyanyelvének, sőt, erősen tiltakozott az ukrán „*nacionalista érzület*" ellen, ami szerinte egyre jobban felemelkedőben van Kárpátalján. Jelen eset azt példázza, hogy sokszor a szülők, annak ellenére, hogy esetleg az ellenkezőjét hiszik magukról, nincsenek tisztában a tannyelv-választás és a tanuló identitása alakulásának összefüggéseivel. Az adatközlő azon döntését, hogy magyar érzülete ellenére ukrán iskolába íratta gyermekét, az is befolyásolhatta, hogy magyar többségű városban élve nem érzi az asszimiláció veszélyét olyan súlyosnak, mint egy munkácsi szülő, mert Beregszászban a magyar nyelvnek még van környezeti támogatottsága.

Egy nagyvárosi szórványban (Munkács) szintén hangsúlyos szerepet kap az identitás megélése:

> AK: *Milyen nemzetiségűnek vallod magad? Fontos-e az életedben?*
> AV*: Hát a magyarság fontos, nekem az egész családom magyar, nálunk az egész család, mindenki magyar. (*M_20USZ1*)*

Ennél az adatközlőnél fontos megemlítenem, hogy egy olyan városban él, ahol a magyarság aránya 8,47%. Az interjú során sokszor fordult elő, hogy a feltett kérdéseim nem voltak számára egyértelműek, többször kellett értelmezni, vagy példával magyarázni, hogy mit is szeretnék kérdezni. A folyékony magyar nyelvű válaszadással is problémája volt, épp azért, mert saját bevallása alapján, illetve a környezeti hatásoknak köszönhetően, a magyar nyelvet nehézkesen beszélte. Mindezek ellenére ragaszkodott magyar identitáshoz, és gyermekét is magyar iskolába íratta, mert egy ukrán többségű városban így

látta biztosítottnak, hogy gyermeke megőrizze magyar identitását és anyanyelvét. Az is fontos tényező a tannyelv-választási döntése esetében, hogy ő maga is magyar iskolába járt Munkácson, tehát a családi minta követése is jelentősen befolyásolta az illetőt. Az ukránt elsajátította környezeti nyelvként, így nem fél attól, hogy a gyermekének hátránya származik majd abból, hogy nem tanul meg ukránul. Magától értetődőnek veszi, hogy a környezetből adódóan megtanul ukránul is a gyerek.

Nyelvhasználat tekintetében interjúalanyaim között voltak olyanok, akik vegyes házasságban éltek, akik gyerekeikkel és a környezetükben élőkkel más-más nyelvet használtak. Tehát ezek a szempontok mindenképp befolyásoló tényezők voltak a válaszok megszületésében, s ezért a tannyelv megválasztásában is.

> AV*: Gyerekeimmel, hát a nagyobb fiam ukrán iskolába jár azzal néha, mivel muszáj, mivel mostanában Ukrajnában, muszáj átállni, mert folytatódik ez a nagyon ukránság. Nyomják elfele a kisebbségeket. Csak azt nem értem, hogy miért? (*B_5USZ2)

> AV*: Vegyesen, tehát így is, úgy is, tehát ha tudnak magyarul, akkor ők is tolerálják az én nyelvemet. Magyarul is, ahogy jön. (*B_4MSZ2*)*

> AV: *Először próbálkozok ukránul, utána magyarul, vagy mind a két nyelven.* (B_4MSZ1)

> AV*: Magyarul, csakis magyarul.* (M_3MSZ1)

Az utolsó idézett adatközlő válasza a családban beszélt nyelvre vonatkozott, természetesen a környezetükben (Munkács) élnek más anyanyelvűek, velük oroszul, vagy ukránul szokott beszélni.

A kiemelt szülői válaszokból, illetve a további elemzésekből kiderül, hogy azok a szülők, akik nem magyar többségű városban élnek, azok többször használják az ukrán nyelvet akár a mindennapi kommunikáció során, akár a hivatalokban, akár a barátokkal való beszélgetésükben, ám a családi kommunikációban és az érzelmek kifejezésére az anyanyelvüket használják. Azok a szülők, akik magyar többségű városban élnek, a mindennapi kommunikáció során többször használják ugyan a magyar nyelvet, de az egyik adatközlő elmondása alapján a gyerekével – mivel ukrán tannyelvű iskolába jár –, beszélni szokott ukránul is. A környezetükben élő más anyanyelvűekkel pedig általában az ő nyelvükön szoktak beszélni.

A megkérdezett szülők nyelvtudása is sok tekintetben figyelemreméltó, hiszen a válaszokból kiderül, hogy mindenki tud még a magyaron kívül legalább egy nyelven

beszélni, oroszul (önbevallás szerint) mindenki tud, az ukrán nyelvtudásával pedig senki nem volt megelégedve. Legtöbbjük az ukrán nyelvet tanulási évei alatt sajátította el, vagy épp a katonai szolgálat évei alatt, de voltak olyanok is (legtöbbje nő), akik azért sajátították el a másodnyelvet, mert olyan tannyelvű iskolába vagy óvodába jártak.

> AV*: Iskolában is, meg még amellett, a szomszédoktól is…* (M_20USZ2)

> AV: *Hát az oroszt, azt a technikum évei alatt és a katonaság alatt, az ukrán azt a technikum évei alatt más szereztem néhányat, de akkoriban az ukrán még nem volt annyira kihangsúlyozva, csak néhány tantárgy folyt ukrán nyelven, ezért nem olyan sok szó maradt meg. Most viszont így ragad a beszéd nyelvezete, mert kapcsolatok vannak. Mondjuk Munkácsra ha beutazok, vagy Beregszászba. A feleségem az nagyon jól beszél ukránul, ő ukránul végezte a főiskolát is, tehát tőle is tanulok.* (B_5USZ2*)*

> AV: *Hát mondjuk én orosz iskolába jártam, magyarba kezdtem, és úgy át, és átmentünk, mert akkoriban ez volt. Így alakult. A szüleim tulajdonképpen, mert nem egyedül választottam.* (B_4MSZ2*)*

Utóbbi adatközlő magyar tannyelvű iskolát választott gyereke számára, bár elmondása alapján a gyerek óvodájának a tannyelve ukrán volt, választását azzal indokolta, hogy szerette volna, ha a másodnyelvi alapokat megszerzi az óvodában, de emellett mindenképp, tudatosan a magyar tannyelvű iskolát választotta a gyereke számára.

Az identitással és nyelvhasználattal, valamint a helyi magyar közösséggel kapcsolatosan még egy fontos tényezőt meg kell említenünk: a közösség jövőjéről és anyanyelű iskolahálózatáról alkotott szülői véleményeket, hiszen ezek szorosan összefüggnek egymással. A beregszászi elsős diákok szülei pesszimistábbak voltak, mindegyik adatközlő elmondta, hogy nehéz megmaradni magyarnak, de aki magyar, az *úgyis meg fog maradni.* A beregszászi szülők kevésbé látják az összefüggést a kárpátaljai magyar közösség anyanyelvű iskolahálózata és jövője, megmaradása között, nem mérik fel, hogy tannyelv-választási döntésüknek közösségi következményei is lehetnek.

> AV*: Nagyon nehéz lesz. Minél több nacionalista lép fel a magasabb posztokra, és így nagyon el fogják nehezíteni a magyar kisebbséget. Ugyanúgy, mint a rasszizmus, nacionalizmus, mint más országokban, ahol kialakultak a háborúk. És előbb utóbb ez ki fog csattani, vagy direkt ezt is akarják, vagy nem tudom, nem tudom, mi ez. A feljebbiek nyomják ezt az egészet, maguk a politikusok.* (B_4MSZ2)

> AV*: Aki magyar, az megmarad magyarnak.* (M_3MSZ1)

> AV: *Hát talán nem könnyű, pláne annak, aki tovább akar menni tanulni*. (M_3MSZ2)

Tannyelv-választási motivációk

A következő nagyobb kódcsalád a tannyelv-választási motivációk köré csoportosult. A legtöbb adatközlő egyetértett abban, hogy a kárpátaljai magyaroknak meg kell tanulniuk ukránul, hiszen ez az államnyelv, az államnyelv ismerete nélkül pedig Ukrajnában nem fognak érvényesülni. Ám voltak olyanok is, akik (látszólag, a dikció szintjén) az ellenkezőjét állították:

> AV: *Mert ez egy több nemzetiségű ország, akkor ne kötelezzenek engem arra, ha nekem magyar az anyanyelvem, akkor, úgy születtem, úgy tanultam, akkor engem ne kényszerítsenek, hogy megtanuljak japánul, azért mert ide jött egy japán. Ugyanúgy, ahogy az ukránok felvették ezt az ukránságot, hogy Ukrajna, mer Ukrajna, meg mindenki beszéljen ukránul, de az emberek leéltek hetven, nyolcvan, vagy ötven évet magyarul, akkor próbálja meg őket valaki rákényszeríteni, amit ő nem akar.* (B_5USZ1)

A fent említett adatközlő azon szülőkhöz tartozik, aki (vélhetően) nem tudatosan választotta az ukrán tannyelvet gyereke számára. Elvben tiltakozik az „*ukránság*" ellen, ám gyakorlatilag mégis a többségi tannyelvet választotta gyereke számára, azzal indokolva döntését, hogy a gyereknek meg kell tanulnia az államnyelvet, hiszen ezen a nyelven kell majd érettségiznie és továbbtanulnia.

Egy másik adatközlő szerint, akinek a gyereke egy olyan városban él, ahol a lakosságnak csak a 8,47%-a magyar (Munkács), a következőket mondta ezzel kapcsolatban:

> AV*: Meg kell, mert nem tudunk akkor így érvényesülni, így is sok kritikát kapok, hogy miért adtam a gyereket magyar iskolába, semmi jövő, meg ilyenek, de már megszoktam. Szó se lehetett róla, hogy orosz vagy ukrán iskolába.* (M_3MSZ2)

A válaszból kiderül egy érdekes társadalmi reakció megléte, miszerint azokat a szülőket kritika éri/érheti, akik annak ellenére, hogy ukránul kell „érvényesülni" és ukránul kell érettségizni, mégis a magyar tannyelvű iskolát választják gyerekük számára. Bár azt is meg kell említeni, hogy az adatközlő gyerekének az ukrán nyelvvel kommunikáció terén nincsenek problémái, hiszen olyan városban él, ahol kisebbségben vannak a magyar anyanyelvűek, a környezeti nyelv hatása erős, ám ő mégsem a „*könnyebb utat"* (értsd: asszimiláció) választotta, hanem fontosnak tartotta azt, hogy a gyerek magyar tannyelvű iskolába járhasson.

> AV: *Egyértelmű. Tehát a kárpátaljai magyarság egy kiszorított helyzetben lesz, előbb-utóbb. ……Viszont a magyar tannyelvű iskolákban éppen az oktatási rendszer miatt ezek képtelenek megtanulni ukránul, az ukrán nyelvtanítás az*

iskolákban, az rettenetesen rossz. Nincs kidolgozott rendszer. Az én véleményem, határozott véleményem, az ukrán nyelvet ezeknek a gyerekeknek idegen módszerrel, idegen nyelv módszerével kellene tanítani. (B_5USZ1)

Érdekes, hogy azok a szülők, akik magyar többségű településen élnek, nem tartották olyan fontosnak és lényegesnek azt, hogy magyar tannyelvű iskolába írassák gyereküket, mint azok, akik nem magyar többségű településen élnek, inkább arra törekedtek, hogy a gyerek minél hamarabb megtanulja az államnyelvet, bármilyen módszerrel is. Ennek egyik oka épp Beregszász város magyar többségű volta lehet, minek köszönhetően az anyanyelv támogatottsága az iskolán kívül is megvan. A másik ok pedig, szintén a viszonylagos többségi helyzetből fakadóan, az államnyelv nem megfelelő szintű ismerete a beregszászi magyarok esetében. Utóbbit sok szülő az ukrán tannyelvű iskola választásával igyekszik orvosolni, mondván, a magyar nyelv támogatottsága a családban és a környezetben úgyis megvan.

Az óvodai-iskolai átmenet között is találhatunk jellegzetességeket, ez is egy fontos részét képezi a tannyelv-választási motivációknak. A szülők itt is többféle stratégiát alkalmaznak annak érdekében, hogy a gyerek elsajátítsa az államnyelvet, vagy épp az óvodai tannyelv-választás határozza meg a későbbi elemi iskolai tannyelv-választást. Az óvodáztatás fontosságát így nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hiszen statisztikai adatok alapján az anyanyelvű óvodáztatás növeli a magyar nyelvű iskola látogatási esélyét (vö. PAPP Z. 2012: 405).

Négy adatközlő magyar tannyelvű óvodába íratta gyerekét, három ukrán tannyelvű óvodába, míg egy adatközlő magyar tannyelvű óvodába íratta, ám miután eldöntötték a feleségével, hogy ukrán tannyelvű iskolát választanak gyerekük számára, az utolsó fél évet a gyerek már ukrán tannyelvű óvodában töltötte. Azonban volt olyan is, aki kétnyelvű óvodába íratta a gyereket, arra hivatkozva, hogy akkor már eldöntötték, hogy ukrán tannyelvű iskolába fogják a gyereket íratni.

AV*: Hát volt [……] nagyobb részt az magyar volt, az utolsó fél év az ukrán nyelvű.* (B_5USZ2)

AV: *Én ukránba írattam, hogy alap legyen meg, mert mindenképp magyar iskolába akartuk adni, se azért valamilyen szinten az a gyereknek a fejébe az lerakódik, az, muszáj mindenképpen, s azt majd tudja kamatoztatni*. (B_5USZ1)

Tehát a Beregszászban tanuló magyar diákok szülei azért, hogy a gyerek elsajátítsa az ukrán nyelvet, többféle módszert használtak. Volt, aki ukrán tannyelvű óvodába íratta gyerekét, majd azután magyar tannyelvű iskolába, de volt olyan is, aki ukrán tannyelvű óvodába, majd pedig azután ukrán tannyelvű iskolába íratta gyermekét. Míg a Munkácson tanuló magyar szülők közül mindenki magyar tannyelvű óvodába íratta gyerekét. De két szülő már nem magyar tannyelvű iskolát választott gyerek számára, hanem az ukránt, arra hivatkozva, hogy otthon megtanulja úgyis a magyar nyelvet.

> AV*: Gyereket meg tudom tanítani, a feleségemnek is van rá képessége, hogy megtanítsa a magyar nyelv írására és olvasására.* (B_5USZ1)

> AV*: Ukrán, aztán magyar, mert ez így ment, míg kicsi volt, először volt ukránba, majd nagyobb, és átment magyarba, hogy jön majd az iskola, akkor magyar óvodába kell íratni.* (M_3MSZ2*)*

A tannyelv-választási motivációk között mindenképp megjelenik egyfajta családi mintakövetés is, ami szintén egy motivációs tényező lehet. A válaszok többségében az szerepelt, hogy a szülők közösen döntöttek a tannyelv-választás kérdésében, de volt olyan is, aki az mondta, hogy azért, mert *„a férjem is ebbe az iskolába járt”*, illetve egy adatközlő azt mondta, hogy a férje döntött úgy, hogy az adott intézményben fog a gyerek tanulni, de ő maga ellenezte a döntését.

Ám voltak olyan egyértelmű, tudatos válaszok is, amelyekben indokként nevezték meg azt, hogy a gyereknek ukránul kell majd érettségiznie, és *”akkor már inkább ukrán tannyelvű iskolába járjon a gyerek”*, hiszen végeredményben mindenkinek, anyanyelvétől függetlenül, ukrán nyelven kell majd számot adnia tudásáról.

> AV: *[.....]ahogy már jönnek kifelé ezek az új reformok, a gyereknek mindenképpen hiába magyar, akkor is végeredményben ukránul kell vizsgáznia. Akkor nem mindegy, ha ukránul fog tanulni. [.....]Ez egy közös megegyezés volt a feleségemmel. Bár az igazság, hogy az ő érvei voltak a hangsúlyosabbak, én vonzódtam egy picit a magyarhoz, de azt látom, hogy a magyar iskolát végző gyerekek, én tanítom őket, egyszerűen képtelenek ukránul beszélni. .....Én meg vagyok győződve, hogy én magyarul a gyereket meg tudom tanítani, a feleségemnek is van rá képessége, hogy megtanítsa a magyar nyelv írására és olvasására, és nem hiszem, hogy ezzel a magyarságtudatát rombolni fogjuk, kifejezetten tanítom arra, hogy magyar legyen. Ettől függetlenül, akiket ismerek azok az idegen nyelvet mindig más országban tanulták meg, ahol idegen nyelven kellett nekik tanulni. Akiket angolként ismerek, azok elmentek külföldre tanulni, pl.*

*Angliába egy-két évre betegeket ápolni, csak azért, hogy angolok között lehessenek. Ugyanígy németre S azt látom, hogy az ukránt is muszáj így megtanítani, mert egyszerűen nem tudják megtanítani ezt nekik. (*B_5USZ1)

Az adatközlő tannyelv-választási döntését a magyar tannyelvű iskolákban folyó ukránnyelv-oktatás alacsony színvonalával indokolta. Ez a válasz jól bizonyítja, hogy a mai napig sincs kidolgozva a kárpátaljai magyar kisebbségi iskolákban a megfelelő módszer arra, hogy azok a gyerekek, akiknek az anyanyelve nem egyezik a többség nyelvével, tehát kisebbségi nyelvet beszélnek, megfelelő szinten elsajátítsák az ukrán, azaz a többségi nyelvet. A szülők talán sokszor épp azért, mert „*végeredményben ukránul kell érettségizni*", válaszút elé kerülnek: gyerekük milyen tannyelvű iskolában szerezheti meg a megfelelő tudást ahhoz, hogy „*érvényesülni tudjon Ukrajnában*" (vö. CSERNICSKÓ 2001, 2004).

Az előzőkkel kapcsoltban jelenik meg egy másik motívum is, amely nemcsak az államnyelv oktatásával kapcsolatos, hanem az iskola minőségével is összefügg. A véleményekből kiderül, hogy azok a szülők panaszkodtak nehézségekre, akik magyar többségű városban élnek és ukrán tannyelvű iskolába jár a gyerekük. A válaszokból látszik, hogy a szülői tannyelv-választási motivációk között szerepel az az indok is, miszerint ha a szülőnek saját iskolás éveik alatt nehézségei voltak tanulmányaik során a hiányos másodnyelvi tudás miatt, akkor a gyerekét meg akarják kímélni (rejtett módon önmagát kompenzálni szeretné) az ukrán tannyelv választásával. Látszik továbbá a válaszokból az is, hogy milyen megterhelő, esetenként mennyi plusz terhet ró a gyerekre, ha nem anyanyelvén tanul.

AV*: Az amit leadnak, talán egy kicsit sok is. Tehát a mai tanrendben, tehát nem csak ebben az iskolában, ezt látom a magyar iskolákban is, egy olyan erőltetett menetben megy, amit nem tudom, hogy a gyerekek mennyire lesznek képesek követni. Egyébként ő nagyon könnyen fogja föl. Azokat a dolgokat, amik nekem problémát jelentettek, pl. magyar iskolából bekerültem a technikumba, ahol oroszul kellett, azokat a problémákat ő már első osztályba legyőzi. Nekem, amikor bekerültem a technikumba, az is problémát okozott, hogy kell mondani plusz és mínusz. Viszont ezeket az alapokat már mind megszerzik, s a beszédjük az olvasás, az angolba is, az idegen nyelveknek a tanulásával is már másmire képesek, amit én 7-ik, 8-ik osztályos koromra sem voltam képes.* (B_5USZ1)

AV*: Túlzásba van sűrítve, túl erős, túl erős az oktatás. De nem tudom, lehetséges ezen a színvonalon jobb is, de másik szinten egy kicsit nehéz is nekik, túl gyors.* (B_5USZ2)

Az oktatás színvonalával a megkérdezettek összességében meg voltak elégedve, sokan azt mondták, hogy erre nem nagyon adhatnak választ, mert még a gyerek csak első osztályba jár, ez majd úgyis a felsőbb osztályokban fog kiderülni.

Fontos tannyelv-választási motivációként jelent meg tehát a 2008-ban bevezetett ukrán érettségi vizsga ténye, amelyről a megkérdezett szülők mindegyike hallott, de nagyon sokan nem voltak még tisztában azzal, hogy pontosan mit is takar. Egy adatközlő szerint mindenkinek csak ukrán nyelvből kell érettségiznie, csak úgy mehet továbbtanulni. Három adatközlő mondta, hogy az ukrán érettségi csak azoknak szükséges, akik tovább akarnak tanulni. Mindenki hallott valamilyen formában az új rendszerről. Kaptam olyan válaszokat is, hogy a szomszéddal beszéltek már erről, s nem helyeselték, illetve a rokonoktól hallottak már az érettségi rendszerről. Összességében a szülők fel voltak háborodva a bevezetése miatt.

> AV: *Azért tarom rossznak, mert azok, akik bejutnak az egyetemre, mondjuk egy magyar felvételi után, két év múlva már fel tudnak zárkózni, ahhoz a tudáshoz, ami az ukránoknak van. De így viszont lehetőség sincs, hogy felzárkózzanak. Tehát a lépésre sincs meg a lehetőség.* (B_5USZ1)

> AV: *Abszolút nem értek vele egyet, hogy jön az most ki, ha én egyszer magyarul akartam tanulni, magyarul tanultam, s akkor vizsgázzak ukránul. Akkor mindegy, hogyha azt mondták volna, ne tanulj magyarul, akkor ez úgy jön ki, mint ahogy mondanák, mint Szerbiában volt, vagy Szlovákiában jön az a nagy nacionalizmus. Én szerb vagyok, az meg ukrán, az meg magyar, akkor most Ukrajnában élsz, s te dobd el a saját anyanyelved, saját nemzetiséged, adjál fel mindent, s legyél csak ukrán. Én szerintem ez egy disznóság*. (B_5USZ2)

Figyeljük meg, hogy mindkét adatközlő, felháborodása ellenére (vagy éppen azért?!) ukrán tannyelvű iskolába íratta gyermekét. Íme egy példa az oktatáspolitikai döntések mindennapokra gyakorolt hatására. Az adatközlők elvi szinten fontosnak tartják az anyanyelvű iskoláztatást, ám a gyakorlatban igazodnak az ukrán oktatáspolitika elvárásaihoz. Mintha egy rejtett megfelelési kényszer áldozatai volnának, akik maguk nem látják (nem akarják látni) az ellentmondást elgondolásaik (elveik) és gyakorlati döntéseik között.

A munkácsi iskolákban tanuló diákok szülei is fel voltak háborodva, s nem értettek egyet azzal, hogy a magyar anyanyelvű diákoknak miért kell ukránul érettségizniük, de kitartottak a magyar iskola mellett.

AV: *Hát nem értek egyet, mert nagyon nehéz a magyarnak, ha a gyerek nem tud ukránul. Amikor magyarul tanulja az anyagot, akkor a nagyon nehéz ukránul.* (M_3MSZ1)

AV*: Nem, nagyon nem. A nagyobb gyerekem már ötödikes, s nem tudom, hogy lesz, mert az ukrán neki nagyon nehezen megy.* (M_3MSZ2)

Az adatközlők válaszai összességükben azt látszanak igazolni, hogy a kisebbségben élő munkácsi magyarok körében sokkal hangsúlyosabb és fontosabb az iskola mint szocializációs színtér identitásőrző szerepe, mint a magyar többségű városban élő beregszásziak esetében.

Ukrajna nemzetállami törekvései több esetben megjelennek az interjúkban, ezek a tannyelv-választási motivációikat is jelentősen befolyásolják. A válaszok nagyon sokrétűek voltak. Voltak olyanok, akik pozitívan és reménykedően beszéltek a kárpátaljai magyarságról, a közösség jövőjéről, ám voltak olyanok is, akik nagyon lehangolóan és lemondóan.

AV*: Nekem van egy félelmem, a félelmem, pedig az, amit látok tendenciákat, ez most az Ungvári tüntetés, vagy Nagyszőlősön az újság is leközölte, hogy megvertek két almási asszonyt, csak azért, mert magyarul beszéltek.. Ez egy nacionalista érzület felemelkedését jelenti, ugyanakkor Magyarországról, pedig egy elszigetelt politika, amiben azt sem engedik meg, ha segítséget, tehát ha bajba jutunk, hozzájuk forduljunk bármilyen segítségért.* (B_5MSZ1)

Azon megkérdezett szülők válaszai alapján tehát, akik ukrán tannyelvű iskolát választottak gyerekeik számára, az alábbi szülői motivációkra lehet következtetni:

Rejtett kompenzáció — Ne legyen olyan nehéz a gyereknek, mint nekem volt. Azaz a szülő azoktól a kudarcélményektől szeretné megkímélni gyermekét, amit ő átélt nyelvi szocializációja során. Például: katonaság, továbbtanulás.

Társadalmi mobilitás — Ezen a nyelven (értsd: ukránul) fog tudni érvényesülni a gyerek. Minden szülő a legjobbat szeretné gyereke számára. Szeretné, hogy érvényesüljön, jó munkahelye legyen, ne legyenek problémái az életben, s ezért választja az ukrán tannyelvű iskolát gyereke számára.

Magas szintű tudás megszerzése — Az ukrán iskolákban folyó oktatás színvonala magasabb, mint a magyar iskolákban folyó oktatás színvonala. A megkérdezett szülők válaszaiban a tannyelv-választás indokaként jelent meg, hogy azért adta ukrán tannyelvű iskolába gyerekét, mert az adott iskolában az oktatás színvonala magasabb, mint a magyar tannyelvű iskolákban.

Rejtett megfelelési kényszer — Az aktuális oktatáspolitikai rendeletek követése.A kárpátaljai magyar kisebbségi közösségre talán ez a motívum-csoport, illetve megfelelési

kényszer a legveszélyesebb, hiszen az ukrán oktatáspolitikai lépések hatására dönt nagyon sok szülő az ukrán tannyelvű iskola mellett.

Nyelvtudás megszerzése — Tanuljon meg ukránul! Ezen motívumcsoportnál mindenképp a megkérdezett beregszászi magyar szülőket kell megemlíteni. Hiszen a szülők a gyermek ukrán nyelvtudásának megszerzését az ukrán tannyelvű iskolának a választásában látják, mivel Beregszászban a magyar nyelvnek környezeti támogatottsága van. Míg a megkérdezett munkácsi magyar szülők körében sokkal hangsúlyosabb és fontosabb az iskola mint szocializációs színtér identitásmegőrző szerepe.

Összegzés

A kárpátaljai magyar kisebbség megmaradásának egyik záloga az anyanyelvű iskolahálózat léte és működése, mely iskolahálózat fennmaradása szoros összefüggésben van a kárpátaljai magyar szülők tannyelv-választási döntéseivel.

Vizsgálatom alapján a szülőket az alábbi tényezők befolyásolják, illetve motiválják: szociális tényezők (vegyes házasság, vallás, anyagi helyzet), a társadalmi mobilitással összefüggő sztereotípiák (könnyebb lesz a továbbtanulás, jobban kap munkát, ha tudja az államnyelvet), a nyelvtudás megszerzésének az igénye, valamint az oktatás színvonala.

Megállapítható, hogy a megkérdezett kárpátaljai magyar szülők véleménye az elemi iskolai tannyelv-választással kapcsolatosan ellentmondásosak, hiszen elvben tiltakoznak az *„ukránosítás”,* a folyamatban lévő oktatáspolitikai rendeletek ellen, ám gyakorlatilag mégis alárendelik magukat ezeknek. Sok szülő ugyanis (l. az idézeteket) nincs tisztában azzal, hogy a tannyelvválasztás gyerekük szempontjából milyen pszichológiai és szociológiai következményekkel járhat.[10]

4.2. Az ukrán nyelv elsajátításának a szándéka[11]

2009-ben Beregszász városának négy iskolájában interjúztam (két magyar és két ukrán tannyelvűben). A szülői interjúk mellett az adott osztályokban oktató pedagógusokkal is strukturált interjúkat készítettem, melyekből kiderülnek például az

[10] Milován Sándor : Globális teszetelés címmel 2008-ban a Kárpátalja hetilapban megjelent írásában a következőket írja:„A szülőket a gyermek jövője jelszóval manipulálni lehet és manipulálják is. A magyar iskola fontosságát 1989-ben éreztem meg Csepében (…). Csepe különleges nagyközség Ugocsában (…) Az oroszok bejövetele után néhány ruszinul tudó ember vette kezébe a falu irányítását. Jóakaratúak és bölcsek voltak, elhitették az oroszokkal, hogy Csepe egy ruszin falu, magyarok nem lakják (…), sikerült (…). A községből senkit nem vittek el a lágerbe. Ezek után elég veszélyes lett volna magyar iskolát követelni, így aztán magyar iskola nélkül telt el ötven év. Felhánytorgatták sérelmeiket a csepei fiatalok, hogy levelet írtak a katonaságból orosz betűkkel magyarul a szüleiknek, és hogy bármerre mennek, nem tartják őket magyaroknak.” (http://www.karpataljalap.net/?q=2008/02/08/globalis-teszteles)

[11] A tárgyalt írás teljes szövege a Határhelyzetek III. c. tanulmánykötetben jelent meg (vö. SÉRA 2010).

ukránul nem tudó, de ukrán tannyelvű osztályba került gyerekek tanulási nehézségei, és a tanítók előtt álló ebből következő kihívások sokrétűsége.

A mélyinterjúk elemezése (mind a tanárokkal, mind pedig a szülőkkel készített) más-más társadalmi és nyelvi problémákra enged következtetni. Épp ezért célszerűnek tartottam, hogy először a tanítókkal készült interjúkat elemezve ismertessem a jelenleg érvényes helyzetét és problémáit a kárpátaljai magyar elemi iskolai oktatásnak, majd pedig ennek gyakorlati következményeit, azokat az érveket vizsgáljam a szülőkkel készített interjúkból, amelyek tannyelv-választási döntéseiket befolyásolják.

Mivel az interjúk elemzése számos pontból láttatja a tannyelv-választás problematikáját, ezért a fentiekből kiindulva azon részekre szeretnék kitérni, amelyek az oktatáspolitikai döntések esetleges következményeként alakultak át (ki) az adott intézményekben, oktatási modellekben, tanári stratégiákban, módszerekben az államnyelv oktatásának vonatkozásában.

Mindenekelőtt azonban nézzük meg, milyen nyelveket tanító/közvetítő iskolák közül választhattak a magyar szülők Beregszászban a tárgyalt időszakban.

1. Olyan intézmény, ahol az oktatás nyelve az anyanyelv (a magyar); az államnyelvet (ukrán) és egy (vagy két) idegen nyelvet (pl. angol, német) tantárgyként oktatják.

A kutatópontjaim közül ilyen a*Beregszászi 4-es sz. Középiskola, valamint a Beregszászi 6-os sz. Általános Iskola.*

2. Olyan intézmény, ahol a tannyelv az államnyelv (az ukrán), a kisebbség nyelvét (a magyart) tantárgyként oktatják; továbbá egy (vagy két) idegen nyelv is szerepel a kötelező tantárgyak között.

A kutatópontjaim közül ilyen a*Beregszászi 5-ös sz. Középiskola.*

3. Azok az ukrán tannyelvű iskolák, melyekben egyáltalán nem oktatják a kisebbség nyelvét; egy (esetleg két) idegen nyelv tantárgyként való tanulása pedig kötelező.

A kutatópontjaim közül ilyen a*Beregszászi 1-es sz. Általános Iskola.*

A magyar tannyelvű iskolában tanító pedagógusokkal készített interjúk elemzése

A továbbiakban az interjúkból azokat a főbb gondolatokat és tendenciákat emelem ki, alátámasztva a vonatkozó interjúrészletekkel, melyek befolyásolják az államnyelv oktatásának színvonalát és eredményességét az elemi iskolai osztályokban, illetve befolyásolják közvetve a szülők tannyelv-választási stratégiáit.

Elvben változott az államnyelv oktatásának a módszere (nem grammatika központú, hanem beszédkészség-fejlesztő oktatás).

AV: *Meg kell szerettetni az ukrán nyelvet a magyar anyanyelvű diákokkal, nem kell rájuk erőszakolni azt a nyelvet, hogy tanuld meg. Kötetlenül kell őket inkább tanítani, meg kell szerettetni, s nem anyanyelvi szinten kell először is velük megtaníttatni, hanem mint idegen nyelvet, második nyelvként tanítsuk őket meg, mert akkor egyszerűen megutálják azt a nyelvet. A szabályokat pl. alsó osztályban egyszerűen ki kellene iktatni, ez több tanárnak is a véleménye. Mert a gyereknek meg kell magyarázni az anyanyelvén nem érti meg, akkor egyszerűen nehézségei lesznek aztán.* (B_4MT1)

A megkérdezett tanító hozzátette továbbá, hogy több befolyásoló tényező hatása és függvénye az, hogy mennyire és hogyan sajátítja el a diák az államnyelvet: nyelvérzék, szociális háttér (a szülők foglalkoznak-e a gyerekkel, beszélik-e az államnyelvet). Azonban a legfontosabb az, hogy a grammatikai megközelítésű nyelvtanulás helyett meg kell szerettetni a diákokkal az államnyelvet, és bővíteni kell a szókincset és a nyelv használatának elsajátítására kell törekedni.

Hasonló választ kaptam a *Beregszászi 6-os sz. Általános Iskola* pedagógusától is, aki elmondta, hogy az adott oktatási intézményben egyre nagyobb hangsúlyt fektetnek az ukrán nyelv oktatására, s már nem úgy oktatják az államnyelvet, mint pár évvel ezelőtt. Azonban a diákok államnyelvhez fűződő viszonyáról (ami lényegesen megnehezíti az oktatás eredményessé tételét) a következőket mondta: „ …….*az ukránnal meg úgy állnak, hogy nem szeretik. Így konkrétan nem szeretik, és ez van. Rejtély, pedig érdekesen tanítják már, nem lehet azt mondani."*(B_MT1)

Az interjúkból ugyan nem vonhatunk le szélesebb körű következtetéseket, azonban mindenképp megállapítható, hogy a kárpátaljai magyar érdekvédelmi szervezetek, politikai pártok és a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola bázisán működő (Hodinka Antal Kutatóintézet, Lehoczky Tivadar Kutatóintézet), illetve általuk létrehozott munkacsoportok munkája lassan beérni látszik. Hiszen részben az ő munkájuknak köszönhetően számos, az ukrán nyelv oktatását segítő módszertani segédeszköz készült és készül, számos pedagógus-továbbképzéstrendeztek, illetve sok olyan kutatás és tanulmány látott napvilágot az elmúlt években, melyek hozzásegítették a kárpátaljai magyar pedagógusokat az államnyelv oktatásával és az anyanyelvi neveléssel kapcsolatos szemléletváltáshoz. (lásd többek között KÓTYUK szerk. 2006, БАРАНЬ Є.,ЛІБАК Н. 2008, DZSANDA HALINA szerk. 2008, МАРГІТИЧ К., ГІРЕШ К. ТА ГІРЕШ Е 2007).

Felemelték az ukrán nyelv óraszámait az adott intézményekben

AV*: Minden osztályra van egy-két óra, amit az iskola úgy használ fel, ahogyan ő szeretné. És ezt az iskola nem anyanyelvre adta, nem matematikára. Mivel 10 év*

alatt először fordul elő, szerintem régebben sem fordult elő, hogy ilyen kevés gyerek legyen első osztályba. S úgy döntött az igazgatóság, hogy ez az egy óra menjen az ukránra, fejlesszük az ukránt jobban. Ha meg akarunk maradni, akkor igen, a magyar órák kárára muszáj az ukránt felemelni. (B_6MT1)

A megváltozott oktatási helyzetre az intézmények, a pedagógusok is valamiképp reagálnak, reagálni kénytelenek, s ennek hatására a Beregszászi 6-os sz. Általános Iskolában felemelték az ukrán nyelv óraszámait, ezzel is arra motiválva a szülőket, hogy válasszák a magyar iskolát, hisz itt is elsajátíthatja gyermekük az államnyelvet, nemcsak az ukrán tannyelvű iskolákban.

Ezzel kapcsolatosan a megkérdezett tanító még hozzáfűzte, hogy mindenképp változtatni kell az oktatási rendszeren, el kell érni azt, hogy azok a diákok, akik magyar tannyelvű iskolába járnak, megfelelő szinten elsajátítsák az államnyelvet, hiszen ha ez nem történik meg, „……*akkor önmagától meg fog szűnni a magyar iskola, a magyar nyelvű oktatás. Mert a szülő, annyira meg van rémülve, hogy inkább a gyerekét beadja ukrán osztályba. Tehát, ha ez nem változik, nem találnak ki valamit, vagy nem találunk ki valamit, akkor sajnos nem lesz jó."* (B_6MT1)

A diákok minimális államnyelvismeret nélkül érkeznek az iskolába

AV*: Nem minden szülő tud segíteni, mert nagyon sok szülő még abban az időben tanult, hogy orosz volt a második nyelv a magyar iskolákban.* (B_4MSZ2)

A vázoltak alapján a kárpátaljai magyarságnak az a generációja, akiknek a gyerekeik épp ebben a tanévben járnak első osztályba, nem birtokolja az államnyelvet megfelelőképp. Hiszen épp az említett generáció az, amely még egyik nap orosz nyelvet tanult kötelezően az iskolában, másik nap már a független Ukrajnában ébredt, ahol a kötelező hivatalos nyelv az ukrán lett. Ebből kifolyólag az orosz nyelvet ismerik jobban (vagy az esetek többségében se az oroszt, se az ukránt), így nem tudnak a gyerekeiknek segíteni az államnyelv elsajátításában, a házi feladatok elkészítésében úgy, mint az anyanyelv vagy a matematika esetében esetleg igen. Ez a tényező szintén nehezíti az államnyelv oktatásának eredményességét.

Az interjú folyamán néhány gyakorlati tapasztalatra is kitértek a pedagógusok.

Ezek közül két fontos dolgot szeretnék kiemelni. Az egyik megkérdezett tanító jelenlegi első osztályában tanul egy olyan kisfiú, aki ukrán tannyelvű iskolában kezdte el a tanítási évet, de később a szülők (mivel a gyerek nem tudott haladni) a magyar tannyelvű iskolába irányították át. Ezzel az esettel kapcsolatban mondja adatközlőm a következőket:

AV*: Egyszerűen nem tudott haladni a társaival, nem értette, hogy a tanár mit akar tőle. Leültették a hátulsó padba:* ***„ha haladsz, haladsz, ha nem, pedig maradsz****” módszerrel. Mert nem értette a gyerek, hogy mit akar a tanárnő mondani. Szóval nem tudták egymást megérteni ez a lényeg. Teljesen elment a gyereknek a kedve a tanulástól, s tanulni sem akart.* (B_4MSZ1)

A tanárnő elmondta, hogy a gyerek szülei is magyar anyanyelvűek, és sajnos nem tudtak segíteni abban, hogy a gyermekük a többi elsőssel együtt haladjon a tananyagban (ami természetesen ukrán nyelven közvetítődött). Hiszen a gyerek nem értette, mit mond a tanár, a tanár pedig nem értette, mit mond a tanuló. Az elmondottak alapján a gyerek a magyar iskolába történő átiratkozás után felzárkózott, s együtt tudott haladni társaival a tanórákon és a tananyag elsajátításában. Ez a gyakorlati tapasztalat megerősíti azt a tudományosan már bizonyított és jelen munka bevezető, elméleti részében is tárgyalt tényt, hogy nyelvészetileg és pszichológiailag is igazoltan az elemi iskolás gyermek számára az anyanyelven való tanulás a legkedvezőbb.

A másik momentum pedig a következő: azok a magyar anyanyelvű diákok haladnak eredményesen az ukrán tannyelvű iskolákban, akikkel foglalkoznak a szülők, illetve azok, akik megengedhetik maguknak anyagilag, hogy ukrán nyelvből korrepetálják őket.[12]

AV: *De akik erre nem képesek, azok valahogy nem igazán haladnak. Valahogy a kettő között vannak. Ez a probléma.* (B_4MSZ2)

Összefoglalóan az elmondottakra hivatkozva úgy tűnik, hogy az ukrán nyelv oktatása terén valamelyest javult a helyzet a magyar iskolákban (nem a grammatikai központú tanítási szemlélet dominál). Azonban a látszólagos javulás csak a későbbikben fogja majd (reményeink szerint) éreztetni hatását.

Az ukrán tannyelvű iskolában tanító pedagógusokkal készített interjúk elemzése

Bevezetésként mindenekelőtt meg kell említenem két tényt. Először, hogy ezeket az interjúkat ukrán nyelven kellett készítenem, hiszen a megkérdezett pedagógusok nem tudtak magyarul. Másodszor azt, hogy mind a két intézményben több párhuzamos első osztály is indult a 2009/2010-es tanévben, mely osztályok mindegyikében tanulnak magyar anyanyelvű diákok. Azt a két osztályt, s a két osztályban tanító pedagógust

[12] Az Orosz Ildikó vezette kutatócsoport által készített kutatási interjú is alátámasztja a fent említetteket: miszerint 2009-ben már komoly problémát okozott az iskola (Beregszászi 1. sz. Középiskola) vezetése számára, hogy az első osztályba beiratkozott magyar gyerekek jelentős része egyáltalán nem érti az oktatási folyamat nyelvét, azaz az ukránt (OROSZ és mtsai 2010: 15).

választottam adatközlőnek, ahol a magyar anyanyelvű diákok száma a legnagyobb volt a többi osztályéhoz viszonyítva.

A továbbiakban pedig lássuk azokat a főbb problémákat és tendenciákat, amelyek az ukrán tannyelvű iskolában tanuló magyar gyerekek eredményességét meghatározzák és befolyásolják.

Az adott osztályok magyar anyanyelvű diákjainak a létszáma magas. A beszélgetésekből kiderült, hogy mindkét ukrán tannyelvű iskolában magas a magyar anyanyelvű diákok létszáma az első osztályban, hiszen *aBeregszászi 5-ös sz. Középiskolában* 23 diákból 17 magyar anyanyelvű, míg a *Beregszászi 1-es sz. Általános Iskolában* a 26 diákból 13 magyar anyanyelvű (a tanár elmondása alapján ezek közül 7-en egyáltalán nem értették az ukrán nyelvet a tanév elején).

A magyar tanulók többsége a Beregszász környékén lévő, többségében magyarok lakta településekről érkezett az adott iskolákba, de sok diák tanul itt a városból is.

A magyar anyanyelvű diákok államnyelvismeret nélkül érkeznek az ukrán tannyelvű iskolákba.

> AV: *Egy idő múlva automatikusan megértik, amit mondok, mert ha azt nézik, hogy a gyerekek felállnak, ők is felállnak velük. A második szemeszterben már nagyon sokat megértenek. Sokat megértenek abból, amit hallanak az órákon.* (B_1UT1)

A válaszokból kiderül, hogy a magyar anyanyelvű diákok nagyon jól alkalmazkodnak, szorgalmasak. Azonban a tananyag elsajátításához szükséges közvetítő nyelvet nem birtokolják, a legalapvetőbb kommunikációs vagy köszönési formulákat sem értik meg eleinte, aminek következtében nem tudnak haladni ukrán anyanyelvű diáktársaikkal azonos szinten.

> AV: *De nincs erre idő nekünk az órára, hogy mindig fordítgassunk. Egy idő után majd elkezdenek felzárkózni. Az okosabb gyerekek, akik akarnak tanulni, felzárkóznak. De akik gyengébb felfogásúak, azok lemaradnak.* (B_5UT1)

A fenti idézet rávilágít arra, a magyar gyerekeket egyértelműen negatívan sújtó sztereotípiára is, mely szerint a kognitív és megismerő képességek, vagyis hogy a gyerek mennyire „okos”, a nyelvismeret függvénye lenne. Az elmondottak alapján kiderült az is, hogy csak az a magyar anyanyelvű diák tud jobban haladni, akinek a szülei beszélnek ukránul, s tudnak a gyerekeiknek segíteni a tanulásban. Az ukrán iskolában tanító pedagógus véleménye alátámasztja a fent már idézett magyar tannyelvű iskolában tanító pedagógus véleményét is: csak akkor tudsz haladni az ukrán tannyelvű iskolában, ha: 1. a

szülők jól beszélik az államnyelvet, 2. a tanár el tudja magyarázni magyarul az óra témáját, 3. jó nyelvérzékük van a tanulóknak. S ha nincsenek meg ezek a tényezők, akkor érvényesül a *ha haladsz haladsz, ha nem, lemaradsz* elv.

A tanítók (mivel ukrán tannyelvű iskoláról van szó) nem ismerik a magyar nyelvet. A megkérdezett tanítók nem beszélik a magyar nyelvet. Az osztályaikba járó magyar anyanyelvű gyerekek pedig nem tudnak kommunikálni ukránul. Nem hogy a tananyagot, de a legalapvetőbb dolgokat sem értik meg első osztályban. Ez egy olyan feloldhatatlan ellentmondás, mely az iskolaidő első szakaszában mindenképpen negatívan befolyásolja a magyar gyerekek eredményességét.

A *Beregszászi 1-es sz. Általános Iskolában* tanító pedagógus elmondása alapján – mivel ő nem beszéli a magyar nyelvet – nem áll módjában lefordítani a tananyagot a magyar anyanyelvű diákoknak, viszont a"… *követelmények minden tanulóhoz egyformák. De mindnyájan tudjuk, hogy a magyar gyerekeknek nehezebb, ezért igyekszünk differenciált eljárást alkalmazni, nagyobb figyelmet fordítani az egyéni munkára a tanulókkal."* (B_1USZ1). Hogy ezek pontosan milyen eljárások lehetnek a gyakorlatban, arra sajnos nem sikerült kézzelfogható válaszokat kapnom.

A másik ukrán iskolában tanító pedagógus megpróbálja az óravázlataiban a legfontosabb szavakat, fogalmakat magyarra lefordítani, illetve egy egészen sajátos, mondhatni abszurd dolog állt elő emiatt.

> AV: *Én nem értek magyarul, de van az osztályomban egy gyerek, aki jól tudja az ukrán nyelvet meg a magyart is, oroszul is. És ha én őt megkérem, akkor lefordítja nekem, amit mondok.* (B_5UT1)

Mindkét tanár elmondta továbbá, hogy a legnagyobb problémát az jelenti, hogy a gyerekek azt sem értik, hogy a tanár mit mond nekik.

> AV: *Az ukrán gyerekek készen állnak arra, hogy átvegyék a tananyagot a könyvből, ők értik, de a magyar gyerekek erre nincsenek készen. Nekik nincs benne a tankönyvben, hogy ők magyarok, de ugyanaz a tankönyv van, de magyar gyereknek először meg kell értenie mit akarunk, s utána tudunk csak haladni, s a könyvet venni.*(B_5UT1)

Összegzésképpen megállapíthatjuk, hogy igazolást nyert az, hogy súlyos társadalmi probléma jelenleg a kárpátaljai magyarság számára, hogy: az ukrán tannyelvű iskolákban magas a magyar anyanyelvű diákok létszáma, akik az államnyelv ismerete nélkül érkeznek az iskolába, illetve az őket oktató tanárok nem ismerik a magyar nyelvet (s alapvetően ukrán anyanyelvű diákok tanítására vannak képesítve). Így a magyar

gyerekek számos esetben hátrányba kerülnek: mind az órai tananyagban való haladással, mind pedig az iskolai összteljesítménnyel kapcsolatosan.

A magyar tannyelvű iskolában oktató tanárok elmondásai alapján pedig az állapítható meg, hogy a magyar iskolákban (az állami oktatáspolitika támasztotta társadalmi kihívásokra reagálva) elméletben változott az ukrán nyelv oktatásának színvonala: új módszerrel, szótárakkal és beszédközpontú tanítási módszerrel tanítanak, az eredményességre, a magyar gyerekek államnyelvtudásának növelésére koncentrálva.

Azonban itt feltehetjük a költői (de egyben társadalompolitikai) kérdést: elegendő-e a megszerzett nyelvtudás ahhoz (mire a jelenlegi elsős korosztály elérkezik az érettségihez), hogy felvételt nyerjen majd bármely Ukrajnában található felsőoktatási intézménybe? S ha igen, azt milyen nyelven teheti majd meg? Ukránul vagy épp oroszul (a politikai széljárás függvényében), vagy talán lesz lehetősége ezt megtenni saját anyanyelvén? Ha Ukrajna elmúlt 20 évére visszatekintünk, joggal tehetjük fel ezeket a kérdéseket. Lehetőséget kap-e majd a jelenleg elemi iskolás magyar gyerek arra, hogy ukrán társai mellett az ukrajnai munkaerőpiacon versenyképes legyen? Lesz-e igény még arra a jövőben, hogy anyanyelvű iskolahálózat működjék Kárpátalján?

Ha az ukrán tannyelvű iskolában tanító pedagógusok interjúit elemezzük, akkor megállapíthatjuk, hogy az adott első osztályos magyar anyanyelvű tanulók nehéz helyzetbe kerülnek amiatt, hogy a tanárok nem ismerik a magyar nyelvet. Azonban mindamellett le kell azt is szögezni, hogy ez nem az iskola, vagy a tanító hibája. Ezek a pedagógusok ukrán anyanyelvű diákok oktatására vannak képesítve. A tannyelvet a szülők választották (olykor rejtett, meg sem fogalmazott motivációk alapján) gyerekeik számára, sok esetben nem gondolva annak következményeivel, hogy az ukrán tannyelvű iskolában a magyar anyanyelvű tanulókra is azonos követelményrendszer, tananyag és tudás elsajátítása vár, mint az ukrán anyanyelvű társaira.

Az első osztályos tanulók szüleivel készített mélyinterjúk elemzése

Az előző évi kutatásom során már bebizonyosodott, hogy az oktatás, a kormány bizonytalansága, az oktatási rendeletek sugallta álláspontok hatással voltak a Beregszászban tanuló első osztályos szülők tannyelv-választási döntéseire. A felmerülő helyzetre nemcsak az oktatási intézmények, a tanárok, hanem a szülők is reagáltak. A 2009/2010-es tanévben készült szülői interjúk elemzésével szeretném bemutatni, hogy a magyar szülők milyen motivációk hatására választották az ukrán tannyelvű iskolát, vagy épp a politikai befolyásolás ellenére mégis a magyar tannyelvű iskolát.

Motívumokba foglaltam össze mind a magyar tannyelvű, mind pedig az ukrán tannyelvű iskolában tanuló gyerekek szüleinek tannyelv-választási döntéseit befolyásoló tényezőket.

A magyar tannyelvű iskolában tanulók szülői interjúi alapján az alábbi tannyelv-választási motívumokra lehet következtetni: *rejtett kompenzáció, magyarországi továbbtanulási cél, magyar nyelven való tanulás fontossága.*

Rejtett kompenzáció

AV: *Mert én orosz iskolába jártam, s nekem nagyon nehéz volt, mert ott az osztálytársaim mindig* ***lemágyárkáztak.*** *Én mindig* ***mágyárká*** *voltam. Meg nehéz is volt, úgy első meg második osztályba, nem értettem úgy bedobtak orosz iskolába. Mindegy, hogyha angol iskolába adja az ember, ugyanúgy. Nehéz volt.* (B_6MSZ1)

Mivel a szülő elmondása alapján az orosz és az ukrán nyelvet az orosz tannyelvű óvodában, majd később orosz tannyelvű iskolában sajátította el, ezért számos nehézséggel, olykor kudarcélménnyel kellett szembenéznie, amitől a gyermekét meg szerette volna kímélni azáltal, hogy magyar tannyelvű iskolát választ gyereke számára. Viszont a tannyelvvel kapcsolatosan azt is meg kell említenem, hogy a gyereknek az ukrán tannyelvű óvodát választotta, s az óvodai csoporttársai közül csak az ő gyereke kezdte meg tanulmányait magyar tannyelvű iskolában.

Magyarországi továbbtanulási cél

AV: *Szeretném, ha továbbtanulna, mert a nővérem is Magyarországon tanult, most már Németországba lakik, aztán gondolom ő is ott folytatja.* (B_6MSZ2)

Sok esetben amiatt, hogy Ukrajnában bizonytalan az oktatás kimenete, a felsőoktatásba való bekerülés lehetősége, az oktatás stabilitása, a szülők azt érzik, hogy nem fognak tudni gyerekeik érvényesülni az országban, ezért a jobb boldogulás reményében a magyarországi továbbtanulást választják továbbtanulási célként gyerekük számára.

A magyar nyelven való tanulás fontossága

AV: *Hát nem tudom, szerintem egyértelmű, anyanyelvén kell az óvodát meg az iskolát is a gyereknek.* (B_4MSZ2)

A szülő véleményében az interjú további részében is többször szerepel az anyanyelvű tanulásnak a fontossága. Elmondásai alapján ő is és a felesége is anyanyelvén tanult, mindketten értelmiségiek, s szeretnék, ha gyermekük továbbtanulna,

s ezért a magyar tannyelvű iskola választását tartották célszerűnek a gyerek jövőbeli boldogulása érdekében.

Egy másik szülői vélemény hasonlóképp fontosnak tartotta a magyar tannyelvű iskola választását:

> AV: *Én magyarba szerettem volna, mert én hiszem azt, hogy ha minden magyarul megy, akkor többet meg tud tanulni, mint akármilyen jól beszélt idegen nyelven.* (B_4MSZ1)

Az interjúk alapján mind a két szülő szeretné, ha továbbtanulna a gyereke, ha valamilyen felsőoktatási intézményben szerezhetne diplomát, és ennek nem látják akadályát abban, hogy magyar tannyelvű iskolát választottak, bíznak az anyanyelven való tanulás eredményességében.

Az ukrán tannyelvű iskolában tanulók szülői interjúi alapján az alábbi tannyelv-választási döntések motívumaira lehet következtetni: *nyelvtudás megszerzése, társadalmi mobilitás (ukrán nyelven fog csak tudni érvényesülni), magas szintű tudás megszerzése.*

A nyelvtudás megszerzése

> AV: *Magyar volt csak a községbe, magyar iskolába jártak egy évig, majd átadtuk ide, hogy tanulja a nyelvet, muszáj.* (B_5USZ2)

A szülő válaszából az interjú elemzésekor kiderült, hogy a gyerek magyar nyelvű községben járt óvodába és az elemi iskola első osztályába is. S mivel nem sajátította el megfelelőképp az ukrán nyelvet, úgy döntöttek, hogy Beregszászban, egy ukrán tannyelvű iskolában fogja folytatni tanulmányait. S mivel ukrán tannyelvet választott gyereke számára, ezért, hogy a gyerek minél jobban elsajátítsa az államnyelvet, már a családban is többször beszélnek ukránul.

Társadalmi mobilitás (ukrán nyelven fog csak tudni érvényesülni)

> AV: *Meg kell, az nélkülözhetetlen, már ha itt akarnak élni, mert fontos, egyszerűen. Tudja az ukrán nyelvet, mert az nélkülözhetetlen.*(B_5USZ1)

> AV: *Mert gondoltuk, hogy Ukrajnában csak ukrán nyelven fog elérni valamit, hogyha felnő.*(B_1USZ2)

A szülők az államnyelv elsajátításában látják gyermekük érvényesülését, boldogulását. Hiszen ha azt szeretnék, hogy gyermekük Ukrajnában éljen, elérjen valamit az életben, annak elengedhetetlen feltétele az államnyelvtudás megszerzése. S mivel az

egyik szülő elmondásai alapján az otthoni magyar közösségben nem tudta elsajátítani az államnyelvet, ezért átirányította ukrán tannyelvű iskolába gyerekét.

Magas szintű tudás megszerzése

AV: *Mert a magyar iskolák egyszerűen nem képesek megtanítani, nem haladnak ott semmivel.* (B_5USZ2)

A megkérdezett szülő tannyelv-választási indokként jelölte meg azt a tényt, hogy a magyar tannyelvű iskolában képtelenek megtanítani az ukrán nyelvet, illetve emellett azért választotta gyermeke számára az adott ukrán tannyelvű oktatási intézmény, mert az oktatás színvonala jóval magasabb, mind az államnyelv, mind pedig az idegen nyelv oktatásában.

Összegzés

Célom volt, hogy (Beregszász példáján) feltárjam és ismertessem az elemi iskolai tannyelv-választás lehetséges következményeit. A kutatás empirikus vizsgálatra épült, ahol a problémát tanárokkal és szülőkkel készített interjúk alapján vizsgáltam meg.

Az oktatáspolitikai döntések hatására a szülők olykor rejtett módon is, de választanak egy tannyelvet, s ezzel egy oktatási modellt is gyerekeik számára.

Az általam megkérdezett szülők az alábbi motivációs tényezők hatására választottak tannyelvet gyerekeik számára: rejtett kompenzáció, magas szintű tudás megszerzése, nyelvtudás megszerzése, társadalmi mobilitás.

A statisztikai adatok alapján a jelenlegi oktatási helyzet mind a magyar, mind pedig az ukrán tannyelvű oktatási intézményeket, szülőket számos kihívás, olykor nehézség elé is állítja. A vizsgált oktatási intézményekben készített interjúkból kiderült, hogy a magyar tannyelvű iskolákban felemelték az ukrán órák számát, új beszédközpontú módszerrel oktatják az államnyelvet az eredményesség érdekében.

Az ukrán tannyelvű iskolákban nagy nehézséget okoz a magyar anyanyelvű tanulók nagy száma és hiányos nyelvtudása, mert a tananyagot és a követelményrendszert ukrán anyanyelvű diákok számára állították össze, a tanítók pedig anyanyelvű ukrán tanulók oktatására vannak képesítve (nem magyar anyanyelv-domináns, ukrán másodnyelvű tanulókra).

Sok a megválaszolatlan kérdés a szülő fejében, amikor tannyelvet választ gyereke számára. A kárpátaljai magyar nyelvészek, politikusok, oktatók, társadalmi szervezetek, hiteles emberek felelőssége abban áll, hogy kutatási eredményeiket és társadalmi

céljaikat bemutatva és megfogalmazva megismertessék a szülőket döntéseik társadalmi és nyelvi következményeivel.

4.3. Az oktatástervezés aktuális kihívása 2010-ben (a tannyelv-választásra fókuszálva)[13]

2010-ben a kutatásom az elmúlt évek nyelvtervezési lépéseinek hatását és következményeit vizsgálta: azt, hogy az oktatáspolitikai döntések és azok szélesebb körű, nagy nyilvánosságot kapó értékelésének hatására milyen változások (gyakorlati és elméleti) mentek végbe a kisebbségi oktatást (ezen belül az oktatás nyelvét) illetően.

Az alábbi kérdésekre kerestem a választ:

1. A kárpátaljai magyar nyelvészek és oktatáspolitikusok hogyan látták a nyelvi, nyelvpolitikai helyzetet, milyen oktatási stratégiái vannak a kárpátaljai magyar közösségnek, illetve az elmúlt három év viszonylatában (2008–2010) (ismerve a sokszor megváltozott állami oktatási, kisebbségi és politikai helyzetet) milyen lépések történtek nyelvi céljaink elérése érdekében (dokumentumelemzés, valamint mélyinterjúk segítségével),
2. A kárpátaljai oktatásügy és Beregszász város hivatalos állami vezetői hogyan látják a kutatás tárgyát képező oktatáspolitikai és nyelvtervezési kérdéseket (dokumentumelemzés és mélyinterjúk segítségével).
3. A 2008-ban beiskolázott, jelenleg harmadik osztályba járó tanulók szüleivel készített mélyinterjúk alapján arra keresem a választ, hogy beváltotta-e tannyelv-választási döntésük a hozzá fűzött reményeket, illetve az iskola tannyelve milyen összefüggésben van a gyerek iskolai eredményeivel.

A feldolgozás alapján 41 kódot különböztettem meg, s ezen belül is 3 nagyobb kódcsaládot.

Az interjúkat Orosz Ildikóval, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola elnökével, a Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség elnökével, Csernicskó Istvánnal, a Hodinka Antal Intézet igazgatójával (akkor még az említett intézet rektorhelyettese), Braun Lászlóval, a Kárpátaljai Megyei Tanács kisebbségek oktatásával foglakozó osztályának a vezetőjével (jelenleg már nem ő tölti be ezt a posztot),Tokár Ljudmillaval, Beregszász Városi Oktatásügyi Osztályának a vezetőjével, valamint Kincs Gáborral,

[13] A tárgyalt írás megtalálható a Félúton 7. c. konferencia elektronikus kiadványában. (vö. SÉRA 2012 http://linguistics.elte.hu/studies/fuk/fuk11/)

Beregszász városának alpolgármesterével, az Ukrajnai Magyar Demokrata Szövetség alelnökével készítettem (jelenleg már nem ő az alpolgármester).

Múlt és jelen

Csernicskó István elmondása alapján a nyelvi és oktatáspolitikai helyzetet a kárpátaljai közösség viszonylatában csak tágabb értelemben lehet vizsgálni, ismerve mind a többségi (az ukrán állami), mind pedig a regionális (Kárpátalja) jellegzetességeket, hiszen ezek a jellegzetességek képezik a gyökereit a közösség jelenlegi nyelvi problémáinak is. Hiszen:

> AV: *Ott akarnak egységes és oszthatatlan, egy akaraton álló nemzetállamot létrehozni, ahol az államot alkotó régiók hihetetlenül erősen eltérő gazdasági, politikai, etnikai, nyelvi és politikai fejlődéstörténeten estek át. (CS. I.).*

Ukrajnában jelenleg megosztottság figyelhető meg nyelvi, kulturális, gazdasági és politikai szinten is a nyugati és keleti régió között (lásd bővebben CSERNICSKÓ2010a.,b.).

Mind az oktatáspolitikában, mind pedig a nyelvpolitikában az állam megosztottsága (gazdasági, kulturális, nyelvi) figyelhető meg, mely szintén kihatással van az oktatásra, ezen belül a magyar oktatásra is.

Ennek kapcsán Orosz Ildikó az elmúlt évekhez viszonyítva, s a közösség jelenlegi jogaira és helyzetére utalva a következőt mondta: „*sokkal rosszabb, mint 20 évvel ezelőtt." (O. I.)*. Azokon a vívmányokon kívül, amiket 1996-ban már kiharcolt magának a helyi magyarság, nem tud továbblépni, jelenleg ezeket próbálja megtartani. (lásd bővebben OROSZ 2007). A magyar oktatási hálózat kiépítése Kárpátalján már a szovjet időszakban elkezdődött, ennek befejezése a Rákóczi Főiskola létrehozásával valósult meg.

> AV: *Létrejött a főiskola, létrehozta a magyar oktatásnak, a kárpátaljai magyar oktatásnak a felső struktúráját. Nem volt ilyen. Tehát befejezte ezzel az iskolahálózatot. (B. L)*

Majd hozzátette, hogy a főiskola létrehozása erősen emelte és emeli ma is a magyar nyelv presztízsét Kárpátalján. Emellett pedig tudományos és kulturális tevékenységet is ellát.

Egy közösség identitására, nyelvhasználatára számos külső tényező hat. A helyi magyar közösségben végbemenő folyamatokat mind az ukrán államban, mind pedig a magyar államban végbemenő gazdasági, politikai és társadalmi változások egyaránt befolyásolják. Ennek következtében például a magyarok identitására, oktatására pecsétet nyomó 2004-es évet „vízválasztó" évnek nevezi Orosz Ildikó:„*miszerint az ukrán nemzeti*

érzés épp a csúcson volt, míg a magyar nemzeti érzés éppen mélyponton volt Kárpátalján" (lásd bővebben OROSZ 2007).

Az oktatással, az oktatási stratégiákkal kapcsolatosan Orosz Ildikó hozzátette, hogy Ukrajna oktatási törvénye, oktatási elképzeléseik az ország gazdasági, társadalmi és politikai stabilitásától függtek és függnek ma is.

> AV: *Majd amikor bevezették újra az új valutát, Ukrajna kezdett talpra állni, kezdett megerősödni, mint állam, akkor újra a nemzetállamot akart létrehozni. És újra ezzel problémával kezdtünk el szembesülni, 98-ban, amikor újra elkezdték ezeket a vizsgaközpontokat létrehozni, az új oktatási törvényt, ami visszanyúlt a 98-as koncepcióhoz. Tehát egy 10 éves periódus múlva újra előjön ez a gond. Közben viszont a magyarság immunrendszere legyengült.* (*O. I.)*

Összegezve, a kárpátaljai magyar közösség helyzetét meghatározza az, hogy kisebbségi helyzetben él, és ki van téve a többségi és anyaországi hatásoknak, mely hatások egyaránt erősíthetik és gyengíthetik a helyi magyar közösséget. Továbbá az elmúlt 20 év viszonylatában kiépült az oktatási hálózat, tudományos és kulturális élet.

Problémák és nehézségek

Az interjúk alapján számos olyan probléma, nehézség fogalmazódik meg, melyek befolyásolják az anyanyelven való oktatást, a nyelvi problémákat, valamint a további lehetséges megoldásokat annak érdekében, hogy a helyi közösség érdekeit ismerve és figyelembe véve valóban eredményes nyelvtervezésről, illetve nyelvtervezési lépésekről beszélhessünk.

Csernicskó István úgy véli, hogy a rendszerváltozás óta nincs egységes nemzet- és nyelvpolitika. Továbbá nehézséget jelent még (utalva a fent megemlítettek kapcsán), hogya

„*kárpátaljai magyar oktatás is, ki van szolgáltatva a hatalomért egymás között küzdő politikai elitek ideológiai céljainak."*(Cs. I.). Épp ezért ezen célok és törekvések függvényében folyamatosan alakulnak és változnak az elképzelések az oktatást és nyelvhasználatot illetően, hiszen a jelenlegi helyzetben a magyar nyelv hosszú távon való fennmaradása ma Kárpátalján (is) politikai tényező, hiszen a nyelvvesztés és nyelvcsere folyamata csak akkor állítható meg, ha a nyelv használati körét (törvény által garantálva) kibővítik – vélekedik Csernicskó István (lásd a nyelvcseréről még BARTHA1999, BORBÉLY 2001: 34, GAL 1991). A célokkal kapcsolatosan Orosz Ildikó szintén hasonló véleményt fogalmaz meg.

> AV: *Nem látok egységes célt. Azt látom, hogy a mostani helyzetben mindig a pillanatnyi kihívásra adott válaszok a jellemzők. Tehát nincs egy egységes*

stratégia.Tehát nem látok most egy átfogó olyan koncepciót annak ellenére, hogy ilyen koncepciók születtek. (*O. I.)*

Braun László a nyelvstratégia meglétét vagy épp nem meglétét a kisebbségi helyzetből fakadóan védekezésre szorul a közösség.

AV: *Kis közösség ukrajnai szinten, kis közösségnek számít, védekezésre szorul: tehát a politikát nem ő alkotja. És azt kell mondani, hogy ez még helyi szinten is így van.Nos, ez egyfajta védekező álláspont, amit a magyar közösség folytat.* (*B. L.)*

AV: *Ha a helyzetet kellene röviden jellemezni, akkor azt mondanám, hogy kiszolgáltatott és nehéz, de nem reménytelen.* (*Cs. I.)*

A kárpátaljai magyar oktatási hálózatnak az a legnagyobb problémája, hogy irányításában a nagypolitikában jelenlévők hozzák meg a döntéseket (még a magyar tannyelvű iskolákban is, még ha ez nem is látszik mindig).

Nagy gondot jelent az oktatási rendszer erős centralizálása is (vélekednek adatközlőim).

AV: *Ukrajnában az oktatási rendszer erősen centralizált, a kisebbségi oktatás semmilyen önállóságot nem élvez.* (*Cs. I.)*

AV: *Az ukrán oktatási rendszer, mint egyébként több minden más is, központosított. (B. L.)*

AV: *Sajnos a programon nem tudunk választani, mert azon nem tudunk, mert az kijevi. És a felvételinél úgy vizsgáznak, ahogy ezt kérik.* (*T. L.)*

További problémákat jelent: *„az Európa nagy részét s egyben Ukrajnát és Kárpátalját is érintő demográfiai hullámvölgy.”(Cs. I.)* Melynek következtében fel fog merülni: **„***hogy hogyan tartsuk meg ezeket az iskolákat. Meg előbb-utóbb fel fog merülni az, hogy ha így fog menni tovább, ilyen lesz a népesség szaporulat, népesség növekedés vagy csökkenés, hogy ezeket az iskolákat le kellesz építeni.”* (*B. L.)*

A nemzetközi szervezetek (pl. ENSZ) előrejelzései szerint Európa keleti felében (beleértve a Kárpát-medencét is) az elkövetkezendő negyven évben az országok lakosságának a jelentős csökkenése figyelhető majd meg (vö. CSETE–PAPP–SETÉNYI 2010: 47). Mindezek mellett a Kárpát-medencei magyarság demográfiai csökkenését három tényező befolyásolja: természetes fogyás, a migráció és az asszimiláció együttes hatása.

Az oktatási rendszerrel kapcsolatban további problémaként fogalmazódott meg az érettségi és felvételi rendszer Ukrajnában, mely hatással volt mind a felsőoktatásba bekerülő magyar anyanyelvű diákok arányára, mind az ukrán tannyelvű iskolákban tanuló

magyar tanulók létszámának a megnövekedésére (l. CSERNICSKÓ 2009a.,OROSZ 2007). *A magyar anyanyelvű diákok zsákutcába kerülnek, és bizonytalanságot jelent mind a végzősök, mind pedig azon szülők számára, akiknek gyerekeik iskolaválasztás előtt állnak.* –vélekedik Braun László.

Az oktatás kimenetének és a szülők bizonytalanságának a megléte a felsőoktatásban is jelentkezik. Kincs Gábor szerint:

> AV: *Sajnos a felsőoktatásba, a felsőoktatási intézményekben is, ha valaki bekerül és elvégzi, teszem azt a főiskolát, akkor nincs perspektívája. Akárhova elmehetnek. Ezek jó tudású gyerekek, akárhova elmehetnek, de ukránul nem tudnak.* (lásd bővebben erről BEREGSZÁSZI–CSERNICSKÓ 2010, FERENC 2009)

A magyar iskolahálózat működésében „*gyermekbetegségként*" jelenik meg. –Kincs Gábor szerint – hogy a magyarokat elkülönítve tanítják (vö. KULYK 2013).[14]

> AV: *[.....]viszont meg van a gyerekbetegsége, a magyart, a magyarokat elkülönítve, elszeparálva nevelik az ukránoktól. És ez aztán rányomja a bélyegét a további boldogulásukra tehát.* (*K. G.)*

Kincs Gábor az ukrán állam által előirányzott oktatási modellt említi, amely a 90-es évek elején volt jellemző az országban (lásd bővebben CSERNICSKÓ 2008a.,SÉRA 2009).

Ami további nehézség és kihívás elé állítja mind a szülőket, mind pedig a magyar oktatási intézményeket: a magyar tannyelvű iskolákba járó roma/cigány tanulók magas aránya. Ez nem véletlen, hiszen pl. a 2008/2009-es tanévben a kárpátaljai iskolákban tanuló roma gyerekek 44,2%-a (2872 tanuló) magyar tannyelvű iskolába/osztályba járt; számos iskolában – elsősorban a kistelepüléseken – a magyar tannyelvű iskola fennmaradását szinte a roma gyerekek beiskolázása biztosítja, hiszen az iskoláskorú magyar gyerekek száma oly kicsi, hogy akár egyetlen osztály elindítása is kétséges lehet (vö. BRAUN–CSERNICSKÓ–MOLNÁR 2010). Az egyik ide vonatkozó kutatás eredményei szerint a szülők egy része úgy érzi, hogy a magyar tannyelvű óvodákban és iskolákban csökken az oktatás színvonala, mert ezekben az intézményekben magas a roma tanulók létszáma. A romákkal szembeni előítéletesség, illetve az ukrán oktatáspolitika hatása miatt sok szülő számára az ukrán tannyelvű iskola vonzóbb, mint a magyar tannyelvű oktatási intézmény. (BRAUN–CSERNICSKÓ–MOLNÁR 2010: 74, BALOGH–MOLNÁR 2008)

További problémaként fogalmazódik meg az oktatás minőségének romlása a magyar tannyelvű iskolákban.

[14] Az említett tanulmányban a szerző kárpátaljai magyar oktatási vezetőkkel készített interjúkat, amelyekben hasonló eredményekre világít rá a kárpátaljai magyar oktatást illetően.

AV: *Jelenlegi a magyar iskoláknak nem csak az a problémája, hogy az ukrán nyelv oktatása, hanem minden egyes tantárgy oktatása. Tehát a minőséggel óriási problémák vannak. Az oktatás minőségével.* (*B. L.)*

Csernicskó István szerint a szülők egy része úgy véli, hogy az ukrán tannyelvű iskolákban a gyerekük több tudásra tehet szert, mint a magyar tannyelvű iskolákban.

AV: *És egy-egy szülő ma már nemcsak azért adja ukrán iskolába a gyerekét, mert ott ukránul fog tanulni és lehetőség van tovább tanulni, hanem azért is, mert jobban tanítanak egyes ukrán iskolákban, erősebbek a tanárok, és többet tud meg a gyerek, mint egy magyar iskolában.* (*Cs. I.)*

A problémákat súlyosbítja a magyar nyelv értékének (presztízsének) a csökkenése, mely két irányból is megfigyelhető. Egyrészt az ukrán állam azt sugallja, hogy az országban az érvényesülés, a boldogulás feltétele az ukrán nyelv magas fokú ismerete, másrészt a magyarországi politikai döntés hatása szintén hasonlóan érintette a magyar iskolahálózatot azáltal, hogy az oktatási-nevelési támogatást olyan személyek is igényelhették, akiknek a gyermeke nem magyar oktatási intézménybe járt – fogalmazott Csernicskó István.

Fontos problémaként emelte ki Tokár Ljudmilla a magyar iskolások tankönyvellátásnak a problémáját.

AV: *Szóval nem minden évben adnak újat. Pont ez a 10. osztály úgy esett bele, ezért nem érkeztek a tankönyveket meg sem csinálni, most kezdik. Hát elektronikusan az interneten megvan. Most az ukránról beszélek. És tudni kell, hogy a magyar nyelvű könyvet csak akkor tudjuk megkapni, ha megvan az ukrán és lefordították. Mivel még ukrán sem volt, ezért nehéz lesz. A magyar gyerek, nem tudom, mikor fog a könyvhöz jutni. De reméljük, hogy majd jövőre.*(*T. L.)*

Megoldások, jövőbeli lépések

A múlt és a jelen összefüggései, valamint a nehézségek és problémák mellett az interjúkban megfogalmazódnak egyfajta elképzelések, stratégiák, megoldások a nyelvészek, oktatási vezetők és hivatalnokok elmondásai alapján.

A szerteágazó és nem egységes stratégiákkal kapcsolatosan Orosz Ildikó a megoldást abban látja, ha megszületnének valamiféle egyezségek, ha valamiben meg tudnának egyezni a pártok, szervezetek (ez lehetne az oktatás).

AV: *Ennek meg azt látom, az a feltétele, hogy a magyar állam azt mondja, hogy a született különböző szintű dokumentumok alapján mit tart használhatónak és mi az, amit segíteni kéne. De ebben a döntést nem látom se itt, se ott.* (*O. I.)*

Hasonlóképp vélekedik erről Csernicskó István is, aki úgy véli, hogy

AV: *A nyelvi probléma érdemi megoldására csak akkor kerülhet sor, ha a két, nagyjából azonos erőket mozgósítani képes politikai tábor kompromisszumot keres és talál.* (*Cs. I.).*

A legfontosabb nyelvi céljainkat Csernicskó István az alábbiakban fogalmazta meg*:*

> AV: *A magyar identitás és az ahhoz szorosan kapcsolódó magyar nyelv és kultúra megőrzése; magyar nyelv minél szélesebb körű használatának biztosítása; ezzel párhuzamosan integráció az adott állam társadalmi szerkezetébe; olyan tudás és készségek, képességek (kompetenciák) kialakítása, melyek révén a közösségek (és azok alcsoportjai) megfogalmazhatják saját válaszaikat a folyamatosan újratermelődő, megújuló nyelvi és társadalmi kihívásokra.* (*Cs. I.)*

Kincs Gábor az iskolák, a tannyelv és az államnyelv ismeretével kapcsolatban elmondta, hogy olyan „kéttannyelvű" iskolát képzel el: *„amelyben az adott nemzetiségnek privilégiumai vannak, az adott nemzetiségnek a céljait veszi figyelembe, de ugyanakkor, mint Európában bárhol, a kéttannyelvű iskoláknak a funkcióját is betölti."* (*K. G.)*

Megjegyzendő, hogy „a többségi nyelv elsajátítása ugyanis akkor lehet eredményes, ha azt az anyanyelvi ismeretekre alapozva, második nyelvként oktatják; nem pedig úgy, mintha a gyerekek már az iskolába lépéskor beszélnének ukránul" (CSERNICSKÓ–GÖNCZ 2009: 13).

Orosz Ildikó a magyar iskolák minőségi romlásával, a versenyképes mély ismeretek megszerzésével és a többnyelvűséggel kapcsoltban a Kárpátalján működő egyházi líceumoknak szán elmondásai alapján nagyobb szerepet a jövőben.

> AV: *Olyan oktatási központokká kéne válni ezeknek a hat regionális líceumoknak, mely szellemiségében magyar és vallásos: katolikus (görög vagy római) és református. A tudás szempontjából pedig modern, mely biztosítja a két idegen nyelv megfelelő szintű elsajátítását, mely ukrán, angol valamint ad egy alapos felkészülési feltételt, mely egyszerre lehetővé teszi az ott végző diákok számára, hogy az ukrán emeltszintűnek megfeleljen.* (*O. I.)*

Jelentős különbségek figyelhetők meg az oktatás minőségével kapcsoltban a Kárpátalján működő tehetséggondozó intézmények (gimnáziumok, egyházi líceumok) és a hagyományos falusi és városi iskolák között, mely különbségek a kutatások alapján az érettségi és felvételi eredményekben is megmutatkoztak (vö. OROSZ 2007).

Csernicskó István szerint az oktatás színvonalának a biztosítása a követelmények és eredmények összevetésének a függvénye is, hisz olyan képzési színvonalat kell biztosítani, mely piacképes, illetve olyan készségeket kell kialakítani, mely a jövőben a diákoknak lehetővé teszi az önálló tanulást és ismeretszerzést is.

Braun László szerint ezeket a jövőbeli lépéseket törvényi biztosítás által lehet elérni.

AV: *Ami biztonságot jelent, az a törvény, a törvényi garancia, ami egy politikai dolog. Politikai garancia, hogy garantálva legyen, államilag törvényben a nemzetiségi iskolák működése, fennmaradása és a megfelelő feltételek biztosítása. (B. L.)*

Az Alkotmány 53. cikkelye értelmében a nemzeti kisebbségeknek joguk van arra, hogy nyelvükön tanuljanak, tanulhassanak, vagy hogy tanulják az anyanyelvüket. „A kisebbségi oktatás egy ország oktatási rendszerének alrendszerét képezi, melynek fenntartása állami feladat, hiszen a résztvevők (oktatásirányítók, pedagógusok, diákok) a többségi nemzethez tartozó állampolgársághoz hasonlóan szintén az adott ország állampolgárai" (PAPP Z., 2010: 480).

Láthatjuk tehát, hogy az iskolaválasztást, s ezen belül is az iskolai tannyelv-választást számos tényező befolyásolhatja, melyet az alábbi ábra jól bizonyít:

2. ábra.
Iskolai tannyelv-választást befolyásoló tényezők

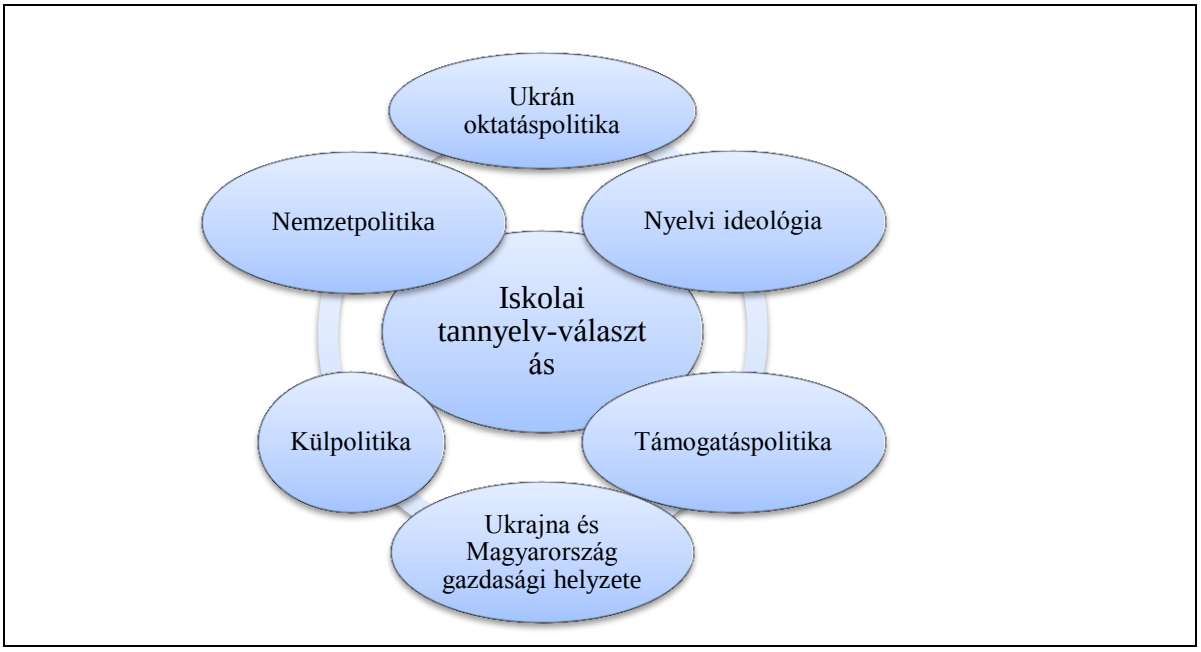

Ahhoz, hogy a kárpátaljai magyar közösség megtarthassa iskolahálózatát és anyanyelvét, hosszabb távlatokban identitását és megmaradását, számos politikai, oktatási és nem kis mértékben nyelvtervezési lépésre is szükség van.

Az alfejezet első részében arra kerestem a választ, hogy a helyi nyelvészek, oktatáspolitikusok és hivatalnokok hogyan látják (múlt és jelen viszonylatában) a helyi oktatási rendszert, nyelvpolitikát Kárpátalján, illetve milyen problémák és megoldási, stratégiák vannak a helyi magyarsággal, nyelvvel és oktatással kapcsolatosan.

Az interjúk alapján számos probléma és lehetséges megoldásaik rajzolódnak ki.

Múlt és jelen viszonylatában: a közösség nyelvpolitikai és oktatási helyzetét a többségi, anyaországi és regionális helyzetek egyaránt befolyásolják. A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola létrejöttével megvalósult az oktatási hálózat felső szintje, ezzel együtt viszont a helyi közösség viszonylatában az elmúlt években jelentősen csökkentek azon jogok és garanciák megléte, melyeket már 1996-ban kiharcoltak maguknak a magyar érdekvédelmi szervezetek.

Problémák és nehézségek: az elmúlt években csökkent a magyar nyelv értéke, a magyar iskolahálózat presztízse. A kárpátaljai magyar szülők egy része – az ukrán állam sugallta oktatáspolitikának köszönhetően, valamint a magyar tannyelvű iskolákban tanuló magas létszámú roma/cigány gyerekek miatt – ukrán tannyelvű iskolát választott gyerekei számára. Valamint problémát jelent, hogy nincs összehangolt nyelvpolitika, ukrajnai szinten pedig nincs törvényi garancia a kisebbségi oktatást illetően, melynek következtében akadozik a tankönyvellátás, nincsenek megfelelő és folyamatos módszerek az államnyelv oktatására, mely hatására jelentősen csökkent a felsőoktatásba bekerülő magyar anyanyelvű diákok létszáma is.

Megoldások, jövőbeli lépések: összehangolt nyelvpolitikára és konszenzus keresésére van szükség mind a magyar állam, mind pedig a helyi magyar érdekvédelmi szervezetek között az oktatás erősítése és fennmaradása céljából. A helyi magyar közösségnek törekednie kell a versenyképes tudás kialakítására az oktatáson keresztül,– néhol állami feladatokat felvállalva – megfelelő módszertani segédeszközöket kell biztosítani a magyar iskolások számára a hatékonyabb államnyelv-oktatás segítésére, valamint a jövőben fontos szerepet vállalhatnak magukra a Kárpátalján működő egyházi líceumok is.

4.4. Az oktatáspolitika gyakorlati következményeiről

A továbbiakban az eddigi kutatási eredményeimre alapozva szeretném bemutatni a 2010/2011-es tanévben megkérdezett beregszászi magyar szülők válaszai alapján, hogy melyek a fontosabb tapasztalatok a gyerekük iskolai tannyelvével kapcsolatosan, valamint az elmúlt három évben (a 2008-ban beiskolázott 3. osztályos gyerekek szüleit kérdeztem meg) beváltotta-e tannyelv-választási döntésük a hozzá fűzött reményeket.

2011 tavaszán adatközlőim kiválasztásában a folytonosságot vettem szempontul: azaz Beregszászban egy magyar és egy ukrán tannyelvű iskolát választottam, az ott tanuló diákok szüleivel készítettem interjúkat. A két iskola a *Beregszászi 4-es sz. Kossuth Lajos*

Középiskola (magyar tannyelvű) és a*Beregszászi 5-es sz. Középiskola* (ukrán tannyelvű). A 2008-ban beiskolázott, jelenleg harmadik osztályban tanuló diákok szüleivel készítettem beszélgetéseket. Három –három interjút készítettem (ukrán és magyar tannyelvű iskolában tanuló diákok szüleivel) az alábbi témakörök mentén: személyes adatok, identitás és nyelvhasználat, tannyelv-választás, az oktatás és a közösség jelene és jövője.

Nyelvelsajátítás és /vagy tannyelv a szülői interjúk alapján

Mind a magyar, mind az ukrán tannyelvű iskolában tanuló szülők válaszaiban két fontos dolog körvonalazódik: Nehézségek (problémák), valamint megoldások **(**alkalmazkodások) figyelhetők meg, melyek a diákok nyelvtudásával és az iskolai tannyelvvel, az oktatással függnek össze.

Magyar tannyelvű iskolában tanuló gyerekek szüleivel készített interjúk elemzése

Nehézségek

Az interjúkban a szülők olyan nehézségekről és problémákról beszélnek, melyek mind az államnyelv oktatásában, mind az oktatási rendszerben jelentkeznek, s így közvetve kihatással lehetnek gyerekeik jövőjére is.

Az államnyelv elsajátításával kapcsolatban problémaként vetődik fel, hogy a szülők, akik segíthetnének abban, hogy a gyerek elsajátítsa az államnyelvet, nem tudnak ukránul, (vagy ha tudnak is, nem a köznyelvet beszélik, ami az iskolai oktatásban megjelenik), hanem oroszul vagy valamilyen helyi ukrán/ruszin dialektust beszélnek.

> AV: […….]...*Oroszul tanultam, ez nagyon plusz. Nyelvi szinten az az egy gond van, hogy a helyesírásban nem tudok segíteni. Lefordításban, írásban igen, de a helyesírásban nem, mert nem tanultam ukránt.* (B_4MSZ1)

> AV: *Inkább az oroszt, most már egyre jobban tudom az ukránt, de inkább az oroszt. Ugye amikor még iskolába jártunk, akkor az oroszt tanultuk és az könnyebb nekem.* (B_4MSZ2)

Ezek a problémák a Kárpátalján élő lakosság körében nem meglepőek, hiszen például itt azokról a szülőkről, szülői korosztályról van szó, melynek iskolai szocializációja az 1980-as évek második felére, végére, vagyis a Szovjetunió létének utolsó éveire, illetve a független ukrán állam megalakulásának első évtizedére esik. Ez az az időszak, amikor az iskolai másodnyelv-oktatás színvonala, az oroszról az ukránra való áttérés miatt, nagyot zuhant.

Nehézséget jelent a magyar tannyelvű osztályokban a diákoknak, hogy a harmadik osztályban jelenleg ugyanolyan ukrán nyelvű tankönyvből tanulják az államnyelvet, mint a velük egykorú ukrán tannyelvű iskolákban tanuló diákok.

> AV*: De most látom, hogy nehéz azokat a nagy szövegeket elolvasni meg verset tanulni. Elolvassa, de nem tudja, hogy mit.* (B_4MSZ3)

> AV*: Van könyvük, vagy még mindig ilyen beszélgetős, merthogy most van, de azzal párhuzamosan, ami az ukrán iskolákban is van.* (B_4MSZ1)

Emellett megjelenik a vizsgáztatás és az oktatás kimenetének a bizonytalansága, problémája is.

> AV*: Pont belekerültünk a rendszerbe a nagyobbik lányommal, hogy ő az első osztályt már úgy kezdte, hogy 12 osztályt fog járni gimnáziumtól függetlenül. És akkor most ő van abban a helyzetben, hogy jövőre befejezi a 11. osztályt és érettségiznie kell. Holott ő még úgy indult, hogy 12. osztályt fog járni. Ebbe az utolsó évbe bele fognak paszírozni kettőt és érettségiznie, plusz felvételiznie is kéne valahova. Úgyhogy jövőre a gyerekem meg én is beleőszülünk, az biztos.* (B_4MSZ3)

A 2010-ben hozott miniszteri rendelet értelmében a tankönyveket, az iskolák programjait át kellett dolgozni a 12 osztályos oktatási képzésre. Egy év sem telt bele (mire nagyrészt elkészültek a programok és a tankönyvek), a minisztérium megváltoztatta álláspontját, és újra visszatért a 11 osztályos képzésre.

Hasonlóképp vélekedik másik adatközlőm is, aki ugyan nem végzős, de az új miniszteri rendelet értelmében gyerekének kibocsátó vizsgákat kell tennie.

> AV*: Mondjuk most Annákénak is úgy van, hogy négy tesztet kell leadniuk az év végén ukránul. Vagyis ukránul, lehet, hogy le lesz fordítva, de nem biztos. Szóval nagyon megterhelő, és ezt kitalálják áprilisban. Szóval egyáltalán nem átlátható a rendszer.* (B_4MSZ2)

A kijevi oktatási minisztérium – a tárca 2011. február 16-ai 141. sz. rendeletére hivatkozva – 2011. március 4-ei dátummal és №1/9-151. regisztrációs számmal levelet küldött a regionális oktatási hatóságoknak arról, hogy az iskolások általános tudásszintjének felmérése érdekében az 5–8. osztályokban összesítő dolgozatokat kell íratni ukrán nyelvből, matematikából, Ukrajna történetéből, idegen nyelvből, valamint az orosz tannyelvű iskolákban orosz nyelvből is.

Megoldások

A szülők mindamellett, hogy magyar tannyelvű iskolát választottak gyerekeik számára és számos nehézséggel kell szembenézniük így is az államnyelv elsajátításával kapcsoltban, mégis megpróbálnak néhol tudatos, néhol sajátos megoldásokat találni arra, hogy gyerekük beszélje a többségi nyelvet.

> AV*: Hát általában magyarul szoktunk beszélgetni, de mivel szükség van az ukrán nyelvre, elő szoktam azt is venni. El–elmondok a gyerekeknek egy–egy mondatot, vagy mondom, fordítsd le ezt, légy szíves, ukránra, mert más lehetőség nincs.*
> (B_4MSZ3)

Volt olyan szülő, aki a KMPSZ (Kárpátaljai Magyar Pedagógus Szövetség) által készített módszertani könyvek megvételével pótolta a nem megfelelő ukrán nyelvű könyveket, vagy épp a gyerekét egy olyan helyre íratta tánciskolába, ahol ukrán anyanyelvűek voltak csak.

Elismerik, hogy az államnyelv oktatásával kapcsolatosan történtek előrelépések, melyek elősegítették gyerekük számára az alapvető kommunikációs képesség kialakítását az államnyelven.

> AV*: Mert az volt a jó, hogy ők az első éven csak beszélgettek. Meséket, verseket hallgattak, tehát írni abszolult nem tanultak a gyerekek, tehát ez nagyon plusz. A következő éven, mikor elkezdték az ábécét és a szavakat, akkor ő írta, hogy* ***jáblonyá*** *vagy valami, akkor ő tudta, hogy mit ír le. Ez nagyon jó, így kell.* (B_4MSZ3)

Egy másik szülői vélemény szerint a szülőkre is hárul a felelősség az államnyelv elsajátításával kapcsoltban.

> AV*: Szerintem egy kicsit a szülők felelőssége is, mert ha már tudunk valamennyire ukránul vagy oroszul, akkor kicsi gyerekkoruk óta kellene velük ukránul vagy oroszul beszélgetni, vagy legalábbis azt értsék meg, amit a szülők mondnak: gyere ide, éhes vagyok, vagy mit kérsz enni. Ilyen alapvető dolgok. Mert ha* ezt *nem tudja még iskolában sem, akkor vannak nehézségek.*(B_4MSZ2)

A szülők között volt olyan is, akinek a gyereke egy évig ukrán tannyelvű iskolába járt, de mivel nem tudott haladni, ezért átíratták egy év múlva magyar tannyelvű iskolába. Döntésüket azzal indokolták, hogy a gyerek nem haladt és nem tudott beilleszkedni az osztályba, idegenkedett a környezeti nyelvtől.

> AV*: És a másik, amit nehezményeztem, hogy beültették a leghátsó padba. S míg a többi gyereknek meg kellett tanulni egy ukrán verset, addig Kingának minek, hát úgysem érti, ő úgysem tudja.* (B_4MSZ1)

A magyar tannyelvű iskola választásával ezek után szerinte megkönnyítette gyereke helyzetét

Ukrán tannyelvű iskolában tanuló gyerekek szüleivel készített interjúk elemzése

Nehézségek

Az 5. sz. Általános Iskolában tanuló magyar anyanyelvű diákok nagyrészt a járás magyar lakta településeiről érkeznek, ahol a nyelvkörnyezeti hatás is közreműködhet abban, hogy a gyerekek nem beszélik az államnyelvet.

A szülői interjúkban olyan nehézségek (sztereotípiák) fogalmazódnak meg, melyek nagyrészt az államnyelven való tudásnak a lehetséges hiányából (is) fakadhatnak.

> AV*: Azért adtuk* ide*, mert nekem a nagyobbik lányom magyar iskolába járt, nem* is *ment tanulni sehova, mert hát az ukrán, anélkül nem* lehetett*. Így döntöttünk, ha már ő nem, akkor a másik.* (B_5USZ2)

Az említett vélemények alapján a szülőknél az államnyelv elsajátítása nem eszközként fogalmazódik meg tannyelv-választási döntéseikben, hanem célként, melyet csak az ukrán tannyelvű iskolákban érhetnek el (lásd bővebben CSERNICSKÓ–GÖNCZ 2009, SÉRA 2010). Hasonlóan vélekedik a másik adatközlőm is, aki azzal indokolta tannyelv-választási döntését, hogy a nagyobbik lánya nehezebben boldogul az államnyelv ismerete nélkül.

> AV*:[…….]hát azért, mert tanultunk a nagyobbik lányom hibájából, oda jár dolgozni és ….. a Beregszászba, a szupermarketbe kasszír, és ha jön egy ukrán vásárló, nagyon nehéz neki.* (B_5USZ3)

Az interjú alapján, s a már említett nyelvkörnyezeti hatás, valamint inkább az orosz nyelvtudás hatására, egy szülő kivételével (az anya ukrán nemzetiségű és anyanyelvű) nem tudnak segíteni a szülők a gyereknek az órán elhangzott anyag elsajátításában, mivel az államnyelven történik. Az ukrán anyanyelvű szülő is megjegyzi, hogy már nem úgy tanulnak a diákok, mint az ő idejükben.

> AV*: Nekem is le kell ülni vele, most más tanulni, mert mi nem így tanultuk annak idején. Egy csomó új program, szó, minden van.* (B_5USZ1)

Egy másik szülői véleményben szintén elhangzik, hogy a gyerek a harmadik osztályban nem mindig érti az elolvasott anyagot, de ők sem tudnak segíteni, mert nem birtokolják az államnyelvet.

AV*: Nem, fordítni nem tud. Nem tudja lefordítani, amit elolvas, még nem érti. Hogy ez még ezután lesz, vagy nem is fogja, na nem tudom. Ők tanulják ukránul, de nekik magyarul nincs az mondva, hogy mit jelent. Nekik maguktól kell arra rájönni, hogy az mit jelent. Nem tudja lefordítni, amit el is olvas. Mondom, hogy én nem nagyon tudok, csak nagyjából tudok, én értem, hogy miről van szó, de ha felkérdezem, még annyit sem tud, amit én. Nem úgy tanulják az ukrán nyelvet, mint amikor mi tanultuk annak idején, én az oroszt az iskolában. Ez ukrán iskola, nem ukrán-magyar. Nem nézik, hogy ez magyar gyerek, nem fordítják neki.* (B_5USZ2)

Hasonlóképp vélekedik egy másik szülő is, aki szerint a gyereknek az angol és az ukrán nyelvvel is problémái vannak, viszont a magyar nyelv órákon kitűnő osztályzást szokott elérni. Bár megemlítendő, hogy az 5. sz. Általános Iskolában első osztálytól „kötelezően" angol (vagy német) nyelvet, valamint magyar nyelvet oktatnak az ukrán anyanyelvűek számára is.

Megoldás

Az államnyelv elsajátításának, valamit az oktatás problémájának a megoldását a szülők az ukrán tannyelvű iskolának a választásában látták, tehát ez szerepel motivációs döntésük hátterében.

AV*: A mi iskolánk itthon gyenge. Hátha erősebb iskola lenne itt a magyar, akkor elgondolkodtam volna rajta, hogy beadom Beregszászba. Ez az iskola, a miénk, egy nagy nulla.*(B_5USZ2)

A szülő elmondásában még az is szerepel, hogy a gyermekük egy évig a helyi település magyar tannyelvű iskolájában tanult, majd a következő évben a beregszászi 5-ös sz. ukrán tannyelvű iskola első osztályába újra beíratta a gyerekét.

AV*: Azért adtam ukrán iskolába is, hogy legalább a családból valaki hadd tudja az ukránt.* (B_5USZ3)

Egy másik szülő, mivel a nagyobbik lánya magyar tannyelvű iskolába járt és nem tanulta meg az államnyelvet, így nem került be felsőoktatási intézménybe, abban látta a megoldást a kisebbik gyereke jövőjére nézve, hogy ukrán tannyelvű iskolát választott számára.

A szülői interjúk alapján az államnyelv elsajátításával kapcsolatosan mindkét tannyelvű iskolában megfogalmazódtak nehézségek. A magyar tannyelvű iskolában nem megfelelő az államnyelv tanításának a módszertana, nem beszélik a szülők megfelelőképp az államnyelvet, nincs kimenete az oktatásnak. A szülő annak érdekében, hogy a gyerek elsajátítsa az államnyelvet a magyar tannyelvű iskolában, megoldásokat keres, néhol

többletfeladatokat vállal saját költségből: módszertani segédeszközöket vásárol, ukrán nyelvkörnyezeti tánciskolába íratja gyerekét.

Nehézségek figyelhetők meg az ukrán tannyelvű iskolában tanuló szülőknél és gyerekeknél is: a nyelvkörnyezeti hatás miatt (részben) nem értik az államnyelvet, nem képesek tanulni és információt szerezni az ukrán nyelven keresztül, a szülők nem minden esetben tudnak segíteni a gyereküknek a tanulásban. A megoldást viszont ennek ellenére az ukrán tannyelvű iskola választásában látják.

Összegzés

A nyelvészekkel, oktatási vezetőkkel készített interjúk alapján számos az oktatással, tannyelvvel és helyi problémákkal kapcsolatos nehézségre, illetve lehetséges megoldásra lehet következtetni. Múlt és jelen viszonylatában: a közösség nyelvpolitikai és oktatási helyzetét a többségi, anyaországi és regionális helyzetek egyaránt befolyásolják. Problémát, nehézséget jelent, hogyaz elmúlt években csökkent a magyar nyelv értéke, a magyar iskolahálózat presztízse, nincs összehangolt nyelvpolitika, esett a magyar nyelvű oktatás minősége. Megoldások, jövőbeli lépések szintjénösszehangolt nyelvpolitikára, konszenzus keresésére van szükség a minőségi oktatás erősítése végett, illetve a versenyképes tudás alakítása céljából a kárpátaljai magyar közösség viszonylatában.

A szülőkkel készített interjúk alapján a gyerekük tannyelv-választásával, oktatásával és államnyelvi ismereteivel kapcsolatosan számos probléma (nehézség) valamint ezek megoldására irányuló elképzelés alakult ki. A magyar tannyelvű iskolában nem megfelelőek az államnyelv tanításának módszerei, nem beszélik a szülők megfelelőképp az államnyelvet, így nem tudnak segíteni a tanulásban, valamint nincs kimenete az oktatásnak. Az ukrán tannyelvű iskolában tanuló gyerekek szülei úgy vélik, hogy a gyerekek a nyelvkörnyezeti hatás miatt (részben) nem értik az államnyelvet, nem képesek tanulni és információt szerezni az ukrán nyelven keresztül, a szülők pedig nem minden esetben tudnak segíteni a gyereküknek. Ennek ellenére a jövőbeli boldogulás és társadalmi mobilitás reményében kitartanak az ukrán iskola, vagyis tannyelv-választási döntésük helyessége mellett.

4.5. A támogatáspolitika lehetséges hatásai a tannyelvválasztásra

Az iskolai tannyelv-választás problematikája szerteágazó, hisz a kisebbségi oktatás helyzetét, a kisebbségi nyelvhasználatot is számos tényező befolyásolhatja, melyek olykor gyengítő, olykor pedig erősítő tényezőként hatnak a Kárpátalján élő magyar

kisebbségre. Ilyen tényező Ukrajna függetlenedése, az anyaország gazdasági helyzete, Ukrajna oktatáspolitikája, az anyaország támogatáspolitikája. A magyar nyelvi attitűdöt gyengítő tényezőket a kárpátaljai magyarok körében KARMACSI (2009) egy tanulmányában így foglalja össze: ukrajnai kisebbségi oktatásra irányuló reformok 1997-ben, Ukrajnában bevezették a vízumkötelezettséget 2003-ban, népszavazás a határon túli magyarok kettős állampolgárságáról 2004-ben, az emelt szintű ukrán érettségi vizsga bevezetése Ukrajnában 2008-ban (lásd bővebben KARMACSI 2009: 420).

Jómagam ezek mellé a tényezők mellé még egyet, a magyar állam által nyújtott *oktatási-nevelési támogatást* is besorolom, és megvizsgálom egy példán a magyar nyelvű képzést támogató programnak az iskolai tannyelv-választásban betöltött szerepét. Egyik állandó kutatópontomon, a ma már magyar szempontból szórvány kárpátaljai városban, Munkácson vizsgáltam a kérdést (különös tekintettel a 2010 és 2012 közötti időszakra). Célom volt, hogy a rendelkezésre álló statisztikai és demográfiai adatok, a témával foglalkozó sajtóvisszhang, valamint a téma vonatkozásában megjelent szakirodalom segítségével választ kapjak arra, hogy az oktatási-nevelési támogatás mennyire befolyásolja Munkácson az iskolaválasztást, illetve az iskolai tannyelvválasztást.

Kutatási kérdéseim a következőek:

1. a magyar kormány által 2002 óta nyújtott oktatási-nevelési támogatás mennyiben járul hozzá a kisebbségi közösség megerősödéséhez (mennyire fékezi az asszimilációt),
2. milyen mértékben erősíti az anyanyelvű oktatás alrendszerének fennmaradását (különös tekintettel az elemi iskolákra),
3. mennyire növeli, illetve befolyásolja a magyar tannyelvű képzés választását (beiratkozási adatok),
4. milyen mértékben változott 2002 óta az oktatási-nevelési támogatás rendszere Kárpátalján (különös tekintettel 2010–2012-es időszakra)?

A vizsgálat során félig strukturált interjút készítettem az akkori magyar kormányban a támogatáspolitikát felügyelő vezetővel, valamint az oktatási-nevelési támogatás kárpátaljai koordinátorával. Mélyinterjúk készültek kárpátaljai iskolai vezetőkkel, valamint kérdőíves vizsgálatot végeztem első és második osztályában tanuló diákok szüleinek körében.

Az anyaországi támogatáspolitikának a kisebbségi magyar nyelvű oktatás alrendszereinek működtetésében különösen fontos szerepe van, hatása pedig egyaránt negatív és pozitív folyamatokat is eredményezhet. Azonban éppen ebből kifolyólag, hogy a

kormányzati ciklusok négy évre szólnak, így a támogatáspolitikai célok a mindenkori magyar kormányzat elképzeléseinek a függvényében változnak, működését pedig jelentősen befolyásolják az anyaországi és külpolitikai partnerek külpolitikai, pártpolitikai és személyes kapcsolatai (TÓTH–BERÉNYI 2004).

A rendszerváltást követően kialakított, a határon túli magyar közösségek fennmaradását szolgáló támogatáspolitika kormányzati ciklusoktól függetlenül mindvégig működött. 1990-ben alakult meg a Határon Túli Magyarok Titkársága, (1992-től Határon Túli Magyarok Hivatala), illetve a különböző magánalapítványok mind azt a célt szolgálták, hogy elősegítsék a határon túli magyarok kulturális, oktatási és gazdasági támogatását. A kisebbségi magyar közösségek a *1990*-es évek elején kulturális és oktatási intézményépítésbe fogtak, melyeket az akkori magyarországi kormány a fenn említett intézményeken keresztül támogatott.

1994–1998 között a támogatáspolitikában, a döntési mechanizmusokban (kuratóriumok és tanácsok) már megjelent a határon túli és magyarországi szakmai és politikai elit, azaz a döntéshozatalban már nem csak az anyaország képviselői vettek részt.

Az 1998–2002-es időszakban megjelentek a stratégiai programok főleg az oktatás vonatkozásában: elindult a határon túli magyar felsőoktatási hálózat kiépítése (Sapientia – Erdélyi Magyar Tudományegyetem (EMTE), Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola (ma: II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola). 1999-ben pedig létrejött az Apáczai Közalapítvány, valamint a Kedvezménytörvényhez kapcsolódó oktatási-nevelési támogatás, mely jelentős szerepet tölt(ött) be a határon túli magyar oktatási támogatásokban.

A 2002−2006 közötti kormányzati ciklusban a már meglévő mechanizmusok mentén folytatódott a támogatások rendszere, a határon túli magyar politikai elit egyre nagyobb beleszólási lehetőségével. 2006-ban megszüntették a Határon Túli Magyarok Hivatalát, valamint az Apáczai Közalapítványt, és létrehozták a Szülőföld Alapot, mely jelentős oktatási programokat is támogatott.

A 2006−2010 közötti időszakban a támogatáspolitika nagyrészt az új intézményi szerkezeten, azaz a Szülőföld Alapon keresztül működött. Az oktatási támogatások nem változtak, néhány helyen a leszűkülése volt jellemző. (a támogatáspolitika részletes elemzését lásd még BÁRDI 2004, BÁRDI–MISOVICZ 2010, PAPP Z. 2006, 2010)

A felsoroltakból láthatjuk, hogy Magyarország a rendszerváltozást követően folyamatosan támogatja – kormányzati ciklusonként eltérően ugyan– a külhoni magyarokat, többek között az oktatásukat is, sőt a támogatások rendszerén belül az

oktatásra fordított összeg teszi ki a kiadások legnagyobb hányadát (KÁNTOR szerk. 2013: 155).

Ezek közül a státusztörvény bevezetését követően az oktatási-nevelési támogatást kell kiemelnünk, amely közvetlenül is hatással van az anyanyelvű oktatás alrendszerére, de 2010-től ide tartoznak a kormányzat által működtetett egyéb olyan programokat is, amelyek évenként az anyanyelvű oktatás egyes alrendszereire próbálnak fókuszálni. Ide sorolhatjuk 2012-ben a külhoni magyar óvodák évét, 2013-as évben a külhoni kisiskolások évét, 2014-ben a külhoni magyar felsősök évét.

2010-ben a FIDESZ-KDNP kormány kezdeményezésére a magyar nemzetpolitika és nemzetstratégia szempontjából számos releváns döntést fogadott el a parlament (Egyszeri kedvezményes honosítás, MÁÉRT újra összehívása, s ezen belül is szakbizottságok felállítása, Új Alaptörvény). Ezek közül a *Magyar nemzetpolitika. A magyar nemzetpolitika stratégiai kerete* c. dokumentum tartalmaz olyan konkrét, a külhoni magyar közösségek szempontjából állapotfelmérést és cselekvési tervet, amelyben az anyanyelvű oktatásnak központi szerepe van. A dokumentum többek között kiemeli, hogy az oktatásnak az identitás megőrzése mellett fontos a minőségi jellege és a munkaerő-piacon való helytállása is. Az iskolaválasztás tekintetében az alábbi célokat jelöli meg a dokumentum: (1) minél több magyar diák vegyen részt az oktatásban, (2) intézményalapítás, (3) intézmények erősítése, (4) minőség, (5) komplex cselekvési program (Nemzetpolitika Stratégiai kerete 2012: 33).

3. ábra.
Nemzetstratégia beavatkozási pontjai
(Forrás: Nemzetpolitika Stratégiai Kerete c. dokumentum alapján 2012: 33)

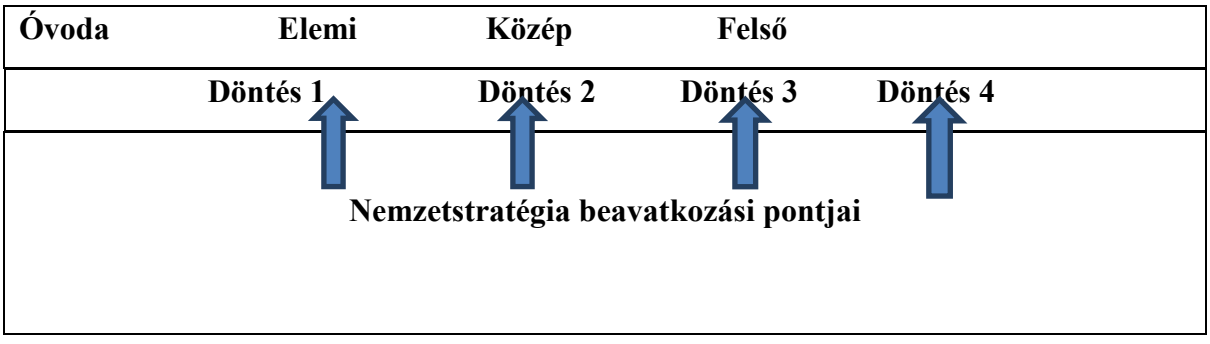

A stratégiából azonban Péntek János hiányolja a nyelvi vonatkozásokat, hiszen a dokumentumban megfogalmazott 15 cselekvési terv között a nyelv explicit módon nem szerepel, annak ellenére, hogy a cselekvési tervek között szinte mindegyik nyelvi

kérdésként is tételeződik (a színvonalas, versenyképes oktatás, a szórvány és diaszpóra kérdése, a kultúra, az egyház, a média (vö. PÉNTEK 2012: 19–26).

A státusztörvény elfogadása óta a külhoni magyarságra elkülönített körülbelül 12 milliárd forintos keretből az oktatási-nevelési támogatás körülbelül 5 milliárd forintot tett ki. A további években jelentős forrásbővülés nem történt, viszont az oktatási-nevelési támogatások aránya nőtt, ezért a támogatások minden más területén csökkenést tapasztalhattunk (vö. NEMZETPOLITIKA STRATÉGIAI KERETE alapján 2012: 23).Mivel ezen oktatási támogatás közvetetten is oktatási alrendszere hat, célszerű megvizsgálni kicsit közelebbről ezen támogatást.

Az oktatási-nevelési támogatás mint iskolaválasztást befolyásoló tényező[15]

Az oktatási-nevelési támogatást mint a magyar nyelvű képzést támogató programot a támogatáspolitika, s ezen belül is a határon túli magyar oktatási támogatások rendszerében betöltött funkciója felől megközelítve a legcélszerűbb bemutatni.

A határon túli támogatáspolitikában az oktatási támogatásoknak, a magyar (vagy részben magyar) nyelvű oktatás támogatásának központi szerep jutott (részletes kimutatásokról lásd BÁRDI–MISOVICZ 2010, PAPP Z. 2006, 2009) Ezen támogatások célcsoportjai a magyar vagy részben magyar nyelvű oktatásban résztvevő tanárok és diákok voltak. Azonban Bárdi Nándor (is) egyik tanulmányában megjegyzi, hogy a határon túli magyarok támogatására fordított összegek költségvetésének aránya állandóságot mutat, holott maga a támogatás „heves politikai megnyilvánulások témái voltak". „2001-hez képest az összes támogatás nagysága jelentősen növekedett, de ez tulajdonképpen az oktatási-nevelési támogatásnak köszönhetően, mely 2002-es bevezetése óta már kb. 5 milliárd Ft-os „alrendszerré nőtte ki magát" (BÁRDI–MISOVICZ 2010: 212–214).

A szomszédos államokban élő magyarokról szóló 2001. évi LXII. Törvény (Kedvezménytörvény) alapján nyújtott támogatások rendjéről szóló 31/2004. (II. 28.) kormányrendelet alapján a magyar nyelvű képzést támogató programként indul el a „Szülőföldön magyarul" pályázat, amely a *nevelési, oktatási, valamint tankönyv és taneszköz* támogatást, illetve hallgatói támogatást foglalja magában.

A támogatás célja a kisebbségi magyar közösségek megerősítése, amelynek eszközeként a magyar nyelven oktató képzéseket tekintik. A támogatás három jogcímen adható: alap- és középiskolásoknak adható oktatási-nevelési támogatás (20 000 Ft/fő/tanév), illetve tankönyv- és taneszköz támogatás (2400 Ft/fő/tanév), valamint

[15] A tárgyalt írás teljes része a Határhelyzetek V. c. tanulmánykötetben jelent meg (vö. SÉRA 2013a.).

hallgatók számára tankönyv és jegyzettámogatás (2800 Ft/fő/tanév). A támogatásokat Szlovákiában (2010-ig) az iskolák kapták meg, a többi országban a diákok szülei. Az egy évben megítélhető támogatás felülről nyitott, azaz az igénylések következtében az éves költségvetési törvényben előirányzott összeg növekedhet“ (PAPP Z. 2010: 91).

A Kedvezménytörvény alapján járó oktatási-nevelési támogatás az akkor még működő – 2006 óta megszűnt – Határon Túli Magyarok Hivatalához, s azon belül is az Illyés Közalapítvány hatáskörébe tartozott. 2006 után, a Szülőföld Alap létrehozásával az oktatási-nevelési támogatás is az Alaphoz, majd 2010-ben az SZA megszüntetésével a Bethlen Gábor Alap Zrt. fennhatósága alá került.

15. táblázat.
Oktatási-nevelési támogatásra jogosultak száma tanévenként
(Forrás: BGA beszámolói alapján)[16]

Ország	**Tanév**				
	2004/2005	**2005/2006**	**2006/2007**	**2007/2008**	**2008/2009**
Románia	129 214	128 142	126 878	123 024	121 774
Szlovákia	53 109	51 808	50 256	48 748	46 539
Szerbia	26 105	24 759	24 114	23 781	23 687
Ukrajna	**20 813**	**20 410**	**19 616**	**18 958**	**18 168**
Horvátország	796	815	938	979	1 005
Szlovénia	383	380	397	414	389

Noha az oktatási-nevelési támogatás összege a határon túli magyaroknak nyújtott oktatási támogatások egyik legnagyobb részét teszi ki (PAPP Z. 2006: 4), hatékonyság szempontjából mégis ez tekinthető a legkevésbé vizsgált területnek. Az oktatási-nevelési támogatás ráadásul tabukérdés a kisebbségpolitikában, hiszen a kisebbségi magyar pártokhoz közeli lebonyolító szervezetek 6%-os, Erdély esetében 8%-os lebonyolítói költség-kiegészítésben részesülnek (évente mindösszesen 3–4 M Ft.)” (BÁRDI 2004: 228).

A helyi (kárpátaljai) kisebbségi oktatási rendszer jelenére és jövőjére, a közösség hosszú távú nyelvtervezési lépéseire éppúgy befolyásoló tényezőként hat(hat), mint bármely oktatáspolitikai rendelkezés, amelyet a többségi állam irányoz elő kisebbségei számára.

Kárpátalján a 2002-es évben megindított *Szülőföldön magyarul* pályázat koordinálásával az akkori magyar kormány a KMPSZ-t bízta meg. 2002-ben a pályázat

[16]http://bgazrt.hu/kozerdeku_adatok/kozerdekbol_nyilvanos_adatok/beszamolok/bethlen_gabor_alap/1/

még mindazon gyermekekre vonatkozott, akik az életkoruknak megfelelő ukrajnai oktatási-nevelési intézménybe jártak, és abban magyar nyelven tanultak, illetve akik ilyen hiányában "egyéb, nem intézményesített rendszerben" részesültek magyar nyelvű oktatásban. Ebbe a körbe akkor többek között beletartoztak az óvodások is (900 ezren pályáztak). A 2003–2010-es időszakban a régióban a KAMOT Jótékonysági Alapítvány koordinálta a pályázatot. A 2010-es évtől a koordinálást a KMKSZ Jótékonysági Alapítvány végzi, Gulácsy Géza vezetésével. A 2012-estanévben változást jelentett a pályázatban, hogy atámogatást nemcsak azon gyermekek után lehetett kérni, akik magyar nyelvű oktatási intézménybe járnak, hanem azok is részesülhettek a támogatásban, akik a magyar nyelvű óvodai csoportot választották (ezzel kb. 3500 fővel bővül a támogatottak létszáma a régióban). Kitételként szerepel a szórvány támogatása is: azaz ahol a napi bejárással nem elérhető a magyar nyelvű óvoda vagy iskola, ott az eseti magyar oktatáson, foglalkozásokon való részvételi igazolás is elegendő a támogatás folyósításához.

16. táblázat.
Az oktatási- nevelési támogatások és a beiratkozási adatok tanévenként
(Forrás: BGA beszámolók és a Kárpátaljai Megyei Statisztikai adatok alapján)

	2003/ 2004	**2004/ 2005**	**2005/ 2006**	**2006/ 2007**	**2007/ 2008**	**2008/ 2009**	**2009/ 2010**	**2010/ 2011**
Támogatottak száma	14.136	20.813	20.410	19.616	18.958	18.168	17.753	19.504
Első (magyar) osztályba beiratkozottak száma	2160	2311	1647	1499	1495	1321	1385	1429
Magyar tannyelvű iskolába beiratkozottak száma	22.200	19.600	18.948	10.136	17.366	16.407	15.596	15.126

A táblázatból láthatjuk, hogy a támogatásra jogosultak száma sokkal kevesebb, mint azoké, akik igényelték a támogatást, különösen a 2006/2007-es tanévben. A 2010/2011-es tanévben az igénylők között az óvodások is szerepelnek. Ez azért is érdekes, mert mindezidáig csak feltételezések voltak azzal kapcsolatban, hogy a támogatást sokszor azon gyerekek/szülők is megkapták, aki nem magyar tannyelvű iskolába jártak, s így ezen esetek a magyar nyelv értékének (presztízsének) a csökkenését is befolyásolhatták. HIRES-LÁSZLÓ (2011: 29) rámutat:„Azok a gyerekek, akik ukrán tannyelvű képzésben vesznek részt – ahol tantárgyként heti egy-két órában tanítják a magyart –, mindannak ellenére megkapják a magyar állam által folyósított oktatási-nevelési támogatást, hogy gyakorlatilag nem magyar nyelvű képzésben vesznek részt. Ezzel a folyamattal is erősítik

azt a tendenciát, mely a 2008-as [oktatási minisztériumi] rendelet következményeként indult el a kárpátaljai magyarság körében, vagyis a magyar szülők az ukrán tannyelvű iskolába íratják gyermekeiket. (…) Azaz: az ilyen támogatáspolitika – eredeti célkitűzései ellenére – sokkal inkább gyengíti, mintsem erősíti a kárpátaljai magyar oktatás presztízsét, és ilyen helyzetben az oktatási-nevelési támogatásoknak az a célja, hogy a magyar tannyelvű iskola választására ösztönözze a szülőket, voltaképpen kioltódik."

Hasonló véleményt fogalmaz meg a *Kárpátalja* című hetilap egyik szerzője is: „Kérdés, hogy ilyen körülmények között mennyire ösztönözheti a magyar szülőket a magyar iskola választására ez a magyar állami támogatás, mondjuk a beregszászi járási Bakosban, ahol a helyi ukrán iskolában korábban a magyar osztályokba járó gyerekek mellett az ukrán osztályokba járók is megkapták az oktatási-nevelési támogatást arra hivatkozva, hogy vasárnapi iskolába járnak – a felerészben magyarok által lakott faluban megszűntek a magyar osztályok. Mi jöhet ezután? Most már például azoknak a szülőknek is jár támogatás (ha hittanra jár gyerekük), akik külön kérvényezték az ukrán osztályok megnyitását olyan színmagyar falvakban – ahol eddig csak magyar iskola működött –, mint Nagydobrony, Szürte, Bótrágy, Verbőc, Kisbégány?" [17]

Eredmények elemzése: kérdőíves vizsgálat

A támogatáspolitika szerepét vizsgáló kérdőíveket első és második osztályban tanuló diákok szüleivel tölttöttem ki Munkácson. Az adott iskolában két párhuzamos első és második osztály volt az adott tanévben. Az 1. A osztályban 28 diák, akik közül 8 cigány. Az 1. B osztály 25 diákja közül 13 gyerek tartozott a roma közösséghez. A 2. A osztályban 23 diák tanult, ebből 8 cigány, a 2. B osztály 19 diákja közül 8. A kérdőíveket 35 szülő töltötte ki (N=35).

[17] http://www.karpataljalap.net/?q=2009/03/06/messze-tan-magyar-iskola

17. táblázat.
A Munkácsi 3. sz. II. Rákóczi Ferenc Középiskola és a Munkácsi 14. sz. Általános Iskola tanulói létszámának a változása a 2003/2004-2011/2012 tanévek között
(Forrás: tanári adatközlés alapján)

Tanév	**Munkácsi № 3. sz. iskola**		**Munkácsi № 14. sz. iskola**	
	Összlétszám	**Első osztály**	**Összlétszám**	**Első osztály**
2003/2004	517	56	464	45
2004/2005	484	41	494	70
2005/2006	441	31	560	94
2006/2007	408	44	565	54
2007/2008	376	37	570	51
2008/2009	373	43	591	67
2009/2010	374	49	591	63
2010/2011	368	50	629	87
2011/2012	382	54	699	95

A táblázat alapján láthatjuk, hogy a magyar iskolai és tanulói létszámot emelő, „szegregált” magyar tannyelvű Munkácsi 14. sz. Általános Iskola tanulói létszáma a 2003/2004-es tanévet kivéve magasabb volt (mind az összetanulói, mind az első osztályos létszámot tekintve), mint a Munkácsi 3. sz. II. Rákóczi Ferenc Középiskoláé. A bemutatott tendencia okai között szerepel, hogy jelentősen megnőtt Kárpátalján a magyar anyanyelvű cigány tanulók létszáma a magyar oktatási rendszeren belül.

A kérdőív zárt és nyitott kérdései az alábbi témaköröket tartalmazták: személyes adatok, identitás és nyelvhasználat, tannyelv-választás, oktatási-nevelési támogatás. A megkérdezett szülők közül 18 magyar, 12 ukrán, 2 orosz, 3 cigány nemzetiségűnek vallotta magát. Az anyanyelv megoszlásának aránya pedig az alábbiak szerint néz ki: 15-en magyar, 5-en ukrán és magyar, 12-en ukrán, 2-en orosz anyanyelvűnek vallották magukat.

4. ábra.
A megkérdezett szülők nemzetiségi és anyanyelvi megoszlása
(N: 35), anyanyelvi (N: 34), nemzetiségi

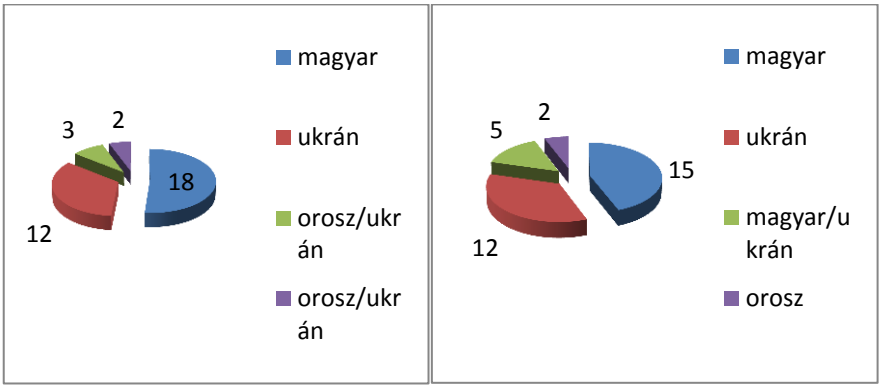

Láthatjuk, hogy ugyan 18 szülő vallotta magát magyar nemzetiségűnek a kérdőívek alapján, azonban a magyar anyanyelvűek száma csak 15 fő. A munkácsi magyarok kis létszáma, a szórványosodás miatt, valamint a vegyes házasságoknak köszönhetően már sok helyen nem függ össze a nemzetiség az anyanyelv meglétével és használatával.

5. ábra.
Nyelvhasználat a családban
(N: 32)

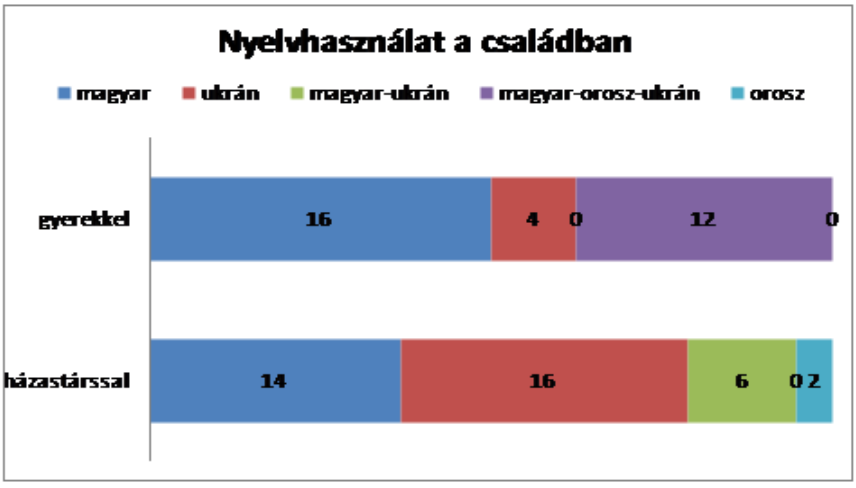

A megkérdezett szülők nyelvhasználata is érdekes képet mutat az előző diagrammal összefüggésben. Azok a szülők, akik házastársukkal nem magyar nyelven kommunikálnak, és többet használják a többségi nyelvet kommunikációjuk során, gyermekeikkel már más stratégiát alkalmaznak: velük magyarul beszélnek.

A kérdőívben az oktatási-nevelési támogatás témakör nyitott és zárt kérdéseket is tartalmazott. Arra, hogy mindenki hallott-e a támogatásról, 35 igen választ kaptam.

18. táblázat.
Ön szerint miért van ez a támogatás? Kérem, írja le néhány mondatban!

A válaszok szöveg-elemei	**A támogatás indokai**
„Mindegyik államnak ez a kötelessége. Ahhoz, hogy az anyanyelvi tudás még megmaradjon a kisebbségben.”	Anyanyelv/továbbtanulás/identitás fontossága miatt.
„A tanulást segítő eszközöket külföldről lehet beszerezni a gyereknek, a helyi eszközök alkalmatlanok.”	Anyagi támogatás miatt.
„A határon túli kisebbség (magyarok) oktatási-nevelési támogatására van. Az itt élő magyarok adják továbbtudásukat a gyermekeiknek.”	Anyanyelv/továbbtanulás/identitás fontossága miatt.
„A magyarság identitásának a megőrzése végett.”	Anyanyelv/továbbtanulás/identitás fontossága miatt.
„Azért, hogy támogassák a határon túli magyarokat.”	Anyagi támogatás miatt.
„Mert az anyahazának lelkiismeret furdalás van.”	Anyagi támogatás miatt.
„Hogy támogatják a magyar gyerekeket a *határon túl.”*	Anyagi támogatás miatt.
„ Mert Magyarország támogatja a kárpátaljai magyarokat.”	Anyagi támogatás miatt.
„ Így szeretnének segíteni az itt élő gyerekeknek.”	Anyagi támogatás miatt.
„Nem tudom, talán, hogy a gyerekeknek legyen minden féle felszerelésük.”	Anyagi támogatás miatt.
„Mert segitenek a madjar djerekeket.”	Anyagi támogatás miatt.
„Itt szeretnének segíteni az itt élő magyar gyerekeket.”	Anyagi támogatás miatt.
„ A gyerek taníttatásáért.”	Anyanyelv/továbbtanulás/identitás fontossága miatt.
„Azért, hogy felöltöztessük és könyveket vegyünk a gyereknek, ha iskolába megy.”	Anyagi támogatás miatt.
„Anyagi támogatás a magyar iskoláknak.”	Anyagi támogatás miatt.
„Így támogat minket az anyaország.”	Anyagi támogatás miatt.

A válaszok alapján megállapíthatjuk, hogy azok a szülők, akik az adott nyitott kérdésre válaszoltak, az oktatási-nevelési támogatásra jórészt anyagi támogatásként tekintettek. De találhatunk olyan válaszokat is, melyek az anyanyelven való tanulás és az identitás erősítésének a támogatását vélik az összegben.

6. ábra.
Ön mire költötte ezt a támogatást?
(N:33)

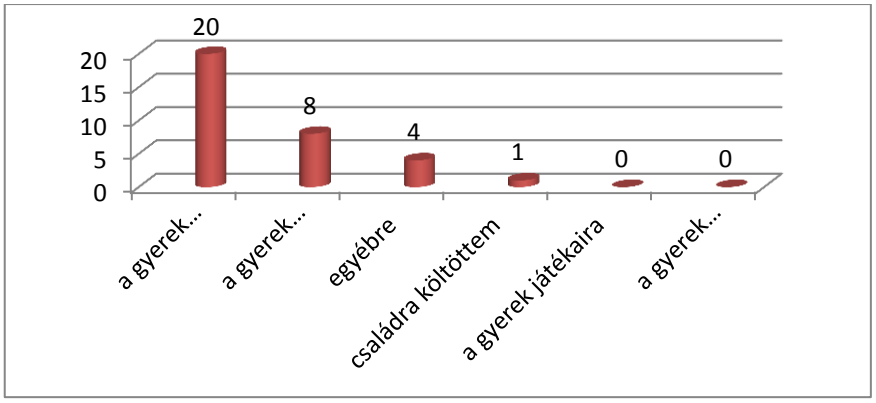

A megkérdezett szülők önbevallás szerint nagyrészt a gyerek ruháztatására és tankönyveire költötték a támogatást.

7. ábra.
Ön szerint mivel járulhat hozzá Magyarország a kárpátaljai magyar iskolák támogatásához?
(N:34)

Arra a kérdésre, hogy Magyarország mivel járulhatna hozzá a kárpátaljai magyar iskolák támogatásához, a legtöbben a hozzájárulást a magyar iskolákban való oktatás minőségének az emelésében látták (14 fő), míg 11 szülő úgy gondolta, hogy az oktatási-nevelési támogatás növelésével, míg 5 szülő szerint a magyar iskolák anyagi támogatásával járulhatna hozzá Magyarország a kárpátaljai magyar iskolák támogatásához.

A nemzetpolitikával és az oktatási-nevelési támogatással foglalkozó magyarországi személlyel, valamint a helyi koordináló alapítvány vezetőjével készített interjú elemzése

Hogy a témát több aspektusból meg tudjam vizsgálni, olyan személyekkel készítettem interjúkat, akik átfogóan, a magyar nemzetpolitikába és támogatáspolitikába beágyazódva mutatják be az oktatási-nevelési támogatás céljait. Ebből kiindulva kérdeztem meg a Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium egyik munkatársát a témát illetően. Másrészt a helyi, regionális viszonyok jellegzetességének a megismerése céljából megkérdeztem a helyi támogatást lebonyolító alapítványok vezetőit is. Mivel a támogatásokat 2010 óta és jelenleg is koordináló alapítvány vezetője elzárkózott az együttműködéstől, így interjút csak azon alapítvány képviselőjével készít(h)ettem, amely 2003–2010 között vett részt az oktatási-nevelési támogatások koordinálásban.

Az interjúk alapján három kódcsoportot különbözettem meg: célok, gyakorlat, hatékonyság. Milyen céljai vannak tágabb értelemben a helyi kormánynak a támogatással, illetve hogyan látja (látta) ezeket a célokat az oktatásra vonatkozóan a helyi koordinátor? Milyen gyakorlati lépések történnek a kormány részéről a célok elérése érdekében, illetve hogyan látta (látja) ezt a helyi koordinátor? Mennyire hatékony a kormány szerint a támogatás, illetve mennyire látja hatékonynak a helyi koordinátor?

Célok

A támogatás nem titkolt célja a magyar kormány szerint, hogy a magyar anyanyelvű oktatást támogassa, hiszen az anyanyelvű oktatás kulcsszerepet tölt be a határon túli magyarok megmaradásában.

> AV: *A célja mindig is ugyanaz volt, elsősorban az akkori magyar kormányzat is, a jelenlegi magyar kormányzat is azt a célt szerette volna elérni, hogy a magyar tannyelvű oktatás, vagyis a magyar anyanyelvű oktatás kulcsszerepet töltsön be a határon túli magyarok megmaradásában, fejlődésében. Ezért arra szeretné ösztönözni az ott élő családokat, hogy a gyerekek, a magyar családok a magyar nyelvű intézményt válasszák*. (KIM)

Hasonlóképp vélekedik a helyi koordinátor is, kiemelve, hogy a támogatás a szülőföldön való maradást célozza: azaz helyi szintű támogatása a magyar nyelvű oktatásnak. Azonban szerinte a támogatás összege egyáltalán nem befolyásolja a szülőket a magyar tannyelvű iskolaválasztásban.

> AV: *Hát, hogy szülőföldön magyarul tanuljanak a gyerekek, de én úgy érzem, hogy ez a 20 ezer forint egyáltalán nem befolyásolja a szülőket abban, hogy magyar iskolába járassák a gyerekeiket.* (KAMOT)

Az oktatásra vonatkozóan a célokat az oktatás színvonalának a fejlesztésében látja a KAMOT képviselője. Ám az oktatás minőségének a javítására több interjúban, valamint a szülői kérdőívekben is találhatunk utalásokat.

> AV: Azt *hiszem, hogy egyáltalán nem befolyásolja ez a támogatás. Az oktatás színvonalának a fejlesztése. Gondolok itt arra, hogy eszközfejlesztés, tanárok. Egy korszerűen felszerelt magyar iskola sokkal jobb lenne, jobban választanák azokat az iskolákat. Meg persze, ha hatékonyabb lenne az ukrán nyelv oktatása.*(KAMOT)

Gyakorlat

A kormányzati szinten megfogalmazott célokat a gyakorlatban a magyar iskolába járó diákok szüleihez eljuttatott támogatás képezi szervezeti közvetítéssel, a szervezet (alapítvány) továbbítja azt a szülők /gyerekek felé.

> AV. *Az a célunk, hogy ezek a támogatások, közvetlenül a támogatottakhoz, a legalsóbb szintekre jussanak el, vagyis a magyar diákokhoz és családokhoz jussanak el. Ha nem is kedvezményezettek, mert ez egy szervezeti formán történik, de a haszonélvezői ennek a formának.*(KIM)

A támogatás csak egy részét képezi a magyar állam által kidolgozott nemzetstratégiának, melyben fontos szerep jut a határon túli magyar oktatásnak. Ennek alapján hirdette meg a kormány *A külhoni magyar óvodák éve* c. programot is. A gyakorlathoz tartozik, hogy a kormány a helyi, regionális szervezetekkel közösen dolgozta ki a szempontrendszereket, hogy mi alapján és kiknek ítélik meg a támogatást.

> AV: *Ezért is volt az idén meghirdetve a külhoni magyar óvodák program is, mert amikor elkészítette a Nemzetpolitikai Államtitkárság a stratégiát, ennek az egyik ilyen megvalósítási vagy cselekvési programja. Ebben az oktatásnak nagy szerepe van. Nagyon fontos, hogy az oktatási-nevelési támogatás rendszerében szakmai szempontok jelenjenek meg. Az első szempont, ami valószínűsíthető, hogy helyben sokkal jobban látják és tudják a helyi szakmai szervezetek, hogy milyen formában és hogyan lehet működtetni ezt a támogatási rendszert. 2002-ben, akkor azt hiszem, hogy a KMKSZ csinálta és most 2011-ben a KMKSZ JA a szakmai oldallal, tehát a KMPSZ-szel közösen végeztek el egy olyan kutatói munkát, szempontrendszert, hogy kik azok, akik kaphatnak támogatást*.(KIM)

A gyakorlati megvalósulásához a helyi koordinátor a politikai szempontokat is említi, hiszen az általuk koordinált időszakban is jelezték már, hogy talán eredményesebb lenne, ha nem a szülők, hanem az iskola kapná meg ezt az összeget a gyereklétszám alapján. A politikai befolyásolásra utaló véleményeket szülői interjúban is találhatunk.

> AV: *Én ezt el is mondtam egyszer, hogy nem lehetne –e ezen változtatni, és akkor meggyőztek, hogy politikai szempontból nem lehet. Mert a szülők ezt már megszokták és ez a mi szempontunkból fontos, mert mi az UMDSZ-hez közeli szervezet vagyunk, és ha elvesszük ezt a támogatást a szülőktől, akkor nem úgy*

szavaznak. Ez a politikai oldala. De Magyarországról sem volt igazából hajlandóság erre. (KAMOT)

A szülők a gyakorlatban anyagi támogatásnak tekintik a támogatást a koordinátor szerint. Vannak szélsőséges esetek is, de összességében a szülő a tanévkezdéshez szükséges tankönyveket, ruházatot veszi meg a gyereke számára. Ha ezt összevetjük a kérdőív eredményeivel, hasonló képet kapunk ott is.

AV: *Az első évben nagyon nehéz volt ezt megmagyarázni, hogy ez pályázat, aztán ezt megszokták egész annyira, hogy ez jár. Amennyiben ezt megszüntetnék, biztos nagyon zokon esne nekik. Ez változó mire költik, mert voltak olyan kirívó esetek, hogy ott állt az ajtóban azok, akinek tartozott az illető, és megadta. De a többség a gyerekre költi. Amikor idejében megkapták még szeptemberbe a támogatást, az azért sokat segített a beiratkozásnál. Könyvek, füzetek, ruha, cipő. El tudta indítani a gyerekét az iskolába*. (KAMOT)

Hatékonyság

A hatékonyság szempontjából szintén érdekes képet kapunk a két interjú alapján. Rákérdeztem, hogy milyenek a tapasztalatok a támogatással kapcsoltban, valamint mennyire hatékony ez a támogatás és mennyire ösztönözi a magyar nyelvű képzés választását?

AV: *Ösztönző ereje mindenképp van. Minden évben próbálunk a lebonyolítóval közösen valamit finomítani a rendszeren. Vagyis, hogy hol lehet olyan szűrőket vagy eszközöket kialakítani, hogy azt a célt szolgálja. Kárpátalján hasznos javaslatok érkeznek rendszeresen. Komolyabb döntéseket kell meghozni, ha már a líceumokról beszélünk, hogy ők se essenek ki a támogatottak köréből, mert van egy korhatár is.* (KIM)

A helyi koordinátor szerint nemzetpolitikai szempontból valóban fontos a támogatás, de az összeg elaprózódása miatt nincs hatással a szülő tannyelv-választási döntésére.

AV: *Nemzetpolitikai szempontból azért fontosnak tartom, hogy támogatják a határon túl magyar oktatást. Igazából 2002-ben döntötték el, hogy melyik ország milyen formában kapja meg a támogatást. Mi még akkor ezzel nem foglalkoztunk. Ez már saját vélemény, hogy Kárpátalján is hatékonyabb lett volna, hogy az iskolák kapták meg a tanulói létszám függvényében. Az egy nagy összeg. Mert egy 400 fős iskola, az 8 millió. Az már egy nagy összeg, azzal már az oktatás színvonalát is tudták volna emelni. Így ez szerintem el van aprózva. (*KAMOT)

Intézményvezetőkkel, pedagógusokkal és szülőkkel készített interjúk elemzése

A három intézményben készített félig strukturált interjúk és fókuszcsoportos beszélgetések témakörei az adott terület (Munkács) iskolaválasztási motivációit próbálta feltárni, melyek közül dolgozatomban az oktatási-nevelési támogatással kapcsolatos kérdéseket elemzem. Mindhárom oktatási intézmény sajátságosan, a helyi problémákra reagálva mondja el a

véleményét az oktatási-nevelési támogatásról, különösen fontos ez, ha a városban élő magyarok arányát és magyar oktatását is figyelembe vesszük.
A válaszokban kétféle kódcsoportot különböztettem meg: iskolaválasztási motiváció, valamint hatékonyság a jövőre nézve.

Iskolaválasztási motiváció

Az oktatási-nevelési támogatásra rákérdezve a „cigány" iskolában készített interjúkban a támogatás ösztönző erőként hat, hiszen a tanulók rendszeresebben járnak iskolába ebben az időszakban. Mivel a támogatáshoz szükséges iskolalátogatási igazolást tanévenként 50 hiányzásban határozták meg a közoktatási intézmények, ezért a tanévkezdés és a támogatás igénylése közötti időszakban csökken a hiányzások száma a cigány iskolában. Azonban az ilyenfajta iskolákban még mindig sokkal nagyobb a látogatottság aránya, mint a heterogén osztályokba járó roma gyerekek körében, ezt főként a lakóhelyhez való közelség is magyarázza (BRAUN–CSERNICSKÓ–MOLNÁR 2010: 80).

> AV: *Mivel korlátozták az óra hiányzását, a támogatások miatt ötvenbe határoztuk meg a hiányzást. Tehát ez ősztől-karácsonyig motiválta őket, jobban jártak iskolába. Most, hogy kiadtuk az igazolásokat, megint csappant a létszám.* (MA14)

A támogatásnak a magyar nyelvű iskolaválasztásban való szerepét semlegesként ítélték meg a válaszokban. Munkácson ez a kérdés érdekesebb képet mutat a vegyes házasságok, valamit az ukrán anyanyelvűek magyar tannyelvű iskolaválasztásának a szempontjából is. Hiszen itt az ukrán /vagy vegyes házasságban élő szülők a gyerekük jövője (továbbtanulási motivációk), többnyelvűsége miatt választja a magyar tannyelvű iskolát gyereke számára.

> AV: *Nem tudom. Az iskolaválasztásban szerintem nem motivál semmit.* (MF14)

> AV*: Nem tudom, mit válaszoljak erre a kérdésre, mert a többségi szülő, aki ide adja a gyereket, nem azért adja ide, mert pénzt fizetnek érte. Én nem is tudom, hogy esetleg van-e ilyen. Nem végeztünk ilyen kutatást, hogy pontosan miért adta ide. Aki magyar iskolába jár, annak más elgondolásai vannak. Vagy azért, mert talán később majd tudjon esetleg Magyarba is menni dolgozni, vagy tanulni. Vagy azért, mert az anyanyelvet, azért tanuld meg fiam. Hogy a pénzért, azt nem tudná. Például. az én osztályomban ilyen az biztos, hogy nincs.* (MF3).

A válaszokban a támogatási összeg fontosságát és motivációját ugyan kiemelik, de az összeget nem tarják olyan befolyásoló tényezőnek, amely hathat az iskolaválasztásra.

> AV: *Az a pénz nem annyira nagy összeg, hogy vélemény szerint befolyásolja. Most nem azt mondom, hogy nem segít, de nem annyira. Nem azért íratja ide a gyereket,*

hogy most én ettől meggazdagodok. A családi költségvetést nem igen nyomja meg ez a 20 ezer forint. (MI3).

AV. *Én úgy gondolom, hogy egy gyerekkel sem lenne kevesebb, ha nem lenne a támogatás, hogyha most megszüntetnék egyik napról a másikra. Én nem ismerek egyetlen egy olyan szülőt sem, aki csupán azért íratja be magyar óvodába és iskolába a gyerekét, mert van ez a támogatás, mert kap a gyerekért 22 300 Ft-ot. Bár minden család büdzséjében jól jön egy ilyen plusz, de ha most lebontod azt a nyolcszáz hrivnyát egész évre, ez igazából nem oszt, nem szoroz.* (MSZ3)

De találhatunk olyan véleményt is, amelyben a támogatás összegét a helyi ukrán fizetésekkel hasonlítják össze, hiszen az átlag havi fizetés Ukrajnában kb. jelenleg 15.000–20.000 (akkor 30.000–40.000) között mozog, s így a többgyermekes családnál már a támogatás jelentősebb többletösszeget jelent a családi költségvetésben.

AV: *Számít, a fizetésem 30 ezer forint. Nekünk ez egy nagy összeg és jó, persze, hogy jó. Ha nem lenne, akkor is beadnánk, nem arról van szó, de jól esik, hogy törődnek velünk. Ahol több gyerek van, az nagy segítség*. (MSZILSZ)

Hatékonyság a jövőre nézve

A következő csoportban azokat a véleményeket olvashatjuk, melyek a támogatások nagyobb hatékonyságára vonatkoznak (vonatkozhatnának).

AV:*Van olyan, aki vesz, igen, vesz valami cipőbelit, vagy valami ruhákat, hogy felöltöztessen. De a többség ugye nem. Ők busineselnek, ide-oda járkálnak, a gyerekre nem költik ezt a pénzt.*(MI14)

AV*: Hát a szülők, én nem tudom megmondani, hogy hova tesz a szülő. De abból, amit látunk, aztán kiabálnak, hogy nincs mibe járnunk. Hát arra kaptad a pénzt, hogy vegyél neki valamit a lábára, nem? Mert nem lehet azt mondani, hogy nincs neki, mert itt jönnek és mennek büfébe, van itt, vesznek maguknak.*(MI14)

A válaszból a „cigány” iskolában jelenlévő problémára is következtethetünk, illetve arra, hogy mire költi/vagy épp nem költi a szülő a támogatási összeget. Az adott interjúban olyan véleményt is találunk, mely arra vonatkozik, hogy Ukrajnában 2005 óta közel egymillió forintnyi egyszeri támogatással ösztönzik a gyerekvállalást, így megnőtt a szülési kedv a roma családok körében is. Azonban a magas összeg ellenére sem javultak a szociális és oktatási körülményei a kárpátaljai magyar anyanyelvű cigány tanulóknak.

Találkozunk olyan véleményekkel is, amelyek arra vonatkoznak, hogy mivel lehetne esetleg hatékonyabbá tenni a támogatást, mert annak hasznosulását túl elaprózottnak érzik az interjúalanyaim.

AV: *Vegyes, rálátásom nincs és nem is akarok belefolyni ebbe a témába. Egy hozzáfűzésem és meglátásom lenne: talán nem kéne. Ez az összeg inkább az iskola fenntartására menne*.(MI3)

> AV*: Ha azt mondom, hogy az intézménynek, akkor azt mondják, hogy az iskola elsikkasztja. Vannak szülők, akik ha van, ha nincs támogatás, akkor is magyarba íratják és mindent megadnak a gyereknek. De van olyan, hogy aki megkapja, egész évben se füzete, se tolla.* (MA3)

Az alábbi szülői vélemény a jövőbeli hatékonyság szempontjából célszerűbbnek tartaná, ha a magyar állam a kis közösségeket, civil szervezeteket támogatná, mert véleménye szerint nem a helyi politikum fogja „itt tartani a kárpátaljai magyarokat, hanem a kis közösségek." Éles kritika fogalmazódik meg a politikai cél és a támogatás hatékonyságát illetően is.

> AV: *Úgy gondolom, hogy sokkal fontosabb a kis közösségek, a kis civil szervezeteket támogatni. És nem a pártokat, a nagy monstre intézményeket ennyire. Ha meghal az, akkor a magyarság sem, mert nem a politikum fogja itt tartani a magyarokat, hanem a kis közösségek. De kidobunk 5 milliárd forintot oktatási-nevelési támogatás címen, amit kik osztanak? A helyi magyar politikai erők, kormánytól függően. Tehát ez kiknek a támogatás elsősorban? Elsősorban azoknak az irodáknak a támogatása, melyek a politikai szervezetek irodái valahol, azokat a személyeket fizetjük ebből, akik annak a politikai tábornak dolgoznak. Ezzel a nép tudatába azt adják bele, hogy mi vagyunk a jók, mi vagyunk a pénzosztók, kvázi a választásokra készülünk. Csak azt a célt nem érjük el vele, ami miatt létrehozták: a szülők magyar iskolába írassák gyereküket.* (MSZ3)

Az interjúkban is megjelenik a kárpátaljai oktatás minőségének, oktatásfejlesztésének a problémája, amit a támogatás átcsoportosításával oldana meg interjúalanyom.

> *AV: Legyen 10 ezer forint a szülőknél, és a maradékot én oktatásfejlesztésre költené [……]És tudsz azon is változtatni, hogy jó legyen az iskolának a megítélése, konformosabb, felszereltebbé tudod tenni, tudsz fizetni esetleg plusz órákat, ami az iskola sokszínűségét javítaná. Én nem azt mondom, hogy ezt az 5 milliárdot ne költsék olyan célra, de ne így. Hanem arra, hogy a magyar szülőknek kedve legyen a magyar iskolához. Az ukrán iskolák felszereltebbek, több programot nyújt a szülőknek.*(MSZ3).

Összegzés

Demográfiai adatok alapján ismeretes, hogy a határon túli magyar közösségekben jelentősen csökkent a gyereklétszám az elmúlt évtizedekben, s ez hatással van a magyar nyelvű iskolahálózatra is. A gyereklétszámmal párhuzamosan azonban számos tényező befolyásolja a magyar nyelvű oktatás meglétét, kiterjedtségét, fenntarthatóságát. Az egyik ilyen befolyásolási tényezőként említhetjük meg a támogatáspolitikát, s azon belül is az oktatási támogatásokat (melyeknek a célja, hogy erősítsék a magyar nyelvű képzéseket). Megállapíthatjuk, hogy a 2002 óta folyósított oktatási-nevelési támogatás céljai kormányciklusoktól függetlenül nem változtak. Szerkezetében, koordinálásában, illetve célcsoportjában az évek folyamán azonban történtek változások. Az induláskor (2002/2003-

as tanévben), illetve a 2010-es évtől a támogatást már a magyar nyelvű óvodai csoportba járók is igényelhetik.

Beiratkozási adatok, valamint az igénylők száma alapján megállapíthatjuk, hogy a támogatás nem befolyásolta a magyar tannyelvű diákok létszámát, ezzel párhuzamosan azonban több olyan intézkedés is történt, melyek alapján a szülők nem választották a magyar nyelvű képzést.

A kérdőívek és interjúk alapján Munkács városra koncentrálva próbáltam szülőkkel, pedagógusokkal és oktatási intézmények vezetőivel készített interjúk alapján igazolni feltételezéseimet. A kérdőívek alapján megállapítható, hogy az adott iskolában a megkérdezett szülők (akik között ukrán és magyar anyanyelvű is van) anyagi támogatásként tekintenek az oktatási-nevelési támogatásra, a gyerek ruháztatására költik. Véleményük szerint a magyar állam az oktatás minőségének javításával járulhatna hozzá legjobban magyar iskolák támogatásához.

A nemzetpolitikával és a témával foglalkozó magyarországi koordinátorral, valamint a helyi koordináló alapítvány (2003–2010 között) vezetőjével készített interjúk alapján megállapítható, hogy a célok tekintetében azonos a véleménye kormányzati képviselőnek és 2003–2010 között a támogatást koordináló kárpátaljai lebonyolítónak, azonban a gyakorlatot és a hatékonyságot tekintve eltéréseket találunk. Az interjúkban megjelenik a politika cél, valamint a magyar oktatás minőségének javítására irányuló vélemények is.

Az intézményvezetőkkel, pedagógusokkal és szülőkkel készített interjúkból az derül ki, hogy az oktatási-nevelési támogatást ugyan fontosnak tartják, különösen ott, ahol többgyermekes családról van szó, azonban az iskolai tannyelv-választásban betöltött szerepét nem látják jelentősnek.

4.6. Tannyelv-választási tényezők városi szórványban[18]

Az oktatás piaci helyzete

Jelen részben az iskolaválasztást befolyásoló tényezőket vizsgálom a magyar lakosság szempontjából városi szórványnak tekinthető Munkácson.

A legutóbbi népszámlálási adatok szerint a Munkácsi járás lakossága 101 1443 fő, ebből a magyar nemzetiségűek száma 12 871, nagyrészük a város melletti falvakban él az

[18] Az alfejezet megjelent a Kisebbségkutatás c. folyóiratban. A tanulmány alapjául szolgáló kutatásban Kárpátaljáról Ferenc Viktória és jómagam vettem részt. A tanulmány Beregszászra vonatkozó részét az említett kolléga készítette, míg én a munkácsi részt. (vö. FERENC–SÉRA 2012). Az ehhez kapcsolódó igazolást a disszertációm CD mellékletéhez csatoltam.

összefüggő magyar nyelvterület határához közel. A város lakossága 81 637 főt számlál, melynek közel 6%-a magyar nemzetiségű. A Munkácsi járásban a következő helyeken működik elemi és/vagy középiskolai magyar nyelvű oktatás: Izsnyétei Általános Iskola (Жнятинська ЗОШ I-II ст. №2), Beregrákosi Általános Iskola (Ракошинська ЗОШ I-II ст.), Derceni Középiskola (Дерценська ЗОШ I-III ст.), Barkaszói Középiskola (Баркасівська ЗОШ I-III ст.), Szernyei Általános Iskola (Сернянська ЗОШ I-II ст.), Csongori Általános Iskola (Чомонинська ЗОШ I-II ст.), Fornosi Általános Iskola (Форноська ЗОШ I-II ст.)

Munkácson három közoktatási intézményben lehet elemi és középiskolai szinten magyar nyelven tanulni: Munkácsi 14. sz. Általános Iskola (Мукачівська ЗОШ I-II ст. №14), Munkácsi 3. sz. II. Rákóczi Ferenc Középiskola (Мукачівська ЗОШ I-III ст. №3) és Munkácsi Szent István Líceum (Мукачівський ліцей ім. Св. Іштвана).

Továbbá Ukrajna akkreditációja szerinti I-II. fokozatú felsőoktatási intézmények közül magyar csoport működik még a Munkácsi Mezőgazdasági Colleg-ben és Munkácsi Tanítóképzőben.

19. táblázat.
Munkácsi 3. sz. II. Rákóczi Ferenc Középiskola és a Munkácsi 14. sz. Általános Iskola tanulói létszámának a változása a 2000/2001-2011/2012 tanévek között
(Forrás: Megyei Statisztikai Hivatal)

Tanév	**Munkácsi 3-as sz. iskola**		**Munkácsi 14-es sz. Iskola**	
	Összlétszám	Első osztály	Összlétszám	Első osztály
2000/2001	617	50	461	50
2001/2002	554	48	456	52
2002/2003	539	55	465	52
2003/2004	517	56	464	45
2004/2005	484	41	494	70
2005/2006	441	31	560	94
2006/2007	408	44	565	54
2007/2008	376	37	570	51
2008/2009	373	43	591	67
2009/2010	374	49	591	63
2010/2011	368	50	629	87
2011/2012	382	54	699	95

Az fent táblázatból láthatjuk, hogy az elmúlt tíz évben míg a 3. sz. magyar iskola diáklétszáma jelentősen csökkent, addig a 14. sz. iskolában („cigány iskolában") tíz év alatt majdnem megduplázódott (ez nagyrészt a szociális támogatásoknak köszönhető születésszám-emelkedéssel magyarázható a roma populáció körében).

A városban található három magyar tannyelvű közoktatási intézményben: Munkácsi 14 sz. Általános Iskolában, Munkácsi 3 sz. II. Rákóczi Ferenc Középiskolában és Munkácsi Szent István Katolikus Líceumban, valamint az Izsnyétei Általános Iskolában félig strukturált interjúkat, valamint fókuszcsoportos beszélgetést készítettem annak érdekében, hogy megvizsgáljam, milyen szempontok alapján történik az iskolaválasztás városi szórványban.

Az iskolaválasztás mozzanatai Munkácson – interjúk elemzése

Az adott térségben jelen kutatás során összesen 15 interjú készült, amely alapján 72 kódot különböztettem meg, ezeket nagyobb témakörökbe rendeztem. A nagyobb témakörökben szerepelt kódok előfordulása alapján a következő témák fordultak elő a legtöbbször az interjúkban: *Államnyelvoktatás, Iskolaválasztási motivációk, Cigányság.*

A továbbiakban az adott terület iskolaválasztásával kapcsolatos stratégiáit/esetleges sztereotípiáit szeretném kiemelni és elemezni.

Az iskolaválasztást az alábbi tényezők befolyásolják az interjúk alapján:

- lokális tényezők (az iskola elhelyezkedése, távolság),
- identitástényezők (családi minta, a magyar nyelv presztízse),
- szociális tényezők (vallás, anyagi helyzet, romák aránya az iskolákban),
- az oktatással kapcsolatos tényezők (felszereltség, kirándulás, lehetőségek),
- nyelvtudás megszerzésének az igénye (ukrán és magyar nyelvtudás).

A fent említett tényezőknél azonban mindenképp figyelembe kell vennünk, hogy más és más tényezők dominálnak az óvodai, az elemi- és középfokú iskolaválasztásnál az adott térségben.

Helyi tényezők

Az iskolaválasztásban az intézmény elhelyezkedése, a megközelíthetőség, illetve a járásban a közelség, és adott esetben a bentlakás (kollégiumi elhelyezkedés) is szerepet játszik.

A középfokú iskolaválasztás esetében a járásban a közelség és a megközelíthetőség játszik fontos szerepet, ám megjelenik a szülők anyagi háttere, a beutaztatás költségének a befolyásoló tényezői is.

> AV: *Hát, hát mert ugye, hogy közelebb is van Gát, meg Dercen is. Ugye Dercen is. Akkor még (*régen) *nem volt se Gát, se Dercen mondjuk a mi időnkbe. Meg a szülők a pénzt is nézik én szerintem az útra.*
> AV*: Igen, az útiköltségek.*
> AV*: Könnyebb bejutni.*
> AV*: Igen. Igen. Igen, Gátra kevesebb ideig tart bejutnak, mint Munkácsra mondjuk.* (IIA)

A Munkácsi járáson belül is megfigyelhetjük az iskolaválasztási szempontok között az iskola elhelyezkedését, a megközelíthetőséget. Mivel a megyében és a járásban is több helyen lehet középfokú végzettséget szerezni magyarul, ezért a városnak a magyar nyelvű oktatás szempontjából már nincs olyan vonzáskörzete, mint régen.

> AK*: És ez minek köszönhető, hogy már nincsen vonzáskörzet?*
> AV: *Azért, mert faluban megjelentek a középiskolák. Hát Munkács környékén, Barkaszón van középiskola, meg Dercen.*
> *[….].És az a baj, hogy a legközelebbi falu is tizenöt kilométer Munkácstól.* (MI3)

Mivel Ukrajna oktatási törvénye kötelezővé teszi a középfokú végzettség megszerzését (nincs buktatás), ezért az általános iskola befejezése után a diákok előtt több lehetőség áll az érettségi megszerzésére: középiskolákban való továbbtanulás (környező falvakban és Munkácson is van rá lehetőség), szakiskolákban való továbbtanulás (Munkácson és a megyében), gimnáziumokban és a líceumokban való továbbtanulás (Munkácson és a megyében), valamint magyarországi gimnáziumokban való továbbtanulás.

> AV*: Hát most inkább a gimnáziumokba, meg a szakközépiskolába mennek. Dobronyban vannak hárman, Munkácson a Szent Istvánban ketten. A Gáti Középiskolában vannak, a Derceni Középiskolában.*
> AK*: És akkor mennyire jellemző, hogy mondjuk egy középiskolai oktatásba, így a környező falvakat választják?*
> AV: *Igen Munkácson is van középiskola. Hát inkább, így a közelebbit választják, hát igen.* (IIG)

A helyi tényezők az iskolaválasztásnál Munkácson az óvodai, elemi és középiskolai választásnál is megfigyelhetőek.

Míg a magyar szülők a városban az óvoda szintjén az ukrán és magyar csoport között választhatnak, addig a magyar anyanyelvű romák nagyrészt a „cigány táborhoz" közel lévő ukrán csoportba íratják a gyereküket (de nagyon kevesen járnak csak óvodába).

AK: *A tanulóknak hány százaléka járt oviba? Hogy van-e külön ovi, vagy nincs?*
AV*: Egy diákom van, aki óvodába járt a 35-ből.*
AK: *És milyen oviba jártak?*
AV*: Ő ukrán óvodába járt, az a gyerek.*
AK*: Bent? A belvárosban? Vagy hol?*
AV*: Itt a külvárosban, itt van egy óvoda, nem messze innen, a Frankó utcán.*
AK: *A táborban? A cigány táborban? Vagy, hol?*
AV*: Szélén.*(MA14)

Az elemi iskolaválasztásnál a romák körében szintén az iskola közelsége játszik nagy szerepet, ám itt a „módosabb cigányok", illetve azok, akik a város központjában élnek, az oktatás minőségére hivatkozva a Munkácsi 3. sz. Rákóczi Ferenc Középiskolába íratják gyermekeiket.

AK*: És akkor miért jönnek ide?*
AV: *Mert ez presztízs, hogyha magyar iskolába jön. A cigány iskolába nem akar. Ezt több szülő mondja nekem, nem mennek oda, hiába ugyanúgy tanítanak. De azt mondja, ott nem tud, nem tanul meg semmit, nem tanul meg se írni, se olvasni. És itt megtanul.*(MA3)

A jelenség minden egyes településen megfigyelhető, ahol külön a település szélén, magyar nyelven működnek „cigány iskolák". Kárpátalján jelenleg két olyan intézmény működik, ahol csak roma gyerekek tanulnak: a Munkácsi 14. sz. Általános Iskola és a Beregszászi 7. sz. Általános Iskola (mindkét intézmény magyar tannyelvű). A egyházak támogatásával Kárpátalja jelentős roma lakossággal bíró településein az állami iskolák mellett is hoztak létre ún. „cigány iskolákat"a táborok mellett kisegítő osztályok vagy napközik formájában. A Munkácsi járásban Barkaszón és Szernyén is működik ilyen jellegű iskola szintén magyar nyelven. (részletesebben lásd BRAUN–CSERNICSKÓ–MOLNÁR 2010: 85).

A városi vagy falusi központokban található iskolaválasztásnak jelzés értéke is van a cigányok körében, hogy ők mások, nem tartoznak ahhoz a cigány közösséghez, a közösség életkörülményeitől és igényeitől már eltérnek. Az interjú továbbá egy az oktatás minőségével kapcsolatos tényezőre is utal, miszerint a „cigány iskola" nem a tanulást, a roma tanulók oktatását, hanem az elkülönítésüket szolgálja.

AV*: A cigányok közül is van különböző kasztrendszerek, illetve vannak a kasztok, tehát vannak azok a cigányok, akik kikérik maguknak, hogy ők cigányok, ők nem*

fogják cigányiskolába járatni a gyereküket, hát hogy képzeljük mi ezt. Tehát akik már betelepedtek, akik már itt laktak bent a városban, azok a cigányok, kizárólag a magyar iskolába adják a gyerekeiket.(MSZ3)

AV:*[……]de aztán kéredződnek ide vissza (*a 3. sz. középiskolából*), meg ottan muszáj járni, ott muszáj táskát venni. És itt nekik ide nem kell semmi, nekik itt jó.* (MI14)

Ám a szegregációt az is jelzi, hogy a hivatalos városi oktatásügy azokat a – nem csak magyar anyanyelvű – cigány/roma gyerekeket, akik a beiratkozásnál ukrán vagy orosz tannyelvű iskolát választanak (választanának), átirányítják az adott (magyar tannyelvű cigány) iskolába.

AV: Igen. Volt olyan, hogy volt pár gyerek az ukrán iskolából jött, mert nem itt laknak ebbe kerületbe, és akkor kérték, hogy vegyem át. (MI14)

A lokális tényezők a középfokú iskolaválasztásban is előjönnek, ám ezek a motivációk kevésbé érintik a városban található két magyar tannyelvű iskolát. A két iskola ugyanezen a szinten verseng egymással, de ebben az iskola elhelyezkedése nem játszik szerepet, a líceum választása nagyrészt az oktatás színvonalával és a továbbtanulási motivációkkal függnek össze.

A Munkácsi Szent István Katolikus Líceum a városi oktatási piac és a városi tanulók szempontjából csak részben releváns, – az igazgatónő elmondása alapján kevés (összesen tizenegy) városi gyerek tanul itt – hiszen nagyrészt a környező települések és járások magyar falvaiból tanulnak az iskolában (lásd részletesebben MOLNÁR–MOLNÁR 2005: 27–31). Az itt tanuló diákok egy része a megközelíthetőség, a kollégiumi elhelyezés, valamint a család anyagi helyzetére hivatkozva választják az iskolát.

AV*: Ugye hát itt nehéz helyzet van, anyagilag nehéz helyzet van itt Ukrajnában Kárpátalján is, hát a szülő is azt nézi, hogy lakhelyéhez közeli iskolába adja a gyereket. Ha már egy jobb iskolába adja, lakhelyéhez közelebbi, mert ugye az utazási költség is, meg a kollégiumi díj is számít.* (MSZILI)

De hasonlóképp vélekednek a megközelíthetőség szempontjából a diákok is, akiket a kollégium és beutazás is befolyásolt abban, hogy a líceumot válasszák.

AK: *De van itt Munkácson még egy iskola, igaz? Még egy magyar iskola, középiskola. Senkinek nem jött szóba, mint alternatíva?*
AV1*: Nem.*
AK*: Nem? Mi a különbség?*

AV1*: Hát a beutazás. Itt van kollégium.*
AV2*: Meg ez erősebb iskola, mint az.*
AV3*: Onnan is többen átjöttek ide. Hát osztálytársak is mentek oda, meg ismertem azokat is, inkább ismerkedni akartam, meg ez erősebb iskolának meg az is, mert erősebb szerintem, ahogy hallottam az osztálytársaimtól. Meg az, hogy korán reggel kelni az iskolabusz, még járni az iskolabuszhoz, és azért itt tudunk tovább aludni.*
AV4: *Az alvás az egy fontos szempont.*(MSZILF)

Identitástényezők

Az identitástényezők közé soroltam azokat az iskolaválasztást befolyásoló tényezőket, melyek a családi mintával és a magyar nyelv presztízsével, annak fontosságával függenek össze. Ezek a motívumok megjelennek mind a városban található három oktatási intézményben, mind pedig járási településeken is.

(1) Családi minta követése

A családi minta követése a gyerekek, a szülők és intézményvezetők véleményében is helyet kap.

AK*: Milyen szempontok vezérelték, amikor ezt az iskolát választotta?*
AV*: Nem volt szempont. Ez természetesnek volt az egész családba, hogy ide jön. Nem, nem volt lehetőségem mérlegelni, meg hát nem is akartam.* (MI3)

Az interjúban nemcsak a családi minta követését figyelhetjük meg, hanem a magyar oktatási rendszer kínálatának a szűkösségét is. Hiszen a magyar szülő, ha magyar nyelvű elemi iskolai képzést szeretne választani gyermekének, akkor gyakorlatilag nincs választási lehetősége, etnikai kényszerpályára kerülnek a szülők.

AV1: *Csak azzal mondták, magyarázták a szüleim, meg mondták az anyukám is ide járt és mondta, hogy régen még jó volt.*(MF3)

AV2*: Hát például úgy, hogy két unokatestvérem ide járt, a nagyobbik, és én is. A testvérem is itt tanult először a 20-as iskolában, aztán itt, a 2 testvérem is itt tanult, és a szüleim úgy döntöttek, hogy ide adnak.* (MF3)

AV: *Tehát a magyarokat az ugye, hogy magyar iskolába lehet, tovább vigyék. Mert ők is ide jártak.* (MA3)

AV: *És másodsorban, hogy ugye itt vannak rokonaik, testvér, unokatestvér, ha a lányom, a fiam is hadd járjon ő is akkor ide, tradíciók is.*(MA14)

(2) A magyar nyelv presztízse

A szórvány vidékeken a magyar nyelv használata, a magyar nyelvhez való ragaszkodás szorosan összefügg az államnyelv ismeretének a fokával, hiszen a nyelvkörnyezeti hatás miatt Munkácson a magyarok többsége a mindennapi érintkezésben, a kommunikációban az ukrán nyelvet használja. Éppen ezért az államnyelv ismerete nem okoz gondot, míg a magyar nyelvnek az identitás megőrzésében játszott szerepe erősebb, mint a tömbterületeken.

AK*: De a másik nem lett volna közelebb?*
AV*: Magyarul jobban értek, ez jobban fontosabb volt nekünk, mint a közelség.* (MF3)

Az iskolaválasztási motivációk között a magyar nyelv fontossága is megjelenik. Bár jelzésértékű az is, hogy az interjúalany a mindennapi kommunikációban mindkét nyelvet használja (ukrán és magyar), a magyar nyelvet jobban beszéli, így anyanyelv domináns kétnyelvűnek tekinthető. Az államnyelvtudás ismeretéből kiindulva nem érzi szükségesnek az ukrán nyelvű iskolaválasztást, másrészt ez az egyetlen magyar nyelvű elemi iskola Munkácson, ezért a magyar nyelven való oktatást fontosabban tarja, mint az iskola közelségét.

AK*: Ti otthon milyen nyelven beszéltek?*
AV*: Ukránul.*
AK*: Ez érdekes, ha ti otthon ukránul beszéltek, akkor hogy jött az, hogy…*
AV*: Anyukám meg nagymamám azok magyarul is tudnak, azért jöttem ide. (*MF3)

Az interjúrészletben megjelenik a magyar nyelv használatának a kérdésköre, azaz a magyar nyelv használati köre már nemcsak a hivatali szférában, hanem a hétköznapi érintkezésben, a családi (informális tér) környezetben is jelentősen csökken ezeken a területeken. Az ukrán és a magyar nyelv használati körére számos helyen találunk még utalásokat az interjúkban (A nyelvek használati köre más szórvány településeken is hasonló tendenciát mutat (lásd bővebben FERENC–SÉRA 2011: 71–114).

Szociális tényezők

Az iskolaválasztást az interjúk alapján Munkácson a vallás, az anyagi helyzet, a cigányság aránya az iskolákban is befolyásolják.

(1) Vallás

A vallás, a valláshoz tartozó közösség, mint iskolaválasztási motívum nagyrészt a líceum mint oktatási intézmény választásánál játszik szerepet. A két városi iskola közötti

választást kevésbé befolyásolják, sokkal hangsúlyosabbak az iskola által nyújtotta lehetőségek (kirándulások, ösztöndíjak), valamint az oktatás színvonalának a szerepe.

> AV*: Ami fontos, amit mi nagyon fontosnak tartunk, ez az oktatáson túl, ez a katolikus nevelés. Ez elsődleges, hiszen a gyerekeknél ez nagyon fontos dolog, hogy ugye kamasz gyerek hová kerül, milyen környezetbe. És azt látjuk, hogy szükség van ezekre az intézményekre, bár az egyház ezt nem támogatja, vagyis az állam az egyházi iskolákat. Azt mondják, hogy nincs nekik erre szükségük, de viszont nem látják azt, hogy mennyire pozitív hozzáállással kerülnek a gyerekek ide, mennyivel másabb a többi iskolától. Ugye mi nem engedjük a dohányzást, olyan lelki gyakorlatokat, olyan szakkollégiumokat vezetünk számukra, ami meghatározó, még ha ellenkeznek is ellene, akkor is magában tilos.* (MSZILI)

A római katolikus vallás ugyan nem feltétele annak, hogy a diákok a líceumba tanulhassanak, de a közös programokon, lelkigyakorlatokon kötelező részt venniük.

A diákok véleményében is megjelenik ez a tényező, pozitívumként élik meg a közösséget, a kirándulásokat, valamint a lelkigyakorlatokat is, ami az adott valláshoz köthető.

> AK1: *Mik azok a jó dolgok?*
> AV1*: Hát mondjuk a tanítás magas szinten folyik, tehát meg a programok, mint bent maradásos hétvégéken, meg a nevelés is szerepet játszik.*
> AV3: *Hát nekem is a társaság, hát jó a tanítás, erős és a kollégium.*
> AV4*: Hát nekem is a tanárok. A társaság is nagyon jó, mert ők is megértik, ha valami probléma van. Meg nekem is így a kirándulások, meg a lelki gyakorlatok is nagyon jók, mert legelső lelki gyakorlatnál még egy kicsit féltem, hogy mit fogunk vajon csinálni, de nagyon jót játszottunk, érdekes dolgokat szoktunk csinálni.*
> (MSZILF)

(2) Anyagi helyzet

A család anyagi helyzete vagy épp a magyarországi támogatáspolitika is befolyásolja az iskolaválasztást az interjúk alapján. Azonban ez a mozzanat a Munkácsi Szent István Katolikus Líceumban és Munkácsi 14. sz. Általános Iskolában (a „cigányiskolában") jelenik meg a leginkább.

> AV*: Kárpátalja című újságban hallottam az iskoláról, nagyon megtetszett benne, hogy sok ilyen kirándulást ajánlott föl ez az iskola és eljöttünk megnézni az iskolát és nagyon megtetszett az új kollégium, fiúkollégium és emiatt is választottam, könnyebb a beutazás is, mert tudok jönni vonattal, olcsó és nagyon megtetszett ez az iskola.* (MSZILF)

> AV: *Nincsen olyan* (mint)*, ukrán iskolákba, hogy a szülőket többször behívnak, mit kell össze…, követelnek, mindig kell valami pénzeket leadni, csinálni újítást a termekbe. Meg most az iskolába leadni, és az ugye Munkácson is kevés a munka, lehetőség is. Az embereknek kevés a pénzük, ez az igazság. És akkor persze, hogyha hallanak, hogy ebből az iskolából a gyerekek ebédet is kap, nagyon keveset kell fizetni, melegbe van, tisztába van, és lehetőségek is nagyon.* (MSZILF)

A líceumot választók körében befolyásoló tényezőnek számít az, hogy csak minimálisan fizetnek a képzésért (az egyházi fenntartásnak köszönhetően), tehát a magyar nyelvű oktatás és a katolikus nevelés azok számára is elérhető, akik nem rendelkeznek magas fizetéssel. De megjelenik egy másik motívum is, ami szintén az anyagi helyzettel függ össze: az ukrán tannyelvű iskolákban az „oktatás színvonalát", valamint az iskola által nyújtott különböző lehetőségeket meg kell fizetni, míg a líceumban nem, vagy csak minimális hozzájárulással.

> AV*: Nincs ilyen megkülönböztetés a gyerekek között. Nálunk ilyen volt, hogy aki gazdag az most a menő, szóval ez nekem nem tetszett*. (MSZILSZ)

A Munkácsi 14. sz. Általános Iskolában utalnak arra, hogy a magyar anyanyelvű cigányokat befolyásolja a magyarországi támogatáspolitika, nevezetesen az oktatási-nevelési támogatás abban, hogy iskolába járjanak. Ám a cigány lakosság és a diáklétszám növekedése nem (csak) ezzel áll összefüggésben, hanem az ún. szociális segély meglétével, mely minden ukrán állampolgárt megillet, ha gyereket vállal (ösztönözve ezzel is a születések számának növekedését).

> AV: *Ebből élnek a segélyekből, ez nem titok, munka nincs. Most ezek a munkahelyek mind megszűntek. És egyre nehezebb az élet.*
> AK: *És a gyerekek azok, sok gyerek születik, de jönnek mind iskolába, vagy maga mit gondol erről?*
> AV*: Hát próbálunk most már úgy, hogy ha nem adják a gyereket iskolába, akkor nem fogják kapni a segélyeket. Hát ez egy kicsit megsegített minket.*
> AK: *Milyen segélyre gondolnak? Erre a Magyarországira? De ez nekik ez szempont?*
> AV*: Hát ez nem. Nem annyira sok pénz. Nekik az a szociális segély, amit a gyerek után, a picik után kapnak. Hát ez egyszer egy évbe van, nem egy olyan Isten tudja milyen nagy összeg.*(MI14)

Az iskolaigazgató és a tanárok elmondásai alapján az alsóbb osztályokban még magas a tanulólétszám (ezt az 1. sz. táblázat is bizonyítja), azonban minél tovább haladnak, annál jobban csökken az osztályok létszáma, és főleg a látogatások száma az iskolában. Mivel a magyarországi támogatás elnyeréséhez szükséges igazolást az iskola csak limitált hiányzás (maximum 50) esetén adhatja ki, ezért a pályázati beadás időszakában a támogatással ösztönzik a cigány tanulókat, hogy látogassák az órákat.

> AK: *Mit gondolsz, a szülőket itt általában mi vezérli abban, hogy ebbe az iskolába, vagy ezt az iskolát válasszák vagy, hogy működik itt?*

AV*: Őket? A szülőket?*
AK: *Azt, hogy miért ide?*
AV: *Elsősorban szerintem a pénz.*(MA14)

(3) A cigányok aránya az iskolákban

Ugyan nemzetiségi kimutatások nem állnak a rendelkezésünkre a diáklétszámokról, de az interjúk alapján a Munkácsi 3. sz. Rákóczi Ferenc Középiskolában a magyar szülőket befolyásolja a cigányság aránya az osztályokban és az iskolában. (Az igazgató elmondása alapján kb. 100 főre tehető a cigányok létszáma az iskolába, ezek nagy része az alsóbb osztályokban tanul). De a líceumban is megjelenik ez a szempont az iskolaválasztásban.

AV2: *Hármas iskolából jöttem, 16 éves vagyok, hát barátnőmtől hallottam, hogy van ilyen lehetőség, hogy ide jöjjek, de hogy jó, tehát jobban tanulni lehet, mint a magyar iskolában, könnyebben minden. És nemcsak tanulás, hanem szórakoztatás is van valamilyen. Jobbak az osztálytársak, sokkal jobbak attól (*a 3. sz. iskolától*).*
AK1*: Miért? Milyenek voltak?*
AV2*: Hát mondjuk több benne a cigány iskolás.*
AK1*: És milyenek voltak azok az osztálytársak? A cigányok.*
AV2: *Hát ilyen, hogy laza, nem tanultak, akkor a többieket is. Igen, na nem lehetetett rendesen tanulni és itt minden sokkal jobb."*(MSZILF)

A fókuszcsoportos beszélgetésen részt vett líceumi diákok közül ugyan csak ketten munkácsiak, de az iskolaválasztási döntésben mégis megjelenik az osztályban lévő cigányság arányából kiindulva az oktatás minőségének a csökkenése. (Nyilván nem csak ez az egy tényező befolyásolta a diákot az iskolaválasztásban).

AV*: Az is befolyásolja. Most a magyar szülőt is befolyásolja az, hogy sok a cigány. Úgy hát ezért is nem adják. Sok szülőt tudok azért, hogy rengeteg a cigány az osztályba, és nem nagyon akarják adni a magyar gyerekeket.*
AK*: Igen?*
AV*: Ez is, ez is egy olyan tényező, hogy mindig mondjuk az igazgatónak, hogy inkább ne vegyed őket, mert akkor a magyar gyerek is nem akar jönni, mert még így alsó osztályba tudod az még olyan, hogy kicsike. De amikor már feljebb megy, ott mindig állandó problémák vannak a cigányokkal. Állandó.*
AK*: És akkor tudsz olyat, olyan diákot, aki azért nem jött mondjuk a magyar iskolába?*
AV*: Mert sok a cigány? Igen.*
AK*: És akkor mit csinálnak? Akkor mennek ukránba?*
AV*: Akkor ezek mennek ukrán iskolába.*
AK*: Ez érdekes, hogy az ukrán szülőnek a gyereke eljön így is meg úgy is. Vagy őket ez nem befolyásolja?*
AV: *Őket is befolyásolja, de hát mondjuk, ha már eldöntötte úgy is beadja.*(MA3)

Az interjúrészlet egyrészt rámutat arra, hogy a magyar szülők a cigánygyerekek létszáma miatt nem íratják sok esetben magyar tannyelvű iskolába a gyereküket, másrészt az ukrán anyanyelvű diákoknál (vagy épp vegyes házasságból érkező diákoknál) mégsem befolyásolja az iskolaválasztást. Ez feltehetően azzal magyarázható, hogy azok a diákok, aki jól bírják a magyar nyelvet és nincs nehézségük az államnyelv ismeretével, azok az oktatás minőségére hivatkozva az ismeretek megszerzésére nem tarja megfelelőnek az adott iskolát. Míg az ukrán anyanyelvű diákok (vagy épp vegyes házasságból érkező diákok) számára a magyar nyelv elsajátítása a cél (néhol a továbbtanulás vagy épp a nyelvi többlet miatt) a magyar iskolaválasztással.

Oktatással kapcsolatos tényezők

Az oktatással kapcsolatos tényezők az iskolaválasztási motivációkban is fontos szerepet kapnak, ide soroltam a felszereltséggel, kirándulásokkal és egyéb tanulási vagy ösztöndíj lehetőséggel összefüggő tényezőket.

Az oktatással kapcsolatos kérdések a líceumot és a 3. sz. iskolát érintik. Bár a két iskola között az interjúk alapján csak az általános iskola után merül fel a konkurencia kérdése, azonban ez nagyrészt csak a továbbtanulókat érinti. Ám a megváltozott felsőoktatási törvénynek köszönhetően a líceumokban már kettő vagy négy évet lehet majd tanulni, ami azt jelenti, hogy 7. osztály és 9. osztály (általános iskola) után is lehet felvételizni az oktatási intézménybe, tehát ezen a szinten is megjelenik majd az iskolaválasztás kérdése.

> AV1*: Hát mondjuk a tanítás magas szinten folyik, tehát meg a programok, mint bent maradásos hétvégéknek,) meg a nevelés is szerepet játszik.*(MSZILF)

> AK*: Mi a különbség az iskola között?*
> AV2*: Hát a beutazás. Meg ez erősebb iskola, mint az.*(MSZILF)

> AV3*: De nekem elsősorban a kirándulás tetszik, a tanárok, hogy hát hogy jók a tanárok, hogy odafigyelnek ránk, meg érdekesen előadják a témákat és a harmadik pedig, hogy jó a társaság. Igen. Szeretek itt lenni. A programok, a tanárok és az iskolatársak. Ez a három.*(MSZILF)

Az igazgató elmondása szerint a líceum pályázati lehetőségekkel is segíti az itt tanuló diákokat.

> AV: *A pécsi Szent István egylet segíti azokat a gyerekeket, akik rászorulók. Tehát árva, félárva, sokgyerekes, kapják az 50 ezer forint körüli összeget egy évre, ebből*

vígan ki tudják fizetni a kollégiumot, az utazási költséget pedig a fenntartó hozzájárul a gyerekek utazásához. (MSZILI)

A nyelvtudás megszerzésének az igénye

A nyelvtudás megszerzésének az igénye kétfelé irányul: egyrészt a 3. sz. iskolába azért tanul sok ukrán anyanyelvű (vagy vegyes házasságban élő) diák, mert a magyar nyelvet szeretné elsajátítani (sok esetben továbbtanulási szándék miatt), másrészt a líceumot választó diákok a nyelvkörnyezeti hatás és az államnyelv oktatásának színvonala miatt úgy vélik, könnyebben elsajátítják majd az államnyelvet.

AV: *Tehát családon belül a férj a feleséggel, a gyerekekkel általában az ukránt használják, és ez meg is látszik, meg is vannak a gyerekekkel. Sokuknál a hagyomány dominál, hogy ő is idejárt, sokaknál pedig a továbbtanulás, vagy a további.*
AK*: Mert azt mondod, hogy Magyarországra akar menni?*
AV*: Hát igen, akkor kimegy tanulni a gyerek, stb., stb.*(MSZ3)

Az interjúrészlet a vegyes házasságok anyanyelvhasználatára utal, ahol ezek a gyerekek (sok esetben szülők is) nem fogják azokat a nyelvi regisztereket tudni és használni, melyek a tömbben élő magyar közösségre jellemzőek. A mindennapi családi kommunikációban a két /vagy több nyelv közül (magyar, ukrán vagy /és orosz) nem a magyart, mint közvetítő nyelvet használják. Ez hosszú távon az adott közösség szempontjából akár nyelvcseréhez is vezethet.

AV*: Aztán ott van még a nagyon sok ukrán, vegyes házasságokból született szülő adja a gyerekét magyar iskolába és azt mondhatom, hogy nagyon sok ukrán gyerek, olyan ukrán gyerek megy magyar iskolába, hogy szinte nem tud egy szót sem magyarul. Mert mondtam… Ott ahol az édesanya tud magyarul, ott a gyerek is*. (MSZILI)

A vegyes házasságok közül, ahol az édesanya magyar anyanyelvű, nagyobb esélye van a magyar nyelvhasználatra és magyar iskolaválasztásra (mivel az anya végzi nagyrészt a gyerek nevelését).

De az interjúban megjelenik a magyarnak mint nyelvi többletnek a szerepe is a továbbtanulás szempontjából.

AV: *Szóval, úgy vettem észre, hogy a tehetősebbje az beadja magyar iskolába. Érted?*
AK: *Mert, hogy ez perspektíva?*

AV: *Hát. Megtanul egy nyelvet. Nehéz a gyereknek, mert borzasztóan nehéz, mert nem érti még, amit akarsz neki mondani. Különösen első osztályba anyanyelvén kellene, hogy tanuljon. Ugye nem tud, nem ért meg mindent.*
AK*: Ezeknek a gyerekeknek vannak a szüleik között felmenők magyarok? Tehát érzed azt, hogy lehet, hogy azért akarják, mert, hogy mit tudom én nagymama vagy nagyapa magyar?*
AV*: Vannak olyanok. Vannak olyanok, hogy vannak magyarok, de vannak olyanok, hogy abszolút magyar nincs.*
AK: *Ühüm. És gondolom a szülők sem tudnak nagyon segíteni a…*
Tehát a szülők, azok abszolút nem tudnak magyarul. (MA3)

Az interjúban az ukrán vagy vegyes házasságban élő diákoknál a magyar nyelv elsajátítása mint cél jelenik meg a továbbtanulás szempontjából, melynek eszköze a magyar tanítású iskola választása. Ezen diákok számára természetesen semmilyen külön módszertan nincs kidolgozva, sem pedig olyan tanárok, akik ezeket a nyelvi tényezőket figyelembe véve tanítanának. Ugyanazokat a folyamatokat figyelhetjük meg, mint amikor a magyar anyanyelvű diákok az ukrán nyelv elsajátításaérdekében választják az ukrán anyanyelvű intézményeket.

A líceumban az ukrán nyelv elsajátításának az igénye is szerepet játszik az iskolaválasztási tényezőkben. Hiszen ezek a diákok nagyrészt a környező falvak magyar településeiről érkeztek, ahol az államnyelvet nem tudják megfelelő szintén. A többi egyházi líceum közül Munkácsot az ukrán nyelvkörnyezeti hatás miatt is választják.

AV: *A líceumot így a szüleim ajánlották, vagyis hát az unokatestvérem hallott róla és ő mondta nekem, hogy milyen iskola. Láttam a programokat, hogy sok lesz a kirándulás, meg így a tanfolyamba is jó iskola, erős, tanítják az ukrán nyelvet.* (MSZILF)

AV: *Mi próbálkozunk felzárkóztatni, próbálkozunk sok mindent a gyerekekkel csinálni.”*().
AK*: Az hogyan zajlik? Mitől jobb?*
AV*: Az azt jelenti, hogy csak azokkal foglalkozunk, akik nagyon rosszul tudnak. Kizárjuk azokat, akik már úgy tudnak beszélni és nekik nem szükséges. Azért mert felszabadul, könnyebben… Többi előtt, akik nem tudnak beszélni, könnyebben beszél.*(MSZILI)

Az igazgató elmondása alapján az államnyelv elsajátítása érdekében a diákok számára felzárkóztatási órákat szerveznek. Azonban ezzel párhuzamosan az elmondások alapján a diákok mégsem kommunikálnak a „várossal”, a nyelvkörnyezeti hatás, ami talán elősegíthetné az ukrán nyelv elsajátítását, nem éri őket.

Összegzés

Az interjúk elemzése alapján megállapíthatjuk, hogy az iskolaválasztási tényezőknek Munkácson szimbolikus, pragmatikus és praktikus tényezői is vannak.

Munkácson az alábbi tényezők befolyásolják az iskolaválasztást az interjúk alapján:

- helyi tényezők (az iskola elhelyezkedése, távolság),
- identitástényezők (családi minta, a magyar nyelv presztízse),
- szociális tényezők (vallás, anyagi helyzet, cigányság aránya az iskolákban),
- az oktatással kapcsolatos tényezők (felszereltség, kirándulás, lehetőségek),
- nyelvtudás megszerzésének az igénye (ukrán és magyar nyelvtudás).

Munkácson a magyar szülők a magyar, az ukrán és az orosz tannyelvű iskolák között választhatnak. (A szegregált „cigány iskola" ugyan magyar tannyelvű, ám ez a magyar szülőknél nem szerepel az iskolaválasztási döntésben). A magyar tannyelvű iskolaválasztás mellett identitástényezők, a magyar nyelven való oktatás fontosságának az érvei állnak. Továbbá a magyar nyelv elsajátításának a fontossága a vegyes házasságban élő, illetve az ukrán anyanyelvű szülőknél/gyerekeknél is megjelenik, ezen indok hátterében nagyrészt a nyelvi többlet és a továbbtanulási szándék áll. De jelentősen dominálnak a családi mechanizmuson keresztül működő hagyományok is, melyek szintén a magyar tannyelvű iskolák mellett való döntést erősítik. Bár a szórványban az államnyelv elsajátítása a nyelvkörnyezeti hatás miatt – mely az egyik legfontosabb indoka az ukrán tannyelvű iskolaválasztásnak, – nem okoz problémát.

A magyar anyanyelvű roma szülők előtt az elemi iskolaválasztásnál, ha a magyar tannyelvet választják, szintén két út áll: egyrészt a magyar anyanyelvű, város szélén elhelyezkedő „cigány iskola" választása, másrészt a város központjában lévő szintén magyar nyelvű iskola választása. A két iskola közötti választást nagyrészt a lokalitás, a tudás elsajátítása és az anyagi helyzet befolyásolja. Az ukrán és az orosz tannyelvű iskolaválasztás itt szóba sem jön, ennek állami-hivatali akadályozói is vannak.

A középiskolai választásnál a városi szülőket és gyerekeket az oktatás minősége, a jobb lehetőségek és a vallási tényezők befolyásolják. Ám a környező falvakból érkező diákokat a líceum mellett való döntésükben a kollégiumi elhelyezés és az ukrán nyelv elsajátításának az igénye is befolyásolja.

4.7. Többségi tannyelvű iskolaválasztás[19]

Vizsgálódásaim során szórvány településen vizsgáltam a többségi /ukrán nyelvű iskolaválasztás legfőbb motivációit is. Célom az volt, hogy egy esettanulmány segítségével néhány olyan jellegzetességet, szülői/családi mintát, esetleges stratégiát írjak le, melyek által feltárható az iskolaválasztással kapcsolatos döntések motivációinak a háttere.

Kutatás helyszíneként Beregrákost választottam. Beregrákos (ukránul *Ракошино (Rakosino)* falu Kárpátalján, a Munkácsi járásban, Munkácstól 9 km-re északnyugatra található a Munkácsot Ungvárral összekötő főútvonalon. Közigazgatásilag Benedeki, Csapolc, Dombok, Kajdanó és Orosztelek tartozik hozzá. Az említett települések közül Kajdanóban élnek még magyarok (Molnár-Molnár 2005 adatai alapján 180 fő).

A község közvetlen környezetében elhelyezkedő városok (Munkács és Ungvár) és települések (Alsókerepec, Dávidháza) ukrán többségűek.

1910-ben 2726 lakosából 1538 magyar, 1043 ruszin és 139 német volt. A trianoni békeszerződésigBereg vármegyeLatorcai járásához tartozott. Ma 7620 lakosából 2405 (31%) a magyar.

A kutatás helyszínének kiválasztásakor az alábbi kifejezésre vonatkozó meghatározást vettem figyelembe:

„*Szórványnak* tekintjük azt a nemzeti kisebbséget, mely több generáción keresztül egy adott térségben letelepedve él, és valamely történelmileg determinált társadalmi-gazdasági folyamat hatására az adott szállásterületen elvesztette társadalmi befolyását, számossága szempontjából abszolút és relatív aránya egy meghatározott, a nemzeti kisebbségek erős helyzete szempontjából a billenőpont alá került, érdekérvényesítési potenciájának csökkenése révén kulturális anyanyelvi intézményeinek nagy részét elvesztette vagy már nem képes önerőből fenntartani, de identitása még erős és anyanemzetéhez köti,bár előrehaladott a nyelvcsere, az asszimilációs folyamata” (OROSZ 2007: 10).

A *szórvány* fogalmának a meghatározásakor több kárpátaljai demográfus és oktatási szakértő a közösség számosságának, térbeli elhelyezkedésének, valamint a magyar anyanyelvű oktatási hálózat sűrűsége és kiterjedtségének függvényében ma Kárpátalján nem csak a Felső-Tisza-vidéket nevezik tehát szórványnak. Kárpátalján ma már szórványként, illetve *szórványosodó* településekként kell kezelnünk például Beregrákost is, de ide tartoznak a nagyobb városok is: Munkács, Ungvár, Nagyszőlős (vö. OROSZ 2005: 133)

[19] A tanulmány teljes egészea Kisebbségkutatás c. folyóiratban jelent meg (vö. SÉRA 2013b.).

8. ábra.
Munkács és környéke
(Forrás: Kocsis–Tátrai 2012 térképe)

A rákosi községi tanácshoz egy középiskola (ukrán tannyelvű), egy általános iskola (magyar tannyelvű) és három elemi iskola tartozik (ukrán tannyelvűek). A helyi református közösség egy vasárnapi iskolát is működtet, ahova 15 gyerek jár, nagyrészük magyar felmenőkkel rendelkezik (egyik tanárral készített interjú alapján). A vasárnapi iskola a református gyülekezet imatermében van, ahol a diákok magyar nyelvet és történelmet tanulhatnak.

20. táblázat.
Beregrákosi általános és középiskola adatai 2012/2013-as tanév
(Forrás: Megyei Statisztikai Hivatal)

Iskola	**Tannyelv**	**Tanulói összlétszám**	**Első osztályba beiratkozottak száma**
Beregrákosi Középiskola	ukrán	411	37
Beregrákosi Általános Iskola	magyar	147	15

A kutatást nehezítette, hogy Ukrajnában nem tartják hivatalosan nyilván a nemzetiségi arányokat a közoktatási intézményekben. Így a kutatási alanyokkal való kapcsolatfelvétel és az interjú készítése is nehezen valósult meg, sok esetben nem tudtuk a hólabda módszert sem alkalmazni. További akadályt jelentett, hogy mind a szülők, mind

pedig a tanulók elzárkóztak az interjúzástól. Indokaik között szerepeltek: „nem jól beszélek magyarul”, „ki láthatja a válaszaimat”.

Az intézményvezetővel készített interjú alapján az iskolában angol és német nyelvet tanulnak, de magyar nyelvet nem oktatnak. Az iskola tanulóinak kb. 20%-a magyar anyanyelvű, de a tanulók nagy része a környező ukrán falvakból és településekből jár be az adott iskolába. Az államnyelv elsajátítása nem okoz problémát a magyar nemzetiségű diákok számára.

Kilenc interjú alapján 53 kódcsoportot hoztam létre, majd négy nagyobb kódcsaládba csoportosítottam őket.

Az interjúk elemzése

Az interjúk alapján a többségi iskolaválasztást az alábbi tényezők befolyásolják:

- nyelvhasználat;
- továbbtanulás, boldogulás;
- oktatás és iskolai felszereltség;
- az iskola elhelyezkedése.

Míg a nagyvárosi szórványban (Munkácson) a kisebbségi iskolaválasztást sok esetben a magyar nyelv erősítése, különböző identitástényezők befolyásolták, addig Beregrákoson a többségi iskolaválasztást a magyar nyelv nem megfelelő szintű ismerete (a megkérdezettek szülők az interjúk alapján a nyelvcsere különböző stádiumában vannak, már nem magyar-domináns kétnyelvűek) és az oktatás minősége befolyásolta.

9. ábra.
Iskolaválasztási motivációk Beregrákoson

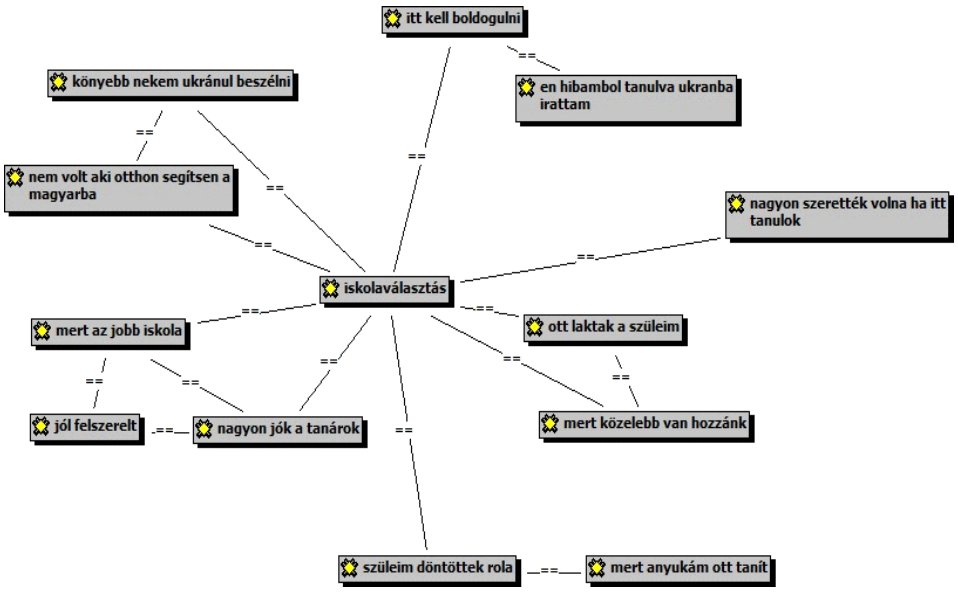

Az iskola elhelyezkedése és vonzáskörzete

Az interjúkban iskola/óvoda-választásnál motivációként megjelent az óvoda/iskola elhelyezkedése, közelsége az ovisok/tanulók lakhelyétől.

> AV: *Azért döntöttünk emellett az óvoda mellett, mert ez volt a legközelebb hozzánk és elég jó az óvoda.* (B_UKSZ2*)*

> *AV:[…..] az iskola közel is van, most még ide akartuk íratni őket.* (B_UKSZ3)

Beregrákost gyakran nyelvszigetként is említi a szakirodalom (OROSZ 2005: 133): hiszen külön utcákban, negyedekben éltek a magyarok, szerveztek magyar iskolát (ahogy egyik interjúalanyom nevezi jelenleg: „*magyar vég”.)*

> AV:*[….]…..itt bent a faluban annyira nem élnek ukránok, nem olyan mennyiségben, mint a többi környező egységekben, azért is mondják ezt ilyen, magyar végnek.* (B_MÁT*)*

A „*magyar végen*” van jelenleg is a magyar tannyelvű iskola.

Élnek magyarok Kajdanóban is, de az ott élő szülők inkább a helyi elemi ukrán tannyelvű iskolába íratják gyermekeiket.

Az interjúalanyaim közül a saját és gyermekük óvoda/iskola választását jelentősen befolyásolta az, hogy hol helyezkedik el az adott intézmény, mi van közel a lakóhelyhez. Ezen vélemények már nem vonatkoznak az általános, valamint a középiskolai iskolaválasztásra.

Egy magyar tannyelvű általános iskola van, valamint egy középiskola, ami ukrán tannyelvű az adott közösségben. Az ukrán tannyelvű iskola meglehetősen magas tanulólétszámát épp ennek köszönheti, hiszen a diákok vagy a városi technikumokban, vagy elit iskolákban (líceumok, gimnáziumok) szerzik meg az érettségit, vagy a községben található egyetlen középiskolában.

Nyelvhasználat

A nyelvhasználat és a nyelvi regiszterek kérdése fontos részét képezi a szórványban élők iskolaválasztásának. Ezeken a helyeken az interjúk alapján kevésbé jelennek meg az államnyelv elsajátításával kapcsolatos különböző motívumok, bár a község specifikusságát (nyelvsziget volt sokáig) jelzi, hogy találunk olyan szülői véleményeket, melyek az államnyelv elsajátításának fontosságát jelzik iskolaválasztásukban.

AV: Én is ukrán iskolába jártam, ezért nem is volt kérdés, hogy esetleg magyarba járjon-e. Az iskolát tekintve szintén ukrán iskolában tanul. Házastársammal együtt döntöttük el, hogy ukrán iskolába fogjuk adni. Leginkább azért adtuk ukrán iskolába, hogy tudjon rendesen ukránul beszélni, mert itt Ukrajnában másként nem boldogul az ember. (B_UKSZ1)

Az interjúalanyaim többsége (kettő kivételével) vegyes házasságban nevelkedett, többségük mára csak a nagyszülőkkel (sok esetben már velük sem) beszél magyarul, ebből kifolyólag a magyar tannyelvű iskola választása gyerekeik számára sok esetben csak plusz teher lenne.

AV: Mint már mondtam, otthon inkább ukránul beszélünk, de ritkán szoktunk magyarul is, főleg a férjem szüleivel.
Nagyon igyekeznek a gyerekeim magyarul beszélni, szerintem alapfokon beszélik a magyart, de most hetente járnak a vasárnapi iskolába és haladnak. (B_UKSZ1)

Mind a vegyesházasság, mind pedig a nagyszülőkkel való magyar nyelvhasználat erősen jellemzi a szórványoktatás hátterét (ez esetben a többségi iskolaválasztást), illetőleg a szórvány létet. Mind a szlovákiai, mind a romániai hasonló empirikus kutatásokban olvashatjuk, hogy a vegyes házasságban született gyermekek száma jelentősen magasabb a szórvány területeken, valamint jelentős összefüggés figyelhető meg a családi etnikai összetétel és az iskolaválasztás között is (vö. ÁRENDÁS 2012, BODÓ 2003).

AV: *Magyarul beszélek az egyik nagymamámmal és ukránul a többi nagyszülőmmel.* (B_UKT1*)*

AV*: Otthon inkább ukránul beszélünk, mert úgy könnyebb, meg a barátaimmal is inkább, de vannak magyar barátaim is.* (B_UKT2)

A Kárpátalján végzett kutatások eredményei is hasonló következtetésekre hívják fel a figyelmet (vö. FERENC–SÉRA 2011, PAPP Z. 2012). De nyelvészeti kutatások is alátámasztják, hogy az etnikailag vegyes házasságokban élő gyerek nyelvhasználatára a legnagyobb hatást a család és a környezete gyakorolja, attól függően, hogy melyik nyelvű (ukrán, magyar vagy orosz) családtagjával vagy barátjával tölti ideje nagyobb részét (lásd. bővebben KARMACSI2011, BARTHA 1999).

A nyelvhasználattal kapcsolatosan meg kell említenünk, hogy a megkérdezett interjúalanyaim közül ketten végeztek csak magyar tannyelvű iskolában. Az egyik adatközlőm állítása szerint, a továbbtanulás évei alatt sajátította el az államnyelvet

(azonban ő tanár és még nincs gyereke), míg a másik adatközlőm a „saját hibájából” tanulva (vélhetően hátrány érte az államnyelv nem megfelelő szintű ismerete miatt) azért, hogy jobban elsajátítsa az államnyelvet, íratta ukrán tannyelvű iskolába gyerekét.

> AV*: Saját bajomból tanulva még jóval a gyerek megszületése előtt eldöntöttem, hogy a gyerekemet ukrán iskolába fogom járatni, mivel fontos, hogy jól megtanulja az államnyelvet, ha Ukrajnában szeretne érvényesülni. De ezt nem csak én gondoltam így, a férjem is helyeselte. És amikor befejezte az ovit, nem volt kérdés, hogy hová írassuk. A szülőktől kaptunk tanácsokat, az én anyukám az ukrán iskola mellett szavazott, a férjem anyukája pedig az magyar iskolát ajánlotta. Csak azért döntöttünk az ukrán iskola mellett, hogy jól megtanulja az államnyelvet.* (B_UKSZ2*)*

Természetesen az interjúk alapján nem általánosíthatunk, ám a tannyelv (ki, milyen tannyelvű iskolát végzett) és a nyelv megítélése, valamint a magyar identitás között is szoros összefüggés van (kérdőíves felmérésekről lásd CSERNICSKÓ 2009b.,GEREBEN 1999, MOLNÁR 2010).

10. ábra.
Kötődések és tannyelv
(*Forrás: Molnár 2010a.: 190)*

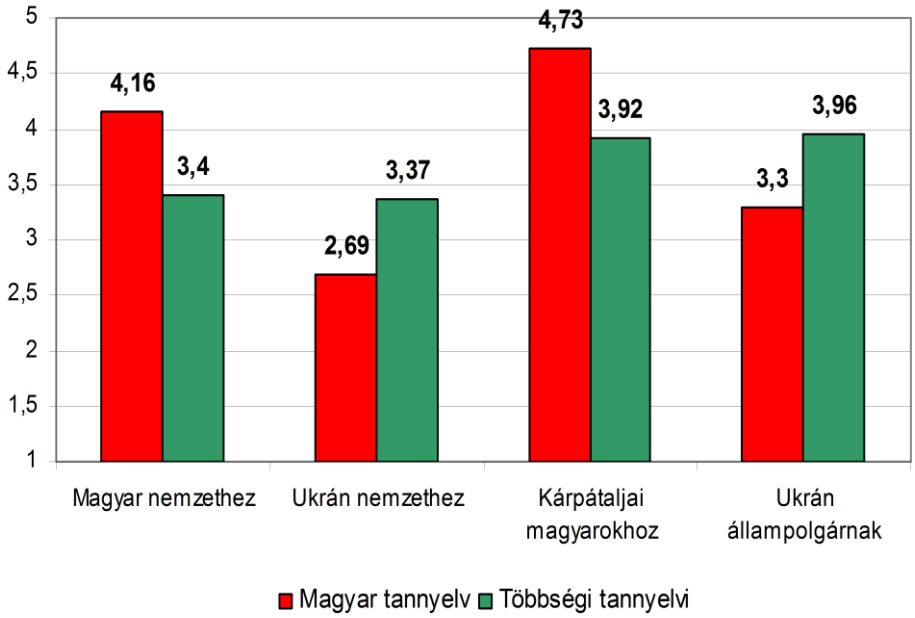

A kérdésblokk elemzését végezetül egy táblázattal szeretném befejezni, ami a nyelvhasználatra, olvasásra vonatkozik a megkérdezett gyerekek és egy szülő interjúalapján.

21. táblázat.
Nyelvhasználat az interjúk alapján

Kódok	**Olvasás**	**Kommunikáció**
B_UKT1	*„….inkább ukránul szoktam olvasni könyvet.”*	*„Van 2 igazi barátom. Ukránul beszélek velük”.*
		„Mint már mondtam, otthon inkább ukránul beszélünk, de ritkán szoktunk magyarul is, főleg a férjem szüleivel.”
B_UKSZ3		*„Itt jöttem Rákosra mamához meg nagyapához és itt megtanultam* *K. nagyapád meg mamád magyar volt?* *V. Igen, ők magyarok voltak, aztán úgy tanultam meg. Nekem könnyebb ukránul. Én csak itt beszéltem magyarul, szomszédokkal vagy így valakivel. Én a gyerekekkel is ukránul beszélek.”*
B_UKT B_UKT2 B_UKT3	*„Igen, olvastam nemrég az Egri Csillagot.”*	*„Az ukrán barátaimmal ukránul, a magyar barátaimmal magyarul beszélek*.” *„Magyarul beszélek a nagyszüleimmel.”*

Oktatás és az iskola felszereltsége

Az interjúkban iskolaválasztási motivációként jelen vannak az oktatás minőségével, a tanárok megítélésével és az iskola felszerelésével kapcsolatos motivációk is.

> AV: *Jó tanárok vannak, van interaktív tábla, jó tanulási lehetőségek vannak.* (B_UKSZ3)
> AV: *Meg vagyok elégedve, jól felszerelt, plasztik ablakok vannak*. (B_UKSZ2)

De találhatunk negatív visszhangot is az iskolával kapcsolatban, ami nagyrészt a tanárok magatartására és nevelési módszereire vonatkoznak.

> AV*: Amit negatívumként mondanék, hogy néha nagyon szigorúak, néha meg nem tudnak fegyelmezni. (*B_UKSZ1*).*

> *AV: Ami nekem nem tetszik az iskolában, hogy a tanárok sokszor nem bírnak a tanulókkal, néha verik is őket, meg nem mindegyik tanár jó. (*B_UKT2*)*

Az iskola megítélésével kapcsolatban a magyar nyelvű iskola ellen is hoznak fel érveket a szülők iskolaválasztási motivációikban, melyek a gyerek jövőbeli boldogulásával és továbbtanulásával függnek össze.

> AK*: Miért nem magyarba?*
> AV*: A magyar iskolával úgy vagyok, hogy közelebb van, de tanulni valahova akar menni, feljebb, akkor a nyelv most olyan, hogy mindenütt kell, több helyett kell az ukrán nyelvet, mint a magyart.* (B_UKSZ3)

Az intézményi tényezők fontossága, az iskola felszereltsége, s külön az oktatás minősége, a tanárok megítélése, valamint a családi minták (szülők ott tanultak, anyukám ott tanít) mind-mind meghatározó ezen a településen is az iskolaválasztásnál. Ezek a tényezők, különösen kisebb falvakban, nagyban meghatározhatják a család döntéseit.

Továbbtanulás, boldogulás

Az interjúkban hangsúlyosan jelen voltak a továbbtanulással, jövőtervvel kapcsolatos tényezők. Mind a szülői, mind pedig a tanulói interjúkban a boldogulás és jövőbeli tervek kapcsán az ukrán nyelven való érvényesülés és az ukrán nyelvű továbbtanulás szándéka jelenik meg.
Íme néhány vélemény a diákok jövőbeli elképzeléseiről:

> AV: *Már gondolkoztam azon, hogy mi szeretnék lenni, de még nem döntöttem el. Persze szeretnék továbbtanulni egyetemen vagy főiskolán, és gondolom ukránul.* (B_UKT1*)*

> AV: *Ha nagy leszek, autószerelő szeretnék lenni. Ehhez valamelyik szakközépbe fogok jelentkezni, de Munkácson csak ukránul lehet tanulni az ilyen iskolákban.* (B_UKT3)
> AV: *Azt még nem döntöttük el, hogy hová megy majd tovább tanulni, de az is a saját döntése lesz, meg persze az is, hogy milyen nyelven szeretné folytatni. Szerintem, már ha eddig ukránul kezdte, akkor ukránul is folytassa tovább. És így jobban fog majd tudni érvényesülni Ukrajnában.* (B_UKSZ1)

AV: *Szeretnék majd tovább tanulni a kilencedik osztály után, de azt még nem tudom, hogy hol, szeretnék majd egyetemre vagy főiskolára is menni, és ukránul szeretnék tanulni*. (B_UKT1)

Az interjúk alapján láthatjuk, hogy a diákok még nem döntötték el, hogy hol és mivel szeretnének foglakozni, de az mindenképp érdekes, hogy nyelvi helyzetükből adódóan (elegendő-e a magyar nyelvtudás a magyar nyelvű képzéshez?) többnyelvűek, mégis a többségi oktatást preferálják.

Egyik interjúalanyomnál megjelenik a magyar nyelvű szakképzés hiányának kérdése is, hiszen a Kárpátalján működő 14 I-II. fokozatú felsőoktatási intézmény közül csak ötben folyik magyar nyelvű képzés (részletesen lásd OROSZ 2009). Illetve egyik interjúalanyomnál jelenik meg a továbbtanulásban a tannyelv folytonossága: azaz amilyen tannyelvű iskolába járt a gyerek, azon a nyelven tanuljon tovább. Bár itt felmerül az újabb kérdés, hogy mennyire tudna magyar nyelven ismereteket szerezni az adott diák. A szülői véleményben elhangzik a továbbtanulás, az ukrán nyelven való boldogulás is.

Összegzés

Kutatásomban megpróbáltam feltérképezni Beregrákoson a többségi tannnyelvű iskolaválasztás főbb szempontjait.

Elemzésemben azt a négy témakört boncolgattam részletesebben, melyek a legtöbbször fordultak elő az interjúkban:

- nyelvhasználat,
- továbbtanulás, boldogulás,
- oktatás és iskolai felszereltség,
- az iskola elhelyezkedése.

Az intézményvezetőkkel, pedagógusokkal, szülőkkel és gyerekekkel készített interjúkban a Beregrákosi Középiskolát (ukrán tannyelvű) jónak ítélik meg, felszereltnek, korszerűnek, az oktatás színvonalával is meg voltak elégedve, bár voltak a tanárokkal kapcsolatosan negatív vélemények is.

Az ott tanuló diákok számára angol és német nyelvet oktatnak, azonban magyar nyelvet nem.

Az interjúk alapján megállapítható, hogy Beregrákoson azon szülők körében is elindult a többségi iskolaválasztás preferálása, ahol eddig kedvezőbb feltételek voltak a magyar nyelvű oktatás döntése mellett (részletesebb kutatásról lásd DOBOS 2011)

Az etnikailag vegyes házasságból jövő gyerekek számára a magyar nyelv használati köre leszűkült, sok esetben a családban és barátokkal való kommunikáció, valamint az olvasás is a többségi nyelven történik.

A Beregrákosi Református Gyülekezet 2012 októberében indított egy magyar oktatási programot, vasárnapi iskolát, melynek keretében a környező falvak magyar felmenőkkel rendelkező diákjai, akik többségi iskolába járnak, magyar nyelvet és magyar történelmet tanulhatnak.

Az egyik helyi református egyházi lapban jelent meg az alábbi felvetés: ”Mivel egyre több vegyes házasság van, ezért felmerül a kérdés, hogy kezeljük ezt a kihívást. Hagyjuk elveszni az ilyen családokat, magyarrá tesszük a más nemzetiségű házastársat, vagy ukrán misszió keretein belül szólítjuk meg ezeket a házastársakat” (KÜLDETÉS XIX évf. 10 sz.).

5. A TANNYELV-VÁLASZTÁST BEFOLYÁSOLÓ FÜGGETLEN VÁLTOZÓK

Kutatásom következő fázisában a 2013/2014-es tanévben kérdőív segítségével a már eddig vizsgált városokban, Beregszászban és Munkácson vizsgálódtam újra. Ekkor 140 kérdőív készült a szülők körében. A két városban ukrán és magyar tannyelvű iskolába járó diákok szülei töltötték ki a kérdőívet. Jelen fejezetben a kérdőívek adatainak segítségével próbálok választ keresni arra a kérdésre, hogy a független változók és a szülők tannyelv-választási döntései között mutatkozik-e valamilyen releváns összefüggés.

Feltételezem, hogy azok a szülők, aki felsőfokú végzettséggel rendelkeznek, tudatosabban választanak tannyelvet, figyelembe veszik nemcsak a valós, hanem a szimbolikus tényezőket is.

Feltételezem, hogy azok a szülők, akik maguk is magyar iskolába jártak, nagyobb arányban választják a magyar tannyelvű iskolát gyerekeik számára, mint azok, akik maguk is többségi tannyelvű iskolába jártak.

Feltételezem, hogy a vegyes házasságok tekintetében a szülők inkább a többségi iskolát választják gyerekeik számára.

5.1. Szociodemográfiai adatok

A minta 86,4%-a nő, 11,1%-a pedig férfi volt (N:138.). A megkérdezettek korcsoportok szerinti megoszlása a következőképp alakul: a fiatal generációhoz (1978-1987 között születtek) 30,7% tartozik, a középkorúak közé (1977–1967 között születtek) 56,4%, az idősek korcsoportja (1966 előtt születtek) 5,7%. Faluban él az adatközlők 21,4%-a, míg 72,1%-a városban.

Az alábbi kérdésnél legalább egy, maximum két választ is megjelölhettek a szülők. Ennek alapján a válaszadók 43,6%-a magyar nemzetiségűnek, 35%-a ukrán nemzetiségűnek, és mintegy 10,7%-a a válaszadóknak magyar és az ukrán nemzetiségűnek is vallja magát.

11. ábra.
Milyen nemzetiségűnek vallod magad?
(N: 139)
(A kérdésre válaszolók %-ban)

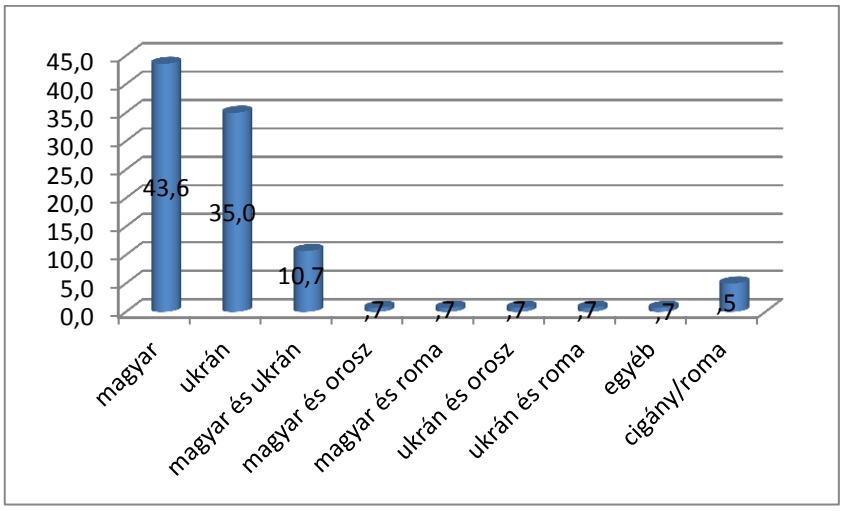

Anyanyelvhasználat tekintetében szintén hasonló eredményeket kapunk, ám több mint 10% az eltérés a nemzetiség és anyanyelvhasználat között az eredmények alapján. Míg az adatközlők 43,6%-a tarja magát magyar nemzetiségűnek, addig az anyanyelvhasználat tekintetében ez 55%. Kárpátalján is (mint más külhoni magyar régiókban) a magyar nyelvet anyanyelvnek vallók aránya magasabb, mint a magyar nemzetiségűek aránya (MOLNÁR–MOLNÁR 2005: 48).

12. ábra.
Milyen anyanyelvűnek vallja magát?
(N: 139)
(A kérdésre válaszolók %-ában)

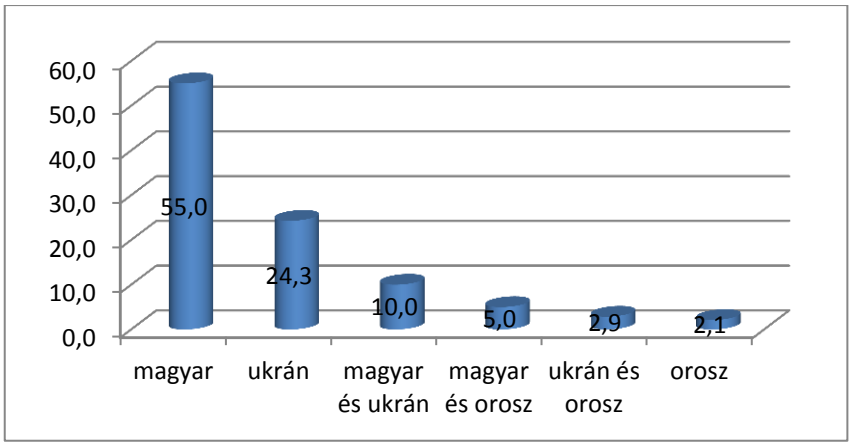

A nyelvhasználat és az iskolai tannyelv-választási motivációk szempontjából az alábbi szülői csoportok vonatkozásában fogom majd a későbbiekben értékelni és összevetni az adatokat:

22. táblázat.
Tannyelv, nyelvhasználat csoportosítása

Megnevezés		Előfordulás	Százalék
	Kizártak	3	2,1
	Homogén, magyar, magyar iskola	59	42,1
	Homogén, magyar, ukrán iskola	3	2,1
	Vegyes, magyar, magyar iskola	15	10,7
	Vegyes, vegyes, ukrán iskola	13	9,3
	Homogén, ukrán, ukrán iskola	29	20,7
	Homogén, ukrán, magyar iskola	1	,7
	Homogén, magyar, vegyes iskola	8	5,7
	Vegyes, vegyes, vegyes iskola	6	4,3
	Ukrán család, vegyes iskola	3	2,1
	Összesen	140	100,0

Az említett csoportok létrehozásánál a gyerek családjában használt nyelveket (magyarul vagy többségi nyelven kommunikálnak-e a szülők egymással és gyerekkel), valamint a szülők tannyelv-választását vettem figyelembe (milyen tannyelvű iskolát választottak gyerekeik számára). Az első két nagyobb kategória arra utal, hogy homogén családról vagy vegyes családról van-e szó. A második kategória (magyar vagy ukrán) a házas vagy élettársak egymás, valamint a gyerekkel való kommunikációjára utal. Míg a harmadik kategória arra vonatkozik, hogy a szülők milyen tannyelvű iskolát választottak gyerekeik számára, váltott-e esetleg a gyerek tannyelvet az iskolai évei alatt. Az említett szempontokat figyelembe véve három válaszadót nem tudtam értékelni és csoportosítani a felsoroltak alapján, azaz két alany nem jelölte meg a házastársa anyanyelvét, egy fő pedig nem válaszolt a nyelvhasználat kérdésére (milyen nyelven beszél házas/vagy élettársával), ezért kizártam a mintából. Az említett táblázat alapján a négy nagyobb csoporttal fogok a későbbiekben foglalkozni:

1. Homogén, magyar, magyar iskola (42,1%).
2. Homogén, ukrán, ukrán iskola (20,7%).
3. Vegyes, magyar, magyar iskola (10,7%).
4. Vegyes, vegyes, ukrán iskola (9,3%).

5.2. Nyelvhasználat

13. ábra.
Milyen szinten beszéli az alábbi nyelveket?[20]
(A kérdésre válaszolók %-ban)

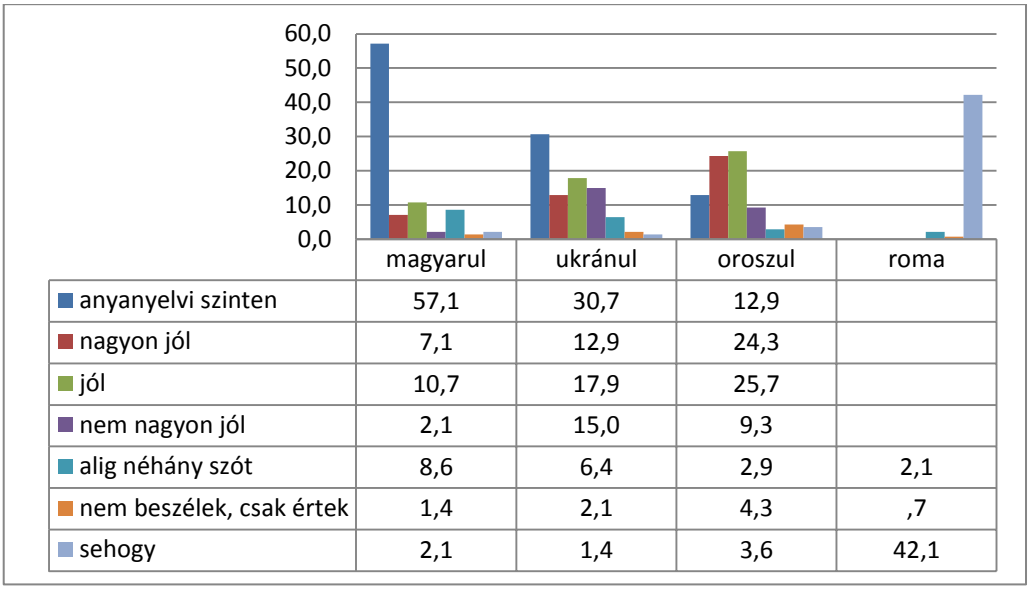

	magyarul	ukránul	oroszul	roma
anyanyelvi szinten	57,1	30,7	12,9	
nagyon jól	7,1	12,9	24,3	
jól	10,7	17,9	25,7	
nem nagyon jól	2,1	15,0	9,3	
alig néhány szót	8,6	6,4	2,9	2,1
nem beszélek, csak értek	1,4	2,1	4,3	,7
sehogy	2,1	1,4	3,6	42,1

A táblázatból láthatjuk, hogy anyanyelvi szinten a válaszadók 57,1%-a beszél magyarul, és mindössze 2,1% azoknak az aránya, aki sehogy sem beszéli a környezeti kisebbségi nyelvet, azaz a magyar nyelvet. Az államnyelv tekintetében a nyelv ismerete csökken a válaszadók között, tehát kevesebben beszélnek ukránul (30,7%), mint magyarul anyanyelvi szinten, illetve nem nagyon jól 15% beszél, míg például az ukrán nyelv esetében ez a kategória csak 2,1%. Ha az ukrán és orosz nyelvet hasonlítjuk össze, akkor megállapíthatjuk, hogy az orosz nyelv használata – összevetve a megkérdezettek életkorával – egyre csökken az államnyelvhez képest, hiszen a megkérdezettek mindössze 12,9%-a beszéli az orosz nyelvet anyanyelvi szinten. Tehát az eredmények alapján két megállapítást is tehetünk: egyrészt kevesen beszélik az államnyelvet a válaszadók között, illetve az orosz nyelv használati köre – generációtól függően – egyre jobban csökken, felváltja az államnyelv használata a kétnyelvű beszélőközösségben. Ez nem véletlen, hiszen a minta alapján a szülők egy része kevés ideig (a független Ukrajna előtti években) tanult csak orosz nyelvet az iskolában. Megállapíthatjuk továbbá, hogy a cigány/roma nemzetiségű adatközlők is vagy a magyart vagy az ukránt vallják anyanyelvüknek, a cigány nyelvet anyanyelvként 0%, azaz senki sem jelölte meg.

[20]Magyarul (N:125). Ukránul (N: 121). Oroszul (N:116). Cigány/Roma (N:77).

14. ábra.
Milyen nyelven végezte tanulmányait?[21]
(A kérdésre válaszolók %-ban)

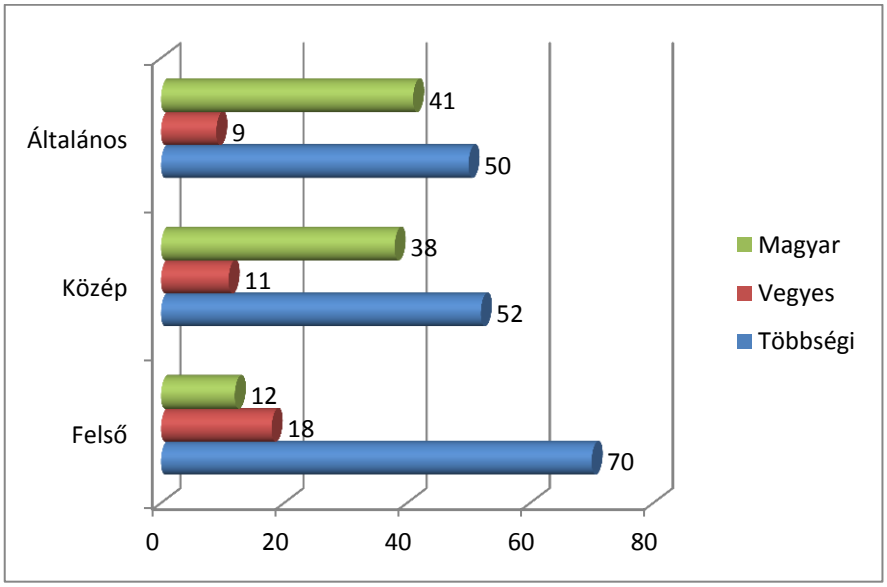

Adiagramon láthatjuk, hogy minél magasabb az oktatási szint, annál kevesebben tanultak magyar nyelven a megkérdezettek közül. Az eredmények nem meglepőek, hiszen a magyar nyelven való tanulás lehetősége az iskolai rendszer felsőbb szintjein nem volt feltétlenül adott a szülők számára. Magyar nyelven felsőoktatási intézményben tanulni 1996-ig csak az Ungvári Nemzeti Egyetemen működő magyar nyelv és irodalom szakon volt lehetőség, majd ez bővült ki, elsősorban humán tárgyú szakokkal az egyetemen, illetve a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolával (korábban: Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola), később pedig a Munkácsi Tanítóképzőt minősítették főiskolává, ahol szintén működik magyar tannyelvű csoport (részletesen lásd FERENC 2013: 32–36).

Az általam létrehozott szülői csoportok száma statisztikailag sajnos nem elegendő mélyebb összefüggések feltárására, ám mégis szerettem volna összevetni, hogy a szülők tannyelve mutat- e esetleg összefüggést ezen csoportok tannyelv-választása között. A táblázatban csak az általános iskolai tannyelvet vettem alapul, abból a tényből kiindulva, hogy itt volt a legmagasabb a válaszadók aránya, illetve itt még teljes a magyar nyelvű képzés lehetősége Kárpátalján.

[21] Általános N:136. Közép N: 132. Felső: 74.

15. ábra.
Általános iskola tannyelve és egyes csoportok tannyelvválasztása közötti összefüggés
(A kérdésre válaszolók számban)[22]

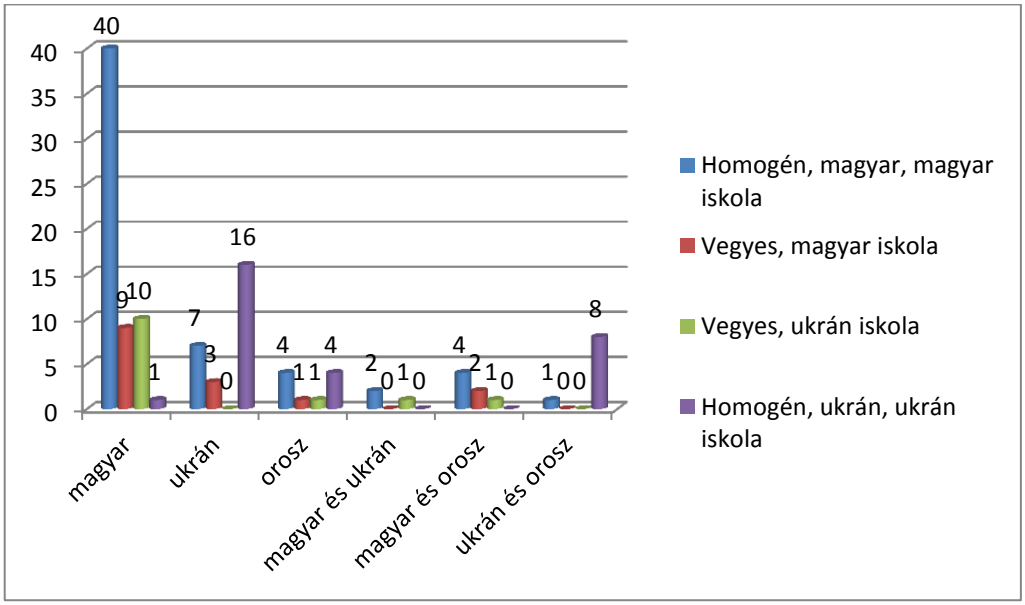

A táblázatból láthatjuk, hogy azok, akik homogén családból jöttek, ahol csak magyarul beszélnek egymással a házastársak, azok legnagyobb számban magyar iskolába íratták gyereküket (Homogén, magyar, magyar iskola N: 58). A válaszokból láthatjuk továbbá, hogy azok, akiknek vegyes a nyelvhasználatuk szülőként, jellemzően az ukrán tannyelvű iskolát választották gyerekeik számára (Vegyes, ukrán iskola N:13), még akkor is, ha maguk (10-en) magyar iskolába jártak.

Arra a kérdésre, hogy érték-e hátrányok az iskolaválasztása miatt (N: 115), a válaszadók 70,7%-a (90 fő) „nem”-mel válaszolt, míg a válaszadók 11,4%-a (16 fő) válaszolt „igen”-nel. A kérdésnél, aki az igen választ jelölte be, kifejthette a véleményét, hogy miért is gondolja így:

„Nehéz volt tovább tanulni.”

„Mert nehezen tudtam tovább tanulni és ezek után elhelyezkedni.”

„Amikor munkába álltam, akkor még nem beszéltem jól ukránul, így hátrány volt az ukrán nyelv nemtudásom.”

„Munkahelyen, hivatalokban nehezen ment a kommunikálás.”

„Megtanultam oroszul, így a katonaság könnyebb volt.”

[22]Homogén, magyar, magyar iskola N:58. Vegyes, magyar iskola N: 16. Vegyes, ukrán iskola N:13. Homogén, ukrán, ukrán iskola N:29.

„Azért, mert már eleve ezért nem tanulhattam tovább, aztán munkahelyen is, hivatalban is.”(itt vélhetően az adott iskola tannyelvére utal az interjúalany)

„Hivatali ügyintézés során nehezen lehet boldogulni az ukrán nyelv ismerete nélkül.”

„Igen, mivel nem értem az ukrán nyelvet, és sajnos mindenütt megkívánják, hogy ukránul szólaljak meg.”

„Nehézségek adódtak az ukrán nyelvű tananyagok elsajátításában.”

„Az egyetemi felvételinél a vizsgákat ukrán nyelven kellett adnom (1998-99).”

A vegyes, ukrán iskolát választó szülői csoportból (N:13), azok, akik magyar iskolába jártak (10), mind többségi tannyelvű iskolát választottak gyerekeik számára, azaz a saját kudarcélményeiktől és nehézségeiktől – amit az államnyelv tudásának a hiánya okozott – szerették volna megkímélni gyerekeiket.

Nemcsak a hátrányokra kérdeztünk rá a szülők tannyelv-választását illetően, hanem az előnyökre is. A válaszadók (N:108) 52,1%-a (73 fő) úgy vélte, hogy nem volt előnye, míg 25%-nak (35 fő) származott előnye abból, hogy az adott iskolába járt. Ebben az esetben is az igenlő válaszok esetén kifejthették véleményüket az adatközlők:

„Tudtam eredményesen két egyetemet befejezni, és jó szakmákat szerezni.”

„Hálás vagyok az iskoláimnak, tanáraimnak, nagyon sok szép és hasznos dolgot tanultam tőlük.”

„Úgy gondolom, több nyelv tudása csak hasznunkra válhat.”

„Gyereknél a tanulásban, értem a barátaimat, akik nem tudnak ukránul.”

„Tökéletesen beszélek két nyelven.”

„Mert szükséges a munkához és az élethez.”

„Jól beszélem az államnyelvet.”

„Én mind a három nyelvet jó szinten beszélem, ezért különböző környezetben tudok érvényesülni. A nyelvek tudása mindig előny.”

„Bármilyen közösségben sajátjuknak tekintettek. Könnyebb volt a beilleszkedés. Sokkal nagyobb volt az ismerettségi köröm.”

„Több emberrel tudok kommunikálni.”

„Mivel, hogy magyar nemzetiségű vagyok, de Ukrajnában élek, azért jó, hogy megtanultam az ukrán nyelvet.”

„Magyarul beszélek, mert az anyanyelvem, az orosz és az ukrán nyelvet az iskolának köszönhetően tanultam meg."

„Mert megtanultam magyarul írni és beszélni."

„Igen, mert munkahelyemen sok magyar nyelven beszélő ember fordul meg, akik nem értenek ukránul, s ezeknek tudok segíteni, amit szívesen teszek!"

A fenti válaszokból láthatjuk, hogy azok, akik igennel válaszoltak a kérdésre, vagyis úgy vélték, származik előnyük az iskolaválasztásukból, nagyrészt ukrán tannyelvű iskolába jártak, és előnyt jelentett számukra, hogy az ukrán és sok esetben az orosz nyelvet is elsajátították. Véleményük szerint ez elsősorban azért volt hasznos, mert jobban tudnak ezáltal a munkahelyükön kommunikálni kollégáikkal, főnökükkel. Az utolsó két idézet azonban egy ellenkező tendenciára is rávilágít: a magyar nyelv elsajátítása is sokat segíthet az érvényesülésben, és az illető szülők is előnyét érzik annak, hogy megtanulták a magyar nyelvet (ez munkácsi adatközlők véleménye, akik környezetükből fakadóan jól beszélik az államnyelvet).

16. ábra.
Milyen nyelveket használ az alábbi helyzetekben?[23]
(A kérdésre válaszadók számban)

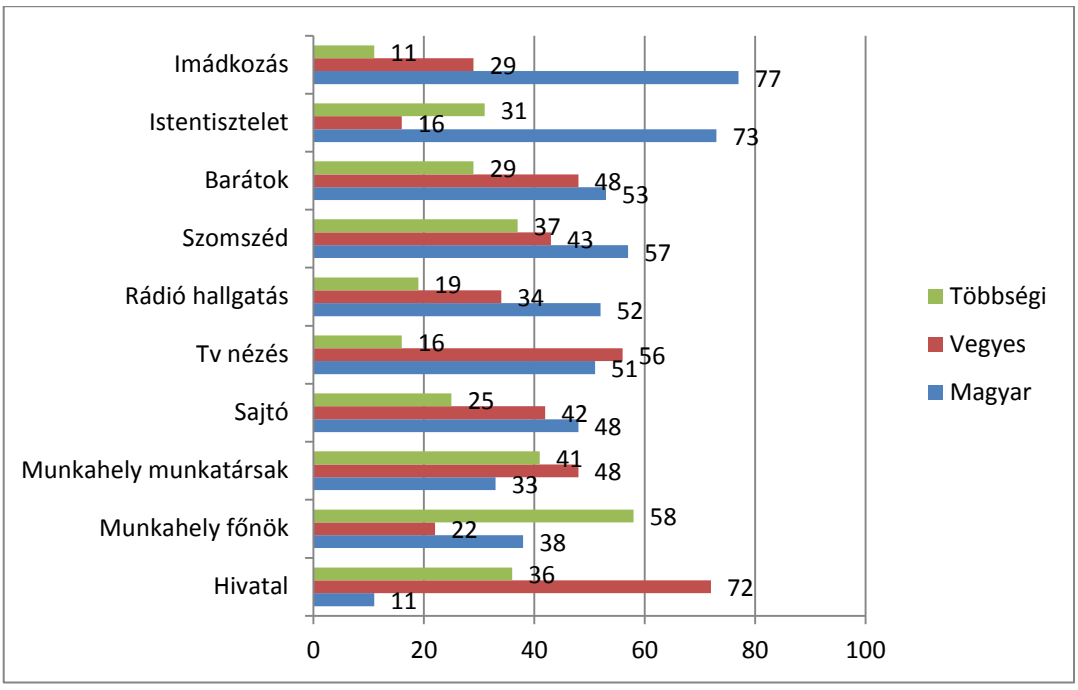

[23]Imádkozás (N: 118). Istentisztelet (N:120). Barátok (N:130). Szomszéd (N:134). Rádió hallgatás (N:117). Tv nézés (N:123). Sajtó (N:118), Munkahely munkatárs (N:122). Munkahely főnök (N:118). Hivatal (N:119).

A szülőknek a különböző nyelvhasználati színtereken való kommunikációjára is kíváncsi voltam: azaz, hogyan alakul a nyelvválasztásuk az informális színtértől haladva a formális színtérig (l. 16. ábra).

A táblázat a kárpátaljai magyar nyelvészek kutatásaiban is több alkalommal igazolt eredményt támasztja alá, miszerint: a formális nyelvhasználati szférától haladva az informálisig egyre csökken a magyar nyelv használati köre (vö. Beregszászi–Csernicskó 2004, Karmacsi 2003).

5.3. Tannyelvválasztás

A harmadik nagyobb kérdéscsoport a tannyelvválasztásra vonatkozott, nyílt és zárt kérdések segítségével próbáltam megvizsgálni a szülők iskolaválasztási motivációit.

Az első kérdés arra vonatkozott, hogy véleményük szerint meg kell-e tanulni Kárpátalján ukránul? A kérdésre a válaszadók 85%-a „igen”-nel válaszolt (N:120), 20 (14,6%) -an nem válaszoltak a kérdésre, 1fő (0,8%) szerint nem kell megtanulni ukránul. Az előző években készült kutatásaimban adatközlőim mindegyike úgy vélte, hogy az államnyelvet meg kell tanulni (vö. Séra 2009, 2010).

Hogy miért kell megtanulni ukránul, arra az alábbi válaszokat kaptuk:

17. ábra.
Ukránul azért kell megtanulnia a gyereknek….
(N:119)
(A kérdésre válaszolók %-ban)

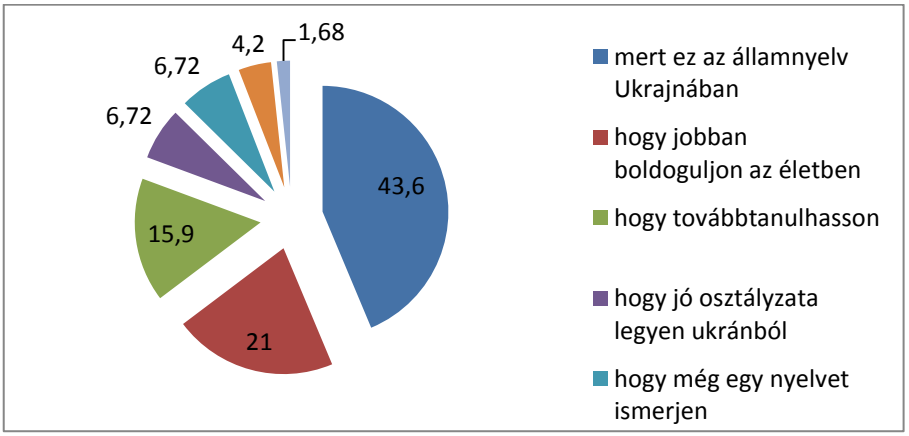

A válaszadó szülők 43,6%-a véli úgy, hogy azért kell megtanulni ukránul a gyerekeiknek, mert ez az államnyelv, 21%-a úgy véli, hogy az államnyelv elsajátítása azért fontos, hogy a gyerekeik jobban boldoguljanak az életben. 15,9%-a válaszadó szülők közül úgy véli, hogy ukránul azért kell megtanulnia a gyereknek, hogy továbbtanulhasson majd a jövőben.

18. ábra.
Milyen óvodai csoportba jártak a gyerekei?[24]

(A kérdésre válaszadók számban)

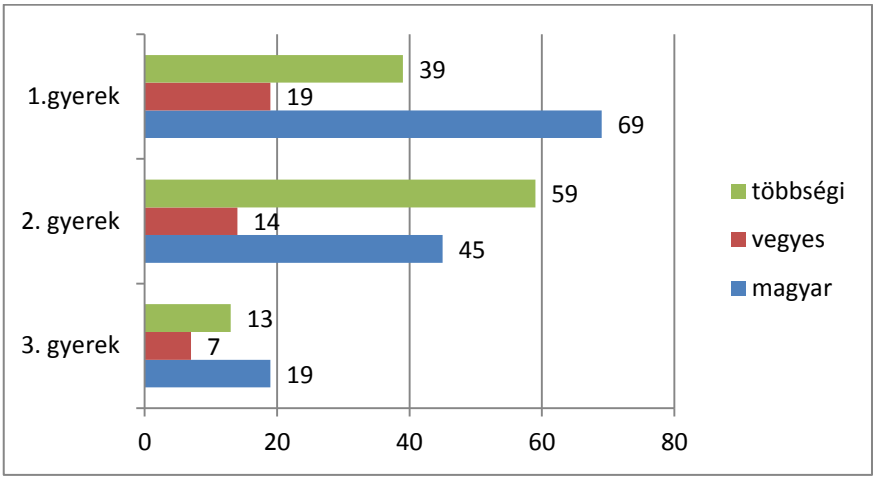

Az első gyerek esetében láthatjuk, hogy a válaszadók közül 69-en magyar, 39-en többségi (ide az ukránt és az oroszt is egybe számoltam), míg 19-en vegyes óvodai csoportot választottak gyerekeik számára. Az óvodaválasztást természetesen az iskolaihoz hasonlóan számos külső és belső, sok esetben pragmatikus és praktikus ok is befolyásolja (lásd részletesebben MOLNÁR 2013).

19. ábra.
Milyen tannyelven végzi az iskolát a gyereke?[25]

(A kérdésre válaszadók számban)

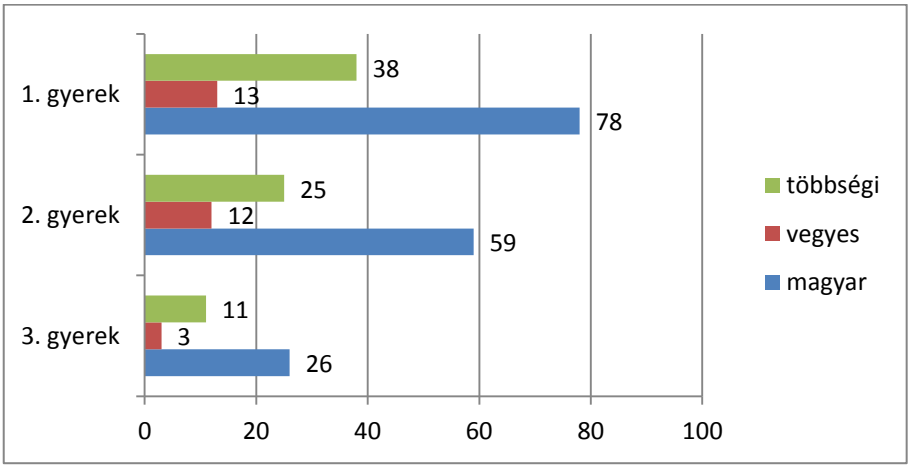

Mint az előző fejezetekben láthattuk, az adott tannyelvű iskolaválasztás hátterében számos pragmatikus és praktikus ok állhat. Arra a kérdésre a kérdőívben, hogy *„Miért döntött az adott tannyelvű iskola mellett? (Legalább egy, legfeljebb két válasz is bejelölhető)”* próbáltam olyan motívumokat, választási lehetőségeket kínálni a szülőknek,

[24] 1.gyerek N:127.2. gyerek N:97. 3. gyerek N: 39.
[25] 1. gyerek N:129. 2. gyerek N:96. 3. gyerek N: 40.

amelyek ezen pragmatikus és praktikus okokat is megjelenítik. Az alábbi ábrán a legtöbbször megjelölt válaszok láthatóak:

20. ábra.
Miért döntött az adott tannyelvű iskola mellett?
(N:137)
(A kérdésre válaszolók %-ában)

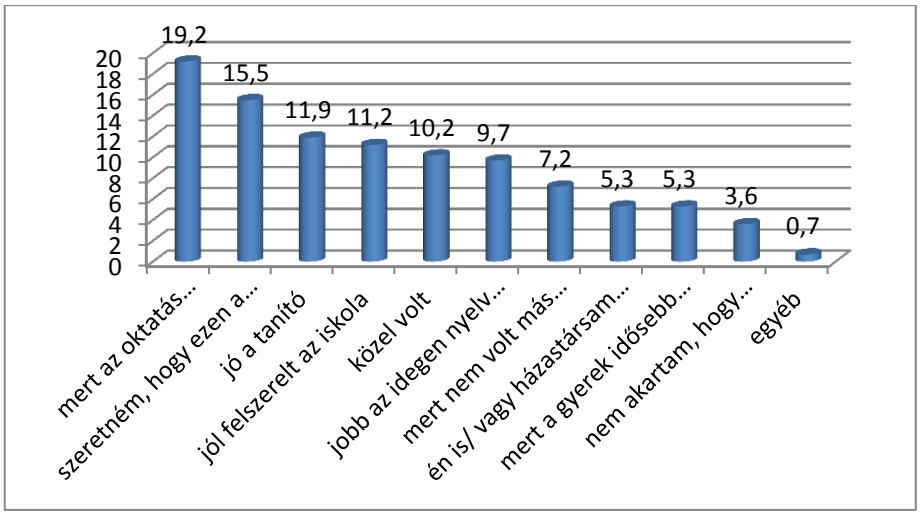

Az alábbi ábrán (l. 21.ábra) láthatjuk, hogy a válaszok között két fontos tényező dominál: nyelvi és minőségi tényezők. A válaszadók 19,2%-ának a tannyelv-választási döntései között szerepel az oktatás minőségének a fontossága, 15,5%-a a válaszadóknak azt szeretné, hogy az adott tannyelven tanuljon majd tovább a gyermeke, de azonos fontosságú a szülők véleménye szerint a tanárnak a szerepe, valamint az iskola felszereltsége is. Az ábrán láthatjuk, hogy azok, akik homogén családból jöttek, otthon egymással csak magyarul beszélő szülők és magyar iskolába íratták gyereküket (Homogén, magyar, magyar iskola), legtöbben azért döntöttek a magyar iskola mellett, mert azt szeretnék, hogy magyar nyelven boldoguljanak a gyerekeik. Második és harmadik indokként 10-10 szülő azért íratta magyar tannyelvű iskolába a gyerekét „*mert közel volt"* és, „*nem volt más választási lehetősége*." Azon szülők közül, akik vegyes nyelvhasználatúak (tehát magyarul, ukránul és oroszul is kommunikálnak egymással) és magyar tannyelvű iskolát választottak gyerekeik számára (vegyes, magyar iskola), 7-en azért választottak a magyar tannyelvű iskolát, mert szeretnék, hogy az adott nyelven boldoguljanak a gyerekeik, 2 főnek az oktatás színvonala játszotta a fontos szerepet döntési motivációjában, a többi motiváció egy-egy jelölést kapott csak. Aki homogén ukrán anyanyelvű családból jött és ukrán tannyelvű iskolát választott (Homogén, ukrán, ukrán

tannyelv) csoport közül szintén a legfontosabb tényező az oktatás színvonalának a kérdése (9 fő), majd ezt követi a nyelvi tényező (5 fő).

21. ábra.[26]
Iskolaválasztási motiváció csoportok szerinti megoszlása
(A kérdésre válaszolók számban)

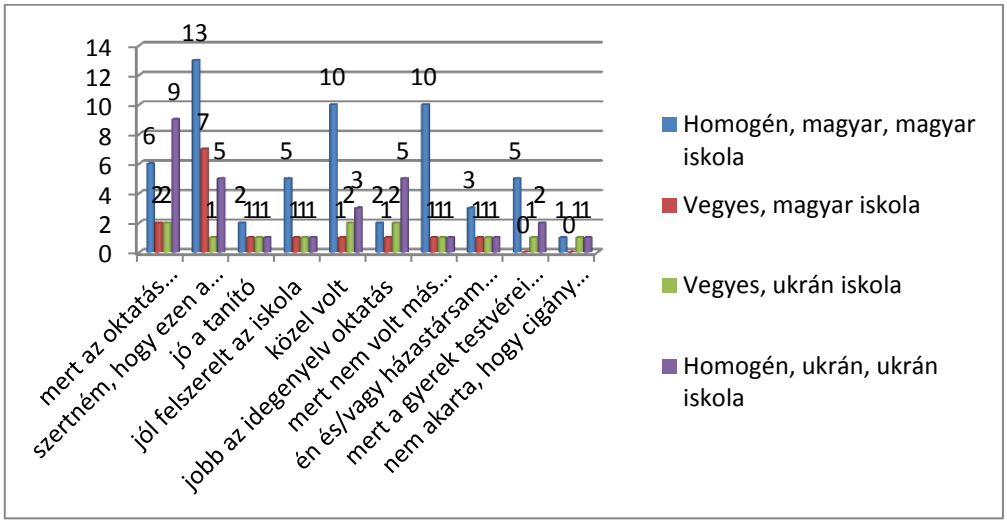

Láthatjuk tehát, hogy az oktatás minőségének fontossága több szülői véleményben is megjelenik. Az oktatás minősége mellett fontos szerepet kap (Homogén, magyar, magyar iskola) az adott nyelven való boldogulás fontossága, ami egyfajta erős identitásra, az anyanyelven való nevelés fontosságára utal.

Az egyéb kategóriát is megjelölték a szülők a motivációkkal kapcsolatban, és ezekben az esetekben legtöbbször erős magyar identitásukat fogalmazták meg.:

„Mert fontos számomra, hogy tudjanak magyarul."[27]

„Mert magyarok vagyunk és a magyar iskolába szerettem volna, hogy tanuljon."

„Több segítséget tudtam nyújtani a gyereknek a tanulásban."[28]

„Ez az anyanyelvünk."

[26]Homogén, magyar, magyar iskola N:57. Vegyes, magyar iskola N: 15. Vegyes, ukrán iskola N:13. Homogén, ukrán, ukrán iskola N:29.
[27]Az idézeteknél ebben az esetben a szöveghűségre hagyatkoztam.
[28] Az adott szülő magyar tannyelvű iskolába íratta a gyerekét.

A motivációkat a továbbiakban egy skála segítségével is mértem, ahol az1- egyáltalán nem, 5- nagyon befolyásoló tényező volt.

22. ábra.
Mennyire befolyásolták az óvoda- és iskolaválasztást az alábbiak?[29]
(A kérdés a válaszolók átlagát tartalmazza)

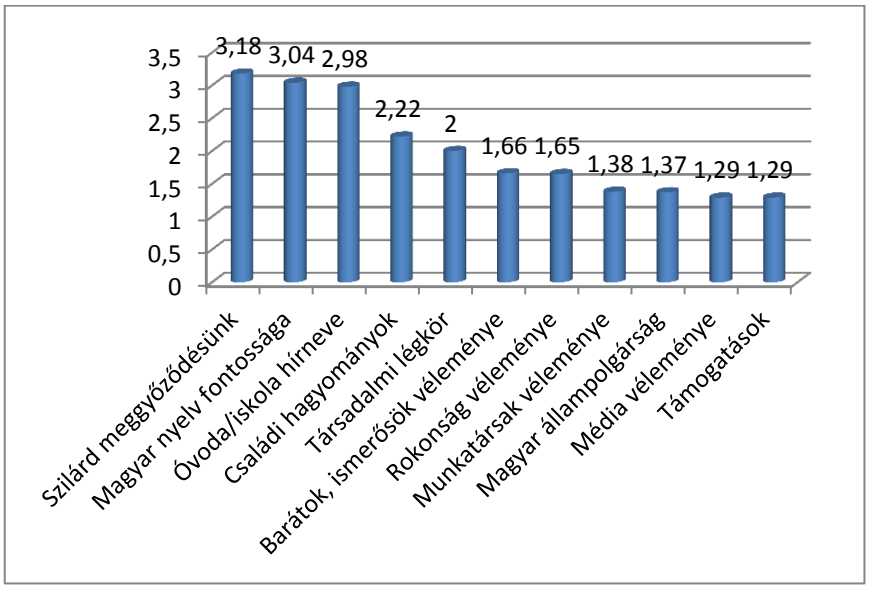

Összehasonlítva ezt az előző fejezetekben tárgyalt vizsgálati eredményekkel, láthatjuk, hogy a szülők iskolaválasztási döntéseiben az érzelmi alapú döntések (az anyanyelven való tanulás fontossága, az ezen a nyelven való boldogulás), valamint az oktatási intézmény hírneve dominál.

5.4. Identitás

Anyanyelv, identitás, tannyelv-választás szorosan összefüggő tényezők (vö. CSERNICSKÓ 2010a., MOLNÁR 2010b.). A kérdéskör nemcsak a kárpátaljai magyarok számára bír nagy jelentőséggel, hanem más, közép-európai kisebbségi magyarok véleménye szerint is, „hogy az ember milyen nemzethez, néphez tartozónak véli magát, az anyanyelv kiemelten fontos és centrális szerepet játszik” (GEREBEN 1998: 125).

Az Identitás kérdéskörben arra voltam kíváncsi, hogy mennyire függ össze a szülők tannyelv-választási döntése identitásukkal. A kérdés megközelítéséhez skálás módszert

[29] Szilárd meggyőződésünk (N:98). Magyar nyelv fontossága (N:94). Óvoda/iskola hírneve (N:98). Családi hagyományok (N:91). Társadalmi légkör (N: 95). Barátok, ismerősök véleménye (N:97). Rokonság véleménye (N:96). Munkatársak véleménye (N:95). Magyar állampolgárság (N:90). Média véleménye (N:91). Támogatások (N:93).

választottam, egy skálán kellett megjelölni a szülőknek azt, hogy mennyire értenek egyet az identitáshoz kapcsolódó felkínált állításokkal.

23. ábra.
Mennyire ért egyet az alábbi kijelentésekkel?
(5- teljes mértékben egyetértek, 4- inkább nem értek egyet, 3 –nem tudja, 2- inkább nem értek egyet, 1- egyáltalán nem ért egyet)[30]
(A kérdés a válaszolók átlagát tartalmazza)

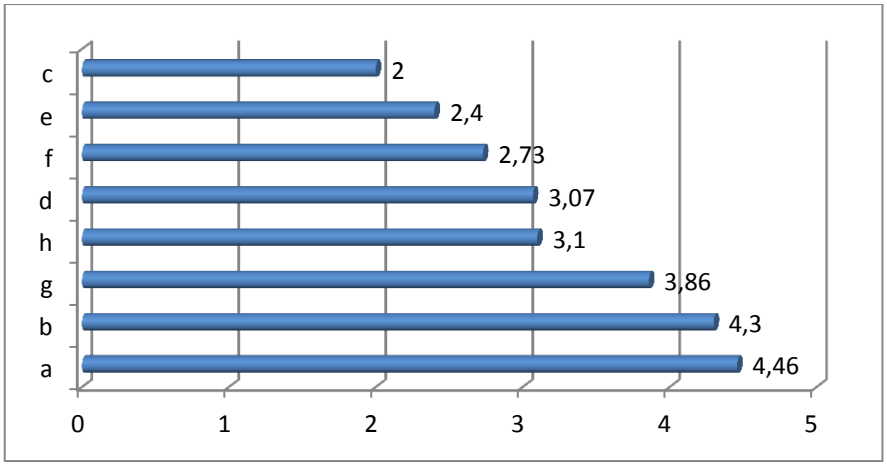

A válaszadók (4,46 átlagban) egyetértettek azzal, hogy fontos, hogy az ember felvállalja nemzeti hovatartozását, de szinte hasonlóan fontos az is (4,3 átlagban), hogy a magyarok anyanyelven tanuljanak, 3,8-es átlagot kapott a kárpátaljai magyarok fennmaradásához a kollektív jogok biztosításának a szükségessége is. A válaszadók szerint (2-es átlagban) nem követelnek túl sok jogot maguknak a kárpátaljai magyarok, valamint 2,4-es átlagban inkább nem értenek azzal egyet, hogy az ukránok lenéznék a magyarokat, ám érdekes, hogy 3,7-es átlagban úgy vélik, hogy a kárpátaljai magyaroknak alkalmazkodniuk kell a többségi nemzethez Ukrajnában.

A következő kérdéssel az adatközlők identitását vizsgáltam.

[30]a.- Fontos, hogy az ember határozottan felvállalja nemzeti hovatartozását (N:94)
b.- Fontos az, hogy a kárpátaljai magyarok anyanyelvükön tanuljanak (N:96)
c.- A kárpátaljai magyarok túlságosan sok jogot követelnek maguknak (N:89)
d.- A kárpátaljai magyaroknak alkalmazkodni kell a többségi nemzethez Ukrajnában (N:92)
e..- Az ukránok lenézik a magyarokat (N:90)
f- A kárpátaljai magyaroknak elsősorban az ukrán nyelvet kell beszélniük (N:89)
g.- A kárpátaljai magyarok fennmaradásához kollektív jogok biztosítása szükséges (N:86)
h.- A kárpátaljai magyaroknak biztosítani kell az autonómiát (N:87)

24. ábra.
Mennyire érzi Ön magát?
(N:120)
(A kérdésre válaszolók %-ában)

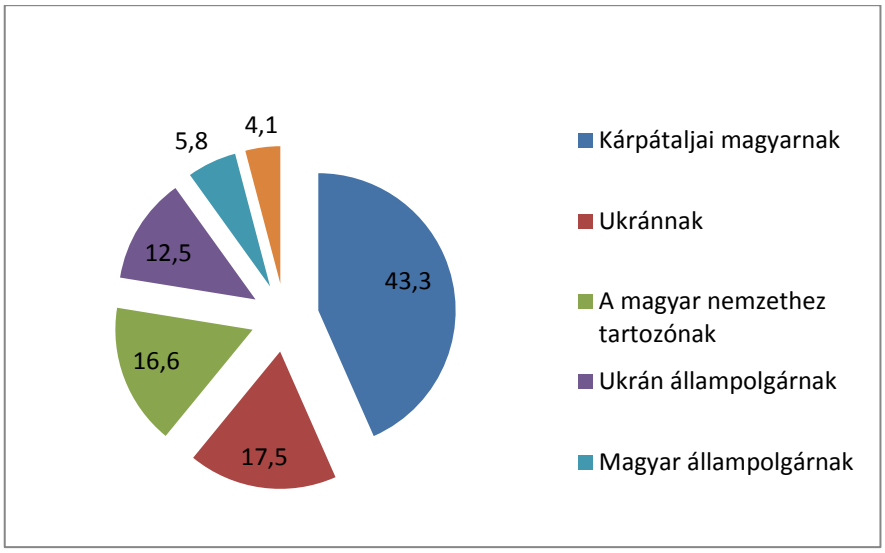

A válaszadók 43,1% -a kárpátaljai magyarnak érzi magát, 17,1%-a ukránnak, 16,6 %-a a magyar nemzethez tartozónak érzi magát, 12,5%-a ukrán állampolgárnak, 5,8%-a magyar állampolgárnak, és mindössze 4,1%-a érzi csak magát a válaszadóknak európai állampolgárnak. Láthatjuk, hogy a válaszadók közül – mint ahogy azt már számos kárpátaljai kutatás is igazolta – a kárpátaljai magyarok identitására leginkább a lokális identitás a jellemző, azaz a régióhoz való kötődés dominál (vö. HIRES-LÁSZLÓ 2010). „A kárpátaljai magyarság haza-képe (….) nem államokhoz, hanem a szűkebb szülőföldhöz kötődik. Sajátos helyet foglal el benne Magyarország, amely mint állam szintén kevésbé értékelt, inkább mint a magyar nemzet szimbóluma kapott magasabb kötődési arányt. Mindez természetes következménye a kárpátaljai magyarság történelmének.” (vö. CSERNICSKÓ–HIRES-LÁSZLÓ 2002).

Ha összevetjük az általam létrehozott szülői csoportokat a szülők vállalt identitásával, akkor az alábbi eredményeket kapjuk:

25. ábra.
Identitás csoportok szerinti összefüggése[31]
(A kérdésre válaszolók számban)

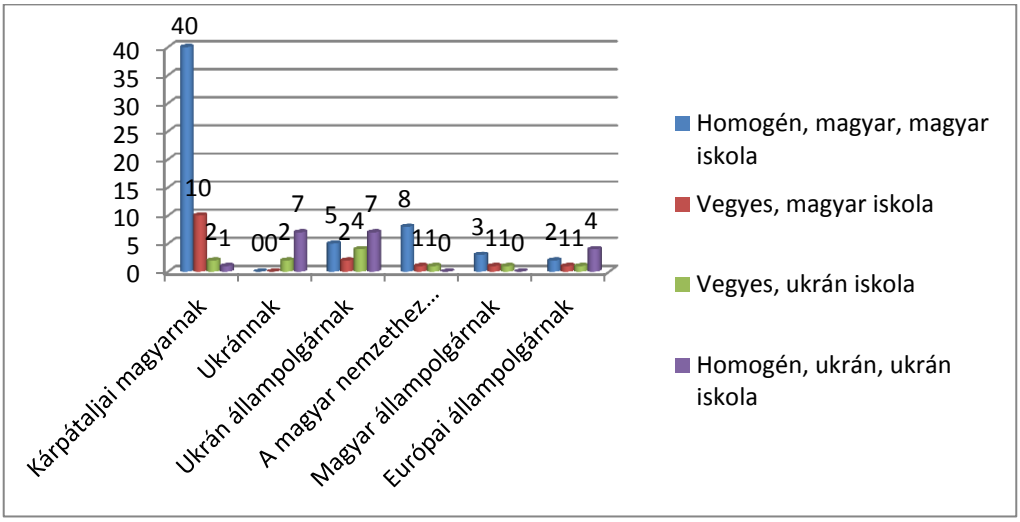

Az összevetés legfontosabb következtetése, mint azt az ábrán is láthatjuk, hogy azok a válaszadók, akik homogén családból jöttek, csak magyarul beszélnek egymással otthon és magyar iskolába íratták gyereküket (Homogén, magyar, magyar iskola), leginkább (40-en) kárpátaljai magyarnak vallják magukat, 8-an pedig a magyar nemzethez tartozónak, vagyis az erős lokális magyar identitás és a magyar iskola választása összefügg.

5.5. Jövőkép

Az iskolai tannyelv-választást sok esetben befolyásolja az is, hogy a szülő hol képzeli el gyereke, vagy akár saját maga és családja jövőjét. Kérdéseimmel arra szerettem volna választ kapni, hogy van-e összefüggés a tannyelv-választás, valamint a gyerekeknek szánt jövőbeli életút között.

A válaszadók 95%-a szeretné, ha a gyereke továbbtanulna (N:137), 2,1%-a még nem tudja, míg 0,7%-a nem szeretné (1 válaszadó), hogy a gyereke továbbtanuljon.

[31]Homogén, magyar, magyar iskola N:58.Vegyes, magyar iskola N: 11. Vegyes, ukrán iskola N:11.Homogén, ukrán, ukrán iskola N:19.

26. ábra.
Ha igen, akkor hol szeretné, hogy tanuljon?
(N: 137)
(A kérdésre válaszolók %-ában)

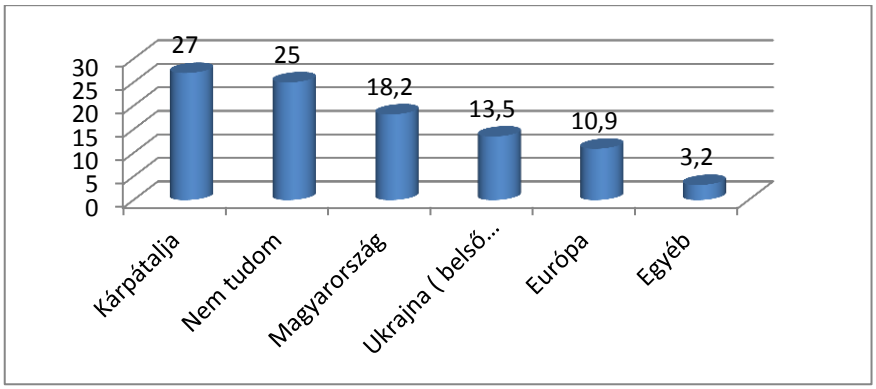

A válaszadók 27%-a azt szeretné, hogy gyermeke Kárpátalján tanuljon tovább, 25%-a még nem tudja, hogy hol fogja a gyereke a tanulmányait folytatni. 18,2%-a a válaszadóknak azt szeretné, hogy Magyarországon folytassa tovább gyereke tanulmányait, míg 13,5%-a Ukrajnában. 10,9%-a szeretné, ha gyereke Európában folytatná tanulmányait.

A válaszokat az általam létrehozott szülői csoportokkal összevetve a következőket látjuk:

27. ábra.
Továbbtanulási szándék csoportok szerinti megoszlása[32]
(A kérdésre válaszolók számában)

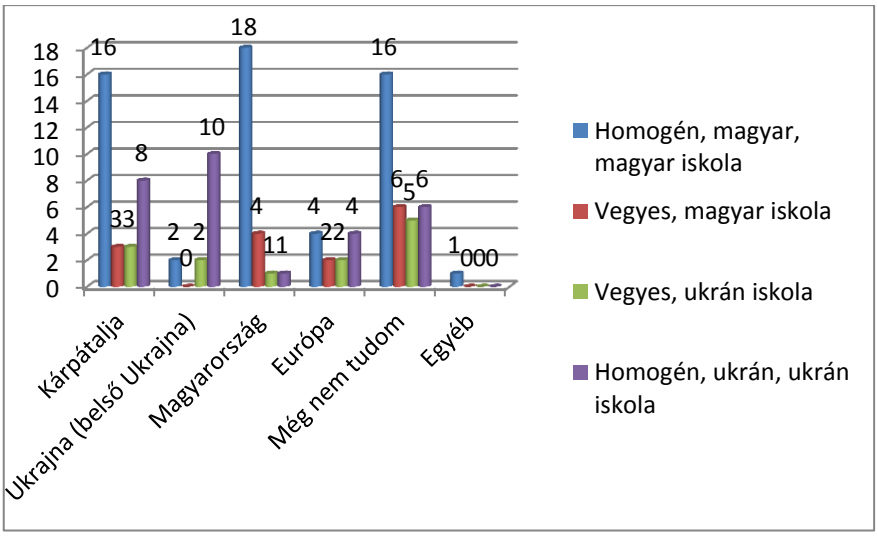

A táblázatból láthatjuk, hogy azok a válaszadók, akik homogén családból jöttek, csak magyarul beszélnek egymással a szülők és magyar iskolába íratták gyerekeiket

[32]Homogén, magyar, magyar iskola N:58. Vegyes, magyar iskola N: 15. Vegyes, ukrán iskola N:13. Homogén, ukrán, ukrán iskola N:29.

(Homogén, magyar, magyar iskola), 18-an Magyarországon szeretnék gyerekeiket továbbtaníttatni, míg 16-an Kárpátalján. Míg azon csoport, akik homogén ukrán családból származnak, elsősorban Ukrajnában, másodsorban pedig Kárpátalján szeretnék gyerekeiket taníttatni. Vagyis a magyar tannyelvű iskolaválasztás hátterében álló egyik fontos szülői motiváció az anyaországi jövőkép és/vagy a Kárpátalján maradás, Ukrajna vagy Európa irányába a magyar tannyelvet választó szülők nem gondolkodnak gyerekük jövőképét elképzelve.

Arra a kérdésre, hogy ha újraválaszthatnának a szülők iskolát, s egyben tannyelvet gyerekeik számára, akkor milyen tannyelvű iskolát preferálnának, az alábbi válaszokat kaptuk:

28. ábra.
Ha újra választhatna, milyen tannyelvű iskolába íratná gyermekét?[33]
(A kérdésre válaszadók számban)

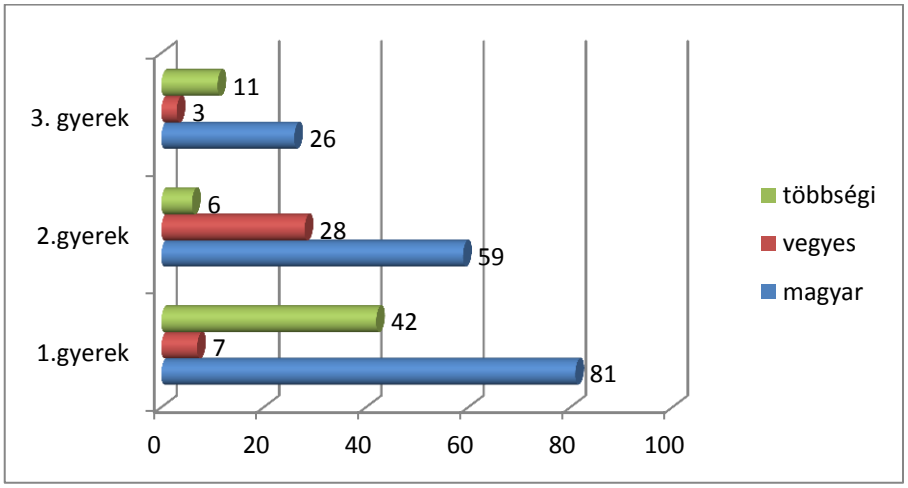

Ha az eredményeket összevetjük azokkal, akik magyar tannyelvű iskolába járnak, akkor láthatjuk, hogy mindössze 2 fő az, aki magyar tannyelvű iskolát választana gyereke számára az ukrán helyett, ha újra választania lehetne. Mindegyik esetben a válaszadóknak lehetőségük volt megindokolni válaszukat.

A válaszok alapján négy nagyobb csoportot különböztettem meg: a nyelv és a közösség fontossága, nyelvi többlet, az államnyelv ismeretének hiánya, boldogulás, jövőkép.

[33]1. gyerek N:130. 2. gyerek N:93.3. gyerek N: 40.

23. táblázat.
Ha újra választhatna, milyen tannyelvű iskolába íratná gyermekét, miért?

A nyelv és a közösség fontossága	**Nyelvi többlet**	**Az államnyelv ismeretének a hiánya**	**Boldogulás, jövőkép**
„Mert az anyanyelve magyar.”	*„Sok nyelvet tudni kell.”*	*„Mert én nem tudom ukránul tanítani. Mert én nem értem az ukránt.”*	*„Mert az ukrán nyelv az államnyelv.”*
„Mert ez az anyanyelve és nem tilthatják meg.”	*„Nyelvelsajátítási lehetőségek miatt.”*	*Tanuljon meg jobban ukránul.”*	*„Ez az államnyelv.”*
„Az akartam, hogy a gyerek az anyanyelvén tanuljon.”	*„Mert jobban tud érvényesülni, ha több nyelven beszél.”*	*„Mert ez az államnyelv és jobban meg kell tanulnia.”*	*„Azért, hogy jobban boldoguljon majd az életben.”*
„Mert ukrán állampolgár.”	*„Azért, mert ez az államnyelv, az államnyelvet mindenkinek tudnia kell.”*		*„Így szeretnénk érvényesülni itt Kárpátalján.”*
„Ismét a magyarba íratnám, mert itt folynak cserkész, valamint hittan foglalkozások. Sokkal színesebbek a rendezvények és a hagyomány megőrzés.”	*„Mert magyarnak született, de azért jó, ha tud több nyelvet.”*		
Mert számomra fontos, hogy a saját anyanyelvén sajátítsa el ismereteit és fontos, hogy a magyar iskolák megmaradjanak.”			

5.6. Összegzés

Kutatásom során 140 kárpátaljai szülő töltötte ki kérdőívünket Munkácson és Beregszászban.

Az adatközlők nyelvhasználata tekintetében az eredmények alapján két megállapítást tehetünk: egyrészt kevesen beszélik az államnyelvet a válaszadók között, illetve az orosz nyelv használati köre csökken, felváltja az államnyelv használata a kárpátaljai beszélőközösségben. Az iskolai végzettség tekintetében a magyar nyelven való

tanulás lehetősége az iskolai rendszer felsőbb szintjein egyre csökken, azaz magyar tannyelvű általános iskolába többen jártak a válaszadók közül, mint magyar tannyelvű középfokúba és felsőfokúba. Megállapítottuk továbbá, hogy a magyar, ukrán, orosz nyelveknek a különböző nyelvhasználati színtereken eltérő leterheltsége van: informális nyelvhasználati szintértől haladva az formálisig egyre csökken a magyar nyelv használati köre.

A tannyelvválasztás tekintetében megállapítottuk, hogy a szülők többsége szerint meg kell Kárpátalján tanulni ukránul, mert ez az államnyelv, és fontos az államnyelv elsajátítása a gyerekeik jövőbeli boldogulásának érdekében. A szülők iskolai tannyelv-választási motivációit leginkább az oktatás minősége, szilárd meggyőződésük, valamint az adott nyelven való további boldogulás lehetősége motiválta.

A válaszadó szülők identitását leginkább a lokális identitás jellemezte, azaz leginkább kárpátaljai magyarnak vallják magukat. Fontos továbbá az adatközlők szerint az, hogy az emberek felvállalják nemzeti hovatartozásukat, valamint anyanyelvükön tanulhassanak tovább.

A jövőkép tekintetében a válaszadók többsége szeretné, ha gyereke továbbtanulna. Eltérés mutatkozik azonban a homogén, magyar, magyar iskola csoport és a vegyes csoportok között, hiszen azok, akiknek gyerekei magyar tannyelvű iskolába járnak, azok többsége azt szeretné, hogy gyermeke Kárpátalján és Magyarországon tanuljon tovább, míg azok, akiknek gyerekei ukrán tannyelvű iskolába járnak, azok többsége azt szeretné, ha gyermeke Kárpátalján és Ukrajnában (belső Ukrajna) tanulna tovább.

AZ ISKOLAVÁLASZTÁST BEFOLYÁSOLÓ TÉNYEZŐK SÚLYA (ATLASSZAL VÉGZETT KERESZTÉRTELMEZÉSEK)

Jelen fejezetben félig strukturált interjúimra alapozva szeretném felvázolni azokat a főbb döntési tényezőket, amelyek hatással vannak a kárpátaljai magyar szülők iskolaválasztására, s ezáltal a tannyelvválasztására is.

Mind Munkácson és Beregrákoson, mind Beregszászban (szórvány és tömb) kisebbségi szempontból a szülői motivációk számos tekintetben azonosságot, de sokszor különbséget is mutatnak. *Atlas.ti 0.5* szövegelemző program segítségével a 2008-tól 2013 tavaszáig készült interjúk legépelt változatát kódoltam (*edge coding*). A szövegeket kisebb narratív egységekre bontottam és címkékkel láttam el, több esetben egy-egy szövegrészhez több kódot is rendeltem. Az interjúkat egységes szövegként kezeltem annak érdekében, hogy a döntési motivációkat csoportosítani tudjam.

A feldolgozás eredményeképpen összesen 102 kódot hoztam létre. Egy összesítő táblázatban azokat a kódokat tüntettem fel, amelyek az elemzés során legalább 10 alkalommal kerültek említésre (alább láthatjuk). A különböző kódok az említés gyakorisága szerint lettek összerakva.

A leggyakrabban említett tematikák:

- államnyelvtudás hiánya
- oktatás színvonala_magyar iskola
- oktatás színvonala_ukrán iskola
- dilemma: ukrán vagy magyar
- döntés_államnyelv elsajátítása
- döntés_családi minta
- döntés_érvényesülés
- döntés_iskola hírneve
- döntés_oktatás minősége
- döntés_továbbtanulás iránya
- kárpátaljai magyarok jellemzői
- ukrán érettségi
- kihívás_magyar gyerek ukrán iskolába
- magyar identitás fontossága
- magyar nyelvű oktatás előnye

- miért kell megtanulni ukránul?
- nyelvelsajátítás_cél vagy eszköz
- óvodai tannyelv

Az említett interjúk természetesen számos más olyan elbeszéléseket is tartalmaznak, amelyek csak közvetve kapcsolódnak a szülői döntések hátteréhez, ezeket az esttanulmányok tárgyalják részletesen, a fejezetben csak a szűkebb döntési motivációkat jellemzem és összesítem.

Az interjúk alapján megállapítható, hogy a szülők döntéseinek hátterében szimbolikus (vélt vagy valós elképzelések: az adott nyelv fontossága, a magyar identitás átadása, az államnyelv elsajátításának a motivációja) és valós érvek (az iskola elhelyezkedése, az oktatás színvonala, az iskolában végzettek továbbtanulási aránya) állnak. Míg az első csoportot jelentős mértékben befolyásolják a kisebbségi tényezők, tehát etnikailag nem semleges döntésekről beszélünk, addig a másik nagyobb csoportban olyan praktikus döntések kerülnek elő, amelyeknek nincs kisebbségi vonatkozásuk, tehát etnikailag semleges helyen is opcióként jelennének meg az iskolaválasztás mozzanatában. Erre vonatkozó korábbi kutatások többek között azt állapították meg, hogy az etnikailag semleges motívumok mellett a nyelvi alapú döntések is kiemelten fontosak (vö. PAPP Z. 2012: 412–413). ÁRENDÁS (2012) szlovákiai magyarok körében végzett kutatásainak eredményei alapján azonban úgy véli, nem etnikus szempontok alapján döntenek a szlovákiai magyar családok, hanem számos más, nem etnikus tényező játszik szerepet iskolaválasztásukban: siker, társadalmi érvényesülés, elismerés és mobilitás (vö. ÁRENDÁS 2012).

Az interjúk alapján az iskolaválasztás szimbolikus motivációi: államnyelv elsajátítása, az adott nyelven való könnyebb boldogulás, érvényesülés, az anyanyelven való boldogulás fontossága, a magyar identitás fontossága, rejtett kompenzáció, rejtett megfelelési kényszer.

A szülői döntések hátterében azonban jelen vannak az egész oktatási rendszerre, az adott iskolára vonatkozó és egyéni szinten is meghúzódó iskolai tannyelv-választást befolyásoló tényezők.

29. ábra.
Az iskolaválasztás szimbolikus motivációi

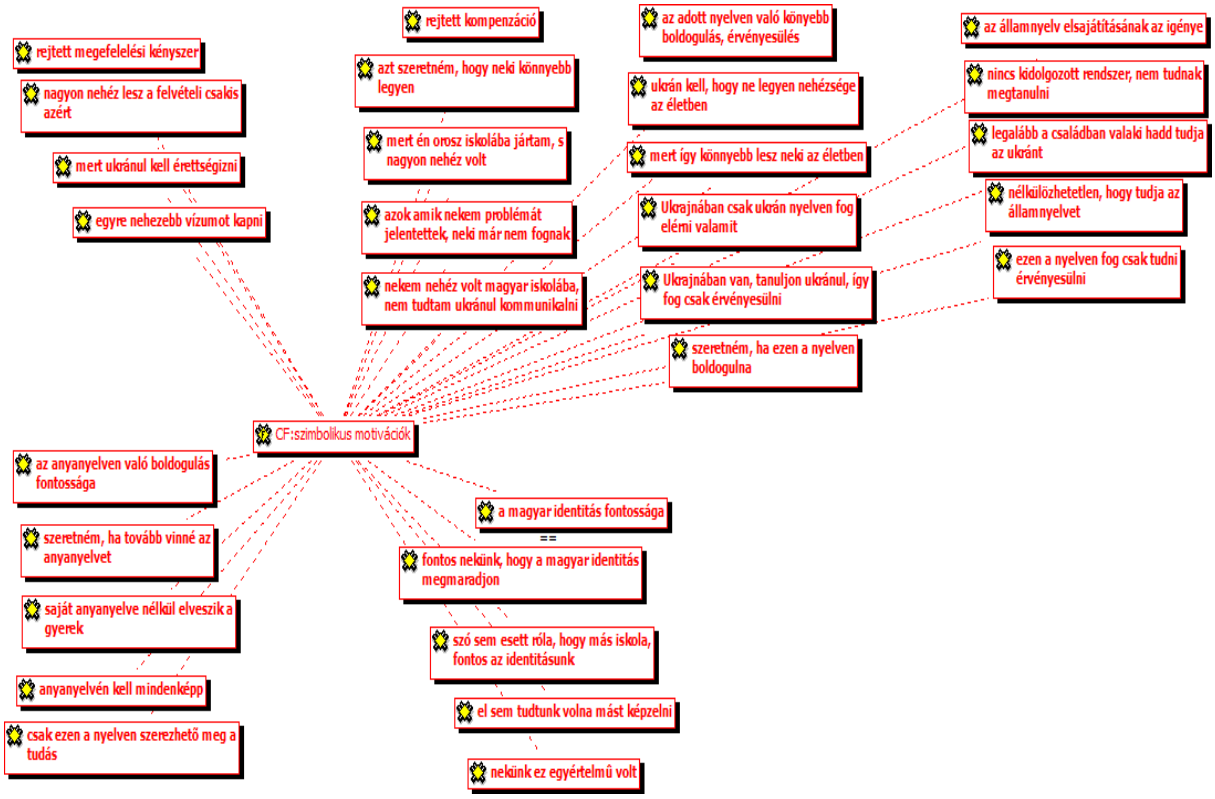

Az fentebb található ábra az interjúrészletek által meghatározott szülői motívum-csoportokat kívánta szemléltetni. A továbbiakban néhány mondatban a motívumokról.

Az államnyelv elsajátításának az igénye — az egyik legmeghatározóbb szülői motívum, nagyrészt azon szülőknél dominál, akik ukrán tannyelvű iskolába íratták gyerekeiket, valamint jellemzően csak tömb területen (Beregszász) élő szülőknél, ahol a környezeti nyelv a magyar, és az államnyelv ismerete nem megfelelő szintű. A nem megfelelő szintű államnyelv-ismeret valós problémaként jelenik meg a kárpátaljai magyar iskolákban, ennek számos oka ismert. Csernicskó (2012) úgy véli, mivel a magyar tannyelvű iskolákban a többségi nyelv elsajátítása csak nyelvórákon működik, ezért hatékonysága sok esetben megkérdőjelezhető. (erről lásd részletesen CSERNICSKÓ 2012b.: 152).

Az alábbi vélemények a leggyakoribbak ezen csoportban:

- ezen a nyelven fog csak tudni érvényesülni,
- nélkülözhetetlen, hogy tudja az államnyelvet,
- legalább a családban valaki hadd tudja az ukránt,
- nincs kidolgozott rendszer, nem tudják megtanulni.

Az adott nyelven való könnyebb boldogulás, érvényesülés — a szülők véleménye szerint az ukrán nyelv elsajátítása a többségi társadalomban való érvényesülésnek, a társadalmi mobilitásnak egyik fontos részét képezi, a gyermeke számára a társadalmi érvényesülés egyik lehetséges útját. Azzal, hogy a szülők ukrán tannyelvű iskolát választanak gyerekeik számára egyben egy más utat, más neveltetést és identitást is kijelölnek ezáltal számukra.

Az alábbi vélemények a leggyakoribbak ezen csoportban:

- azt szeretném, hogy neki könnyebb legyen,
- mert így könnyebb lesz neki az életben,
- Ukrajnában csak ukrán nyelven fog elérni valamit,
- Ukrajnában van, tanuljon ukránul, így fog csak érvényesülni,
- ukrán kell, hogy ne legyen nehézsége az életben.

Rejtett kompenzáció — a szülő azoktól a kudarcélményektől, amelyeket átélt már élete során, szeretné megkímélni gyermekét. A kudarcélmények a szülői véleményekben nagyrészt abból fakadtak, hogy nem ismerték megfelelőképp az államnyelvet, vagy épp ukrán iskolába jártak, de nem tudtak beilleszkedni a többségi iskolába járó diákok közé. A motívumcsoport mindkét tannyelű iskolába járó szülőknél megfigyelhető.

Az alábbi vélemények a leggyakoribbak ezen csoportban:

- mert én orosz iskolába jártam, s nekem nagyon nehéz volt,
- azok, amik nekem problémát jelentettek, ő már fogja tudni,
- nekem nehéz volt magyar iskolában, nem tudtam kommunikálni ukránul.

Rejtett megfelelési kényszer — a motívumcsoportot azon külső tényezők jellemzik (Ukrajna oktatási rendszere, nehéz megélhetés az országban), amelyek hatással lehetnek a gyerekek jövőjére. A motívum a 2008-as és 2009-es interjúkban jelenik meg leginkább. A kényszert természetesen számos egyéb tényező is befolyásolhatja: a magyar és az államnyelv presztízse (az állam nyílt vagy burkolt kommunikációja egy adott nyelv használhatóságáról és jövőjéről).

Az alábbi vélemények a leggyakoribbak ezen csoportban:

- mert ukránul kell érettségizni,
- nagyon nehéz lesz a felvételi.

Az anyanyelven való boldogulás fontossága —a motívum a magyar tannyelvű iskolát választó szülőknél jelenik meg. Jellemzően erős identitású szülők, akik úgy vélik, hogy az

anyanyelven való tanulással boldogulhat legjobban a gyermeke. Többségük homogén családból származik (kivéve Munkácsot, itt a vegyes házasságból származó szülők, akik magyar tannyelvű iskolát választanak gyerekeik számára, azt a nyelvtanulás szempontjából teszik), iskolaválasztási döntésük természetes számukra.

Az alábbi vélemények a leggyakoribbak:

- anyanyelvén kell mindenképp,
- szeretném, ha tovább vinné az anyanyelvet,
- szeretném, ha ezen a nyelven boldogulna,
- csak ezen a nyelven szerezhető meg a tudás,
- saját anyanyelve nélkül elveszik a gyerek.

A magyar identitás fontossága — a tárgyalt motívumokban az előző motívumhoz hasonlóan a szülőknél a magyar identitás egyik velejárója az anyanyelvű oktatás, az anyanyelvű kultúra továbbadása, továbbörökítése. SORBÁN (2000) kutatásai alapján úgy véli, hogy az iskola tannyelve mintegy „családi hagyományként adódik át generációról generációra" (SORBÁN 2000: 21), vagyis, az iskolán keresztül újratermelődik a társadalmi státusz és a kulturális kötődések.

Az alábbi vélemények a leggyakoribbak:

- nekünk ez egyértelmű volt,
- szó sem esett róla, hogy orosz vagy ukrán, fontos az identitásunk,
- fontos nekünk, hogy a magyar identitás megmaradjon,
- el sem tudtunk volna mást képzelni.

Az interjúk alapján az iskolaválasztás valós/reális érvei: az iskola elhelyezkedése, az oktatás színvonala, családi és baráti minta követése, tanárok személyén alapuló döntések, az iskola felszereltsége, lehetőségei. A praktikus szempontok nagyon fontos szerepet játszanak az iskolaválasztásban. A lakóhely típusa, megközelíthetősége (könnyen eljutok-e az adott iskolába), az iskola felszereltsége (mennyire korszerű, van-e fűtés, vannak-e szabadidős tevékenységek) szintén fontos (különösképp a városi iskolákban). A praktikus szempontok mellett az oktatás minőségének a kérdése is hangsúlyos, ami egyrészt az oktatók felkészültségével, másrészt a magyar iskolákba járó magas cigány/roma tanulók jelenlétével is összefüggést mutat.

30. ábra.
Az iskolaválasztás reális érvei

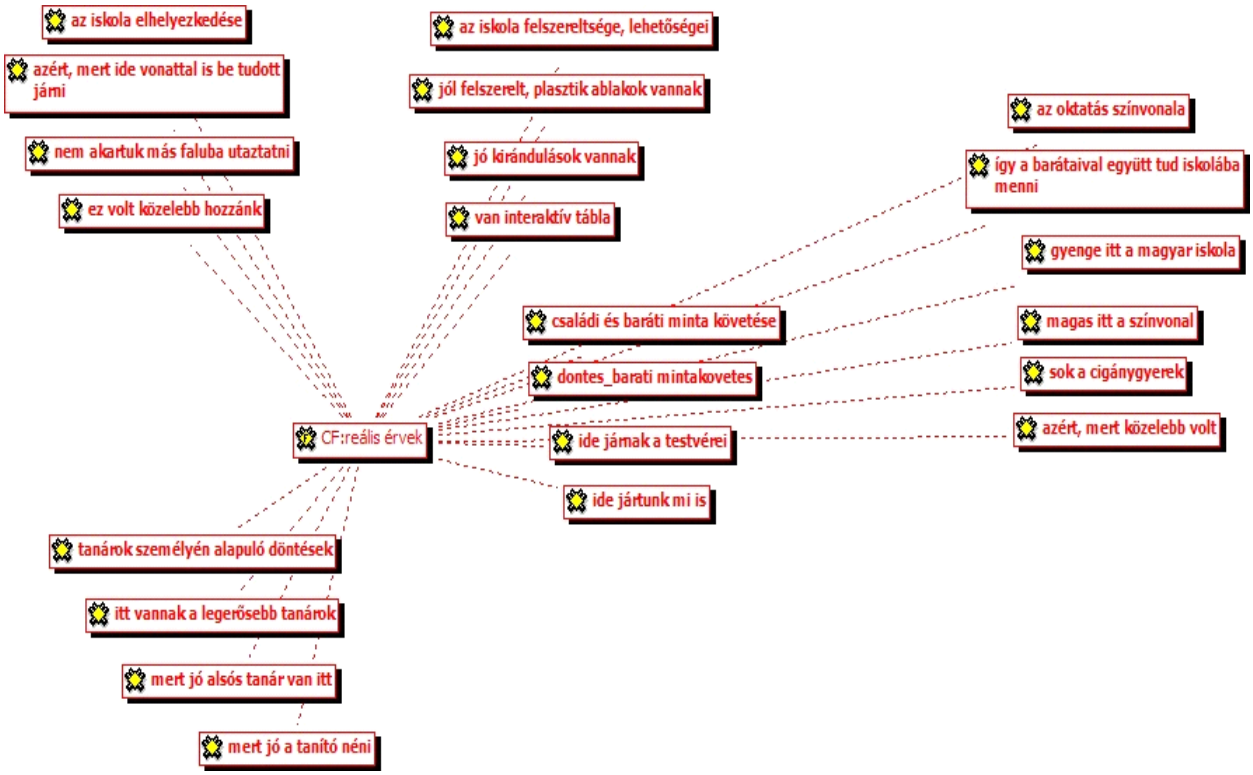

A fentebb található ábra azokat a motivációkat próbálta szemléltetni, amelyek hatással vannak és reális érvként vetődnek fel a szülőkben az iskolaválasztási döntéseiknél.
A továbbiakban ezen motívumokat veszem górcső alá.

Az iskola elhelyezkedése — a motívumcsoportba azok a praktikus érvek tartoznak, amelyek hatással vannak az iskolaválasztásra. Mind az ukrán, mind a magyar tannyelvű iskolát választó szülőknél megtalálható ezen tényező, de Munkácson például a cigány/ roma szülőknél is jelen van.

Az alábbi vélemények a leggyakoriabbak:

- azért, mert közelebb volt,
- mert ide vonattal is be tudott járni
- nem akartuk más faluba utaztatni
- ez volt közelebb hozzánk

Az oktatás színvonala — kutatásaim keretében gyakran felbukkanó tényező a színvonal kérdése. Felmerül azonban a kérdés, hogy a szülők hogyan értékelik a színvonalat? A

SZAKIRODALOM különbséget tesz színvonal és minőség között (lásd MANDEL–PAPP Z. 2006), míg az előbbi külső megfelelést jelent, addig az utóbbi az iskola igényeinek (külső és belső) megfelelésére épül. A település etnikai aránya, a cigány/roma tanulók megléte a magyar nyelvű oktatási rendszer minőségére is hatással van, hiszen az arányok sok esetben taszítóerőként jelennek meg a szülőknél, nem beszélve arról, hogy ezen tanulói csoport magas aránya sok esetben az oktatás színvonalának a csökkenését is maga után vonja.

Az alábbi vélemények a leggyakoribbak ezen csoportban:

- magas itt a színvonal,
- gyenge itt a magyar iskola,
- sok a cigánygyerek.

Családi és baráti minta követése — a motívum mindkét szülői csoportnál egyaránt megjelenik, az iskolaválasztást sok estben egyszerűen csak a családi hagyomány határozza meg: ez azt jelenti, hogy a gyerek ugyanabba az iskolába jár,
mint a szülei, vagy a testvére. A családi minta követése mellett a kortárs-csoport hatása is jelen van az iskolaválasztási tényezőknél. Egyik kutatásból például az derült ki, hogy a nem anyanyelvű képzés melletti döntést a vegyes etnikai baráti csoport léte döntötte el (l. 2009-es kutatás).

Az alábbi vélemények a leggyakoriabbak ezen csoportban:

- ide járnak a testvérei,
- ide jártunk mi is,
- így a barátaival együtt tud iskolába menni.

Tanárok személyén alapuló döntések —az iskolaválasztási tényező szintén mindkét szülői típusnál jelen van (ukrán és magyar tannyelvű iskolába járó gyereknél). A tanárok felkészültsége, az oktatási anyagok megfelelő szintű átadása mind befolyásoló tényező lehet. A helyi közvéleményben, kisebb csoportokban egyre több információ kering a tanárról, ez alakíthatja negatív (a magyar iskolaválasztás szempontjából) vagy pozitív irányba a választást. Kárpátalján a városokban is hasonlóképp működik a folyamat.

Az alábbi vélemények a leggyakoriabbak ezen csoportban:

- mert jó a tanító néni,
- itt vannak a legerősebb tanárok,
- mert jó alsós tanár van itt.

Az iskola felszereltsége, lehetőségei **—** a motívum szintén mindkét szülői csoportra jellemző. Az iskolák közötti versenyben, különösen városban sokkal hangsúlyosabban szerepel az, hogy a gyerek milyen környezetben tanul, megvannak-e a modern oktatási eszközei az iskolának, esetleg kínál-e valamilyen egyéb szabadidős tevékenységet az adott iskola a tanulók számára.

Az alábbi vélemények a leggyakoribbak ezen csoportban:

- meg vagyok elégedve, jól felszerelt, plasztik ablakok vannak,
- van interaktív tábla,
- jó kirándulások vannak,
- kimehetnek külföldre is.

A szülői motívumok mellett mindenképp meg kell említeni a minőség kérdését, valamint az államnyelv oktatásának a problémáját, különösen azért is, mert a szülői véleményekben hangsúlyos motívumként jelenik meg mindkét tényező.

Az oktatás minőségéről már előzőleg szóltam. CSERNICSKÓ (2014) a szülők iskolaválasztásához kapcsolódóan veti fel a kérdést egyik tanulmányában: „Hiába őrizzük meg és fejlesztjük teljessé ugyanis a magyar nyelvű oktatási rendszert, ha az ott szerzett tudás nem versenyképes, ha az oktatás alacsony színvonalú. Nem engedhetjük meg magunknak, hogy az iskolát választó szülőnek a „magyar nyelvű vagy minőségi oktatás" dilemmájával kelljen szembenéznie" (CSERNICSKÓ 2014: 9).

De vajon milyen tényezők hatnak a kárpátaljai magyar oktatás minőségére? Milyen kutatási eredmények állnak rendelkezésünkre a kárpátaljai magyar oktatási hálózat minőségével, valamint teljesítményével kapcsolatban?

A kárpátaljai magyar oktatást az ukrán oktatási rendszeren belül szükséges elsősorban kezelnünk, hiszen az állam által előírt kritériumrendszernek ugyanúgy meg kell felelniük, mint bármelyik állami oktatási intézménynek. Ezért a magyar oktatás minőségére hatással van az ukrán állam által előirányzott oktatás minőségére vonatkozó különböző elvárások és követelmények. Hatással van továbbá a magyar támogatáspolitika, ami különböző források alapján fejlesztheti a magyar oktatási intézmények felszereltségét, a módszertani segédeszközök beszerzését, előkészítését. A harmadik legfontosabb dolog, ami hatással van a magyar oktatás minőségére, az a magyar anyanyelvű pedagógusok szakmai felkészültsége a magyar tannyelvű iskolákban. Míg az első kettő tőlünk független, sok esetben politikai tényezők függvénye, a harmadik szempont szorosan összefügg a kárpátaljai magyar oktatás- és nyelvtervezéssel.

A második fontos kérdés, hogy milyen eredmények állnak rendelkezésünkre a kárpátaljai magyar nyelvű oktatás minőségével kapcsolatban?

24. táblázat.
A továbbtanuláshoz minimálisan szükséges 124 pontot el nem érők aránya országos átlagban és Kárpátalján a 2012., 2013. és 2014. független tesztelés eredményei alapján
(Forrás: Csernicskó 2014: 10)

Év	**2012**		**2013**		**2014**	
Tantárgy	Nem érte el a minimálisan szükséges 124 pontot (%-ban)					
	Országosan	Kárpátalján	Országosan	Kárpátalján	Országosan	Kárpátalján
ukrán nyelv és irodalom	9,21	16,07	9,12	14,32	9,04	13,75
Ukrajna története	9,17	11,80	8,22	10,42	3,60	4,63
matematika	8,95	14,55	7,42	9,66	6,69	7,90
egyetemes történelem	9,51	12,28	9,26	10,63	8,16	**7,41**
Fizika	9,11	9,61	8,18	**7,49**	6,07	**5,53**
Kémia	8,18	9,15	10,27	13,00	8,89	**8,49**
Biológia	7,71	9,20	9,04	12,67	9,09	12,47
Földrajz	8,67	13,30	9,73	13,20	9,89	13,66
angol nyelv	8,65	15,32	8,68	9,65	8,86	10,51
francia nyelv	10,14	36,36	3,42	12,50	6,08	13,16
német nyelv	7,53	16,13	7,89	15,00	8,17	8,41
orosz nyelv	9,60	15,00	8,98	14,29	9,07	18,99
világirodalom	–	–	8,54	**8,40**	8,71	9,59

A kárpátaljai magyar iskolák eredményességére a már többször említett, 2008-ban bevezetett független tesztelés eredményeiből következtethetünk. A 2008-as tesztelés eredményei azt mutatják, hogy a legtöbb választható tantárgyból a magyar tannyelvű iskolákban érettségizettek azonos szinten szerepelnek a kárpátaljai ukrán tannyelvű iskolákban érettségizettekkel. A magyarul oktató líceumokban, gimnáziumokban végzettek teljesítménye a szaktárgyakból jobb volt, mint az általános középiskolákban

érettségizetteké (vö. OROSZ mts. 2012: 150–164). Ha az ukrán nyelv és irodalom tantárgyat nézzük, akkor teljesen más képet látunk: miközben 2008-ban országos átlagban 8% bukott el az ukrán emelt szintű érettségin, a magyar tannyelvű iskolák végzősei között ez az arány csaknem 30% volt.

2012-ben a Kárpátalja oktatási intézményeiben végzett fiatalok minden tantárgyból lényegesen rosszabbul teljesítettek, mint az országos átlag. Különösen kirívó a kárpátaljaiak leszakadása francia, német, angol, orosz és ukrán nyelvből. Az eredményeket ugyan számos tényező befolyásolja, pl. az államnyelv oktatásának a színvonala, a vizsgafeladatok fordításának színvonala a kisebbségi tannyelvű iskolákban, az hogy nincs különbség a kisebbségi tannyelvű iskolák tanulóinak és a többségi tannyelvű iskolák tanulóinak szánt követelményrendszer között ukrán nyelvből stb.

Az eredményekkel kapcsolatban egy másik kutatás is a rendelkezésünkre áll, amely ugyan nem országos szinten, de a magyar és ukrán tannyelvű iskolába járó diákok kompetenciáit hivatott felmérni. A kutatás 2014 januárjában zajlott az OECD (*Orgenisation for Economic Co-operation and Development/Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet*) és az IEA (*International Association for the Evaluation of Education Achievment / Tanulói Teljesítmények Vizsgálatának Nemzetközi Társasága)* felmérési módszerére alapozva. Beregszászon és Nagymuzsalyban ukrán és magyar tannyelvű iskolákban vizsgálták a tanulók kompetenciáit (lásd részletesebben FERENC 2014: 190–216). A kutatás többek között megállapítja, hogy matematikából és szövegértésből is az anyanyelvükön tanuló ukránok teljesítenek a legjobban, míg az anyanyelvükön és a többségi nyelven tanuló magyar diákok között a különbség az előbbiek javára dől el.

A másik fontos kérdés, ami a szülői véleményekben több alkalommal szerepel: az államnyelv oktatásának a kérdése. Azok a szülők, akik ukrán tannyelvű iskolát választanak gyerekeik számára, döntéseiket sok esetben azzal indokolják, hogy gyerekeiknek meg kell tanulniuk az államnyelvet, hiszen csak így tudnak majd a jövőben érvényesülni. Egyes interjúrészletekben persze joggal vetődik fel a kérdés, hogy a szülők célként vagy eszközként tekintenek-e az államnyelv elsajátítására. Az államnyelvoktatás problémáival, a kárpátaljai magyarok nyelvtudásáról Csernicskó István írásában olvashatunk bővebben (l. CSERNICSKÓ 2012).

Jelen fejezetben Atlas.ti szövegelemező módszer segítségével a kutatási időszakom félig strukturált interjúi alapján az iskolaválasztási tényezőket csoportosítottam és elemeztem. A szülői vélemények alapján megállapítottam, hogy a szülői döntések hátterében szimbolikus és valós okok állnak, továbbá elemeztem a kódok számának a

gyakorisága alapján a két legfontosabb motívumot, ami megjelent a véleményekben: az oktatás minősége, illetve az államnyelvtudás kérdése.

6. KITEKINTÉS: TANNYELV-VÁLASZTÁS ZOBORALJÁN MAGYAR NYELVŰ KÖZOKTATÁSI INTÉZMÉNYEKBEN[34]

Jelen részben a szlovákiai Zoboralján végzett kutatás eredményeit szeretném bemutatni. Az iskolai tannyelv-választás témakörét vizsgálva 2014 februárjában jártam és vizsgálódtam Zoboralján. Kutatásom célja az volt, hogy megvizsgáljam a szlovákiai magyar szórványban a magyar gyerekek/szülők iskolaválasztási stratégiáit. Vannak-e hasonlóságok a kárpátaljai magyar és a szlovákiai magyar közegben, s ha vannak, milyenek fedezhetők fel az iskolaválasztás tekintetében, valamint milyen tényezők befolyásolják a választást?

Demográfiai adatok alapján ismeretes, hogy a nagyvárosokon kívül Szlovákiában a Nyitrai járás magyar lakta településein él szórvány közegben a legnagyobb számú magyar közösség. Az utóbbi években jelentősen csökkent a gyereklétszám, ami óhatatlanul is kihat az itt működő magyar nyelvű iskolák hálózatára (vö. MORVAI–SZARKA 2012: 556).

Kutatási kérdésem a következő volt: a csökkenő demográfiai hatással párhuzamosan milyen más tényezők befolyásolják a magyar nyelvű oktatást Zoboralján, mi befolyásolja a szülőket/gyerekeket az iskolaválasztásban?

6.1. A felvidéki magyar szórvány helyzete

A kutatás helyszínének kiválasztásakor a korábbi fejezetekben Munkács kapcsán már idézett (OROSZ 2007: 10) szórvány kifejezés-meghatározást vettem figyelembe (l. jelen munka 117.o.) A nagyobb külhoni magyar régiókban mindenhol található szórvány terület, szorványosodó települések/ területek.

Szlovákiában a magyar–szlovák nyelvhatár környékén fekvő számos elszigetelődő település, és a magyarlakta városok közül Szenc, Léva, Losonc, Pozsony, Kassa, Nyitra magyarsága tekinthető már szórványnak.

6.2. A zoboraljai magyar oktatás helyzete

Zoboralján található szórvány közegben a legnagyobb számú szlovákiai magyar közösség. A 2011-es népszámlálási adatok alapján a nyitrai járásban 10 956 magát magyar nemzetiségűnek valló élt, ami a lakosság 6,7%-át jelenti.

[34]Mind a kutatás, mind a tanulmány elkészítése nem jöhetett volna létre a Visegrád Alap finanszírozása nélkül. A szakmai támogatást szeretném megköszönni a Pozsonyi Egyetem magyar tanszékének, különös tekintettel Lanstyák István professzor úrnak. Köszönettel tartozom továbbá Ladányi Lajosnak és Hőrigh Szilviának, akik a vizsgálatomhoz megteremtették a megfelelő feltételeket.

Az Európaszerte jelentős demográfiai csökkenés a magyar kisebbségre is hatással van. Az említett települések demográfiai csökkenése a magyar nemzetiségű lakosság arányát is befolyásolta.

31. ábra.
Nyitrai járás nemzetiségi térképe
(Forrás: www.korkep.sk)

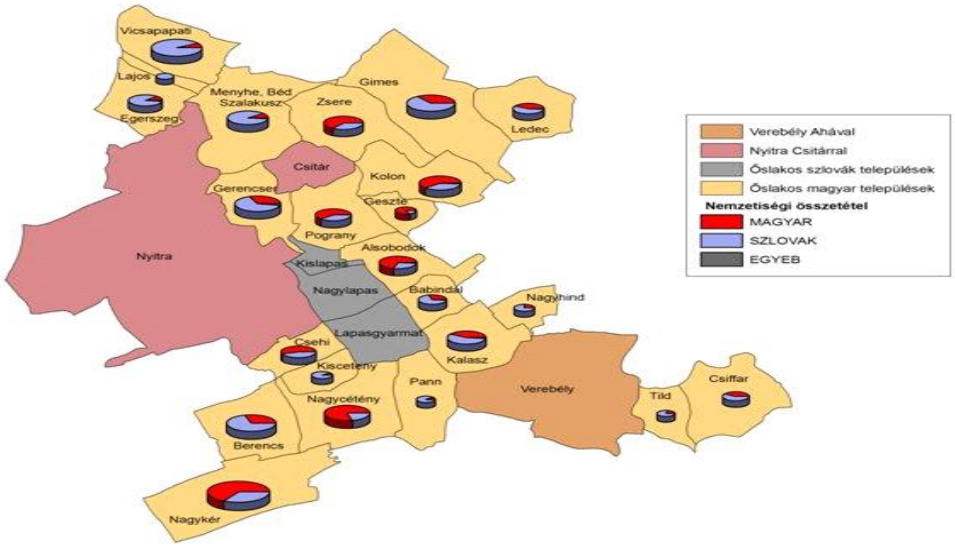

Szlovákiában az alapiskolás korúak száma az utóbbi tíz évben 27%-kalcsökkent, az országos átlaghoz viszonyítva a magyar nemzetiségű diákok száma 3%-kal alacsonyabb (24%).

A Nyitrai járás magyar nemzetiségű diákjainak száma az országos átlag csökkenésének közel kétszeresét mutatja (49%), a járás magyar tannyelvű iskolaiban hasonlóan alacsony az arány a tíz évvel ezelőttihez képest, ahová47%-kal kevesebb diák jár (vö. MORVAI 2013: 63). Az adatok az állami iskolákban tanuló diákokra vonatkoznak. Forrás: www.uips.sk.)

Zoboralján az alábbi településeken vannak magyar tannyelvűalapiskolák: Alsóbodok, Csehi, Gímes, Kolon, Zsére, Nagycétény, Nagykér, Pográny. Az említett intézményekben Nagykér kivételével összevont alapiskola működik. Középiskola csak egy településen van, Alsóbodokon. Azonban jelentős - a 2001-es népszámlálási adatok szerint –magyar nemzetiségű falvak is vannak Zoboralján, ahol már nem működik magyar tagozatú osztály/ iskola. Ezek a következők: Berencs, Kalász, Nagyhind, Nyitra, Nyitragerencsér, Nyitrageszte.

25. táblázat.
Elsősök Zoboralján
(Forrás: Zilzi 2013: 313)

Tanév									
Iskola	**2004/05**	**2005/06**	**2006/07**	**2007/08**	**2008/09**	**2009/10**	**2010/11**	**2011/12**	**2012/2013**
Alsóbodoki Alapiskola	5	8	7	3	2	4	0	0	5
Csehi Alapiskola	1	6	0	3	1	4	2	3	4
Gímesi Alapiskola	0	0	1	3	2	0	0	1	3
Koloni Alapiskola	4	6	3	4	6	4	2	2	4
Nagycétényi Alapiskola	11	7	9	5	4	7	2	5	3
Nagykéri Alapiskola	9	9	5	4	4	9	5	0	5
Pogrányi Alapiskola	2	6	6	5	2	3	4	2	2
Zsérei Alapiskola	3	3	1	1	4	0	2	1	3
Összesen	**35**	**45**	**32**	**28**	**25**	**31**	**17**	**14**	**29**

6.3. A kutatás módszertana, helyszínek

A kutatási célban megfogalmazottak szerint Zoboralján, a Nyitrai járás azon településein, ahol még működik magyar iskola/ tagozat, végeztem kutatásokat. A Nyitrai járás ezen települései a következőek: Alsóbodok, Csehi, Gímes, Kolon, Nagycétény, Pográny, Zsére.

A felsorolt településekben Kolon kivételével a kutatási tervnek megfelelőn sikerült kérdőívet kitöltetnem a magyar tagozatba/iskolába járó gyerekek szüleivel, interjúkat készítenem az intézet vezetőivel. Az előre meghatározott helyszíneket kiegészítettem az Érsekújvári járásban található Nagykérrel is, ahol fókuszcsoportos interjút készítettem a 4.

osztályban tanuló gyerekekkel, illetve félig strukturált interjút az intézmény vezetőjével, illetve egy helyi vezetővel.

26. táblázat.
Zoboralján készült interjúk

Megnevezés	Interjúalanyok	Azonosító
Alsóbodoki Alapiskola	igazgató	A_I_1
	tanár	A_T_2
Csehi Alapiskola	igazgató	CS_I_3
	napközis tanár	CS_N_4
Gímesi Alapiskola	igazgató	G_I_5
Nagycétényi Alapiskola	igazgató	N_I_6
	alsós tanár	N_A_7
Nagykéri Alapiskola	igazgató	N_I_8
	polgármester	N_P_9
	fókuszcsoportos interjú	N_F_10
Pogrányi Alapiskola	igazgató	P_I_11
Zsérei Alapiskola	igazgató	ZS_I_12
	szülő	ZS_I_13
Zoboralja Közhasznú Társulás és	elnök	Z_E_14
CSEMADOK	tag	CS_E_15

27. táblázat.
Nyitrai járásban készült kérdőívek
(Forrás: adatközlők alapján)

Iskola megnevezése	Alsóbodoki Alapiskola	Csehi Alapiskola	Gímesi Alapiskola	Nagycétényi Alapiskola	Pogrányi Alapiskola	Zsérei Alapiskola
Összlétszám	5	12	6	17	9	6
Kérdőívek száma	3	8	6	11	7	5

A kutatás során mind a kvantitatív, mind pedig a kvalitatív módszert egymásra építve, egymást kiegészítve használtam. Sikerült összesen 15 interjút, egy fókuszcsoportos beszélgetést, valamint 40 kérdőívet (az említett intézményekbe összesen 55 alsó tagozatos tanuló jár) készítenem, lekérdeznem.

Az alábbi kódcsaládokat különböztettem meg az interjúk alapján: *magyar iskola (a nyelv presztízse), vegyes házasság, iskolaválasztási motivációk, történelem (megfélemlítés), jövőkép.* A továbbiakban az interjúk alapján az iskolaválasztás főbb motivációit emelem ki Zoboralján.

6.4. A kérdőívek elemzése

A kérdőív az alábbi nagyobb témaköröket tartalmazta: személyes adatok, identitás és nyelvhasználat, tannyelv-választás, oktatási-nevelési támogatás.

A válaszadók közül egy fő kivételével mindenki magyar nemzetiségűnek vallotta magát, hasonló adatokat kapunk az anyanyelv tekintetében is, egy fő kivételével mindenki magyar anyanyelvűnek vallotta magát.

A nyelvhasználat gyakoriságát vizsgálva válaszadóim a magyar nyelvet használják a leggyakrabban, majd ezt követi a mindkét (szlovák, magyar) nyelv használata, míg három adatközlőm a szlovák nyelvet használja a leggyakrabban.

32. ábra.
Melyik nyelvet használja a leggyakrabban?
(N:40)

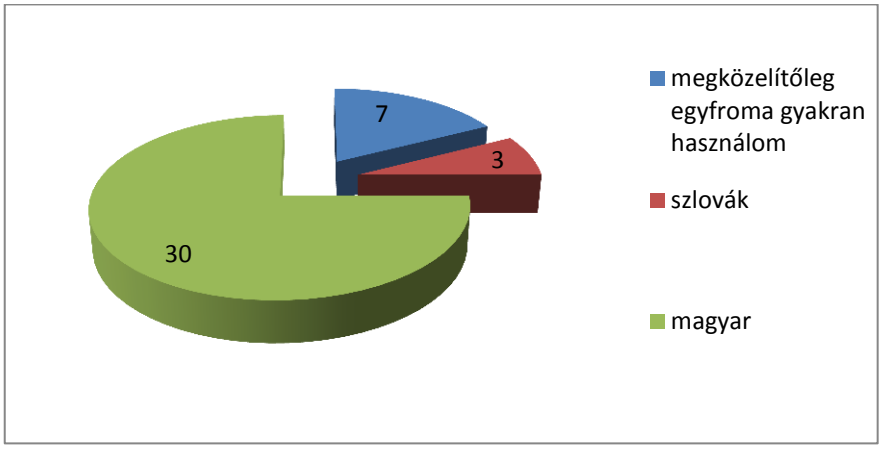

A nyelvtudás szintjére is rákérdeztem (magyar, szlovák, roma) a kérdőívemben, mely kérdés alapján a következő szintek között választhatott a kérdőívet kitöltő alany: anyanyelvi szinten; nagyon jól; jól; nem nagyon jól; alig néhány szót; nem beszélek, csak értek; sehogy. A magyar nyelvet 33-an anyanyelvi szinten beszélik, míg 7-en nagyon jól. A szlovák nyelv ismeretének megítélése önbevallás alapján a következő ábrán látható. A válaszadók közül 10-en anyanyelvi szinten beszélik az államnyelvet, míg 20-an nagyon jól (ld. 4. ábra). Az eredmények a többi,már meglévő kutatást is igazolják, miszerint a magyarság szempontjából szórvány vidéknek tekinthető településeken az államnyelv

ismerete nem okoz problémát az ott élők számára, hiszen a mindennapi érintkezés során, mind a formális, mind pedig az informális nyelvhasználati szintéren a kommunikációban jelen van a szlovák nyelv (vö. SÉRA 2010, TÁTRAI 2003).

Míg a szülők alapiskolájának tannyelve nagyrészt magyar nyelvű volt (34-en magyar tannyelvű alapiskolába jártak, 4-en szlovákba), addig a középiskola tannyelve jóval vegyesebb képet mutat: 24 fő szlovákul, 15 fő pedig magyarul végezte a tanulmányait. Azok az adatközlők, akik felsőfokú végzettséggel rendelkeznek, egy fő kivételével mindenki szlovák nyelven végezte tanulmányait. Az eredmények szintén jól jellemzik a helyi magyar oktatási rendszert. Zoboralján az elmúlt években jelentős mértékben zsugorodott az anyanyelvű iskolahálózat. A gyereklétszám csökkenése több településen az iskola megszűnéséhez vezetett, ennek eredményeképp azok, akik magyar tagozatú iskolát végeztek, az oktatás további szintjein már nem volt lehetőségük az adott településen magyar nyelven folytatni tanulmányaikat (vö. statisztikai adatokkal. Forrás: www.uips.sk).

33. ábra.
Milyen szinten beszéli az alábbi nyelvet?
(N: 39)

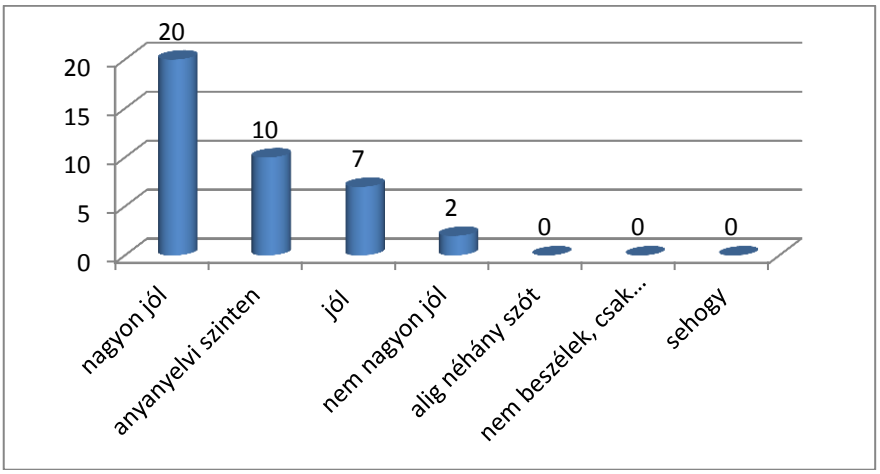

A kérdőívben kíváncsiak voltunk, hogy van-e összefüggés a vegyes házasságokban élők nyelvhasználata és a homogén családokban élők nyelvhasználata között. A 40 adatközlő közül csak 5 olyan eset volt, ahol vegyes házasság állt fenn, ebben az esetben a házastárs nemzetisége és anyanyelve is a szlovák volt, ebből kifolyólag a gyerekekkel való kommunikáció is szlovák nyelven zajlott.

34. ábra.
Házastárs nemzetisége, kommunikáció

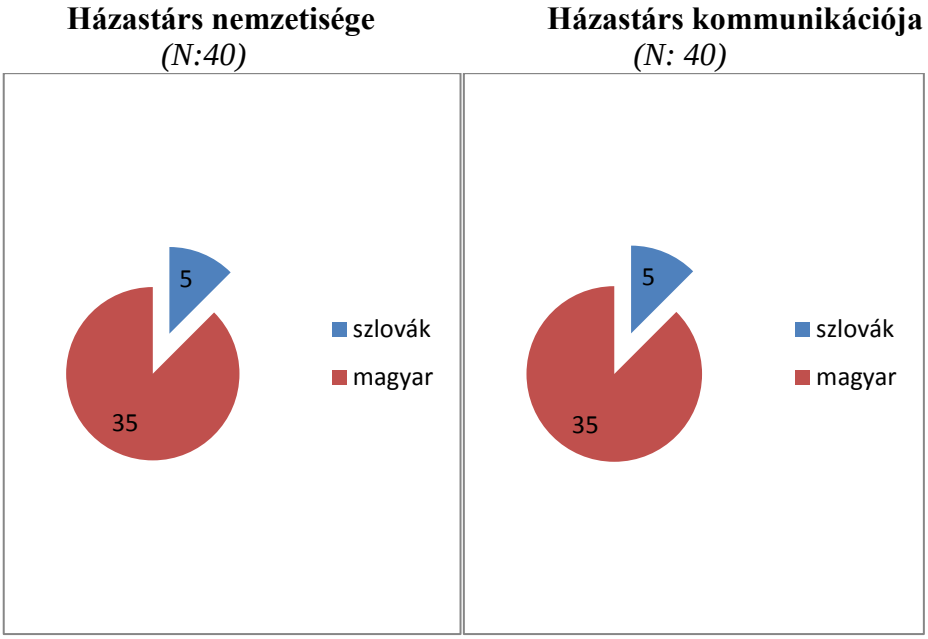

A kisebbségi magyar közösség asszimilálódásának egyik meghatározó lépcsőfokaként tartják számon a vegyes házasságokat. Mind a szlovákiai, mind a romániai empirikus kutatásokban olvashatjuk, hogy a vegyes házasságban született gyermekek száma jelentősen magasabb a szórvány területeken, valamint összefüggés figyelhető meg a családi etnikai összetétel és az iskolaválasztás között is. Az elmúlt két évben Kárpátalján végzett kutatási eredményeim is hasonló következtetésekre hívják fel a figyelmet (l. FERENC–SÉRA 2012, PAPP Z. 2012). Más nyelvészeti kutatás is alátámasztja, hogy az etnikailag vegyes házasságokban élő gyerek nyelvhasználatára a legnagyobb hatást a család és a környezete gyakorolja, attól függően, hogy melyik nyelvű (ukrán, magyar vagy orosz) családtagjával vagy barátjával tölti ideje nagyobb részét (l. FERENC–SÉRA 2012, PAPP Z. 2012).

A kérdőív második nagy része a tannyelv-választás indokait próbálta boncolgatni. A válaszadók mindegyike szerint Szlovákiában meg kell tanulni szlovákul, a legtöbben (30-an) azt a választ adták e kérdésre, hogy azét kell megtanulni szlovákul, „ *mert ez az államnyelv”,* 5-en azt válaszolták, „ *hogy jobban boldoguljon az életben”.*

A gyerek óvodai és iskolai útjával kapcsolatban rákérdeztünk, hogy milyen tannyelvű óvodát és iskolát választottak gyerekeik számára a válaszadók. Az eredményekből kiderül, hogy 18-an vegyes, 19-en magyar, míg 2 fő szlovák óvodát választott gyereke számára. Az eredmények nem meglepőek, hiszen sok településen

hivatalosan nincs magyar tannyelvű óvodai csoport, ezért nincs feltétlen választási lehetőség az adott településen az óvodaválasztáskor.

35. ábra.
Óvodai tannyelv
(N: 39)

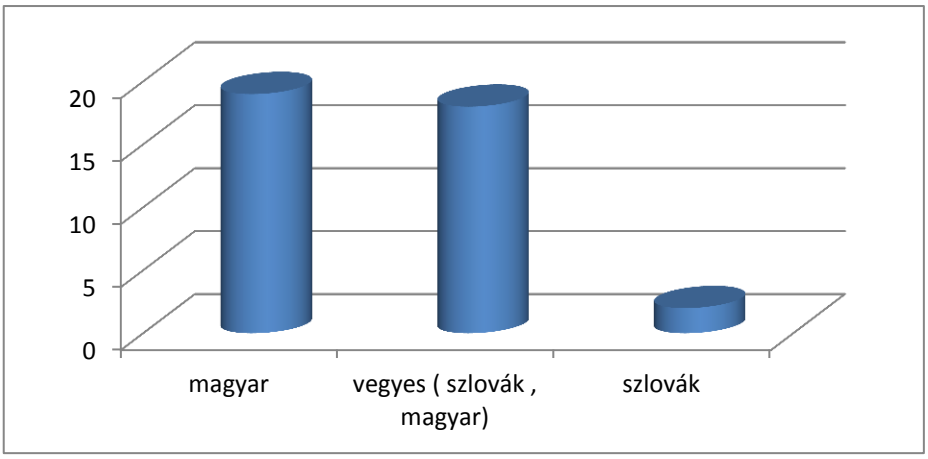

Az iskolai tannyelv megválasztásánál három olyan adatközlő volt, aki szlovák tannyelvű iskolát választott első gyereke számára, míg második gyerek számára négy adatközlő választotta a szlovák tanítású osztályt.

Arra kérdésre, hogy meg vannak-e elégedve a jelenlegi döntésükkel, mindenki igennel válaszolt.

36. ábra.
Miért döntött az adott tannyelvű iskola mellett?
(N:33)

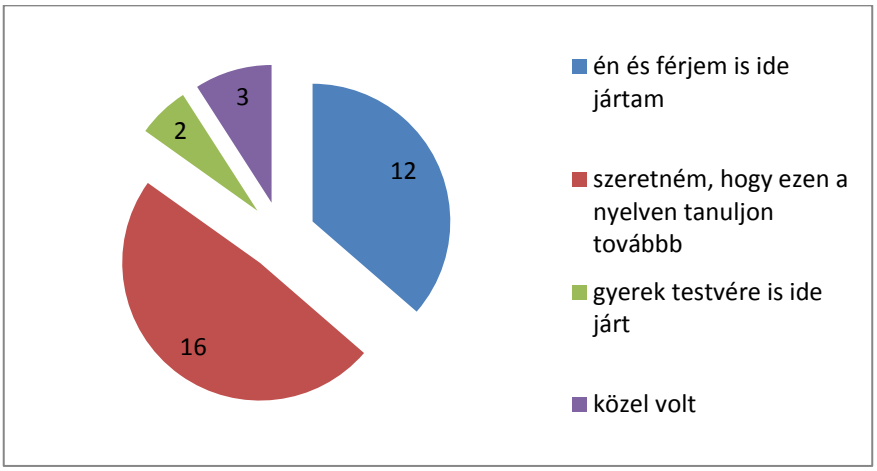

Az adott iskola melletti döntést két fő motiváció befolyásolta a válaszok alapján: az adott szülő az adott iskolába járt (12), illetve ezen a nyelven szeretné, hogy tovább tanuljon a gyerek (16).

A válaszokban egyfajta nyelvi választási motiváció dominál, de fontos szerepet kap a családi modellen alapuló választási motívum is. Ezek az eredmények mind a kárpátaljai kvalitatív, mind pedig a Felvidéken készült interjús elemzésekben is jelen vannak.

Az utolsó nagyobb témakör az iskolaválasztást befolyásoló tényezőt vizsgálta, azon belül is a támogatáspolitikáét. Szerettem volna tudni, hogy a magyar állam által nyújtott oktatási-nevelési támogatás mennyire befolyásolja szórványban, Zoboralján az iskolaválasztást? A megkérdezettek mindegyike hallott már a támogatásról.

28. táblázat.
Ön szerint miért van ez a támogatás?

„Nem tudom miért van, nem tartom jó ötletnek. Aki magyar, az nem pénzért akarja, hogy magyar legyen, sem most, sem máskor”.	Negatív ítélet.
„Magyarország ezzel a támogatással csökkenti a költségeket, és érdeke, hogy a külföldi magyarok anyanyelvükön tanuljanak.”	Anyanyelven való tanulás erősítése.
„A határon túli magyaroknak nyújt segítő kezet.”	Támogatás megléte.
„Az iskolakezdés költségei, és ez nagyon jól jön.”	Anyagi támogatás.
„Ez a támogatás azért van, hogy a szülőknek besegítsen év elején, vagy évközben (táska, cipő, füzet).”	Anyagi támogatás.
„Így szeretnének segíteni a felvidéki diákoknak.”	Támogatás megléte.
„Szerintem azért, hogy több magyar tanuló legyen.”	Anyanyelven való tanulás erősítése.
„Azért, hogy a magyar gyerekek lehetőleg magyar iskolába menjenek.”	Anyanyelven való tanulás erősítése.
„Ösztönözzék a magyar iskolába járó gyerekeket.”	Anyanyelven való tanulás erősítése.
„Hogy minél több gyerek tanulhasson anyanyelvén.”	Anyanyelven való tanulás erősítése.
„Hozzájárul a segédanyagok beszerzéséhez.”	Anyanyelven való tanulás erősítése.

A kérdésblokkban található nyílt kérdés: „Ön szerint miért van ez a támogatás? Kérem, írja le néhány mondatban” válaszokból láthatjuk, hogy a válaszadók (összes válaszadó: 11) többsége tisztában van azzal, hogy a magyar kormány milyen célok mentén hirdeti meg a támogatást. A válaszok a bal oldalt vannak, míg jobb oldalt az általam megfogalmazott megállapítás található.

Azoktól a szülőktől, akik válaszoltak arra kérdésre, hogy mire költik az oktatási-nevelési támogatást az alábbi válaszokat kapjuk: 22 fő a gyerek könyveire, 6 fő a gyerek ruháztatására, 2 fő a gyerek kirándulására, illetve 1 fő a gyerek játékaira költi a támogatást.

37. ábra.
Ön mire költi a támogatást?
(N:31)

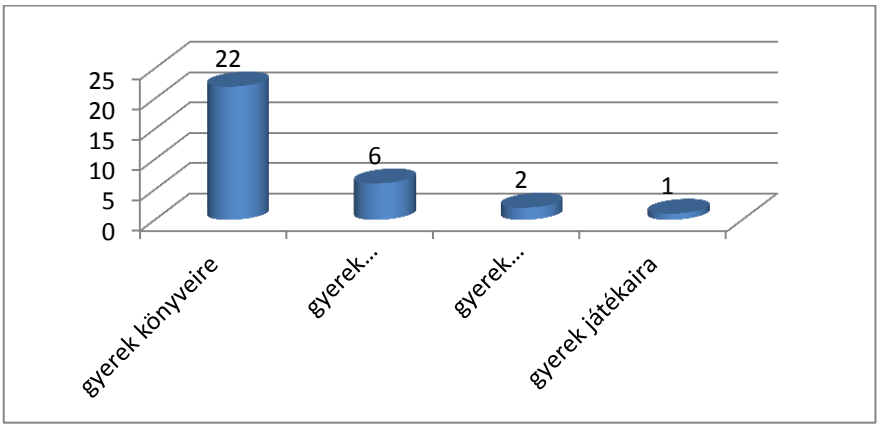

6.5. Iskolaválasztási motivációk az interjúk alapján

A hét településen készített interjúk alapján az iskolaválasztás makroszintű döntéseit három főbb tényező befolyásolja: *mintakövetés, támogatáspolitika, érvényesülés.* Hogy milyen iskolát válasz a szülő gyereke számára, befolyásolja annak a ténye is, hogy az adott osztályban hányan tanulnak, lesz-e padtársa, kikkel fog napi kapcsolatot teremteni. Az elbeszélések alapján mind a magyar, mind pedig a szlovák iskolaválasztásra hatással van egy ún. a*) mintakövetés*.

> AV*: Én ezt egyszerűen nem tudom megmagyarázni. Volt egy apuka és azt mondta,* ***hogy ez a divat****, hogy szlovákba járjon a gyereke. És nagyon hajlok arra, hogy tényleg az lenne. Hogy a* ***bárány effektus,*** *hogy egy megindul, a többi meg megy utána.*(A_I_1)

> AV: *Igen, most meg az a helyzet, mivel 1 vagy 2 gyerek lenne, ő azért nem adja, mert nem lesz neki barátja.* (A_T_2)

Az interjúkban a családi mintakövetés is tetten érhető, azaz azért íratják a szülők szlovák vagy épp magyar tannyelvű / tagozatú iskolába a gyereküket, mert a szülők, rokon, esetleg testvérek is az adott iskolában végezték tanulmányaikat.

AV1*: Anyum szerintem idejárt.*
AV2: *Apum az ide.*
AV3*: Nekem szerintem anyum járt ide.* (N_F_10)

Az iskolaválasztásra mind a helyi politikai folyamatok, mind az anyaországi támogatáspolitika, mind pedig a gazdasági tényezők hatással lehetnek. A választási mozzanatnál ezen tényezők pozitívan, illetve negatívan is alakíthatják a döntéseket. Kárpátalján például a magyar oktatási hálózat működésére 2008-tól kezdődően negatívan hatottak mindazon állami intézkedések, melyek szűkítették az anyanyelvű iskolahálózat presztízsét, azt sugallva, hogy az anyanyelven való oktatás nem olyan értékes, hiszen nem érettségizhetsz, és nem felvételizhetsz a saját anyanyelveden (CSERNICSKÓ 2009a.,SÉRA 2013b.).

Másik fontos tényező a b) *támogatáspolitika* kérdése, ami megfelelő esetben erősíthetné az anyanyelvű oktatást Felvidéken is. Az oktatási-nevelési támogatásra mind a szülőkkel készített kérdőívben, mind pedig az irányított beszélgetések témaköreiben kitértem.

AV: *Nem nagyon, mert eddig az a tapasztalatom, hogy tényleg a Rákóczi Szövetség iparkodott, hogy támogassa a szülőket. Nem vettem észre. A szülőknek jól jön, hogy megkapják, de úgy veszem észre, hogy nem azért adják magyarba a magyar szülők.* (A_I_1).

AV*: Valamikor, amikor kezdődött ez, a szülőknek amit adtak, ez a „szülőföldön magyarul" ilyen elnevezéssel pénz, annak legalább az 1/3-ával az iskola rendelkezhetett. És szerintem sokkal nagyobb effektivitása volt annak, hogy nálunk volt a pénz, mert vehettünk rajta segédeszközöket, mehettünk kirándulni. Olyan dolgokat csinálhattunk, amire a szülő most nem biztos, hogy odaadja a pénzt. Mert ha én azt mondom a szülőnek, hogy fizessen be 40 eurót és akkor elmegyünk Budapestre kirándulni, nem biztos, hogy odaadja. De ha az a pénz itt van az iskolában, akkor én abból kiveszem és elviszem a gyerekeket Budapestre. Úgyhogy, azért mondom, hogy. Szerintem ez, hogy csomagokat és pénzt adunk a szülőknek.* (G_I_5)

Fontos megemlíteni, hogy ebben a környezetben nem játszik szerepet a magyar tagozat választásában a támogatáspolitika, nevezetesen az oktatási-nevelési támogatás.

Kárpátalján, Munkácson (nagyvárosi szórványban) készült felmérésben szintén hasonló eredményeket kapunk, nem befolyásolja az iskolaválaszt az említett támogatás.

A szülői döntések egyik leggyakoribb motívumai közé sorolható az a tévhit, hogy a gyerek, ha többségi tanítású iskolába jár, akkor jobban fog boldogulni, érvényesülni. Az *érvényesülés* mint motívum az interjúkban is megjelenik.

> AV: *Ők is ezzel magyarázzák, hogy ha majd oda fognak járni,* ***jobban fognak tudni érvényesülni.*** *De viszont rá tudok mutatni 100 olyan emberre, aki oda járt azzal a hiszemmel, hogy jobban fog érvényesülni és nem vitte többre, mint aki magyar iskolába járt. Sőt még az magasabb szintet elért, mondjuk a főiskolát végzettek aránya sokkal nagyobb ebben a faluban, mint azoknak, akik oda jártak.* (CS_E_15)
> *AV: Tehát van olyan, aki már nem jár el utána magyar környezetbe, mert jobban akart* ***érvényesülni****. Én mondjuk, ismerek olyat is, aki* ***szégyelli magát emiatt****, hogy szlovák iskolát választott a gyermekének, de mégis meglépte. De én ehhez most mit szóljak? Tehát ez. Ez például, konkrétan nagyon közeli ismerős, majdnem rokoni szinten vagyunk és kerüljük is a témát, ha találkozunk, mert csak összevesznénk rajta. Nem tudom megérteni az ő érveit.* (P_I_11)

Az interjúkban találhatunk még számos más motívumot is, melyet az alábbi ábra szemléltet. Az ábra jobb oldalán a magyar nyelvű iskolaválasztást szemléltettem, míg bal oldalt a szlovák nyelvű iskolaválasztáshoz köthető motívum, esetleges eredmények láthatók.

38. ábra.
Iskolaválasztási motivációk Zoboralján

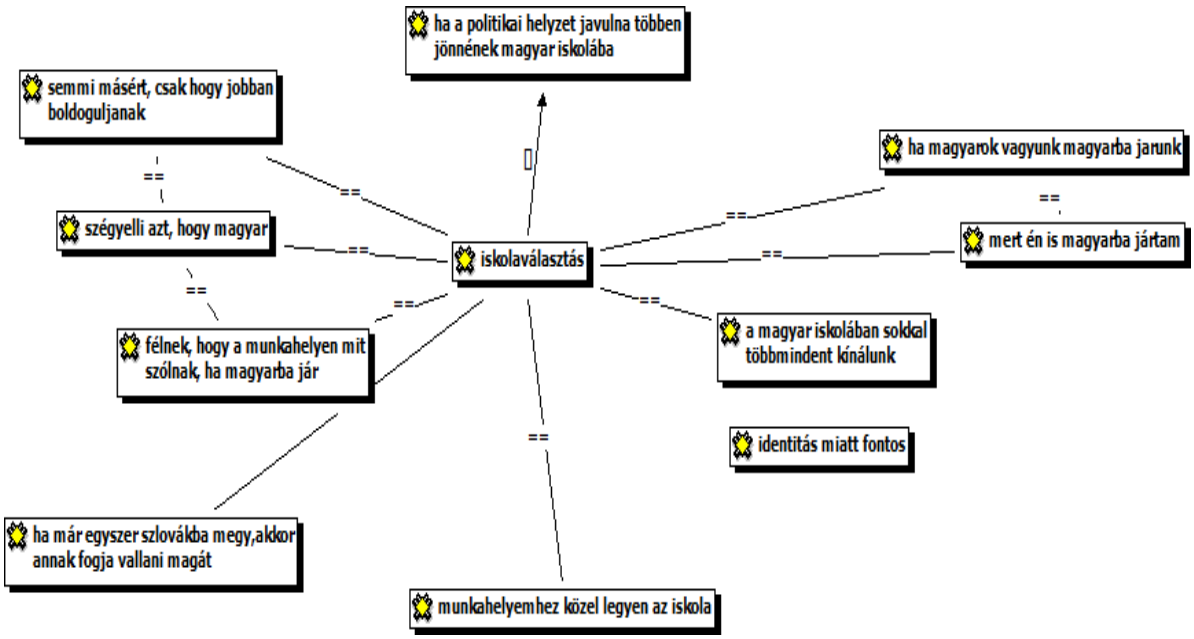

Kitekintésemben Zoboralján, a magyar oktatási intézmények vezetőivel, az oda járó tanulókkal, valamint a tanulók szüleivel készített kérdőív és interjú alapján megpróbáltam feltérképezni azokat a tényezőket, melyek hatással vannak az elemiiskolaválasztásra.

Az interjúk elemzése számos olyan rejtett motívumot és narratívát hozott felszínre, melyek által még teljesebb képet kapunk a zoboraljai magyar oktatás helyzetéről, az iskolaválasztást befolyásoló tényezőkről. Ezek nagy része már a meglévő kutatásokat igazolja, azonban mégis jelentősen eltérnek Kárpátalján, szórványban végzett kutatásaim eredményeitől. Míg Kárpátalján készült kutatásaim alapján Beregrákoson és Munkácson a nyelvi tényező, a wight flight jelenség, illetve a magyar nyelv nem megfelelő szintű ismerete jellemzi a szórvány iskolaválasztását, addig Szlovákiában a magyar nyelv presztízsének a csökkenése jelenti a legfőbb tényezőt.

Az interjúk alapján megállapítható, hogy a magyar nyelv presztízse, a vegyes házasság és az iskolaválasztási motivációk témakörei fordultak elő a leghangsúlyosabban a beszélgetésekben.

Noha az elemzésemben nem térek ki rá részletesen, de összefoglalásomban meg kell említenem, hogy az intézményvezetőkkel készített interjúkban fontos szerepet kap a jövőkép, az iskola fennmaradásának a latolgatása is. 2015-től az új szlovák oktatási törvény értelmében a zoboraljai magyar oktatás teljes felszámolása fog megtörténni, hiszen ahol a tizenegy főt nem fogja elérni a diáklétszám az adott osztályban, ott nem fognak magyar nyelvű osztályt/tagozatot nyitni. S mivel a Nagycétényi iskolán kívül jelen adatok szerint sehol nem lesznek elsősök, félő, hogy a magyar nyelvű oktatás teljes leépülése, megszűnése fog két éven belül ezen a vidéken lezajlani.

Mindezek után feltehetjük a kérdést, lesz- e magyar nyelvű oktatás Zoboralján tíz év múlva? Lesznek-e olyan magyar szülők, akik ezen tendenciát esetleg megfordítják, elegendő-e beiratkozási program, a szórványstratégia ahhoz, hogy hosszú távon lelassítsuk, esetleg megállítsuk ezen térségben a nyelvcserét, s vele együtt az egyének nyelvváltását. Mindezek megválaszolása, a cselekvési tervek meghozatala nem történhet tudományos megalapozottságú kutatások nélkül, ehhez próbált egy töredékkel hozzájárulni ezen elemzés is.

Az iskolai tannyelv-választás kérdésköre nemcsak Kárpátalján lényeges és összetett kérdés, hanem Szlovákiában, felvidéki szórványban is.

7. ÖSSZEFOGLALÁS: KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

Munkámban a kárpátaljai magyar szülők tannyelv-választási motivációit vizsgáltam a 2008 és 2015 közötti időszakban. A tárgyalt téma a helyi magyar kisebbségi közösség számára társadalmilag (a megjelölt időszakban és ma is) igen aktuális. Kutatásaim során arra a kérdésre kerestem a választ, hogy mi alapján választanak Kárpátalján a magyar szülők magyar vagy többségi tanítási nyelvű iskolát gyerekeik számára.

A munkában először megfelelő elméleti keretbe kívántam helyezni a tannyelv-választás kérdését, nyelvpolitikai, nyelvi tervezési, oktatástervezési kérdésként értelmezve azt. Az elméleti részben azt bizonyítottam, hogy a kisebbségi magyar anyanyelvű oktatás kérdését, valamint a kárpátaljai magyar szülők tannyelvválasztási motivációit csak tágabb viszonyrendszerben lehet értelmezni. A kérdés bonyolult: ideológiailag, politikailag, s nem utolsó sorban gazdaságilag sem semleges témáról van szó, a téma szereplői, befolyásolói és kivitelezői között megtalálhatjuk mind a többségi ország (Ukrajna), mind az anyaország politikumát, a helyi kárpátaljai politikai elitet és szakmát, s nem utolsó sorban a nemzetközi szervezeteket is.

Megállapítottam, hogy a *nyelvpolitikának,* s a sok esetben mögötte húzódó *nyelvi ideológiának* és *nyelvi tervezési* döntéseknek egy nyelvileg heterogén közösségben jelentős szerepe van, különösen akkor, amikor egy-egy nyelvi problémát a felek eltérő oldalról közelítenek meg.

A munkában bemutattam az ukrán állam által elfogadott nemzetközi szerződéseket, szabályozásokat, törvényeket. Ebben a részben különösen a nyelvi vonatkozásokra fókuszáltam. Ukrajnában az ország függetlenné válása óta átpolitizált a nyelv és nyelvhasználat kérdésköre, és ezért a belpolitikai csatározások egyik kedvelt témája az ukrán és az orosz nyelv párharca. Ez pedig nem kedvez annak, hogy rendezni lehessen a kisebbségi nyelvek helyzetét.

Áttekintettem Ukrajna nyelvi és nemzetiségi jellegzetességei, s ezen belül is a nyelvpolitikai törekvései. Ukrajna oktatáspolitikájának különböző korszakait vizsgálva megállapítottam, hogy az ország függetlenedésének első időszakában a kisebbségek számára pozitív feltételeket biztosítottak a nyelvhasználat terén, igazodva a nemzetközi szervezetek elvárásaihoz. Majd ezt követően egyre csökkentek az anyanyelvi és nyelvhasználati jogok az országban. A kisebbségi nyelvhasználat jogi deklarációjában pozitív előrelépés történt a 2012-es nyelvtörvény elfogadásával, ám a törvény gyakorlati be nem tartásának szankcionálása a mai napig sem lépett életbe. A kijevi Majdan

eseményei, a több mint egy éve húzódó háborús helyzet egyik központi témájaként vetődött fel ismét a kisebbségi nyelvek szerepe. A nyelvek státuszára irányuló politikai csatározások azonban sokkal mélyebb gyökerűek, mögöttük társadalmi, gazdasági és politikai erőviszonyok húzódnak meg. Felmerül azonban a kérdés, hogy hogyan befolyásolják/alakítják át ezen események a jövőben a kárpátaljai magyar közösség demográfiáját, hogyan fog ez hatni az anyanyelvű iskolahálózatra, illetve a szülők tannyelv-választási motivációira.

Munkám második nagy szerkezeti egysége empirikus kutatásaim és kutatási eredményeim bemutatásán alapul. 2008 óta folytatok kutatásokat a kárpátaljai magyar szülők iskolai tannyelv-választási motivációinak feltárása céljából. Ezen időszakban azokat a tendenciákat és/vagy esetlegességeket, illetve felmerülő társadalmi problémákat és/vagy aktualitásokat vizsgáltam, amelyek a szülők döntéseinek hátterében tudatosan és/vagy esetlegesen felsejlenek.

A vizsgálat eredményeit összegezve, a félig strukturált interjúk elemzése alapján megállapítottuk, hogy az iskolaválasztás hátterében szimbolikus és valós okok állnak.

Az interjúk alapján az iskolaválasztás szimbolikus motivációi: az államnyelv elsajátítása, az adott nyelven való könnyebb boldogulás, érvényesülés, az anyanyelven való boldogulás fontossága, a magyar identitás fontossága, rejtett kompenzáció a szülő részéről, rejtett megfelelési kényszer.

Az interjúk alapján az iskolaválasztás **valós/reális érvei**: az iskola elhelyezkedése, az oktatás színvonala, családi és baráti minta követése, tanárok személyén alapuló döntések, az iskola felszereltsége, lehetőségei. A praktikus szempontok nagyon fontos szerepet játszanak az iskolaválasztásban. A lakóhely típusa, megközelíthetősége (könnyen eljutok-e az adott iskolába), az iskola felszereltsége (mennyire korszerű, van-e fűtés, vannak-e szabadidős tevékenységek) szintén fontos (különösképp a városi iskolákban). A praktikus szempontok mellett az oktatás minőségének a kérdése is hangsúlyos, ami egyrészt az oktatók felkészültségével, másrészt a magyar iskolákba járó cigány/roma tanulók jelenlétével is összefüggést mutat.

A szülői döntések végleges kimenetében mindkét érv egyaránt szerepel. Az elvégzett kérdőíves vizsgálatok alapján megállapítottuk továbbá, hogy a felsorolt motívumok mellett az oktatás minősége, illetve az államnyelvtudás kérdése merült fel a legtöbbször mint a szülői döntéseket leginkább meghatározó érv.

Hipotézisem ellenőrzése során megállapítottam, hogy

- a kisebbségben élő kárpátaljai magyar közösség jövője, megmaradása szempontjából fontos szerepet tölt be az anyanyelvű iskolahálózat léte, mely hálózat fennmaradása és működőképessége összefüggésben van a kárpátaljai magyar szülők tannyelv-választási döntéseivel;
- az iskolai tannyelv-választással kapcsolatban a szülőket az alábbi tényezők befolyásolják, illetve motiválják: lokális tényezők, szociális tényezők (vegyes házasság, vallás, anyagi helyzet), a társadalmi mobilitással összefüggő sztereotípiák (könnyebb lesz a továbbtanulás, jobban kap munkát, ha tudja az államnyelvet), a nyelvtudás megszerzésének az igénye, a személyes pozitív vagy negatív példa, valamint az oktatás színvonala;
- mind az ukrán oktatáspolitika, mind az anyaországi támogatáspolitika hatással van a kárpátaljai magyar szülőkre az iskola tannyelvének megválasztásakor, mely hatás lehet pozitív (az identitás megőrzésére irányuló törekvések felerősödése, így a magyar tannyelvű iskola választása), valamint negatív (az asszimiláció felgyorsulása, az ukrán tannyelvű iskolai képzés választása).

A disszertáció létrejöttének egyik legfontosabb oka volt és társadalmi hozadéka lehet, hogy az elvégzett kutatások eredményei alapján a tannyelv-választás témakörének összefoglalásával javaslatokat tegyen a döntés-előkészítők és a döntéshozók (politikusok, nyelvészek, szülők, pedagógusok, közvélemény) számára.

Mit mérlegeljen a kárpátaljai szülő, mielőtt tannyelvet választ gyermeke számára?

1. A tannyelv megválasztása elsősorban identitásformáló hatása miatt fontos. A szülő az iskola megválasztásakor tannyelvet is választ gyereke számára, amellyel jelentős mértékben befolyásolja gyereke azonosságtudatának az alakulását is.
2. A tannyelv hatással lehet a tanulók szakmai tudására, ismereteire, azok elmélyült/felszínes elsajátítására (felszíni /vagy kommunikatív kompetencia).
3. A szülőknek mérlegelnie kell, hogy célnak vagy eszköznek tekinti gyereke életében az államnyelv elsajátítását.
4. A kutatások azt mutatják, hogy ha a szülő később (felülvizsgálva saját korábbi döntését) tannyelvet vált gyerekének, az negatívan befolyásolhatja a gyerek iskolai előmenetelét.

5. Anyanyelven érhető csak el egyes ismeretek mélyebb tudása (kognitív ismeret).
6. A tannyelv a megszerzett tudást és a munkaerőpiacon való elhelyezkedést is befolyásolhatja.

Miért érdemes magyar tannyelvű iskolába járni? (néhány gondolat a szülők számára)

1. Az anyanyelven való tanulás mélyebb és alapos ismeretet eredményez.
2. A magyar identitás kialakításában és megőrzésében a magyar tannyelvű iskolának fontos szerepe van, mert a magyar kultúra, a magyar kultúrkör szegmenseit közvetíti tanulói számára.
3. A magyar – sok esetben szaknyelvi – nyelvtudással segítségére lehet az ember azoknak a cégeknek, akik Magyarországról vagy az Európai Unió más országaiból szeretnének Ukrajnában vagy Kárpátalján céget alapítani.
4. A magyar tannnyelvű oktatási intézményekben számos – az állam által nem támogatott – programokban vehet részt a tanuló (osztálykirándulások, képzések, vetélkedők).
5. A magyar nyelven tanító oktatási intézményekben tanuló diákok a magyar parlament által elfogadott kedvezménytörvény értelmében oktatási-nevelési támogatásban részesülnek.

Javaslatok a helyi és magyarországi politikai és oktatási döntéshozók számára (kutatásaim tapasztalatai alapján)

1. A negatív oktatáspolitikai, jogi helyzet döntéseinek ellensúlyozása érdekében a Magyar Kormánynak ösztönöznie kell a magyar nyelvű oktatás erősítését, a magyar nyelv presztízsét (intézmények fejlesztése, magyar iskola megléte, a választási lehetőség megléte egy adott településen; támogatáspolitika).
2. Az oktatási-nevelési támogatás tudatosabb, célszerűbb felhasználása, hogy az valóban a magyar nyelvű oktatás erősítését szolgálja (reprezentatív vizsgálódás a támogatás hasznosulását illetően).
3. A magyar nyelvű oktatási intézmények erősítése, fejlesztése, korszerűsítése (új funkciók kialakítása és támogatása a meglévők mellett).

4. Az államnyelv oktatásának az eredményesség irányába való fejlesztése a kárpátaljai magyar iskolákban.
5. A cigány/roma tanulókra kifejlesztett iskolai programok és módszertan kialakítása.
6. Az oktatás minőségének a növelése a magyar tannyelvű iskolában, mert így nagyobb eséllyel íratja a szülő magyar tannyelvű iskolába gyerekét.
7. Komplex cselekvési tervek készítése élethelyzetekre és településtípusokra vonatkozóan.

A jelenlegi társadalom- és oktatás-politikai állapotok Ukrajnában és Kárpátalján abba az irányba mutatnak, hogy az iskolai tannnyelv-választás kérdésköre a kárpátaljai magyar közösségben továbbra is a nemzetrész megmaradását befolyásoló egyik fontos tényező lesz a jövőben is. Ezért lenne kiemelten fontos a tannyelv-választás kérdésének tudatos, szakmai és politikai érzékenységet nem nélkülöző kezelése a döntéshozók és a döntések kivitelezői részéről, illetve a felelős hozzáállás kialakítása a közvéleményben, oktatáspolitikusokban és szülőkben. A kérdéskör szakmailag megalapozottabb, felelős kezeléséhez próbál valamilyen mértékben hozzájárulni ez a disszertáció.

FELHASZNÁLT IRODALOM

ANDOR MIHÁLY – LISKÓ ILONA2000. Iskolaválasztás és mobilitás. Iskolakultúra, Budapest. 18.

ANDRÁSSY GYÖRGY 1998. Nyelvi jogok. A modern állam nyelvi jogának alapvetőkérdései, különös tekintettel Európára és az európai integrációra. Janus Pannonius Tudományegyetem Európa Központja. Pécs.

ANDRÁSSY GYÖRGY 2010. In: ANDRÁSSY GYÖRGY– VOGL MÁRK szerk. Az emberi jogok és a nyelvek. Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar. Pécs. 101–125.

ANDRÁSSY GYÖRGY 2013. Nyelvszabadság. Egy egyetemes elismerésre váró egyetemes emberi jog. Dialóg Campus Kiadó. Budapest–Pécs.

ÁRENDÁS ZSUZSA 2012. Az iskolaválasztás elbeszélései. Társadalmi együttélés 2012.1http://www.tarsadalmiegyutteles.hu/id-17-tarsadalmi_egyutteles_2012_1_szam_arenda.html

BABBIE, EARL 1996. A társadalomtudományi kutatás gyakorlata. Balassi Kiadó, Budapest.

BALÁZS BÁLINT – MARIÁN ANDOR – OBLATH MÁRTON – SÍKLAKI ISTVÁN 2002. Kvalitatív kutatás. Online tananyag a Matáv Oktatási Igazgatósága részére. http://oktatas.matav.hu/media/intro/

BALOGH LÍVIA 2009. „Előrelátó vagy, de mégis…" Az óvodák tannyelvének megválasztása kisebbségi közegben. In: HORVÁTH ISTVÁN– TÓDOR ERIKA MÁRIA szerk. Nemzetállamok, globalizáció és kétnyelvűség. Nemzeti Kisebbségkutató Intézet–Kriterion. Kolozsvár: 277–291.

BALOGH LÍVIA – MOLNÁR ELEONÓRA 2008. Az államnyelv elsajátításának ára a nemzeti identitás feladása? Вісник Прикарпатського університету. Педагогіка. Випуск XVII– XVIII. 10–19.

BARTHA CSILLA 1999. A kétnyelvűség alapkérdései. Beszélők és közösségek. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest. 198.

BARTHA CSILLA 2003. A kisebbségi nyelvek megőrzésének lehetőségei és az oktatás. In: NÁDOR ORSOLYA –SZARKA LÁSZLÓ szerk. Nyelvi jogok, kisebbségek, nyelvpolitika Kelet-Európában. Akadémiai Kiadó. Budapest. 56–75.

BARTHA CSILLA – NÁDOR ORSOLYA – PÉNTEK JÁNOSszerk. 2011. Nyelv és oktatás kisebbségben. Kárpát-medencei körkép. Tinta Kiadó. Budapest.

BÁRDI NÁNDOR 2004. Tény és való. A budapesti kormányzatok és határon túli magyarok kapcsolattörténete. Kalligramma. Pozsony.

BÁRDI NÁNDOR − MISOVICZ TIBOR 2010. A kisebbségi magyar közösségek támogatásának politikája. In: BICSKEYBOTOND szerk. Határon túli magyarok a 21. században. Köztársasági Elnöki Hivatala. Budapest. 66−77.

БАРАНЬ Є., ЛІБАК Н. 2008. Методичні рекомендації з сучасної українськоїлітературної мови для студентів. Берегово: ЗУІ. 44 с.

БАРАНЬ Є., ЛІБАК Н. 2008. Сучасна українська літературна мова. Берегово:ЗУІ. 40 с.

BEREGSZÁSZI ANIKÓ 2002. Magyar nyelvi tervezés Kárpátalján. Célok, problémák és feladatok, PhD disszertáció. ELTE. Budapest.7–25.

BEREGSZÁSZI ANIKÓ – CSERNICSKÓ ISTVÁN – OROSZ ILDIKÓ 2001. Nyelv, oktatás, politika. PoliPrint. Ungvár.

BEREGSZÁSZI ANIKÓ – CSERNICSKÓ ISTVÁN 2003. A magyar nyelv használatának lehetőségei Kárpátalján de jure és de facto. In: NÁDOR ORSOLYA – SZARKA LÁSZLÓ szerk. Nyelvi jogok, kisebbségek, nyelvpolitika Kelet-Közép-Európában, Akadémiai Kiadó. Budapest. 110–122.

BEREGSZÁSZI ANIKÓ – CSERNICSKÓ ISTVÁN 2004. Az anyanyelvet nem megőrizni, hanem használni kell! A Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Kartája és a kárpátaljai magyarság. In: BEREGSZÁSZI ANIKÓ – CSERNICSKÓ István: …itt mennyit ér a szó? Írások a kárpátaljai magyarok nyelvhasználatáról, PoliPrint. Ungvár.

BEREGSZÁSZI ANIKÓ – CSERNICSKÓ ISTVÁN 2006. A kárpátaljai magyar nyelvhasználat társadalmi rétegződése. PoliPrint. Ungvár.

BEREGSZÁSZI ANIKÓ – CSERNICSKÓ ISTVÁN2007. A Regionális és Kisebbségi Nyelvek Európai Kartája – ukrajnai módra. Kisebbségkutatás 2007/2: 251–261.

BEREGSZÁSZI ANIKÓ – CSERNICSKÓ ISTVÁN 2010. Направление языковой политики украиныкак фактор этнических и языковых конфликтов. In: ВИНОГРАДОВ В. –МИХАЛЬЧЕНКО В. (ред.): Язык и общество в современной России и другихстранах/ Language and Society in present-day Russia and other countries, Институтязыкознания РАН – Научно-исследовательный центр по национально-языковым отношениям. Москва. 245–249.

BEREGSZÁSZI ANIKÓ – CSERNICSKÓ ISTVÁN –FERENC VIKTÓRIA 2014. Útmutató és tájékoztató a nyelvtörvény gyakorlati alkalmazásához kárpátaljai magyaroknak. Lucius Kiadó. Budapest.

BODÓ BARNA 2003. Identitás és szórványdiskurzus. Kisebbségkutatás 2003/2. http://www.hhrf.org/kisebbsegkutatas/kk_2003_02/cikk.php?id=752

BORBÉLY ANNA 2001. Nyelvcsere. Szociolingvisztikai kutatások a magyarországi román közösségében. MTA Nyelvtudományi Intézete Élőnyelvi Osztálya. Budapest.34.

BRAUN LÁSZLÓ – CSERNICSKÓ ISTVÁN – MOLNÁR JÓZSEF 2010. Magyar anyanyelvű cigányok (romák) Kárpátalján. PoliPrint. Ungvár.

BRUBAKER, ROGERS – FEISCHMIDT MARGIT – FOX, JON – GRANCEA, LIANA 2011. Nacionalista politika és hétköznapi etnicitás egy erdélyi városban. L'Harmattan. Budapest. 288.

COBARRUBIAS, JUAN 1983. Ethical issues in status planning. In: COBARRUBIAS – FISHMAN szerk. 41–85.

COOPER, ROBERT L. 1989. Language planning and social change. Cambridge University Press.

CRYSTAL, DAVID 1998. A nyelv enciklopédiája. Osiris Kiadó. Budapest.

CUMMINS, JIM 2008. BICS and CALP: Empirical and theoretical status of the distinction. In: Street, B − Hornberger, N. H. (eds.) Encyclopedia of Language and Education. 2nd edition, Volume 2: Literacy. Springer Science – Business Media LLC. New York. 71–83.

CSERNICSKÓ ISTVÁN 1998. A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján). Osiris Kiadó – MTA Kisebbségkutató Műhely. Budapest.

CSERNICSKÓ ISTVÁN 2001. Az ukrán nyelv oktatásának problémái Kárpátalja magyar iskoláiban. Nyelvünk és Kultúránk 2001/2: 15–23.

CSERNICSKÓ ISTVÁN 2004. Egy megoldatlan probléma: az államnyelv oktatása a kárpátaljaimagyar tannyelvű iskolákban. In: HUSZTI ILONA szerk. Idegennyelv-oktatás kisebbségi környezetben. PoliPrint − Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola. Ungvár. 113–123.

CSERNICSKÓ ISTVÁN 2008a. Ukrajna összhangra törekszik. Az ukrajnai oktatáspolitika nyelvi vonatkozásai. Kisebbségkutatás 2008/2: 302–315.

CSERNICSKÓ ISTVÁN 2008b. A nyelvészek társadalmi felelőssége. In: Kárpátinfó hetilap http://emagyar.net/index.php?p=news&id=3363

CSERNICSKÓ ISTVÁN 2009a. Az ukrajnai oktatáspolitika a nyelvi asszimiláció szolgálatában. Korunk 2009/3: 33–40.

CSERNICSKÓ ISTVÁN 2009b. Tények, adatok a kárpátaljai magyarok nyelvtudásáról. Együtt 2009/3: 70–77.

CSERNICSKÓ ISTVÁN 2010a. Nyelv és nyelvpolitika a hosszú 20. században. In: FEDINEC CSILLA – VEHES MIKOLA szerk. 2009. Kárpátalja 1919–2009. MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete – Argumentum. Budapest. 554.

CSERNICSKÓ ISTVÁN 2010b. Мовна політика в часи територіальної ревізії (1938–1944). In: М. ВЕГЕШ ТА Ч. ФЕДИНЕЦЬРЕД.,Закарпаття 1919–2009 років: історія, політика, культура. Поліграфцентр „Ліра". Ужгород. 660–668.

CSERNICSKÓ ISTVÁN 2012. Megtanulunk-e ukránul? A kárpátaljai magyarok és az ukrán nyelv. PoliPrint. Ungvár.

CSERNICSKÓ ISTVÁN 2013. Államok, nyelvek, államnyelvek. Nyelvpolitika a mai Kárpátalja területén (1867–2010). Gondolat Kiadó. Budapest.

CSERNICSKÓ ISTVÁN 2014. Néhány gondolat az ukrajnai és a kárpátaljai oktatás színvonaláról, számadatok alapján. Közoktatás 2014/ 2: 9.

CSERNICSKÓ ISTVÁN – HIRES-LÁSZLÓ KORNÉLIA 2002. A kárpátaljai magyarok lokális, regionális és nemzeti identitásáról. Kisebbségkutatás 2002/2. http://www.hhrf.org/kisebbsegkutatas/kk_2002_02/cikk.php?id=1116

CSERNICSKÓ ISTVÁN – SOÓS KÁLMÁN 2002. Gyorsjelentés – Kárpátalja. In: SZABÓ ANDREA – BAUER BÉLA – LAKI LÁSZLÓ – NEMESKÉRI ISTVÁN szerk. Mozaik 2001. Magyar fiatalok a Kárpátmedencében. Nemzeti Ifjúságkutató Intézet. Budapest. 91–135.

CSERNICSKÓ ISTVÁN – GÖNCZ LAJOS 2009. Tannyelvválasztás a kisebbségi régiókban: Útmutató a kárpátaljai magyar szülőknek és pedagógusoknak. MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság. Magyar Köztársaság Miniszeterelnöki Hivatal. Budapest.

CSERNICSKÓ ISTVÁN – PÉNTEK JÁNOS – SZABÓMIHÁLY GIZELLA 2010. A határon túli magyar nyelvváltozatok a többségi nyelvpolitikák rendszerében: Románia és Ukrajna példája. Regio 2010 /3: 3–36.

CSERNICSKÓ ISTVÁN –SZABÓMIHÁLY GIZELLA 2011. Hátrányból előnyt: a magyar nyelvpolitika és nyelvtervezés kihívásairól In: BENŐ ATTILA – PÉNTEK JÁNOS szerk. A Termini Magyar Nyelvi Kutatóhálózat tíz éve. Gramma Nyelvi Iroda – Szabó T. Attila Nyelvi Intézet. Dunaszerdahely – Kolozsvár. 165.

CSETE ÖRS – PAPP Z. ATTILA – SETÉNYI JÁNOS 2010. Kárpát-medencei magyar oktatás az ezredfordulón. In: BITSKEY BOTOND szerk.Határon túli magyarság a 21. században. Köztársasági Elnöki Hivatala. Budapest. 125–165.

DOBOS FERENC szerk. 2011. Szociológiai kutatások a határon túli magyarság körében. Kutatási jelentés.

DZSANDA GALINA szerk. 2008.Ukrán–magyar kisszótár. // Українсько–угорський словничок. ПоліПрінт–Закарпатський угорський інститут ім. Ф Ракоці II. Ужгород–Берегово. 348.

EDUCATION IN A MULILINGUAL WORLD
HTTP://UNESDOC.UNESCO.ORG/IMAGES/0012/001297/129728E.PDF

EPLÉNYI KATA – KÁNTOR ZOLTÁN szerk. 2012. Térvesztés és határtalanítás: a magyar nyelvpolitika 21. századi kihívásai. Lucidus Kiadó. Budapest. 4.

FEDINEC CSILLA 1999. Fejezetek a kárpátaljai magyar közoktatás történetéből (1938–1991). Nemzetközi Hungarológiai Központ. Budapest.

FEDINEC CSILLA 2002. A kárpátaljai magyarság történeti kronológiája 1918–1944. Fórum Intézet – Lilium Aurum Könyvkiadó. Galánta–Dunaszerdahely.

FERENC VIKTÓRIA 2009. Utak és útvesztők a kétnyelvűség keresésében. In: KÖTÉL EMŐKE – SZARKA LÁSZLÓ szerk. Határhelyzetek II. Kultúra–Oktatás–Nyelv–Politka. Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium. Budapest. 215–239.

FERENC VIKTÓRIA 2012. Magyar nyelvű kisebbségi felsőoktatás a Kárpát-medencében: nyelvi, nyelvpolitikai kihívások. Pécs. 82.

FERENC VIKTÓRIA2014. Ami a nemzetközi mérésekben nem látszik: tanulói kompetenciák Kárpátalján. Kisebbségkutatás2014/4: 188–221.

FERENC VIKTÓRIA – SÉRA MAGDOLNA 2011. Kárpátalja–Ukrajna. In: BAUER BÉLA – SZABÓ ANDREA – PILÓK PÉTER szerk. Mozaik 2011 – magyar fiatalok a Kárpát-medencében.

FERENC VIKTÓRIA – SÉRA MAGDOLNA 2012. Iskolaválasztás Kárpátalján. Kisebbségkutatás 2012/3: 473–513.

FISHMAN, JOSHUA A. 1998. Nyelvi modernizáció és nyelvi tervezés a nemzeti modernizáció és tervezés más típusaival összehasonlítva. In: TOLCSVAI NAGY GÁBOR szerk. Nyelvi tervezés. Tanulmánygyűjtemény. Universitas Kiadó. Budapest. 31– 50.

GAL, SUSAN 1991. Mi a nyelvcsere és hogyan történik? Regio 1991/1: 66–76.

GEREBEN FERENC 1995. Nemzeti és vallási identitás kisebbségi és többségi helyzetben. Empirikus vizsgálat hat középeurópai ország magyar nemzetiségű lakossága körében. Protestáns Szemle. 1995/3: 197–216.

GEREBEN FERENC 1998. Anyanyelv és identitástudat kapcsolata a magyarpárú kétnyelvűség helyzetében. In: LANSTYÁK ISTVÁN – SZABÓMIHÁLY GIZELLA szerk. Nyelvi érintkezések a Kárpát-medencében. Kalligram Könyvkiadó – A Magyar Köztársaság Kulturális Intézete. Pozsony. 113–127.

GEREBEN FERENC 1999. Identitás, kultúra, kisebbség. Osiris. Budapest.

GEREBEN FERENC 2005. Olvasáskultúra és identitás. A Kárpát-medence magyarságának kulturális és nemzeti azonosságtudata. Lucidus Kiadó. Budapest.

GOLNHOFER ERZSÉBET 2001. Az esettanulmány. Műszaki Könyvkiadó. Budapest.

GÖNCZ LAJOS 1995. A tannyelv hatása a tanulók személyiségfejlődésére többnyelvű környezetben. In: KASSAI ILONA szerk. Kétnyelvűség és magyar nyelvhasználat. MTA Nyelvtudományi Intézet. Budapest. 65–81.

GÖNCZ LAJOS 2004. A vajdasági magyarság kétnyelvűsége. Magyarságkutató Tudományos Társaság – MTA Etnikai- Nemzeti Kisebbségkutató Intézet. Szabadka. 274.

HALÁSZ KATALIN 2001. Kisebbségvédelem Európában. Az Európai Tanács szerepe a nemzeti kisebbségek jogainak a védelmében. Európai Tükör. Műhelytanulmányok. Az európai közigazgatási képzési ösztöndíjas hallgatók dolgozatai (I.) Miniszterelnöki Hivatal Integrációs Stratégiai Munkacsoport. Budapest. 8–43.

HAUGEN, EINAR 1959. Language Planning in Modern Norway. Anthropological Linguistics. 8–21.

HAUGEN, EINAR. 1966. Linguistics and language planning. In: W. BRIGHT szerk. Sociolinguistics. The Hague. Mouton. 50–71.

HAUGEN, EINAR 1987. Language Planning. In: AMMON, U. – DITTMAR, N. – K. J. Mattheier eds. Sociolinguistics. An International Handbook of the Science of Language and Society. VolWalter de Gruyter. Berlin. 626–637.

HÁGAI AJÁNLÁSOK

http://www.osce.org/hu/hcnm/32186?download=true

HIRES-LÁSZLÓ KORNÉLIA 2010. „Az öreg fát már nagyon nehéz kivágni.” A nemzeti és lokális identitás faktorai az ezredfordulón a kárpátaljai magyar közösségben. Poli Print. Ungvár.

HIRES-LÁSZLÓ KORNÉLIA 2011. A kárpátaljai magyarság közoktatási intézményei a 2009-es évben – az Oktatási kataszter elemzése. In: KÖTÉL EMŐKE szerk. Kataszter – Kárpátalja. Gyorsjelentés. A Kárpát-medence magyar oktatási és tudományos intézményei – adatbázisfrissítés. Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium. Budapest. 23–41.

KARMACSI ZOLTÁN 2003. A magyar nyelv Beregszász hivatalaiban. In: CSERNICSKÓ ISTVÁN szerk. A mi szavunk járása. Bevezetés a Kárpátaljai magyar nyelvhasználatba. Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola. Beregszász. 92–100.

KARMACSI ZOLTÁN 2009. Nyelvi attitűd: gyengítő és erősítő tényezők Kárpátalján a magyar nyelv esetében. In: BORBÉLY ANNA – VANCÓ ILDIKÓ – KREMMER ILONa szerk. Nyelvi ideológiák, attitűdök és sztereotípiák. Tinta Könyvkiadó. Budapest. 415−423.

KARMACSI ZOLTÁN 2011. Etnikailag vegyes házasságban nevelkedő gyerekek nyelvhasználatának jellemző vonásai. In: HIRES-LÁSZLÓ KORNÉLIA – KARMCSI ZOLTÁN – MÁRKU ANITA szerk. Nyelvi mítoszok, ideológiák, nyelvpolitika és nyelvi emberi jogok Közép-Európában elméletben és gyakorlatban. 16. ÉK. Anyagai. Tinta Könyvkiadó. Budapest–Beregszász. 343–349.

KÁNTOR ZOLTÁN szerk. 2013. Nemzetpolitikai alapismeretek. Nemzeti Közszolgálati és Tankönyv Kiadó. Budapest.

KERETEGYEZMÉNY A NEMZETI KISEBBSÉGEK VÉDELMÉRŐL.
http://www.sogorcsaba.eu/docs/Keretegyezmeny.pdf

KISS JENŐ 1995. Társadalom és nyelvhasználat. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest.

KISS JENŐ 2012. A nyelvstratégiai nyelvészeti megalapozásának fontossága. In: KLOSS, HEINZ. 1969.Research Possibilities on Group Bilingualism: A Report. International Center for Research on Bilingualism. Quebec.

KOCSIS KÁROLY – TÁTRAI SZILÁRD szerk. 2012. Kárpát-Pannon térség változó etnikai arculata. MTA CSFK FTI.

KOLLÁTH ANNA – VARGA ISTVÁN ŠTEFAN – GÖNCZ LAJOS 2009. Magyar1 vagy magyar2? Tannyelvválasztás a Muravidéken: Útmutató magyar szülőknek és pedagógusoknak. Magyar Köztársaság Miniszterelnöki Hivatala. Budapest.

KONTRA MIKLÓS 2005. szerk. Sült galamb? Magyar egyetemi tannyelvpolitika. (Disputationes Samarienses, 6. Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó. Somorja–Dunaszerdahely. 2.

KÓTYUK ISTVÁN 2006. Magyar–ukrán kisszótár. // Угорсько-український словничок. ПоліПрінт–Закарпатський угорський інститут ім. Ф .Ракоці II. Ужгород–Берегово. 352.

KULYK, VOLODYMYR 2013. Combining identity and integration: comparative analysis of schools for two minority groups in Ukraine. Compare: A Journal of Comparative and International Education 43(5): 622–645.

KVALE, STEINAR 2005. Az interjú. Bevezetés a kvalitatív kutatás interjútechnikáiba. Jószöveg Műhely. Budapest.

LAMPL ZSUZSANNA 1999. A sajátútját járó gyermek. Három szociológiai tanulmány a szlovákiai magyarokról. Madách–Posonium. Pozsony. 106.

LANSTYÁK ISTVÁN 1996. Anyanyelvi nevelés a határon innen és túl. In: CSERNICSKÓ ISTVÁN – VÁRADI TAMÁS szerk. Kisebbségi magyar iskolai nyelvhasználat. Tinta Könyvkiadó és KiadványszerkesztőBt. Budapest. 11–15.

LANSTYÁK ISTVÁN 1998. Nyelvünkben otthon. NAP Kiadó. Dunaszerdahely. 8.

LANSTYÁK ISTVÁN 2009. Nyelvi ideológiák és filozófiák. Fórum Társadalomtudományi Szemle. 2009/1: 27–44.

LANSTYÁK ISTVÁN – SZABÓMIHÁLY GIZELLA szerk. 1997. Magyar nyelvhasználat – iskola – kétnyelvűség. Kalligramma Könyvkiadó. Pozsony.

LANSTYÁK ISTVÁN – SZABÓMIHÁLY GIZELLA szerk. 2011. A magyar nyelv Szlovákiában. Fórum Kisebbségkutató Intézet. Somorja.

LEHOCZKY TIVADAR 1881–1882/1996. Bereg vármegye. Budapest–Beregszász: Hatodik Síp Alapítvány – Mandátum Kiadó. Szerkesztett kiadás.

MAGYAR NEMZETPOLITIKA 2012. A nemzetpolitika stratégia kerete. Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium. Nemzetpolitika Államtitkárság. Budapest. 33.

http://bgazrt.hu/npki/a_nemzetpolitika_oktatasa/alapdokumentumok/magyar_nemzetpolitika_a_nemzetpolitikai_strategia_kerete/

MAJZIK LÁSZLÓNÉ 1991. Esettanulmányok a világban és nálunk. In: Új Pedagóiai Szemle.7–8 sz. 124–128.

MANDEL KINGA – PAPP. Z. ATTILA 2006. A nemzeti identitás megőrzésének, megújításának intézményrendszere. Magyar Kisebbség. 91–111.

МАРГІТИЧ К., ГІРЕШ К. ТА ГІРЕШ Е. 2007. Українсько—угорсько—англійськийрозмовник. Берегово: ЗУІ. (68 с.), МАРГІТИЧ К.: Дидактичні ігри на уроках української мови. Берегово. ЗУІ. (20 с.), МАРГІТИЧ К.: Ділова українська мова. Берегово. ЗУІ. (120 с.) Маргітич К.: Методичні рекомендації по розвитку зв'язного мовлення)

МАСЕНКО ЛАРИСА 2004. Мова і суспільство: постколоніальний вимір. Видавничий дім „КМ Академія". Київ.

MOLNÁR ANITA 2009a. Tannyelv, nemzeti identitás és a nyelvek presztízse – egy Kárpátalján végzett kutatás margójára. In: BORBÉLY ANNA – VANČONÉ KREMMER ILDIKÓ – HATTYÁR HELGA szerk. Nyelvideológiák, nyelvi attitődök észtereotípiák. MTA Nyelvtudományi Intézet, Gramma Nyelvi Iroda, Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kar. Tinta Kiadó. Budapest – Dunaszerdahely – Nyitra. 439–446.

MOLNÁR ANITA 2009b. Tannyelv és nemzeti identitás kapcsolata egy 2006-os felmérés tükrében. In: KARMACSI ZOLTÁN – MÁRKU ANITA szerk. Nyelv, identitás és anyanyelvi nevelés a XXI. században. PoliPrint. Ungvár.122–127.

MOLNÁR ANITA 2010a. A tannyelv hatása a magyar nyelv helyzetére Kárpátalján. In: GARACZI IMRE – SZILÁGYI ISTVÁN szerk. Magyarságtudományi kutatások I. A kultúra, a tudomány és a nemzet helyzete a Kárpát-medencében.Veszprémi Humán Tudományokért Alapítvány. Veszprém. 189–201.

MOLNÁR ANITA 2010b. Magyar vagy ukrán tannyelvű iskola? A tannyelv lehetséges következményeiről Kárpátalján. In: FÁBRI ISTVÁN – KÖTÉL EMŐKE szerk. Határhelyzetek III. Önmeghatározási kísérletek: hagyományőrzéstől a nyelvi identitásig. Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium. Budapest. 86–212.

MOLNÁR ANITA 2010c. Nyelvi ideológiák és nyelvválasztás összefüggéseiről a kárpátaljai magyarok körében. In: KOZMÁCS ISTVÁN – VANČONÉ KREMMER ILDIKÓ szerk. Közös jövőnk a nyelv II. Nyelvtudomány és pedagógia, Tudomány az oktatásért – oktatás a tudományért, Veda pre vzdelanie – vzdelanie pre vedu, Science for Education – Education for Science. Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre Fakulta stredoeurópskych štúdií. Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara. Nyitra. 53–63.

MOLNÁR ANITA 2010d. Finomhangolás: a tannyelv és a nyelvválasztás. In: CSERNICSKÓ ISTVÁN szerk. Nyelvek, emberek, helyzetek. A magyar, ukrán és orosz nyelv használata a kárpátaljai magyar közösségben. PoliPrint. Ungvár. 80–85.

MOLNÁR ANITA 2013. „Óvodában szívesen vagyunk” Elmélet és gyakorlat Beregszász óvodáinak oktatási nyelvében. In: SZOTÁK SZILVIA szerk. Határhelyzetek V. Sztereotípiák, választások, túlélési stratégiák kisebbségi léthelyzetekben. Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium. Budapest. 231–258.

MOLNÁR D. ISTVÁN – MOLNÁR JÓZSEF 2005. Kárpátalja népessége és magyarsága a népszámlálási és népmozgalmi adatok tükrében. Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség Tankönyv- és Taneszköztanácsa. Beregszász. 27–31.

MORVAI TÜNDE 2013. „Duplán teljesít”. Iskolaválasztás Zoborvidéken. Kisebbségkutatás 2013/4: 60–74.

MORVAI TÜNDE – SZARKA LÁSZLÓ 2012. A magyar tannyelvű iskolák választása Dél-Szlovákiában: gömöri, mátyusföldi és zoboraljai gyakorlatok. Kisebbségkutatás. 2012/3: 536–567.

NÁDOR ORSOLYA 2002. Nyelvpolitika. A magyar nyelv politikai státusváltozásai és oktatása a kezdetektől napjainkig. BIP. Budapest. 17.

NÁDOR ORSOLYA – SZARKA LÁSZLÓ szerk. 2003. Nyelvi jogok, kisebbségek, nyelvpolitika Kelet-Közép-Európában. Akadémiai Kiadó. Budapest.

NYELVI JOGOK EGYETEMES NYILATKOZATA
http://www.mnyknt.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=101&Itemid=30

OROSZ ILDIKÓ 2005. A magyar nyelvű oktatás helyzete Kárpátalján az ukrán államiság kialakulásának első évtizedeiben. Poli Print. Ungvár.

OROSZ ILDIKÓ 2007. A függetlenségtől a narancsos forradalomig. A kárpátaljai magyarság helyzete a független Ukrajnában (1991–2005). Poli Print. Ungvár. 408.

OROSZ ILDIKÓ és mtsai 2010. Beszámoló.„ Magyarok oktatási-képzési stratégiája Kárpátalján az új ukrán oktatáspolitikai törekvések fényében."

PAPP Z. ATTILA 2006. Oktatási támogatások a határon túli közösségeknek 2003–2006. Educatio 2006/1: 130–146.

PAPP Z. ATTILA 2008. Beszédből világ. Elemzések, adatok amerikai magyarokról. Magyar Külügyi Intézet. Regio Books. Budapest.

PAPP Z. ATTILA 2010. Határon túli magyar oktatási támogatások és hasznosulásuk 2006-2010 között. Educatio 2010/1: 88–110.

PAPP Z. ATTILA 2012. Az iskolaválasztás motivációi és kisebbségi perspektívái Kisebbségkutatás. 2012/3: 399–418.

PAPP Z. ATTILA – VERES VALÉR szerk. 2007. Kárpát Panel 2007. A Kárpát-medencei magyarok társadalmi helyzete és perspektívái. MTA Kisebbségkutató Intézet. Budapest.

PÉNTEK JÁNOS 2005. Tanulságok: szentencia nélkül. In: KONTRA MIKLÓS szerk. Sült galamb? Magyar egyetemi tannyelvpolitika. Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó. Somorja – Dunaszerdahely. 239.

PÉNTEK JÁNOS 2012. Nyelvi tervezés és nyelvstratégiák a Kárpát-medencében. In: EPLÉNYI KATA – KÁNTOR ZOLTÁN szerk. Térvesztés és Hatástalanítás. A magyar nyelvpolitika a 21. században. Nemzetpolitikai Kutatóintézet. Lucidus Kiadó. Budapest. 19–26.

REGIONÁLIS VAGY KISEBBSÉGI NYELVEK EURÓPAI KARTÁJA
HTTP://EPA.OSZK.HU/00000/00036/00012/PDF/09.PDF

SÁNDOR ANNA 1997. Nyelvi attitűd kisebbségben. Magyar Nyelv
http://www.c3.hu/~magyarnyelv/01-1/sandora.htm

SÁNDOR ANNA 2000. Anyanyelvhasználat és kétnyelvűség egy kisebbségi magyar beszélőközösségben, Kolonban. Mercurius Könyvek. Kalligramm Kiadó. Pozsony.

SÁNDOR KLÁRA 2001. Nyelvművelés és ideológia. In: SÁNDOR KLÁRA szerk. Nyelv, nyelvi jogok, oktatás. JGYTF Kiadó. Szeged. 153–216.

SÁNDOR KLÁRA2003. Nyelvtervezés, nyelvpolitika, nyelvművelés. In: KIEFER FERENC – SIPTÁR PÉTER szerk. A magyar nyelv kézikönyve. Akadémiai Kiadó. Budapest. 381–409.

SÁNDOR KLÁRA 2006. Nyelvtervezés, nyelvpolitika, nyelvművelés. In: KIEFER FERENC szerk. Magyar nyelv. Akadémiai Kiadó. Budapest. 959–995.

SÁNDOR KLÁRA szerk. 2000. Nyelv, hatalom, nyelvi jogok és oktatás. Tanulmányok a Bolyai Nyári Akadémia előadásaiból. Csíkszereda: „Apáczai Csere János" Pedagógusok Háza Kiadója.

SÉRA MAGDOLNA 2009. Az iskolai tannyelv-választás szerepe a kárpátaljai magyar kisebbség jövője és megmaradása szempontjából. In: KÖTÉL EMŐKE – SZARKA LÁSZLÓ szerk. Határhelyzetek II. Kultúra–Oktatás–Nyelv–Politka. Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium. Budapest. 241–267.

SÉRA MAGDOLNA 2010. Érvek és ellenérvek az iskolai tannyelvválasztásban (avagy az oktatáspolitikai változások hatása a kárpátaljai magyar közösségre, irányított beszélgetések alapján). In: FÁBRI ISTVÁN – KÖTÉL EMŐKE szerk. Határhelyzetek III. Önmeghatározási kísérletek: hagyományőrzéstől a nyelvi identitásig. Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium. Budapest. 161–185.

SÉRA MAGDOLNA 2012. Nyelvpolitika, tannyelv-választás és oktatási stratégiák a kárpátaljai magyar közösség viszonylatában. In: PARAPATICS ANDREA szerk. Félúton 7. A hetedik Félúton konferencia (2011) kiadványa. ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola. Budapest.

SÉRA MAGDOLNA 2013a. Az oktatási-nevelési támogatás szerepe az iskolai tannyelvválasztásban Kárpátalján. In: SZOTÁK SZILVIA szerk. Határhelyzetek V. Sztereotípiák, választások, túlélési stratégiák kisebbségi léthelyzetben. Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium. Budapest. 310–335.

SÉRA MAGDOLNA 2013b. Magyarok a szórványban a többségi oktatásban (interjúzás tapasztalatai Beregrákoson). Kisebbségkutatás 2013/4: 122–137.

SKUTNABB-KANGAS, TOVE 1997. Nyelv, oktatás és a kisebbségek. Teleki László Alapítvány. Budapest. 34.

SORBÁN ANGELLA 2000. „Tanuljon románul a gyermek, hogy jobban érvényesülhessen". Az asszimiláció természetrajzához. Magyar Kisebbség 3/21.

SORBÁN ANGELLA 2009. A nyelvválasztás és szociológiai háttere az oktatás különböző fokozatain. In: BÁLINT EMESE – PÉNTEK JÁNOS szerk. Oktatás: nyelvek határán. Közelkép és helyzetkép a romániai magyar oktatásról, Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége. Sepsiszentgyörgy. 125–143.

SZALAYNÉ SÁNDOR ERZSÉBET 2001. Az Európai Unióról szóló Szerződés 7. cikke Nizza előtt és után – az Ausztriával szembeni szankciók háttere és következményei. Európai Jog. 3/ 38.

SZALAYNÉ SÁNDOR ERZSÉBET 2009. A nyelvhasználat jogi szabályozhatósága. Magyar Tudomány. 2009/11.

SZÉPE GYÖRGY 1984. Jegyzetek a nyelvi tervezésről és a nyelvpolitikáról. Általános Nyelvészeti Tanulmányok XV: 303−329.

SZÉPE GYÖRGY 1999. Magyarország nyelvpolitikája és a kutatás. In: BALASKÓ – KOHN szerk. 13–24.

SZÉPE GYÖRGY 2001. Nyelvpolitika: múlt és jövő. Iskolakultúra. Pécs.

SZÉPE GYÖRGY – DERÉNYI ANDRÁS szerk. 1999. Nyelv, hatalom, egyenlőség: Nyelvpolitikai írások. Corvina. Budapest. 25–68.

TÁTRAI PATRIK 2003. Etnikai identitás a magyar–szlovák nyelvhatáron. Kisebbségkutatás. http://www.hhrf.org/kisebbsegkutatas/kk_2003_01/cikk.php?id=485

TOLCSVAI NAGY GÁBOR szerk. 1998. Nyelvi tervezés. Universitas. Budapest.

TÓTH MIHÁLY 2008. Рефлексії на публікації про угорців Закарпаття, або Кому рузумитися тає дедалі важче. Дзеркало тижня № 36 (27 вересня – 3 жовтня 2008). http://www.dt.ua/3000/3300/64177

TÓTH PÁL- PÉTER – BERÉNYI DÉNES 2004. Hogyan hasznosultak a magyarországi támogatások a környező országok magyar felsőoktatásában és kutatásában? Magyar Tudomány. 2004/7.

UKRÁN–MAGYAR ALAPSZERZŐDÉS: http://bgazrt.hu/_files/NPKI/oktatas/Magyar-ukr%C3%A1n%20alapszerz%C5%91d%C3%A9s.pdf

UNESCO. The use of vernacular languages in education (1953) http://unesdoc.unesco.org/images/0000/000028/002897eb.pdf

VICSEK LILLA MÁRIA 2006. Fókuszcsoport. Elméleti megfontolások és gyakorlati alkalmazás. Osiris Kiadó. Budapest.

VIZI BALÁZS 2003. Az Európai Unió és a kisebbségi nyelvek. In: NÁDOR ORSOLYA – SZARKA LÁSZLÓ szerk. Nyelvi jogok, kisebbségek, nyelvpolitika Kelet-Közép- Európában. Akadémia Kisadó, Budapest. 37–55.

WARDHAUGH, RONALD 1995. Szociolingvisztika. Osiris Kiadó. Budapest.

VERESS GÁBOR – POPOVICS VLADIMIR 1999. Nemzetiségi iskolák Kárpátalján 1919–1991. Vizhibu. Beregszász.

ZILIZI ZOLTÁN szerk. 2013. Iskoláink –jövőnk Zoboralján. Central European Foundation és a Bethlen Gábor Alap támogatásával. Nitra.

MELLÉKLETEK

1 . sz. melléklet

Kérdőív

Kedves Szülő!
Séra Magdolna vagyok, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Nyelvtudományi Doktori Iskolájának doktorjelöltje. A kérdőív kitöltésével nagyban segít nekem a disszertációm megírásához. Értekezésemben az elemi iskolai tannyelv-választás fontos kérdéskörét vizsgálom itthon, Kárpátalján.

I. Személyes adatok

0. A kitöltés időpontja:
1. Neme: a) férfi b) nő

2. Lakóhelye: a) város b) falu
(Kérem, nevezze meg a járást és a települést is) ……

3. Születési ideje: ……

4. Nemzetisége:
(Legalább egy, legfeljebb két válasz is bejelölhető!)

a) magyar b) ukrán c) orosz d) cigány/roma e) egyéb, éspedig: **……**

5. Végzettsége:
(Karikázza be a megfelelő választ!)

a) 5–9. vagy 5–8. osztály (általános iskola)
b) középiskola
c) líceum, gimnázium
d) szakiskola, technikum
e) egyetem, főiskola
f) Ph.D

II. Nyelvhasználat

6. Milyen anyanyelvűnek vallja magát?
(Legalább egy, legfeljebb két válasz is bejelölhető!)

a) magyar b) ukrán c) orosz d) cigány/roma e) egyéb, éspedig: **……**

7. Milyen szinten beszéli az alábbi nyelveket:
(A megfelelő helyre tegyen egy *X* jelet)

	Magyar	**Ukrán**	**Orosz**	**Cigány/Rom**
Anyanyelvi szinten				
Nagyon jól				
Jól				
Nem nagyon jól				
Alig néhány szót				
Nem beszélek, csak értek				
Sehogy				

8. Melyik nyelvet használja a leggyakrabban?

(Egy válasz jelölhető be!)
a) a magyar nyelvet
b) az ukrán nyelvet
c) megközelítőleg egyforma gyakran használom a két nyelvet
d) egyéb nyelvet, éspedig:**……**

9. Hol sajátította el ezeket a nyelveket?
(A megfelelő helyre tegyen egy *X* jelet)

	Magyar	**Ukrán**	**Orosz**	**Cigány/Rom**
Családi környezetben				
Iskolai tanulmányai ideje ala				
Az egyetem, főiskola évei al				
A katonaság évei alatt				
A környezettől, szomszédoktól, barátoktól				
Munkahelyén				
Egyéb, éspedig:**……**				

10. Ön milyen nyelven végezte az általános iskolát?
(Legalább egy, legfeljebb két válasz is bejelölhető!)
a) magyar b) ukrán c) orosz d) egyéb, éspedig:**……**

11. Ön milyen nyelven végezte a középiskolát?
(Legalább egy, legfeljebb két válasz is bejelölhető!)
a) magyar b) ukrán c) orosz d) egyéb, éspedig:**……**

12. Ön milyen nyelven végezte felsőfokú tanulmányait?
(Legalább egy, legfeljebb két válasz is bejelölhető!)
a) magyar b) ukrán c) orosz d) egyéb, éspedig:**……**

13. Érték-e hátrányok azért, hogy Ön magyar/ukrán/ orosz iskolába járt?
a) igen b) nem
Igenlő válasz esetén kérem, írja le néhány mondatban:
_____
_____
_____

14. Érték-e előnyök azért, hogy Ön magyar/ukrán/ orosz iskolába járt?
a) igen b) nem
Igenlő válasz esetén kérem, írja le néhány mondatban:
_____
_____
_____

15. Van- e házastársa/élettársa?
a) igen b) nem

16. Milyen a házastársa/élettársa anyanyelve?
(Legalább egy, legfeljebb két válasz is bejelölhető!)
a) magyar b) ukrán c) orosz d) egyéb, éspedig:**……**
17. Milyen nyelven beszélget házastársával/ élettársával?
(Legalább egy, legfeljebb két válasz is bejelölhető!)
a) magyar b) ukrán c) orosz d) egyéb, éspedig:**……**

18. Milyen nyelven beszélget gyermekeivel?
(Legalább egy, legfeljebb két válasz is bejelölhető!)
1. gyermek
a) magyar b) ukrán c) orosz d) egyéb, éspedig:**……**

2. gyermek
(Legalább egy, legfeljebb két válasz is bejelölhető!)
a) magyar b) ukrán c) orosz d) egyéb, éspedig:**……**

3. gyermek
(Legalább egy, legfeljebb két válasz is bejelölhető!)
a) magyar b) ukrán c) orosz d) egyéb, éspedig:**……**

19. Házastársa milyen nyelven beszélget gyermekével?
(Legalább egy, legfeljebb két válasz is bejelölhető!)
1. gyermek
a) magyar b) ukrán c) orosz d) egyéb, éspedig:**……**

2. gyermek
(Legalább egy, legfeljebb két válasz is bejelölhető!)
a) magyar b) ukrán c) orosz d) egyéb, éspedig:**……**

3. gyermek
(Legalább egy, legfeljebb két válasz is bejelölhető!)
a) magyar b) ukrán c) orosz d) egyéb, éspedig:**……**

20. Milyen nyelveket használ az alábbi helyzetekben?
(A megfelelő helyre tegyen egy *X* jelet)

	Magyar	**Ukrán**	**Orosz**	**Cigány/Roma**
Szomszédokkal való kommunikációban				
Barátokkal való kommunikációban				
Hivatalokban				
Munkahelyen munkatársakk				
Munkahelyen főnökkel				
Sajtó olvasásakor				
Rádió hallgatásakor				
Televízió nézésekor				
Istentisztelet alkalmával				
Imádkozás közben				

III. Tannyelvválasztás

21. Ön szerint meg kell-e tanulni Kárpátalján ukránul?
a) igen b) nem
Igenlő válasz esetén, kérem, válasszon az alábbiak közül:
Ukránul azért kell megtanulnia a gyereknek…
(Legalább egy, legfeljebb két válasz is bejelölhető!)
a) hogy jó osztályzata legyen ukránból
b) mert ez az államnyelv Ukrajnában
c) hogy jobban boldoguljon az életben

e) hogy továbbtanulhasson
f) hogy sikeresen leérettségizzen
g) hogy még egy nyelvet ismerjen
h) egyéb, éspedig**……**
Ha Ön szerint nem kell megtanulni Kárpátalján ukránul, miért nem? Indokolja meg válaszát!
_____
_____
_____
_____

22. Milyen tannyelvű óvodai csoportba íratta gyerekét?
(Legalább egy, legfeljebb két válasz is bejelölhető!)
1. gyermek
(Egy válasz jelölhető be!)
a) magyar b) ukrán c) orosz d) vegyes
e)egyéb,éspedig:**……**

2. gyermek
(Legalább egy, legfeljebb két válasz is bejelölhető!)
a) magyar b) ukrán c) orosz d) vegyes e) egyéb, éspedig:**……**

3. gyermek
(Legalább egy, legfeljebb két válasz is bejelölhető!)
a) magyar b) ukrán c) orosz d) vegyes) egyéb, éspedig:**……**

23. Milyen tannyelven végzi az iskolát a gyereke?
1. gyermek
(Legalább egy, legfeljebb két válasz is bejelölhető!)
a) magyar b) ukrán c) orosz d) vegyes) egyéb, éspedig:**……**

2. gyermek
(Legalább egy, legfeljebb két válasz is bejelölhető!)
a) magyar b) ukrán c) orosz d) vegyes) egyéb, éspedig:**……**

3. gyermek
(Legalább egy, legfeljebb két válasz is bejelölhető!)
a) magyar b) ukrán c) orosz d) vegyes) egyéb, éspedig:**……**

24. A gyerek milyen szinten beszéli az államnyelvet?
(A megfelelő helyre tegyen egy *X* jelet. Egy válasz jelölhető be!)
a) anyanyelvi szinten
b) nagyon jól
c) jól
d) nem nagyon jól
e) alig néhány szót
f) nem beszél, csak ért
g) sehogy

25. Miért döntött az adott tannyelvű iskola mellett?
(Legalább egy, legfeljebb két válasz is bejelölhető!)
a) közel volt
b) én is/vagy házastársam is ide járt
c) mert a gyerek idősebb testvérei ide jártak
d) jó a tanító
e) jól felszerelt az iskola
f) szeretném, hogy ezen a nyelven tanuljon tovább a gyerek
g) itt jár nekünk támogatás
h) mert nem volt más választási lehetőségem (csak ilyen nyelven van tanítás)
i) nem akarta, hogy cigánygyerekekkel járjon egy osztályba
j) mert az oktatás színvonala itt jobb
k) jobb az idegen nyelv oktatása
l) egyéb

26. Mennyire befolyásolták a gyermekük (eik) számára való óvoda és iskolaválasztást az alábbiak?
(1- egyáltalán nem. 5- nagyon befolyásolták)

a) A tágabb környezetükbentapasztalható társadalmi légkör
1 2 3 4 5

b) A tágabb rokonság véleménye
1 2 3 4 5

c) A barátok, ismerősök véleménye
1 2 3 4 5

d) A munkatársak véleménye
1 2 3 4 5

e) Az óvoda/iskola megfelelő hírneve
1 2 3 4 5

f) A családi hagyományok
1 2 3 4 5

g) Szilárd meggyőződésünkön kívül semmi egyéb

1 2 3 4 5

h) A médiában megjelenő vélemények
1 2 3 4 5

i) A magyar állampolgárság megszerzése
1 2 3 4 5
j) A magyar nyelv fennmaradásának a fontossága
1 2 3 4 5
k) A támogatások megléte
1 2 3 4 5

l) Az adott iskola hírneve
1 2 3 4 5

IV. Identitás

27. Mennyire ért egyet az alábbi kijelentésekkel? (5-teljes mértékben egyetért; 4-inkább egyetért; 3-nem tudja, 2-inkább nem ért egyet; 1-egyáltalán nem ért egyet)

a) Fontos, hogy az ember határozottan felvállalja nemzeti hovatartozását
1 2 3 4 5

b) Fontos az, hogy a kárpátaljai magyarok anyanyelvükön tanuljanak
1 2 3 4 5

f) A kárpátaljai magyarok túlságosan sok jogot követelnek maguknak
1 2 3 4 5

g) A kárpátaljai magyaroknak alkalmazkodni kell a többségi nemzethez Ukrajnában
1 2 3 4 5

h) Az ukránok lenézik a magyarokat
1 2 3 4 5

i) A kárpátaljai magyaroknak elsősorban az ukrán nyelvet kell beszélniük

1 2 3 4 5

k) A kárpátaljai magyarok fennmaradásához kollektív jogok biztosítása szükséges

1 2 3 4 5

l) A kárpátaljai magyaroknak biztosítani kell az autonómiát
1 2 3 4 5

28. Mennyire érzi Ön magát……..
(Legalább egy, legfeljebb két válasz is bejelölhető!)

a) Kárpátaljai magyarnak
b) Ukránnak
c) Ukrán állampolgárnak
d) A magyar nemzethez tartozónak
e) Magyar állampolgárnak
f) Európai állampolgárnak
g) Egyéb, éspedig: **……..**

V. Jövőkép

29. Szeretné-e, ha gyereke folytatná tanulmányait?
a) igen b) nem c) nem tudom

30. Ha igen, mit szeretne, hol tanuljon tovább?
(Legalább egy, legfeljebb két válasz is bejelölhető!)

a) Kárpátalja
b) Ukrajna (belső Ukrajna)
c) Magyarország
d) Európa
d) Egyéb, éspedig: **c**
e) Még nem tudom

31. Meg van –e elégedve gyermekei jelenlegi iskolájával, az oktatás színvonalával?
a) igen b) nem
Miért?_____
_____
_____
_____
_____

32. Ha újra választhatna, milyen tannyelvű iskolába íratná gyermekét?
1. gyermek
a) magyar b) ukrán c) orosz
Miért?_____
_____
_____
_____

2. gyermek
a) magyar b) ukrán c) orosz
Miért?_____
_____
_____
_____
3. gyermek
a) magyar b) ukrán c) orosz
Miért?_____
_____
_____
_____

VI. Oktatási-nevelési támogatás

33. Hallott-e Ön az oktatási-nevelési támogatásról?
a) igen b)nem
Igenlő válasz esetén:

34. Ön szerint miért van ez a támogatás? Kérem, írja le néhány mondatban!
_____
_____
_____

35. Ön mire költötte ezt a támogatást?
(Legalább egy, legfeljebb két válasz is bejelölhető!)

a)a gyerek ruháztatására
b) a gyereke könyveire
c) a gyerek játékaira
d) a gyerek kirándulására
e) a családra költöttem

36. Mennyire tartja jelentősnek a gyerek iskoláztatatási költségeiben ezt a támogatást?
(1 – egyáltalán nem segíti, 5 – nagyban hozzájárul a támogatás a gyerek iskoláztatásához)
1 2 3 4 5

37. Ön szerint mivel járulhatna hozzá Magyarország a kárpátaljai magyar iskolák támogatásához?
(Legalább egy, legfeljebb két válasz is bejelölhető!)
a) az oktatási-nevelési támogatás növelésével
b) a magyar iskolák támogatásával
c) a magyar iskolákban folyó oktatás erősítésével
d) ne segítsen a magyar állam

Köszönöm szépen a segítséget!

2. sz. melléklet

Анкета

Шановні батьки!
Я Шера Магдолна, аспірантка Наукового університету ім. Лоранда Етвеша. Із заповненням анкети Ви допомагаєте мені при написанні моєї дисертації. У даній роботі я досліджую мотивації при вибору мови навчання батьків.

І. Особисті дані

0. Дата заповнення:

1. Стать: а) чоловіча б) жіноча

2. Місце проживання: а) місто б) село
(Назвіть, будь ласка, населений пункт)
_____

3. Рік народження: _____

4. Національність:
(Мінімум одна, максимум дві відповіді!)
а) угорська б) українська в) російська г) циганська ґ) інша, а саме :.....

5. Найвища освіта:
а) 5-9 класи
б) повна середня
в) ліцей, гімназія
г) училище, технікум
ґ) інститут, університет
д) наукова ступінь

ІІ. Використання мов

6. Яка Ваша рідна мова?
(Мінімум одна, максимум дві відповіді)
а) угорська б) українська в) російська г) циганська ґ) інша, а саме :.....

7.На якому рівні володієте наступними мовами?
(У відповідному місці поставте значок X)

	Угорська	**Українська**	**Російська**	**Циганська**
Як рідною				
Дуже добре				
Добре				
Не дуже добре				
Кілька слів знаю				
Не володію, тільки розумію				
Ніяк				

8. Якою мовою користуєтесь найчастіше?
(Одна відповідь!)
а) угорською
б) українською
в) приблизно однаково українською та угорською
г) іншою, а саме: .....

9. Де Ви вивчали наступні мови?
(У відповідному місці поставте значок X)

	Угорська	**Українська**	**Російська**	**Циганська**
У сім'ї				
Під час шкільного навчання				
Під час навчання у внз				
За роки військової служби				
Від сусідів, друзів				
У робочому місці, на роботі				
Інше, а саме :.....				

10. Якою мовою Ви навчались у початковій школі?
(Мінімум одна, максимум дві відповіді)
а) угорською б) українською в) російською г) іншою, а саме :.....

11. Якою мовою Ви навчались в середній школі?
а) угорською б) українською в) російською г) іншою, а саме :.....

12. Якою мовою Ви навчались у вищій освіті?
а) угорською б) українською в) російською г) іншою, а саме :.....

13. Чи були у Вас якісь незручності за те, що Ви закінчили школу з угорською/українською/ російською мовою навчання?
а) так б) ні

Якщо «так», запишіть, будь ласка, коротко, які самі проблеми:

_____

_____

_____

14. Чи були у Вас якісь вигоди за те, що Ви закінчили школу з угорською/українською/ російською мовою навчання?
а) так б) ні

Якщо «так», запишіть, будь ласка, коротко, які самі:

_____

_____

_____

15. Є у Вас дружина/чоловік?
а) так б) ні

16. Яка рідна мова Вашої/Вашого дружини/чоловіка?
а) угорська б) українська в) російська г) інша, а саме :.....

17. Якою мовою Ви спілкуєтесь своєю/своїм дружиною/чоловіком?
а) угорською б) українською в) російською г) іншою, а саме :.....

18. Якою мовою Ви спілкуєтесь своїми дітьми?

1. дитина
(Мінімум одна, максимум дві відповіді)
а) угорською б) українською в) російською г) іншою, а саме :.....

2. дитина
(Мінімум одна, максимум дві відповіді)
а) угорською б) українською в) російською г) іншою, а саме :.....

3. дитина
(Мінімум одна, максимум дві відповіді)
а) угорською б) українською в) російською г) іншою, а саме :.....

19. Якою мовою спілкується Ваша дружина/Ваш чоловік з дітьми?

1. дитина
(Мінімум одна, максимум дві відповіді)
а) угорською б) українською в) російською г) іншою, а саме :.....

2. дитина
(Мінімум одна, максимум дві відповіді)
а) угорською б) українською в) російською г) іншою, а саме :.....

3. дитина
(Мінімум одна, максимум дві відповіді)
а) угорською б) українською в) російською г) іншою, а саме :.....

20. Яку/які мову/мови Ви вживаєте в наступних ситуаціях?
(У відповідних місцях поставте значок X)

	Угорську	Українську	Російську	Циганську
У спілкуванні із сусідами				
У спілкуванні із друзями				
В офісах, управліннях				
На роботі із співробітниками				
На роботі із керівником, начальником				
При читанні преси				
При слуханні радіо				
Дивлячись телебачення				
При церковній службі				
Під час молитви				

III. Вибір мови навчання

21. На Вашу думку, на Закарпатті потрібно знати українську мову?
а) так б) ні

Якщо «так», виберіть з наступних пунктів:
Українську мову тому потрібно знати дітям тому, ...
(Мінімум одна, максимум дві відповіді)
а) щоб отримати хорошу оцінку у школі
б) що це державна мова України
в) щоб досягти успіхів у житті
г) щоб здобути вищу освіту
ґ) щоб успішно здобути середню освіту
д) щоб знати ще одну мову
е) інше, а саме: .....

Якщо Ви вибрали «ні», поясніть, чому не потрібно знати українську мову на Закарпатті?

_____

_____

_____

_____

22. Яка була мова виховання в дитячому садочку Вашої дитини?

1. дитина (одна відповідь!)
а) угорська б) українська в) російська г) змішана ґ) інша, а саме:.....

2. дитина
(Мінімум одна, максимум дві відповіді)
а) угорська б) українська в) російська г) змішана ґ) інша, а саме:.....

3. дитина
(Мінімум одна, максимум дві відповіді)
а) угорська б) українська в) російська г) змішана ґ) інша, а саме:.....

23. Яка мова навчання у школі Вашої дитині?

1. дитина
(Мінімум одна, максимум дві відповіді)
а) угорська б) українська в) російська г) змішана ґ) інша, а саме:.....

2. дитина
(Мінімум одна, максимум дві відповіді)
а) угорська б) українська в) російська г) змішана ґ) інша, а саме:.....

3. дитина
(Мінімум одна, максимум дві відповіді)
а) угорська б) українська в) російська г) змішана ґ) інша, а саме:.....

24. Якою мірою володіє Ваша дитина українською мовою?
(На відповідне місце поставте значок X . Одна відповідь!)
а) як рідною мовою
б) дуже добре
в) добре
г) не дуже добре
ґ) знає кілька слів
д) не говорить, тільки розуміє
е) ніяк

25. Чому Ви вибрали дану школу з даною мовою навчання для своєї дитині?
(Мінімум одна, максимум дві відповіді)
а) ця школа була найближче
б) я (моя дружина/мій чоловік) також закінчили цю школу
в) тут хороша вчителька
г) школа добре обладнана
ґ) я хочу, щоб моя дитина продовжила навчання на цій мові
д) тут дають нам грошову підтримку
е) я не мала іншого вибору (у нас навчання тільки на цій мові)
є) не хотів/хотіла, щоб дитина ходила в один клас з циганами
ж) тут кращий рівень навчання
з) тут краще навчання іноземної мови
и) інше

26. Як впивали на Вас наступні фактори при виборі дитсадка та школи для вашої дитини?
(1 – зовсім ні. 5 – дуже впливали)
а) Соціальна атмосфера Вашого середовища
1 2 3 4 5
б) Думки далеких родичів

1 2 3 4 5

в) Думки друзів, знайомих
1 2 3 4 5

г) Думки колег
1 2 3 4 5

ґ) Репутація даного дитсадка/школи
1 2 3 4 5

д) Сімейні традиції
1 2 3 4 5

е) Нічого, крім твердого переконання
1 2 3 4 5

є) Думки, які зя'вилися в медія, пресі
1 2 3 4 5

ж) Можливість отримання угорського громадянства
1 2 3 4 5

з) Важливість виживання угорської мови
1 2 3 4 5

и) Отримання грошової підтримки
1 2 3 4 5

і) Слава дитсадка/школи
1 2 3 4 5

IV. Ідентичність

27. Наскільки Ви згодні з наступними фразами? (5 – абсолютно згоден/згодна, 4- в більшості так, 3 – не знаю, 2 – не дуже згодна/згоден, 1 – зовсім не згодна/згоден)
а) Важливо, щоб людина відкрито висловила свою національну приналежність
1 2 3 4 5

б) Важливо, що угорці Закарпаття навчалися рідною мовою
1 2 3 4 5

в) Угорці Закарпаття вимагають занадто багато прав
1 2 3 4 5

г) Угорцям Закарпаття треба пристосовуватися до більшості в України
1 2 3 4 5

ґ) Українці зневажають угорців
1 2 3 4 5

д) Угорцям Закарпаття треба розмовляти, в першу чергу, українською мовою
1 2 3 4 5
е) Для збереження національності угорцям Закарпаття треба забезпечити колективні права
1 2 3 4 5

є) Угорцям Закарпаття треба надати автономію
1 2 3 4 5

28. Ким Ви почуваєте себе....
(Мінімум одна, максимум дві відповіді)
а) закарпатським угорцем/угоркою
б) українцем/українкою
в) громадянином/громадянкою України
г) членом угорської нації
ґ) громадянином/громадянкою Угорщини
д) громадянином/громадянкою Європи
е) інше, а саме: .....

V. Майбутнє

29. Ви хочете, щоб Ваша дитина продовжила навчання?
а) так б) ні в) не знаю

30. Якщо так, на Вашу думку, де продовжити навчання?
(Мінімум одна, максимум дві відповіді)
а) на Закарпатті
б) в Україні (за межами Закарпатської області)
в) в Угорщині
г) в Європі
ґ) в іншому місці, а саме: .....
д) ще не знаю

31. Ви задоволені з рівнем освіти в школі, де навчається Ваша дитина?
а) так б) ні
Чому?_____

_____

_____

32. Якщо Ви мали б можливість ще раз обрати мову навчання для Вашої дитини, яку мову Ви вибрали б тепер?

1. дитина
а) угорську б) українську в) російську
Чому?_____

_____

_____

_____

2. дитина

а) угорську б) українську в) російську
Чому?_____

_____

_____

_____

_____

3**. дитина**
а) угорську б) українську в) російську
Чому?_____

_____

_____

_____

VI. Освітньо-виховна підтримка

33. Ви чули про освітньо-виховну грошову підтримку?
а) так б) ні

Якщо так:

34. На Вашу думку, яка мета цієї підтримки? Запишіть кількома реченнями!

_____

_____

_____

_____

35. На що Ви витрачали цю грошову підтримку?
(Мінімум одна, максимум дві відповіді)
а) на одягання дитини
б) на книжки для дитини
в) на іграшок
г) на екскурсію дитини
ґ) на сім'ю

36. Наскільки допомагає ця грошова підтримка у витратах навчання дитини?
(1 – зовсім не допомагає, 5 – дуже допомагає)
1 2 3 4 5

37. На вашу думку, чим може допомогти Угорщина для шкіл з угорською мовою навчання в Закарпатті?
(Мінімум одна, максимум дві відповіді)
а) збільшити обсяг освітньо-виховної грошової підтримки

б) підтримувати шкіл з угорською мовою навчання
в) з підняттям якості освіти у школах з угорською мовою навчання
г) не потрібна допомога угорською держави

Дякую за допомогу!

3. sz. melléklet

Interjúvázlat vezérfonala

I. Személyes adatok

Név (ha megadja, nem kötelező):

Nem:

Születés helye:

Születés ideje:

Végzettsége:

Jelenlegi foglalkozása:

Nemzetisége:

Vallása:

Családi állapota (gyermekeinek száma):

II. Identitás és nyelvhasználat

Milyen nemzetiségűnek tartja magát?

Fontos-e az életében, hogy Ön milyen nemzetiségű?

Milyen anyanyelvűnek vallja magát?

Családban milyen nyelven szoktak beszélgetni: szülőkkel, nagyszülőkkel, gyerekekkel?

Környezetében milyen anyanyelvűek élnek? (szomszédok, barátok). Hogyan viszonyul hozzájuk? Milyen nyelven szokott velük beszélni? (orosz, ukrán, magyar)?

Ön milyen nyelven beszél a magyaron kívül? Mikor használja ezeket a nyelveket? (beszélgetés, munka, érzelmek kifejezésére, stb.) .Milyen körülmények között sajátította el (hogyan tanulta meg) ezeket a nyelveket?

Milyen a férje/felesége, gyereke anyanyelve?

Milyen nyelven szokott beszélgetni férjével/feleségével, gyerekeivel?

III. Tannyelvválasztás

Véleménye szerint a kárpátaljai magyaroknak meg kell-e tanulniuk ukránul/oroszul? Miért?

Milyen tannyelvű óvodába íratta gyerekeit? Miért döntött így?

Milyen tannyelvű iskolába jár jelenleg a gyermeke?

KI döntötte el, hogy melyik iskolába fog járni a gyerek?

Miért döntötte e mellett az iskola mellett?

Mi befolyásolta a döntését?

Meg van elégedve az oktatás színvonalával gyermeke jelenlegi iskolájában?

IV. Az oktatás és a közösség jelene és jövője

Hogyan látja a jelenlegi oktatási rendszer helyzetét Ukrajnában?

Meg van-e elégedve vele?

Ha nem, akkor mit változtatna rajta?

Hallott-e az új, idén bevezetésre került érettségi rendszerről? Ha igen, hol, kitől, milyen formában?

Mi a véleménye az emeltszintű érettségiről? Egyet ért-e ezzel Ön?

Mit gondol a kárpátaljai magyar kisebbség jelenlegi helyzetéről? Véleménye szerint megvannak-e a közösségnek a kellő nyelvhasználati jogai?

Ön szerint könnyű vagy nehéz Kárpátalján a jelenlegi helyzetben megmaradni magyarnak?

Ön szerint a kárpátaljai magyarság meg fogja tudni tartani az anyanyelvét? Miért gondolja így?

4. sz. melléklet

Alsóbodok, kétnyelvű felirat a magyar iskolában

5. számú melléklet
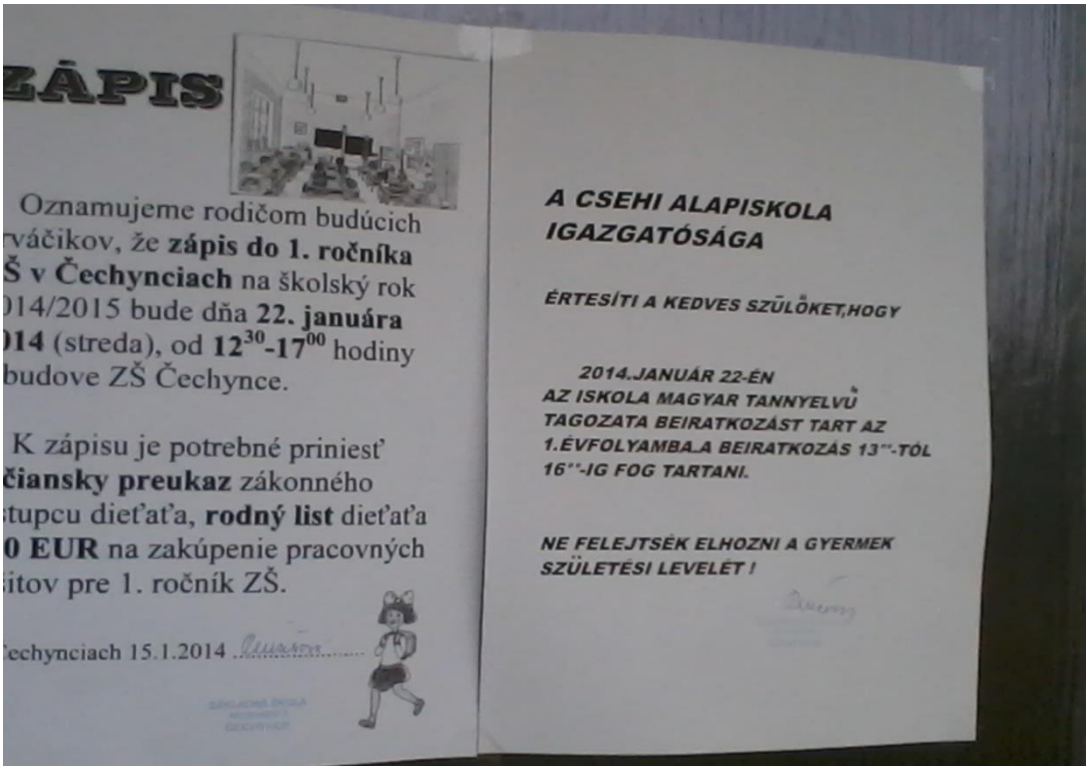
Nyitracsehi kétnyelvű felirat a magyar iskolában